

TÜRK İDARE DERGİSİ

YIL: 58

HAZİRAN 1986

SAYI: 371

İÇİNDEKİLER

Baha Vefa KARATAY	:Soykırımı Hezeyanları ve Gerçekler	1
Mehmet ALDAN	:İçişleri Bakanlığı Arşiv Çalışmaları Sürdürülmelidir	5
Ziya ÇÖKER	:İçişleri Bakanlığı Tarafından İllere Özel İdare Fonundan Yapılan Yardımlar	33
Fethi AYTAÇ	:Fiyat Denetimi İle İlgili Mevzuat, Kamu Ku- ruluşları İle Mülki İdare Amirlerinin Bu Alandaki Görev ve Yetkileri, Tüketicinin Korunması	57
Ahmet Sezai AYDIN	:Belediyeler, Büyük Kent ve İlçe Belediyeleri Bütçeleri	93
T. Tamer AKALIN	:1982 Anayasası ve Merkezi İdarenin Taşra Yönetiminde Yetki Genişliği İlkesi	
Dr. Nihat DÜNDAR	:Türk Polisinin Koruma, Kollama, Huzur ve Güveni Sağlama Amacıyla Verdiği Hizmette 141 Yıl	119
Dr. Aziz AKGÜL		
Abdülkadir VAROĞLU	:Süper Yönetim	147

İÇİŞLERİ BAKANLIĞINCA DÜZENLENEN KURS VE SEMİNERLER

Ergün TEZEL	:70. Dönem Kaymakamlık Kursu Konferans Özetleri (IV)	153
-------------	---	-----

MÜLKİ İDAREDE İZ BIRAKANLAR

Mehmet ALDAN	:Adana Valisi Ziya Paşa .	205
--------------	---------------------------	-----

MEVZUAT

Haydar ÖZTÜRKÇÜ	:1 Mart 1986 - 31 Mayıs 1986 Tarihleri Arasında Yayımlanan İçişleri Bakanlığı ve Mülki İdare Amirleri İle İlgili Mevzuat	225
-----------------	--	-----

• İDARECİLER,

BANA İÇTEN SEVGİLERİNİ HAYKIRANLAR;
YARIM ASIRDAN BERİ BÜYÜK TÜRK
ULUSUNUN TAM ANLAMIYLA MİLLET
OLMASINA ÇALIŞAN, ONUNLA EN MODERN BİR
TÜRK DEVLETİ KURMAK İÇİN İNSANLIK
FEDAKÂRLIKLARININ HİÇBİRİNİ
ESİRGEMEYEN KÜLTÜR, İDARE, İNTİZAM VE
DEVLET ANLAMLARINI EN SON İLMÎ
TELÂKKİLERE GÖRE TEBELLÜR ETTİRMEYE
ÇALIŞMIŞ VE ÇALIŞAN YÜKSEK DEĞERDE AR-
KADAŞLARIMDIR.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

SOYKIRIMI HEZEYANLARI VE GERÇEKLER

Baha Vefa KARATAY
Emekli Büyükelçi

Milletinin tarihiyle, Atalarının başarılarıyla ve insanlığa yaptıkları büyük hizmetlerle iftihar etmek, kuşkusuz her millet evladının en doğal hakkıdır. Ancak bu iftiharın değer ve anlam kazanabilmesi de duygusal yargılardan kaynaklanan abartmalar halinde olmayarak, belgelere gerçeklere dayanması ve tarihin tanıklığıyla kanıtlanır olması şartına bağlıdır.

Bu nedenledir ki, uzun ve şerefli yaşamı boyunca, yalnız savaş alanlarında kazandığı zaferlerle değil, aynı zamanda insanlık âlemine çeşitli alanlarda örnek ve önder olagelmış başarılarıyla Türk Milleti, bu iftihar hakkına ileri düzeyde sahip bulunmanın bahtiyarlığı içindedir.

Ayrıca, milletimizin İmparatorluk dönemleri de dahil olmak üzere sınırları içinde yer almış bulunan değişik ırk ve dinden toplumlara farklılık gözetmeden uyguladığı adaletli idare; vicdan duygularına, dinî inançlara gösterdiği saygı; Türkün köklü uygarlığının, yüksek insancıl karakterinin çağımızda dahi ibret alınacak üstün bir hasleti olarak, daima başlarımızı dik tutacak bir kesinlikle tarihe mal olmuştur.

Bu nedenledir ki, Türk düşmanlığı ile gözleri dönmüş, kıskançlık batağına saplanmış bazı fesat çevrelerinin zaman zaman hortlayan girişimlerle, milletimiz aleyhinde yürütmeye çalıştıkları yalan ve iftira dolu çabalar; gerçeklerin aydınlığında, bugüne kadar iftiracılar için kara bir leke olmaktan öteye geçemediği gibi, bundan böyle de başka türlü bir sonuca ulaşması elbette ki mümkün değildir. Nitekim, bir süredir aynı karanlık düşüncelerle ortaya atılmış bulunan Ermeni soykırımı hezeyanı da; akıl, vicdan ve izan sahibi hiç kimsenin inanabileceği bir durum olmadığı cihetle, ağır ağır da olsa, dünya kamuoyunda tiksinti yaratmaya başlamış bulunmaktadır.

Ancak bu kabil hıyanet girişimleri karşısında, kendimize duyduğumuz güvenle, sessiz kalmayarak, her imkândan yararlanmak suretiyle, hâlâ gaflet içinde olanları da uyandırıcı çalışmaları yine de önemle dikkate almak durumunda olduğumuzu unutmamamız lazımdır.

Bu yoldaki çalışmalarda, yabancı şahsiyetlerin tarafsız yargılarla, zaman içinde tarih belgesi değeri kazanmış ifadelerinin aydınlığa çıkarılmasının da küçümsenmeyecek yararlar sağlayacağı kuşkusuzdur.

Bu yazımda, Charles Royan isimli Avusturyalı bir Doktorun, memleketimiz ve milletimiz hakkındaki anılarını derlediği (Kızılay'ın Emrinde) isimli kitabından bazı pasajları, bu konuda yapılacak derlemelerin önemini göstermeye yeterli olacağı düşüncesiyle, sayın okurların dikkatlerine sunmak istedim.

Charles Royan, 1877 yılında, henüz tıp tahsilini tamamlamış genç bir doktor olarak, Plevne Savaşında Gazi Osman Paşanın emrinde görev almış; böylece iki yıllık hizmeti içinde bizleri yakından tanımak imkânı bulmuş bir Avusturyalıdır. Ülkesine döndükten sonra, bundan yüzyıl kadar önce yayınladığı kitabında, Türk Milleti hakkındaki görüş ve kanaatini bakınız nasıl anlatmaktadır:

"... Türkler arasında geçirdiğim iki yıldan fazla zamanın tecrübeleriyle, hemen belirtmek isterim ki; daha medenî olmakla şöret yapmış milletlerin Türklerin ahlak ve karakteri hakkında sahip bulundukları bilgiler ve kanaat tamamen yanlış ve aldattıcıdır...

... Sofya'da, Türklerin Bulgarlara ne kadar iyi muamele ettiklerini hayretler içinde görmüştüm.

Orada bulunduğum süre içinde, tek bir Bulgar'a bile fena muamele yapıldığına tanık olmadım. Bu hususu kesinlikle belirtmek, sanıyorum ki, âdil ve dürüst olmanın gereğidir. Çünkü Avrupalılar bilgisizlikten, ya da suçu başkalarına atmak çabasından Türklere devamlı olarak zalimlik damgası vurmaya çalışmaktan geri durmamışlardır...

... Osman Paşa disipline büyük önem veren bir komutandı. Muharebelerin devamı süresince Plevne'de sağlanmış olan intizam ve inzibat gerçekten takdire değer bir mükemmeliyette devam etmişti.

Halkın her türlü tacizden korunması için, Askerî Polis teşkilatı kurulduğu gibi, halka karşı işlenecek suçların Savaş Kanunlarına uygun şekilde cezalandırılacağı da kesinlikle bildirilmişti.

Bu durum içinde Bulgar Ahali, o savaş hâlinde dahi, tam bir güvenle işlerini, ticaretlerini yapmakta hiç bir güçlükle karşılaşmamışlardı.

O zamanki Avrupa gazeteleri Osman Paşa'yı, Plevne'de Bulgarlara fena muamele yapmakla suçlamışlardı. Gerçekte ise durum tam aksine idi. Bütün Muhasara boyunca, Osman Paşa'nın Bulgarlara en adaletli şekilde hareket etmiş olduğunu görmüş ve yaşamış bir tanık olarak bu iddiaları kesinlikle yalanlamayı görev saymaktayım..

Charles Royan, Osman Paşa ve Türk Milleti hakkında, içtenlikle dile getirdiği gerçeklerle dolu olan kitabının son satırlarını ise şöyle tamamlamaktadır:

"... Beraber savaşmış, beraber ıstırap çektiğim ve kendileriyle zaferin şan ve şerefini, yenilginin acılarını paylaştığım bu mert insanların 1896 yılında Ermenilere zulümler yaptıklarına inanmak, benim için imkânsız ve çok acı olmaktadır..."

Görülüyor ki, Ermeni yaygarası, 1896'larda da, dünya kamuoyunu saracak bir genişlikte devam etmiş ve Türkü böylesine yakından tammış ve hayranlık duymuş Charles Royanı bile endişelendirebilecek etkilerden uzak kalmamıştır.

Tüm mesnetsiz ligine rağmen, ustalıkla ve ara vermeden sürdürüle gelmiş bu sinsi propaganda, bu yalan ve iftira kampanyası, bizlere gerçekleri aydınlatıcı olabilmek bakımından düşen gayrette ne derece aktif olmamız gerektiğini vurgulayan bir uyarı olmak lazımdır.

Türk tarihinin her döneminde, pek çok örneklerle yer alan ve milletimizin soykırımı gibi insanlık dışı eylemlere asla imkân vermeyen soylu karakterini, merhametini, vicdanını ve adalet duygularını görkemli örneklerle kanıtlayan nice belgelere sahip bulunuşumuz ise, kuşkusuz büyük şansımızdır.

Yakın tarihimizde, gerek Millî Mücadeleyi ön alan dönemde, gerekse bu mücadele yılları içinde, Doğu'da Ermeni çetelerinin, Batı'da ise istilacı Yunan Kuvvetleri'nin uyguladıkları dehşet verici hunharlıklar, aslında soykırımı vahşetinin kimler tarafından yapıldığını inkâr edilemez bir açıklıkla ortaya koymaktadır.

Böylesine bir durum içinde dahi, Mustafa Kemal Paşanın 1920 yılında, bütün teşkilâta, Valilere ve Komutanlara yayınladığı emri ise, tarihe altın harflerle geçecek bir insanlık örneği olduğu kadar, tüm iftiracıların başına inen bir balyoz değerindedir.

Millî Mücadelemizin Yüce Önderi, onların ellerini kana, yüzlerini utanca bulamakta yarış ettikleri o vahşet ortamında, yayınladığı emrinde millî asalet ve karakterimizi bir kez daha şöyle kanıtlamıştır :

«BUGÜNLER ZARFINDA, VATANIMIZDA YAŞAYAN HİRİSTİYAN AHALİ HAKKINDA GÖSTERECEĞİMİZ İNSANCA MUAMELENİN KIYMETİ PEK BÜYÜK OLDUĞU GİBİ HİÇ BİR YABANCI HÜKÜMETİN FİİLİ VEYA ZAHİRİ HİMAYESİNİ GÖRMEYEN HİRİSTİYAN AHALİNİN TAM BİR HUZUR VE SÜKUNETLE HAYATLARINI DEVAM ETTİRMELERİ İRKİMİZİN DOĞUŞTAN SAHİP BULUNDUĞU MEDENÎ KABİLİYETİNE EN KAT'İ BİR KANIT TEŞKİL EDECEKTİR.

VATANIN MENFAATLERİNE AYKIRI FAALİYETLERİ GÖRÜLENLER, HUZURU VE MEMLEKETİN ASAYİŞİNİ İHLAL EYLEYENLER HAKKINDA, DİN VE MİLLET MENSUBİYETİNE BAKILMAYARAK, KANUN HÜKÜMLERİNİN EŞİT ŞEKİLDE VE ŞİDDETLE TATBİKİ VE MAHALLİ HÜKÜMETLERE İTAATTE VE TABİİYET VAZİFELERİNİ İFADA KUSUR ETMEYENLER HAKKINDA DA REFET VE ŞEFKATLE MUAMELE EDİLMESİNİ, EHEMMİYETİ MAHSUSA İLE ARZ VE BU HUSUSLARIN TEKMİL ALÂKADARLARA SÜRATLE TEBLİĞİNİ VE BÜTÜN MİLLETE MÜNASİP VASİTALARLA TAMİMİNİ RİCA EDERİZ EFENDİM.

Ankara; 16 Mart 1920
MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ
TEMSİLİYESİ NAMINA
MUSTAFA KEMAL»

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI ARŞİV ÇALIŞMALARI SÜRDÜRÜLMELİDİR

Mehmet ALDAN
Merkez Valisi

GİRİŞ

30 Mart 1985'de İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğünün düzenlediği "Arşivcilik ve Dokümantasyon Paneli" ile 17-19 Mayıs 1985 tarihleri arasında Türk-Arap İlişkileri İnceleme Vakfının düzenlediği "Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu", arşiv sorununu güncelleştirmiştir. Bu münasebetle biz de, İçişleri Bakanlığı arşiv çalışmalarını Türk İdare Dergisi'nde ikinci defa ele almak, aradan geçen süre içinde —varsa— yapılan çalışmaları değerlendirmek ihtiyacını duyduk.¹

Sempozyumu bir konuşmayla açan Başbakan, Hükümet'in arşiv konusunda köklü çalışmalar yapmaya kararlı olduğunu kesin bir ifade ile belirtmiştir. Devlet ve Dışişleri Bakanlar, üst derece kamu görevlileri, ilim adamları ve arşiv uzmanları sundukları tebliğlerde ve katıldıkları tartışmalarda Osmanlı arşivlerinin Türk ve dünya tarihi bakımından önemini belirtmişler, arşivlerin sorunlar ve çözüm yolları üzerinde görüşlerini açıklamışlardır. Konuşmacılar özellikle Devlet Arşiv Kanunu ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun bir an önce çıkarılması, arşivci yetiştirilmesi ve arşiv malzemelerinin korunması üzerinde durmuşlardır. Cumhuriyet Arşivleri için Ankara'da inşa edilen modern binaya karşılık, Osmanlı Arşivleri için de İstanbul'da bir "Osmanlı Arşivi Sarayı" inşa edilmesi görüşü ağırlık kazanmıştır. Başbakanlık Arşivi eski Genel Müdür Yar-

(1) Türkiye'de Arşiv Sorunu, Mehmet ALDAN, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 9, Sayı 3, 1976.

Kamu Kuruluş ve Kurumlarında Arşiv Çalışmaları, Mehmet ALDAN, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, 1977.

İçişleri Bakanlığı Arşiv Çalışmaları, Mehmet ALDAN, Türk İdare Dergisi, Sayı 357, 1977.

dımcılarından Atilla Çetin, "Osmanlı Arşivlerinin Tarihçesi" adlı tebliği ile önemli bir konuya değinmiş; Osmanlılarda arşive verilen önemi, "Osmanlı arşiv zihniyetinden ve geleneğinden bugün bile yararlanılacak ve ders alınacak hususların bulunduğunu" belirtmiştir.

İnceleme konumuza geçmeden önce, arşiv üzerine ön ve genel bilgiler sunmak, bilinenleri tazelemek istiyoruz.

ARŞİV ÜZERİNE BAZI GENEL BİLGİLER

I. ARŞİVİN TANIMI

Yunancadan gelen "arşiv" kelimesi, konuyla uğraşan uzmanlar tarafından bazı ortak yanlarına rağmen, değişik şekillerde tanımlanmaktadır. 1962 yılında Madrid'te toplanan VII. Uluslararası Arşiv Konferansında yapılan tanımlama genellikle benimsenmektedir. Buna göre arşiv :

1. Kurumların, gerçek veya tüzel kişilerin faaliyetleri sonucu meydana gelen (toplanan, biriken) ve bir amaçla saklanan Dokümantasyon,
2. Söz konusu dokümantasyona bakan Kurum,
3. Bunları barındıran Yer'lerdir.

II. ARŞİVİN ÖNEMİ VE YARARI

Dün ile bugün arasında bağlantı kurmak gibi hayatî bir görev yüklenen arşiv, bir milletin en değerli hazinesi ve devlet varlığının hafızası sayılmaktadır.

Arşivin sağladığı yarar üç ana kısımda toplanabilir. Arşiv :

1. Devletin, kişilerin haklarını ve uluslararası ilişkileri belgeler ve korur.
2. Bir konuyu aydınlatmaya, düzenlemeye ve tespite yarar.
3. Ait olduğu çağın gelenek ve göreneklerini, sosyal yapısını, kurumlarını ve aralarındaki ilişkileri belirtir. Bilimsel araştırmalara imkân sağlar.

Türkiye, üç kıtaya yayılmış Osmanlı İmparatorluğu'nun arşiv malzemelerine sahip olduğundan arşiv bakımından en zengin memleketlerden biridir. Bunların tasnifi ve değerlendirilmesi ulusal ve uluslararası yararlar sağlayacaktır.

III. ARŞİV MALZEMESİ VE ARŞİVLİK MALZEME

Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin İmha Edilmesi Hakkındaki 1956 tarih ve 6696 sayılı Kanun'un 1. maddesinde Arşiv Malzemesinin tanımı yapılmaktadır. Madde şöyledir :

Umumî arşive teslim edilmeden önce 5. maddede sayılan daire, müessese ve teşekküllerin ellerinde bulunan ve bunların gördükleri hizmetler dolayısıyla yaptıkları muhabere ve muameleleri ihtiva eden :

1. Dosyalar ve her çeşit yazılı ve basılı evrak ve kayıtlar,
2. Model, numune, harita, plan, program, proje, mühür, damga, resim, fotoğraf ve benzerleri,
3. Plan, film, telgraf ve benzeri vasıtalarla tespit olunan ve herhangi bir delil olmaya veya millî ve milletlerarası hukuk, muamele ve münasebetler bakımından teşriî, kazaî, İdarî, siyasî, İlmi herhangi bir mevzuu aydınlatmaya veya düzenlemeye yarayan bilumum evrak ve vesaik Arşiv Malzemesidir.

Arşivlik Malzeme ise, 6696 sayılı Kanun'un 2. maddesinde şöyle tanımlanmaktadır:

Yukarıda (birinci maddede) zikredilen her türlü evrak ve vesikalardan henüz arşiv malzemesi evsafını kazanmamış olması dolayısıyla muhafaza edilmek üzere yetkililerce ayrılanlara Arşivlik Malzeme denir.

IV. ARŞİVE İLİŞKİN MEVZUAT

1. Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin İmha Edilmesi Hakkında 6696 Sayılı Kanun

26.3.1956 tarih ve 6696 sayılı Kanun 10 maddeden ibaret olup şu başlıkları taşımaktadır:

1. Arşiv Malzemesi, 2. Arşivlik Malzeme, 3. Muhafaza Müddetleri,
4. Yok Edilecek Malzeme, 5. Kanunun Şümülü, 6. Teşkilât ve Vazifeler, 7. Tazminat-ücret, 8. Nizamname Tedvini, 9. Meriyet, 10. İcra Memur Olanlar.

Kanun, Arşiv Malzemesi ile Arşivlik Malzemenin bir tanımını yapmış ise de, bu iki malzemeyi birbirinden ayıracak ölçüyü vermemiş, malzeme türlerini saymaktan öte konuya bir açıklık getirmemiştir. Kanunun kapsamı çok geniş tutulmuş; genel bütçeli dairelerden imtiyazlı şirketlere ve özel okullara kadar bütün kuruluşlar kanun kapsamına

alınmıştır. Teşkilât ve Vazifeler başlığı altında, saklanması lüzum görülmeyen arşiv malzemesi üzerinde yapılacak işlemleri tayin etmek üzere İl'de (İl Şube Komisyonları) ile (İl Komisyonu)nun ve Merkezde (Merkez Komisyonları) ile (Arşiv Danışma Heyeti)nin kurulması öngörülmüştür. Muhafaza Müddetleri başlığı altında 3. maddede; arşiv ve arşivlik malzemenin ayırımında ve saklanmasında mikrofilm tekniğinden yararlanılmasını öngören bir hüküm de yer almaktadır ki bu, kanunun getirdiği önemli bir yeniliktir.

2. Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin İmha Edilmesi Hakkında 4/9438 Sayılı Nizamname

Bakanlar Kurulu'nun 13.9.1957 tarihli ve 4/9438 sayılı Kararı ile yürürlüğe giren Tüzük 26 maddeden ibaret olup ayrıntılı hükümler getirmiştir. Tüzük maddeleri 5 bölümde, şu başlıklar altında toplanmıştır :

1. Nizamnamenin Şümulü, 2. Kademeli Teşkilâtın Vazife ve Salahiyetleri ile Nasıl Kurulacakları, 3. Mikrofilm Tekniğinden Faydalanma, 4. Yok Edilecek Malzemenin İmha Şekli, 5. Mütferrik Hükümler.

Tüzüğün 2. Bölümünde, İl Şube Komisyonları ile İl Komisyonu ve Merkez Komisyonları ile Arşiv Danışma Kurulu hakkında ayrıntılı hükümler yer almıştır.

Arşiv Danışma Kurulu, arşiv konusunda en yüksek karar ve danışma organı olup Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı bulunmaktadır.² Kuruluş ve kurumlar tarafından hazırlanması gereken Yönetmelik projeleri hakkında görüşünü bildirmek bu kurulun başlıca görevleri arasındadır.

Tüzüğün 19. maddesinde, Arşiv Danışma Kurulu'nun görüşü alınmak suretiyle yapılacak yönetmelikler ile düzenlenecek konulara yer verilmiştir. Bunları şöylece sıralamak mümkündür :

1. İlgili kuruluş tarafından doğrudan doğruya yok edilmesi uygun görülen evrak türlerini ve özelliklerini gösteren ayrıntılı cetveller,
2. Arşiv Komisyonlarının çalışma yöntemleri,
3. Yok edilecek malzemenin tespiti ve ayırım şekli,
4. Listelerin biçimi ve dolduruluş şekli,
5. Üst komisyonların saklanmasını gerekli gördükleri malzemenin listelere işaret şekli,

(2) Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'na arşivle ilgili olarak verilen bu görevin Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilmesi gerekir.

6. Arşiv malzemesinin Genel Arşive devredilmesine kadar saklanma şekli.

Düzenlenecek yönetmelikte ayrıca, Tüzüğün 13. maddesi gereğince mikrofilm hakkındaki hükümlerin de yer alması gerekmektedir.

6696 sayılı Kanun ile 4/9438 sayılı Tüzük, beklenen ölçüde bir uygulama alanı bulamamıştır. Malî olanaksızlıklar yanında bunun başlıca sebebi, Arşiv Komisyonlarına ve Arşiv Danışma Kurulu'na güçlerinin üstünde görev yüklenmiş olması ve yetmişmiş arşiv personelinin azlığı karşısında bu komisyonların kurulmasında güçlük çekilmesidir.

Bu yüzden 1959 yılı ve onu izleyen Bütçe Kanunlarına : "Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin imha Edilmesi Hakkındaki 6696 sayılı Kanun hükümleri ... malî yılında uygulanmaz" şeklinde bir fıkra eklenmiş ve bugüne kadar gelinmiştir. Bütçe kanunlarına eklenen bu hükümden sonra arşivle ilgili çalışmalar tamamen durmuştur denebilir.

Arşiv ve arşivlik malzemenin yıldan yıla artmasına karşılık bu malzemenin saklanması ve bunun için uygun yerler sağlanması konusunda hiçbir ciddi girişimde bulunulmadığından kamu kuruluşlarında yığınlar halinde biriken belgeler üzerinde gelişigüzel tasarrufta bulunma eğilimi belirmiş ve bunun sonucu olarak bir çok değerli belge yok olmuştur. Bu durum karşısında Başbakanlık: 26.5.1966 tarihinde Özlük İşleri 27-213-3268 sayılı Genelge ile, Arşiv Kanunu çıkıncaya kadar arşivle ilgili hiçbir belgenin kaybına meydan verilmemesi istenmiştir.

Başbakanlık genelgesine rağmen, kuruluş ve kurumlardan bazıları, arşiv yönünden çok sıkışık durumda bulunduklarından, 1968 yılından sonra Bütçe Kanunları ile sağladıkları özel yetkilere dayanarak çalışmalarda bulunmuşlarsa da, bu çalışmalardan beklenen sonuç alınamamıştır. 1985 Mali Yılı Bütçe Kanununun 59. maddesinin b/I fıkrası şöyledir :

"Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin İmha Edilmesi Hakkında 26.3.1956 tarih ve 6696 sayılı Kanun hükümleri 1985 Malî Yılında uygulanmaz. Ancak, anılan Kanunda sayılan kurumlar kendilerine ait yazı ve belgelerin yok edilmesini bu kanun hükümlerine bağlı olmaksızın hazırlayacakları yönetmelikler doğrultusunda yerine getirebilirler. Bütçe Kanunlarının verdiği yetkiye dayanılarak daha önceki yıllarda bu konuda çıkarılmış olan yönetmelikler 1985 Mali Yılında da geçerliliğini korur".

3. Devlet Arşiv Yönetmeliği

1968, 1969 ve 1974 yıllarında üç kez Parlamente'ye sunulmuş olduğu halde kanunluk kazanamayan Devlet Arşiv Kanun Tasarısı üzerindeki çalışmaların yoğunlaşmasının beklendiği bir sırada sözü edilen tasarının, önemsiz bazı ibare değişiklikleriyle 19 Aralık 1975 tarihli Resmî Gazetede Devlet Arşiv Yönetmeliği adıyla yayımlandığına tanık olunmuştur.

Gerçekten, 19 esas ve 1 geçici maddeden oluşan Devlet Arşiv Yönetmeliği, 16 esas ve 1 geçici maddesinin hükmünü bir kaç ibare değişikliği ile aynen Devlet Arşiv Kanunu Tasarısından ve Millî Arşiv Kuruluna ait 4. maddesinin hükmünü de Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı'ndan almıştır. Yönetmeliğin yeni olan hükümleri sadece "Amaç" başlığını taşıyan 1. maddesi ile "Kapsam" başlığını taşıyan 2. maddesidir. Kaldı ki Kapsam maddesi de Devlet Arşiv Kanunu Tasarısının 3. maddesine dayanmaktadır.

Yönetmeliğin 17. maddesi dışında bütün maddeleri bir başlık taşımakta olup bu başlıklar şöyle sıralanmaktadır :

1. Amaç, 2. Kapsam, 3. Tarifler, 4. Millî Arşiv Kurulu, 5. Arşiv Malzemesinin Derlenmesi, 6. Gizli Belgeler, 7. Arşiv Malzemelerinde Mülkiyet, 8. Özel Arşivler, 9. Arşiv Malzemelerinden Yararlanma, 10. Arşiv Malzemelerinin Aranması, 11. Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler, 12. Arşiv Malzemelerinin Yok: Edilmesi, 13. Dosya Sistemi ve Standartları, 14. Teslim Yükümlülüğü, T5. Özel Arşivlerin Saklanması, 16-17. Arşiv Malzemelerinin Korunması.

18. madde Yürürlük, 19. madde Yürütme maddesidir. Geçici madde, Yönetmelik kapsamına giren görevliler dışında ellerinde arşiv ve arşivlik malzeme bulunduranların, bunları Yönetmeliğin yayın tarihini izleyen 3 yıl içinde Arşiv Genel Müdürlüğüne bildirme ve devretme zorunluluğunu koymaktadır.

Yönetmeliğin 3. maddesinde, arşiv malzemesi ile arşivlik malzemenin tanımı yapılmış ve bu iki tür malzemenin ayırımında, malzemenin yaşı ve özelliği ölçü olarak alınmıştır.

Yönetmelik hakkındaki eleştirilerimiz özet olarak şöyledir :

1. Devlet Arşiv Kanunu Tasarısı olarak hazırlanmış olan bir metin, aşağı yukarı aynen Devlet Arşiv Yönetmeliği adıyla yayımlanmıştır. Bu, kanun tekniğine ve ihtiyaçlara uygun bulunmamıştır.

2. Devlet Arşiv Yönetmeliği'nin yasal dayanağı gösterilmemiştir.

3. Devlet Arşiv Kanun Tasarısının başlıca hükümleri, Devlet Arşiv Yönetmeliğine aynen aktarılmış olduğundan bu Yönetmeliğin bazı maddeleri ile 6696 sayılı Kanun ve 4/9438 sayılı Tüzük maddeleri arasında çelişkili bir durum ortaya çıkmıştır. Bu çelişkiye ve sözü edilen Kanun ve Tüzüğe aykırı olarak Yönetmelikle yeniden getirilen hükümlere bir iki örnek verelim :

a. Devlet Arşiv Yönetmeliği kapsamı, 6696 sayılı Kanun kapsamından daha dar tutulmuştur.

b. Yönetmeliğin Arşiv Malzemesi ve Arşivlik Malzeme tanımları, Kanunun tanımlarından önemli farklarla ayrılmıştır.

c. Yönetmelik, 4/9438 sayılı Tüzükte "Teşkilât" deyiimi ile tanımlanan daire, kuruluş ve kurumlar için "Ödevliler" deyimini kullanmıştır. Tüzüğe aykırılık bir yana, bu deyim arşiv hizmetlerinin sürekliliği dolayısıyla yerinde kullanılmamıştır.

d. Yönetmelik, 6696 sayılı Kanunla oluşturulan Arşiv Danışma Kurulu'ndan ayrı olarak benzer fonksiyona sahip "Millî Arşiv Kurulunu" kurmuştur.

Bu kısa açıklamadan anlaşılmış olacağı üzere Devlet Arşiv Yönetmeliği, yönetmelik olma ve uygulanma niteliklerinden yoksun bulunmaktadır. Bu bakımdan Başbakanlığın 31.12.1975 tarihli ve Yazı İşleri 7500/1074 sayılı Genelgesi ile "Bütün kamu kuruluşlarını çok yakından ilgilendiren bu Yönetmelik hükümlerinin eksiksiz olarak ve dikkatle uygulanması" istenmiş olmasına rağmen, bu Yönetmeliğe göre ciddi bir çalışma yapılamamıştır.

Başbakanlığın 29.1.1976 tarihli ve 01011/1021 sayılı Genelgesi ile de: Bölge arşivleri kurulup ara depoları yaptırılncaya kadar arşiv malzemesinin ve arşivlik malzemenin iyi biçimde korunması, kuruluşlar tarafından kendi bünyelerinde birer "Arşiv Birimi" kurulması, Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde açılacak Arşivcilik Kursu'na bütün kuruluşların arşivle ilgili personelinin katılması, arşiv ve arşivlik malzeme dışında kalan evrakın arşiv dosyalarına konulmaması, eski harfle yazılı arşiv malzemesinin korunması ve Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğümlle bilgi verilmesi istenmiş ise de, kuruluşlara yasal olanaklar sağlanmadığından, yüzeysel bazı çalışmalardan öteye gidilememiştir.

1970 ve onu izleyen Yıllık Programlar ile icra Planlarında ve 5 Yıllık Kalkınma Planlarında, arşivle ilgili ana kanunların süratle çıkarılması ve Devlet Arşiv Sisteminin yeniden düzenlenmesi hakkında süreklilik

li önerilerde bulunulmuş olması da, arşiv çalışmalarından beklenen sonucu vermemiştir.

1985 Yılı Programı'nda arşiv konusunda şu görüşlere yer verilmiştir :

“Çeşitli kamu kuruluşlarına dağılmış ve farklı mevzuata tâbi Osmanlı devri vesikalarının bir müessesede ve aynı mevzuat içinde toplanması, söz konusu vesikaların bir program dahilinde tasnifi işlemlerinin tamamlanması çalışmalarına başlanacaktır” ve “Devlet Arşivi ve Osmanlı Arşivlerinin işlerlik kazanabilmesi için gerekli çalışmalara 1985 yılında başlanacaktır.”

V. ARŞİV'LE İLGİLİ KURULUŞLAR

1. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Osmanlı İmparatorluğunda başlangıçtan beri Devlete ait belgelerin tamamı, önem bakımından herhangi bir sınıflama yapılmadan bugüne kadar saklanabilmiştir. Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından, bütün resmi evrakı bir araya getirmek üzere bugün 1 Numaralı Arşiv olarak kullanılan bina yaptırılmıştır. Evrakın tasnif edilerek yerleştirilmesinden sonra buraya “Hazine-i Evrak” adı verilmiş ve başına Hazinei Evrak Nazırı unvanıyla Sadaret Mektupçusu Muhsin Efendi getirilmiştir.

Bu kuruluş sonradan “Hazine-i Evrak Müdürlüğü” adıyla Sadaret Makamına bir birim halinde bağlanmış ve bu durum Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür. Bu arada Sadrazam Cevat Paşa, ilk binanın yanında memurlar için yeni bir bina inşa ettirmiş, tasnif metotlarını geliştirmiş, evrak ve dosyalar için yeni muhafaza yerleri yaptırmıştır. İkinci Meşrutiyet döneminde Abdurrahman Şeref Bey'in Vaka Nevisliye atanmasından sonra bu konuda daha bilinçli bir çaba sarf edilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Sadaret evrakının muhafazası için Başvekâlet Kalemî Mahsusuna bağlı olmak üzere “Mahzen-i Evrak” adıyla bir daire kurulmuş ve bu daire zamanla gelişerek 1943 yılında 4443 sayılı Kanunda “Arşiv Genel Müdürlüğüne” dönüştürülmüştür.

1976 yılında Başbakanlık Merkez Teşkilâtı içinde bir de “Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı” kurulmuştur. Görevi; Cumhuriyet dönemi arşiv malzemesi ile zamanla arşiv malzemesi haline gelecek arşivlik malzemenin denetim altına alınması, bunların arşivcilik metot ve tek-

iliklerine uygun olarak korunması, düzenlenmesi ve yararlanmaya sunulmasıdır.

Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğünün adı da, 1982 yılında “Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığına” çevrilmiştir. Böylece her iki Daire Başkanlığı, Başbakanlığın esas birimleri arasında yer almıştır. Son aşamada, 10.10.1984 tarihli ve 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilât Kanunu ile merkez teşkilâtının ana hizmet birimleri arasında “Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne” yer verilmiş ve 11. madde ile görevleri şu şekilde sıralanmıştır :

1. Millî arşiv politikasının esaslarını belirtmek, bu esasların uygulanmasını takip etmek ve denetlemek,
2. Devlet ve millet hayatını ilgilendiren her türlü bilgi ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve saklamak,
3. Çeşitli kamu kurum ve kuruluşları ile özel şahısların elinde bulunan arşiv malzemesini tespit etmek, toplamak, gerektiğinde satın almak, bunların tamir ve restorasyonunu yapmak, tasnif ve tercüme etmek, uygun görülenleri yayımlamak,
4. Yurtiçi ve yurtdışı arşivcilik ve bununla ilgili bilimsel gelişmeleri takip etmek, bu alandaki eserleri tercüme etmek, yayımlamak, önemli Ve değerli arşiv malzemesini yurt ve dünya bilim çevrelerine sunmak,
5. Tarihi, kültürel ve estetik değeri olan arşiv malzemesinden koleksiyonlar yapmak, gerektiğinde Arşiv Müzesi kurmak ve sergiler açmak,
6. Arşiv malzemesinin tahribini önleyecek tedbirleri almak, Arşiv Laboratuvar kurmak,
7. Arşiv malzemesinin kopyalarını çıkarak devamlılığını sağlamak ve bunları küçük hacimlere döndürmek için film, mikrofilm, fotokopi ve gerektiğinde diğer ileri teknikleri uygulamak,
8. Devlet arşivlerinden yararlanma esaslarını belirlemek, arşivdeki araştırma taleplerini değerlendirmek ve gerektiğinde izin vermek,
9. Her türlü bilgi ve arşiv malzemesini derlemek, ayıklamak ve her an kullanılır hale gelecek şekilde tasnif ederek muhafaza etmek,
10. Kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerinde ayıklama, saklama ve imha işlemlerini denetlemek,
11. Makamca verilen benzeri görevleri yapmak.

3056 sayılı Kanunun 2. maddesinde Başbakanlığın görevleri sayılırken arşiv konusuna ilişkin şu hükme yer verilmiştir :

"Türk Devlet ve Millet hayatını ilgilendiren tarihî, hukukî, İdarî, ekonomik, İlmî doküman ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve düzenlemek, film, mikrofilm gibi ileri teknikleri uygulayarak arşiv malzemesini tek nüsha olmaktan kurtarmak, bunların tahribini önleyecek arşiv laboratuvarını kurmak, milletlerarası arşivcilikle ilgili hareketleri takip etmek, önemli arşiv malzemesini yurt ve dünya bilim çevrelerine sunmak."

Bu kısma son vermeden önce Osmanlı Arşivi hakkında özet olarak bilgi sunmak istiyoruz : Bu arşivde Osmanlı İmparatorluğu merkez teşkilâtı dairelerinin evrakı muhafaza edilmektedir. İmparatorluğun yıkulmasından sonra kurulan 20 ye yakın devletin merkez teşkilâtına ait belgeleri de bu arşivde saklanmaktadır. En az 100 milyon belgenin bulunduğu Osmanlı Arşivi, dünyanın en zengin arşivlerinden biri olup 7 binadan oluşmaktadır. Ancak bugün depo olarak kullanılan binalardaki durum iyi değildir. Özellikle, Süleymaniye ve Sultanahmet depolarındaki paha biçilmez arşiv malzemesi yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Osmanlı Arşivinin, konservasyon ve konsültasyon görevlerini tam olarak yerine getirebilmesi için mevcut belgelerin, önce bilimsel yollarla tasnifi, düzenlenmesi, envanter ve katalogların hazırlanması gerekir. Az sayıdaki uzman personel ile yılda ancak 200 bin civarında belgenin tasnifi yapılabilmektedir. izlenen yol, belgeleri orijinal durumuna getirerek dosyalamaktır.

İstanbul'da Osmanlı Arşivi Dairesi'ne ait arşivler dışında, İmparatorluk dönemine ait bir çok Nezarete ve Teşkilâta ait evrak vardır ki, bugün ilgili bakanlıkların ve kuruluşların depo ve mahzenlerinde yığınlar halinde bulunan bu evrakı, arşiv malzemesi olarak nitelendirmek her geçen gün biraz daha güçleşmektedir.

2. Kamu Kuruluş ve Kurumlarındaki Arşiv Birimleri

Çeşitli kamu kuruluş ve kurumlarındaki arşiv birimleri, Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı kuruluncaya kadar merkezi bir otoriteye ve belli esaslara bağlı olmadan bağımsız olarak çalışmışlar ve bu yüzden kendilerinden beklenen hizmetleri verememişlerdir.

Kamu yönetimlerinin kuruluş kanunları incelendiği zaman "Evrak Müdürlüğü", "Arşiv Müdürlüğü", "Arşiv Amirliği" gibi adlarla birimlerin kurulduğu ve çalışma esaslarının, bir emirle veya bir yönetmelikle

saptandığı görülür. Buna rağmen adında "Arşiv" kelimesi bulunan bazı yönetmelikler dahi "İşleri biten evrak arşive kaldırılır" demekten öte esaslı bir hüküm getirebilmiş değillerdir. Bu bakımdan çalışmalar yersel, kişisel ve kurumsal olmuş ve sınırlı kalmıştır.

Bu durumda, arşiv birimleri arasında hizmet ilişkisi kuracak ve çalışmaların verimini artıracak olan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Kuruluş Kanunu'nun bir an önce çıkarılmasında büyük yararlar vardır.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI ARŞİV ÇALIŞMALARI

I. GENEL BİLGİ

İçişleri Bakanlığı, görevi gereği önemli ve eski belgelerin oluştuğu bir Bakanlık olmasına rağmen arşiv işlerine yakın zamana kadar gereken önem verilmemiştir. Bu yüzden, Dahiliye Nezaretinden devredilen Osmanlı dönemine ait belgelere, Cumhuriyet dönemi belgeleri de eklenerek İçişleri Bakanlığına ait arşiv malzemesi yıldan yıla artmış, Bakanlık mahzeninde düzensiz yığınlar oluşturmuştur. Dahiliye Nezaretine ait bir kısım evrak ve vesaik halen Osmanlı Arşivi Dairesinde bulunmaktadır.

Dahiliye Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında 24.5.1930 tarihli ve 1624 sayılı Kanunun 10. maddesinde Vilâyetler İdaresi Umum Müdürlüğüne ait görevler arasında "Evrak İşleri" de sayılmıştır. 1624 sayılı Kanun'un bazı maddelerini değiştiren ve kanuna bazı maddeler ekleyen 20.6.1936 tarihli ve 3046 sayılı Kanun'un 4. maddesi ise, Bakanlığın genel evrak ve dosyalarıyla meşgul olmak üzere Evrak Müdürlüğü'nün kurulmasını öngörmüştür.

İçişleri Bakanlığı'nda arşiv konusuna değinen ilk metin, 1942 tarihli Dahiliye Vekâleti Merkez Teşkilâtı Evrak ve Dosya Talimatıdır. Bu talimatın 2. maddesinde : Genel Müdürlük ve Müdürlüklerin eski yıllara ait dosyalarının bu talimatname buyruklarına göre tasnif edilerek muhafızlar tarafından saklanmak üzere Evrak Müdürlüğü'ne devredileceği kaydolunmaktadır.

Talimatın 46, 47 ve 48. maddelerinde konuya daha yakından değinilmektedir. Bu maddelere göre : Her Genel Müdürlük ve Müdürlüğün bir Eski Dosya Mahzeni bulunur. Eski dosyalar, yeni dosya planına uygun olarak düzenlenir ve bir deftere kaydolunur. Genel Müdürlük ve Müdürlüklerde saklanan eski dosyalar, 5 yıl geçtikten sonra bir daha gözden geçirilerek Bakanlık Evrak Mahzeninde saklanmak üzere defterleriyle birlikte Evrak Müdürlüğü'ne devredilir. Devredilen dosyalar

arasında saklanmasına fayda umulmayan evrak, Talimatnameye göre yok edilir.

Zamanına göre yeterli sayılabilecek bu hükümlere rağmen İçişleri Bakanlığında herhangi ciddi bir çalışma yapılamadığı gibi Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin İmha Edilmesi Hakkındaki 6696 sayılı Kanun'a ve 4/9438 sayılı Tüzüğe göre de gerekli çaba gösterilememiş, esasen 1959 yılı ve sonraki yıllar Bütçe Kanunları ile sözü edilen Kanunun uygulanması bugüne kadar ertelenmiştir.

1967 yılı, İçişleri Bakanlığı Arşivi yönünden bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bu yılda, önce arşiv deposunda “rastgele bir yığın halinde” bulunan evrak ve vesaikin tasnifi ve yeniden yerleştirilmesi için bir “Arşiv Bürosu” kurulmuş, sonra da Bakanlık Makamına bağlı olarak oluşturulan “Teşkilât ve Metot Bürosuna arşivle ilgili görevler verilmiştir.

Bakanlık Makamının yakın ilgisiyle işe başlayan Arşiv Bürosu, 1970 yıla kadar çalışmasını hızla sürdürmüş; mevcut bütün evrakı ve dağınık dosyaları gözden geçirmek suretiyle onları önce Bakanlık dairelerine, sonra da yıllara göre tasnif ederek ranzalara yerleştirmiştir. Böylece, Bakanlık arşivinin kurulmasında önemli bir aşama gerçekleştirilmiştir. Büro çalışmaları sırasında, gerekli görülen bazı evrak ve defterlerin onarımları ve ciltleri yaptırılmış, onarılmaz ve okunmaz duruma gelmiş olan bir kısım evrak da SEKA'ya teslim edilmiştir.

Çalışmalar sonunda, arşivdeki en eski evrakın Nüfus İdaresine ait Kütük Defterleri olduğu, yaşları 130 yılı aşan bu defterlerin deri kaplı, madenî köşebendi, hatta kilitlenebilir olması sebebiyle, son yılların defterlerinden çok daha sağlam ve iyi durumda bulundukları tespit olunmuştur. İmparatorluk dönemi klasörleri de, sağlamlıkları yanında güzel kabartma motifleriyle dikkati çekmektedir.

Arşiv Bürosunun hızlı ve verimli çalışmaları sürdürülürken Teşkilât ve Metot Bürosunun hazırladığı «İçişleri Bakanlığı Merkez Kuruluşları Arşiv Yönetmeliği» de Bakanlık Makamınca onanarak 6 Şubat 1969 tarihli ve 13120 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Ancak, Arşiv Müdürlüğü kuruluşunun yönetmeliğe göre gerçekleştirilememesi ve gerekli malî olanakların sağlanamaması sebebiyle daha esaslı bir çalışma dönemine girilememiş; Arşiv Bürosunun amatör bir ruh ve heyecanla yaptığı çalışmalar da eski hızını kaybederek duraklama noktasına gelmiştir.

Teşkilât ve Metot Bürosu'nun hazırladığı «İçişleri Bakanlığı Merkez Teşkilâtı Evrak ve Dosya Yönetmeliği» ile de Arşiv Yönetmeliği

arasında ilişki kurulmuştur. 9.7.1973 tarihinde Bakanlık Makamınca onanan bu Yönetmeliğin 63. maddesinin 2. fıkrası şöyledir :

"Her takvim yılı sonunda, dosya gömleklerindeki evrakın durumu gözden geçirilerek işlemi tamamlanmış olanlar ve devam edenler birbirinden ayrılır :

1. İşlemi tamamlananlar, 6.2.1969 tarihli ve 13120 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan İçişleri Bakanlığı Merkez Kuruluşları Arşiv Yönetmeliğinin (27-45 inci) maddeleri uygulanmak üzere dolap dışına alınır ve kapalı yerde saklanır.

2. İşlemi devam edenler dosya içinde bırakılır..."

II. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI MERKEZ KURULUŞLARI ARŞİV YÖNETMELİĞİ

Bu Yönetmelik 144 esas ve 6 geçici maddeden oluşmakta ve Yönetmeliğe 1 cetvel ile 13 form örneği eklenmiş bulunmaktadır.

1. Yönetmeliğin Hükümleri

Yönetmeliğin başlıca hükümleri aşağıda özetlenmiştir :

a. Hukukî Dayanak

Bu Yönetmelik, 4.4.1956 tarihli ve 6696 sayılı Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin İmha Edilmesi Hakkında Kanun'un 4, 6 ve 8. maddeleri gereğince yayımlanan 13.9.1957 tarihli ve 4/9438 sayılı Tüzüğü 13 ve 19. maddelerine göre hazırlanmıştır.

b. Kapsam

Yönetmelik hükümleri, ayrı birer arşiv düzeni olan Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sivil Savunma İdaresi Başkanlığı, dışında, Bakanlık Merkez Kuruluş ve Ünitelerinde uygulanır.

c. Deyimler ve Tanımlar

Arşiv deyimi; arşivlik malzemenin ve arşiv malzemesinin saklandığı Bakanlık Arşivini ifade eder.

Kamu Evrakı; Bakanlığın gördüğü hizmetler, yaptığı haberleşme ve işlemler sonucunda kamu kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerle ilgili olarak üretilen her türlü yazılmış, resmedilmiş, basılmış, tele veya filme alınmış belgelerin toplamıdır.

Arşivlik Malzeme; Bakanlığın cari işlemlerinde kullanılmamakla beraber gerektiğinde kendisine başvurulmak üzere belirli sürelerle arşivde saklanan kamu evrakıdır.

Arşiv Malzemesi, arşivlik malzemedendir;

1. Taşıdığı delil olma değeri ve niteliği bakımından müracaat,

2. Tarihi, hukukî, İdarî, askerî, İktisadî, dinî, İlmi, edebî, estetik, kültürel, biyografik, jeolojik, teknik konular, milletlerarası ilişkiler, ait olduğu çağın ahlak, örf, âdet ve sosyal özellikleri hakkında bilgi edinmek için araştırma amacıyla sürekli saklanmalarına hükmedilen ve Genel Arşive devredilinceye kadar saklanılmak üzere Arşiv'e devir alınan ve saklanan kamu evrakıdır.

Malzeme deyimi; arşivlik malzeme ile arşiv malzemesini kapsar.

Malzeme Birimi; bağımsız olarak başlı başına bir konuyu içine alan veya değeri taşıyan dosya, defter, zarflanmış veya paketlenmiş evrak tomarı, kitap, plan, harita, film, fotoğraf, plak, ses bandı, mühür ve benzeri kamu evrakıdır.

Kuruluş; 1624 sayılı Dahiliye Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanunun 1. maddesinde (şimdi İçişleri Bakanlığı Teşkilâtı ve Görevleri Hakkındaki 14.2.1985 tarihli ve 3152 sayılı Kanunda sayılan Bakanlık Birimleridir. Ünite ise, şube adı ile kurulan, başında bir müdür bulunan ve özel aidiyet numarası kullanan birimlerdir. Aidiyet, dosya planındaki konular ayrımıdır.

imha Cetveli; kuruluş veya ünitelerce Yönetmeliğe bağlı cetvel esas alınarak ayıklama işlemine tâbi tutulmak üzere kamu evrakının kaydedildiği çizelgedir.

İmha Listesi ise, Arşiv Müdürlüğü'nce tasarruf planı esas alınarak imha işlemine tâbi tutulmak üzere kamu evrakının kaydedildiği çizelgedir.

d. Arşivin Yönetimi

1) Arşiv Müdürlüğü

Bakanlık makamına bağlı olarak kurulan Arşiv Müdürlüğü kadrosunda; bir Müdür, bir Müdür Yardımcısı, bir Arşiv Uzmanı, bir Arşiv Amiri, mikrofilm teknisyeni, arşiv ve büro memurları ile temizleme, onarma, koruma, ciltleme ve benzer işlerde kullanılacak hizmetliler yer alır.

2) Arşiv Müdürlüğünün Görevleri

Arşiv Müdürünün görevleri şunlardır :

1. Malzemeyi devir ve teslim almak, tasnif etmek, yerleştirmek, korumak, değerlendirmek, tanıtıcı rehber ve kataloglar hazırlamak ve yayımlamak,
2. Malzeme ile ilgili tasarruf işlemlerini yapmak,
3. Arşiv yerini düzenlemek,
4. Evrak ve dosya sistemlerinde yapılacak değişikliklerde kuruluş ve ünitelerle işbirliği yapmak,
5. Evrak ve dosyanın maddesini teşkil eden kırtasiye malzemesi ve standartlarının tespitinde görüşünü bildirmek,
6. Yılın altıncı ve on ikinci ayları sonunda Yönetmeliğin uygulanması hakkında Bakanlık Makamına rapor sunmak,
7. Arşivle ilgili yurtiçi ve yurtdışı toplantılara katılmak.

3) Personelin Görev ve Yetkileri

Arşiv Müdürlüğü personelinin görev ve yetkileri, Yönetmeliğin (18-23) üncü maddelerinde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

4) Yönetici Personelde Aranacak Nitelikler

Arşiv Müdürü ve Arşiv Uzmanında aranacak nitelikler şunlardır :

1. Üniversite, Yüksek Okul veya aynı düzeydeki öğrenim kurumlarından birini bitirmiş olmak,
2. Kamu İdaresi hakkında bilgi ve evrak yönetimi hakkında yeter tecrübe sahibi bulunmak,
3. En az bir yabancı dili okuduğunu anlayacak derecede bilmek,
4. Mesleğe ve ilme karşı ilgi duymak.

Eski yazıyı okuyup yazmayı bilmek tercih sebebidir.

Arşiv Müdür Yardımcısı olmak için, liseyi veya aynı seviyedeki öğrenim kurumlarından birini bitirmiş olmak, personel ve evrak konularında bilgi ve tecrübe sahibi bulunmak koşulu aranır.

e. Ayıklama işlemleri

Kuruluş ve ünitelerce üretilen kamu evrakı; cari işlemler sonunda saklanması yarar bulunmayan, aslında hukukî ve ilmi bir değer

taşımayan evraktan ayıklanmadan Arşive devredilmez. Ayıklama işlemleri, yukarıdaki esaslar gereğince hazırlanmış ve Yönetmeliğe eklenmiş olan Cetvele göre kuruluş ve üniteler tarafından yapılır.

Ayıklanması düşünülen kamu evrakından bir malzeme birimi teşkil edenler için, kuruluş ve ünitelerce tesis yılı, aidiyet ve bunun içindeki sıra numarasına göre ayrı ayrı ikişer örnek İmha Cetveli düzenlenir. Kuruluş veya ünite âmirlerinin onayı ile kesinleşen İmha Cetvellerine dahil olan her malzeme birimi hakkında, kayıt defterlerinin veya föylerinin ilgili sütunlarına ayrıca özel «İmha» işaretleri konur.

İmha Cetvellerinin birer örneği, malzemenin arşive devri sırasında Arşiv Müdürüne verilir. Ayıklanması kararlaştırılan kamu evrakı SEKA'ya gönderilmek veya sair şekillerde yok edilmek üzere Arşiv Müdürlüğüne devredilir. Kuruluşlarca veya ünitelerce yerinde saklanmasına lüzum görülen sicil dosyaları ile cari işlemlerde rolü olan veya özel mevzuatında belirtilen bazı kamu evrakı hakkında ayıklama işlemi uygulanmaz.

f. Malzemenin Hazırlanması

Ayıklama işlemlerinden sonra saklanmak üzere Arşive devredilecek malzeme, tesis yılı, aidiyeti, aidiyet içi sıra numarası esas alınmak suretiyle ilgili kuruluş ve ünitelerce hazırlanır. "Kayıt Defteri" veya "Kayıt Föylerine aidiyet esasına göre kayıtları yapılır.

Bu işlemlerden sonra, klasörler içindeki dosyaların gömlekleri çıkarılır ve forma uygun basılı dosya gömleği sağlanıncaya kadar her malzeme biriminin üst sağ köşesine bir "Etiket" yapıştırılır. Etiketin kuruluş veya üniteye ait sütunları muhtevaya uygun şekilde doldurulur.

g. Malzemenin Arşive Devri

İlgili kuruluş veya ünitece, her türlü işlemi tamamlanmış malzemenin içinde bulunduğu dosya gömleğinin, tomarının veya kılıfının alt sol köşesine "Arşivlik" damgası vurularak genellikle yeni takvim yılının ilk üç ayında Arşive devredilir. Malzemenin bu şekilde tespiti, ayırımı ve Arşive devrine karar verme yetkisi kuruluş veya ünitelerin âmirlerine aittir.

Devredilecek malzeme birimleri ile kuruluş veya ünitelerin buna dair yıllık kayıtları arasındaki uygunluğun denetimi bakımından kayıt defterlerinin bir örneği veya föy ciltlerinden biri Arşiv Müdürlüğüne verilir.

İçinde, kısmen veya tamamen gizlilik derecesi taşıyan kamu evrakının bulunduğu dosya gömleğinin, tomarının veya kılıfının alt sağ kö-

şesine “Gizli” damgası vurulur ve bunlar, Arşivde normal malzeme gibi işleme tâbi tutulur. Ancak tamamı gizlilik taşıyan kamu evrakı, Arşivde özel yerleştirme yerlerinde saklanır.

Kuruluş veya ünitelerce, Arşive devredilecek malzeme için üç örnek “Arşive Malzeme Verme Pusulası” düzenlenir ve malzemenin tesis yılı, aidiyet numarası ve aidiyet içi sıra numaraları belirtilir. Bu pusulalarda veriliş tarihi, arşiv yeri ve tasarruf işlemleri sütunlarının işlenmesi Arşiv Müdürlüğüne aittir.

Malzemenin teslim alınmasından sonra imzalanan pusulaların iki örneği Arşivde alıkonur, üçüncü örneği kuruluş veya ünitelerin “Arşiv irtibat Memuruna verilir. Bir takvim yılı içinde kullanılan pusulaların birinci örneği Arşivde, arşiv genel sıra numarasına göre sıraya konur ve sonraki yılın ilk ayında ciltlenir. İkinci örneği Arşivde, üçüncü örneği ilgili kuruluş veya ünite, tesis yılı ve aidiyet esasına göre düzenlenen malzeme birimleri için birer karteks olarak kullanılır.

h. Malzemenin Arşivde Düzenlenmesi

Malzemenin, arşivde ranzalara yerleştirilmesi esastır. Bu amaçla depolarda ve katlarda yeteri kadar ranza yaptırılır. Ranzalar raflara, raflar da gözlemlere ayrılır ve yerler numaralanır.

Her depo ve kat için bir “Yerleştirme Planı” hazırlanır.

Devir alman arşiv malzeme birimlerinin yerleştirilme durumuna getirilmesi için aşağıdaki işlemler yapılır :

1. Malzemenin mevcut düzeni bozulmadan yumuşak fırça ile tozu alınır, temizlenir.
2. Gereken malzemenin onanını ve ciltlenmesi yapılır.
3. Tomar halinde olan evrak, aynı büyüklükteki kâğıtlara konur ve paket haline getirilir.
4. Aynı olarak zarflaması gereken malzemenin tabii büyüklüğü bozulmaz ve katlanmaz.
5. Malzemenin, özellik ve türlerine göre özel olarak hazırlatılan klasör, kutu ve benzeri kılıflar içine konur ve üzerine etiket yapıştırılır.

1. Arşivden Yararlanma

Malzeme arşivden, kuruluş ve ünite âmiri tarafından imzalanmış “Arşivden Malzeme isteme” kartı ile Arşiv irtibat Memuru tarafından alınır ve aynı memur tarafından geri verilir.

Bakanlık dışındaki resmî kuruluşlara arşivden malzeme verilmesi, Bakanlık Makamının iznine bağlıdır. Özel kişiler de Bakanlık Makamının izniyle arşivden yararlanırlar; malzemenin örneğini, fotokopisini veya mikrofilmini alabilirler.

i. Tasarruf İşlemleri

1) Tasarruf Planı

Üretilen kamu evrakının, gelecekte tâbi olacağı işlemleri tayin hususunda, kuruluş veya ünitelerle Arşiv Müdürlüğü arasında görüş ve işbirliği sağlamak amacıyla önceden “Tasarruf Planları” hazırlanır.

Tasarruf Planında, devredilen veya devredilecek olan malzeme biriminin, özelliğine ve önemine göre devir tarihinden itibaren arşivde ne kadar süre saklanacağı gösterilir, mikrofilm uygulaması yapılacak malzeme belirtilir. Malzemenin saklanma süreleri 8, 16, 24 ve 33 yıl olarak tespit olunur. Bir kısım malzeme süresiz olarak saklanır.

Arşiv Müdürlüğü, Bakanlık çapında bu planları birleştirdikten sonra “Merkez Arşiv Komisyonun tasvibini ve Bakanlık Makamının onayını alır. Planın bir örneği ilgili kuruluşa veya üniteye verilir.

2) Mikrofilm İşleri

Arşiv Müdürlüğünce, maddî yapısı, düzeni ve şekli elverişli bulunan malzemenin mikrofilmi alınır. Gerekğinde manyetik ve optik bant sisteminden yararlanılır.

Mikrofilm metoduna aşağıdaki hallerde başvurulur :

1. Malzemeyi mikrofilme almanın daha ekonomik olması ve malzeme aslının yok edilmesinde sakınca bulunmaması,

2. Çok istenmesi ve incelenmesi dolayısıyla malzemenin yıpranmaya başlaması,

3. Önemli bir malzemenin kaybolmasından korkulması.

j. İmha İşlemleri

1) Yok Edilemeyen Malzeme

1. Delil olma niteliğini taşıyan malzeme ile tarihi, İdarî, ekonomik, sosyal, kültürel ve İlmî değeri olan ve milletlerarası ilişkileri belgeleyen malzemeler,

2. Tarihe mal olmuş bulunan ve kuruluşların tarihini gösteren belgeler,

3. Yönetim ile ilgili bulunan dokümanlar, yok edilemez.

2) Yok Edilebilen Malzeme

Bakanlık Merkez Komisyonunun ve Arşiv Danışma Kurulu'nun tasvibi alındıktan sonra yok edilebilen malzeme şunlardır:

1. Cari işlemlerde rolünü kaybetmiş, müracaat ihtiyacı duyulmayan malzeme,

2. ilgili mevzuata veya tasarruf planına göre belli süreleri doldurmuş malzeme,

3. Orijinal şekli ile saklanması gerekli olmayan ve mikrofilmi alınmış malzeme.

3. Orijinal şekli ile saklanması gerekli olmayan ve mikrofilmi

Yok Etme Listeleri, arşivde 3 kişilik bir "İmha Heyeti" tarafından hazırlanır. Bu heyet Arşiv Müdürü'nün başkanlığında 2 üyeden kurulur. Üyelerden biri Arşiv Müdürlüğü, diğeri ilgili kuruluş veya ünite personeli arasından seçilir.

Her yıl Haziran ayında tasarruf planına göre kuruluş ve ünitelerin malzeme durumu gözden geçirilir ve bunlardan arşivde saklanma sürelerini dolduranların aidiyetleri itibariyle tespiti yapılarak imha Listesine geçirilir.

imha Listelerinin altı, heyet başkanı ve üyeler tarafından imzalandıktan sonra 3 adet örneği, 6696 sayılı Kanunun 4/9438 sayılı Tüzüğüne göre bir başkan ve 3 üyeden oluşan Bakanlık Merkez Komisyonu'na teslim olunur. Merkez Komisyonu tarafından onandığı takdirde kesinleşmiş olan imha Listesi, gereği yapılmak üzere Arşiv Müdürlüğü'ne iade olunur.

Yönetmelik bu kısımda, 4/9438 sayılı Tüzük hükümlerinden ayrılmaktadır. Zira Tüzüğün 7 ve 10. maddelerine göre yok edilecek malzeme hakkında kesin karar verme yetkisi yalnız Arşiv Danışma Kuruluna aittir.

Yönetmeliğin 85. maddesine göre ancak, bazı malzemenin saklanmasına lüzum görülmesi halinde, gerekçesi ilgili sütuna yazılmak suretiyle Merkez Komisyonu'nca, listenin 2 örneği Arşiv Danışma Kuruluna, 1 örneği Arşiv Müdürlüğü'ne gönderilir.

Arşiv Danışma Kurulu'nca onaylanan imha Listeleri Bakanlık Merkez Komisyonu aracılığıyla Arşiv Müdürlüğü'ne verilir. Yok edilmesi kabul edilmeyen kamu evrakı arşiv malzemesi niteliğini kazanır ve hakkında bir daha yok etme hükümleri uygulanmaz.

4) Uygulama Kurulu ve Uygulama Şekli

Arşiv Müdürlüğü'nde, Müdür tarafından 3 kişilik bir "infaz Heyeti" kurulur ve yok edilmesi gereken malzeme bu heyete teslim edilir. Uygulama, malzemeyi SEKA'ya göndermek, yakmak, ıslatmak veya kırmak suretiyle yapılır. Kitap, broşür ve sirküler gibi malzeme kitaplıklara dağıtılır. Uygulama sonunda bir tutanak düzenlenir.

k. Malzemenin Genel Arşive Devri

Genel Arşiv (Devlet Arşivi) tarafından prosedürüne göre Bakanlık Arşivinden istenen arşiv malzemesi, Bakanlık onayı ile devredilir. Devir, her kuruluş ve ünite için malzemenin tesis yılları ve aidiyetleri itibariyle ayrı ayrı olmak üzere düzenlenecek 4 nüsha "Devir Listesi" ile yapılır. Devir Listesinin bir örneği Genel Arşive verilir.

l. Koruma İşlemleri ve Arşivin Donatımı

Bakanlar Kurulu'nun 13.8.1966 tarihli ve 6/6851 sayılı Kararı ile yürürlüğe konan "Devlete Ait Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik" hükümleri dışında, arşivin özelliğine göre, Arşiv Müdürlüğüne Bakanlık Sivil Savunma Uzmanı ve Daire Müdürü'nün görüşü alınmak suretiyle özel bir Talimat hazırlanır ve Bakanlık onayından geçirilerek uygulanır.

Arşiv yerinde, müracaat, idare, inceleme ve diğer işler için en az 3 oda ayrılır ve donatılır. Arşiv depolarında ranza, raf, göz ve özel yerleştirme yerleri hizmet amacına uygun nitelikte ve ölçülerde yaptırılır. Malzemenin dış etkenlerden ve zararlılardan korunması için de gerekli tedbirler alınır.

m. Türlü Hükümler

1) Kanun Arşivi

Arşiv Müdürlüğüne arşivde, aşağıda gösterilen malzemenin örneklerinden oluşan özel bir "Kanun Arşivi" kurulur :

1. Kuruluş veya ünitelerce hazırlanan veya hazırlatılan kanun, tüzük ve yönetmeliklerin her türlü tasarı ve taslakları,
2. Bunların Resmî Gazetede yayımlanmasından sonra kesinleşen metinleri,
3. Yapılan her türlü talimat, genelge ve benzerleri,
4. İş ve işlemleri sırasında kendi konuları ile ilgili olarak yüksek yargı organlarından alınan her türlü içtihat kararları,

5. Bakanlar Kurulu Kararları

Böylece kurulan arşivde, yalnız Kanun bulunmadığına göre, adının "Mevzuat Arşivine çevrilmesi, hatta memleketimizde çıkmış bütün mevzuata burada yer verilmesi uygun görülmektedir.

2) Görevliler İçin Sosyal Haklar ve Yardımlar

Yok edilecek evrak ve vesaikin tespiti, ayırımı ve imhasında çalışma saatleri içinde ve dışında çalıştırılacak memur ve ücretlilere, Bakanlar Kurulunca belirtilecek esaslara göre ücret veya gündelik ödenir. Arşiv personeline ayrıca her yıl bir takım iş elbisesi ile bir çift ayakkabı yaptırılır ve her gün süt verilir.

3) Form ve Basılı Kâğıt Sağlanması

Yönetmelikte sözü edilen her türlü form ve basılı kâğıt, Arşiv Müdürlüğünce sağlanır. Arşiv İrtibat Memurları aracılığı ile ilgili kuruluş veya ünitelere dağıtılır.

4) Yükümlülük ve Sorumluluk

Kuruluş ve üniteler ile Arşiv Müdürlüğü arasında ilişki kurmakla görevlendirilecek "Arşiv İrtibat Memurların dosya, evrak ve kayıt işlerinde çalışan personel arasından seçilmesi ve bu işlerde yetki sahibi olması esastır. İrtibat Memurları arşiv işlerinden dolayı kuruluş ve ünite amirlerine karşı sorumludurlar.

5) Yürürlükten Kaldırılan Hükümler

"Dahiliye Vekâleti Merkez Teşkilâtı Evrak ve Dosya Talimatının

2. maddesinin son fıkrası ile 46, 47 ve 48. maddeleri ve bu Yönetmeliğe aykırı diğer hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

6) Geçici Hükümler

Geçici 1. maddede, halen tasnifi yapılmamış ve ayıklanmamış ve arşive gönderilmemiş kamu evrakının da, bu Yönetmelik hükümlerine göre sıra ile işleme tâbi tutulacağı, 2. maddede arşiv depolarında bulunan kamu evrakının düzenlenmesi işlerinde ilgili kuruluş memurları ile arşiv personelinin işbirliği yapacağı tespit olunmuştur. Geçici 3. madde, düzenleme işlerinde izlenecek yolu göstermiş, 7. fıkrası ile aidiyet ayırımından sonra Yönetmeliğin "Ayıklama İşlemleri" hakkındaki hükümlerinin Arşiv Müdürlüğünce uygulanacağını açıklamıştır. Dördüncü madde, malzeme birimlerinin Malzeme Listesi'ne geçirilme şeklini belirlemiştir.

Geçici 5. madde, imha edilecek malzemenin tespiti, ayırımı ve yok edilmesi işlemlerinin 5 yılda tamamlanmasını, 6. madde ise, Yönetme

lik kapsamı dışında kalan kuruluşların İçişleri Bakanlığı Arşivinde bulunan kamu evrakının, Yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden itibaren 6 ay içinde bu idarelere teslimini öngörmüştür.

7) Yürürlük Maddesi

Yönetmeliğin son 114. maddesi yürürlük maddesidir. Buna göre, Yönetmeliğin 78. maddesi dışında "İmha İşlemleri" hakkındaki (77-89) uncu maddeleri, Arşiv Danışma Kurulunun tetkik ve tasvibinden sonra ve diğer hükümleri Resmî Gazete ile yayımlanmasından sonra yürürlüğe girer.

n. Yönetmeliğin Ekleri

Yönetmeliğin sonuna ayıklama işlemlerine esas olan bir Cetvel ile 13 adet Form eklenmiştir. Bu cetvele göre, kuruluş veya ünitelerce ayıklama işlemine tâbi tutulacak ve yok edilecek kamu evrakının başlıcaları aşağıda gösterilmiştir:

1. Şekli ne olursa olsun her türlü tekit yazıları,
2. El ve daktilo ile yazılmış her türlü yazı müsveddeleri, gönderilen yazıların fazla nüshaları,
3. Resmî ve özel her türlü zarflar,
4. Resmî kuruluşlardan gelen ve genellikle bir ihbar niteliğinde olan "Alındı", "Tebliğ" ve benzeri her türlü kâğıtlar,
5. Kuruluş ve ünitelerce PTT'ye zimmet karşılığında verilen evrakın kayıt edildiği fişler (PTT'ye verildikten bir yıl sonra),
6. Her türlü referanduma yarayan pusula, cetvel, liste ve benzeri yardımcı belgeler,
7. Kuruluş ve üniteler arasında yapılan yazışmalardan, ilgili kuruluş ve ünitelerde bulunan asili arı dışındaki evrak,
8. Bir kuruluş veya ünitece üretilip de diğer kuruluşlara bilgi olarak gönderilen genelge ve benzerleri,
9. Bakanlıkça üretilen, saklanması ve kullanılmasına lüzum kalmayan kitap, broşür, sirküler, form ve benzerleri ile mevzuat veya form değişikliği yüzünden kullanılmayan basılı evrak ve defterlerden birer örnekleri dışındakiler,
10. Kuruluş ve ünitelerce döşeme, kırtasiye ve benzerleri için açılan istem dosyaları ile Gereç Müdürlüğü ile yapılan yazışmalar,

11. İlgili kuruluş ve ünitelerce, içindekiler defter veya föylere aktarıldıktan sonra Mahallî İdareler bütçeleri, kesin hesapları, birleştirme cetvelleri ve benzeri cetveller,

12. Yanlış havale ve sevk sebebiyle ilgili kuruluş ve ünitesine gönderilen kamu evrakı için yapılan yazışmalar,

13. Kamu evrakından onarılması, yeniden tesisi ve yararlanılması mümkün olmayanlar.

2. Yönetmelik Hakkında Genel Eleştiri

1. Yönetmeliğin "Hukukî Dayanak" başlığını taşıyan 1. maddesinde, Yönetmeliğin 6696 sayılı Kanunun Tüzüğüne göre yayımlandığı belirtilmekte ise de, bu Yönetmelik saklanması lüzum olmayan evrak ve vesaikin yok edilmesinde uyulacak tasarruf işlemlerinin tespiti ile yetinmemiş, sözü edilen Kanun ve Tüzüğü dikkate almaksızın İçişleri Bakanlığına bağlı bir Arşiv Müdürlüğü'nün kurulmasını öngörmüştür.

Ancak, örgüt kurma ve kadro koyma işlemlerinin, kuruluş kanunu ile düzenlenmesi gereken konulardan olması dolayısıyla, Arşiv Müdürlüğü'nün Yönetmeliğe göre kurulması mümkün olmamış, arşiv hizmetleri uzun süre, İdarî Hizmetler Daire Başkanlığına bağlı, uzman olmayan az sayıda personelle yürütülmüştür. Halen bu hizmetler, 14.2.1985 tarihli ve 3152 sayılı İçişleri Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun'a göre oluşturulan Yardımcı Birimler arasında yer alan İdarî ve Malî İşler Daire Başkanlığına verilen görevler arasında sıralanmıştır.

2. Yönetmeliğin Yürürlük başlığını taşıyan 114. maddesinde, imha işlemleri hakkındaki hükümlerin Arşiv Danışma Kurulu'nun "tetkik ve tasvibinden sonra" yürürlüğe gireceği açıklanmıştır.

1959 yılından itibaren Bütçe Kanunları ile her yıl, 6696 sayılı Kanunun uygulanması ertelendiğine ve o tarihten beri çalışır durumda olmayan Arşiv Danışma Kurulu'ndan gerekli onay alınmadığına göre Yönetmeliğin imha işlemleri hakkındaki hükümlerinin uygulanma olanağı bulunmadığını kabul etmek gerekir.

4/9438 sayılı Tüzüğün 19. maddesi gereğince, Yönetmeliğin ayıklama esaslarına ait hükümleri ile buna dair cetvel hakkında da Arşiv Danışma Kurulu'nun "Mütalaasına ihtiyaç olduğu halde, bu hususun da sağlanamaması sebebiyle ayıklama işlemlerine ait hükümlerin de uygulanmasına imkân görülememiştir.

Bununla beraber, Yönetmeliğin ilgili maddelerinin, Arşiv Danışma Kurulu'nun tetkik ve tasvibi ile kesinleşmesinden sonra, gerekirse, tek

rar gözden geçirilmek üzere, İmha Cetvelleri ile İmha Listelerinin hazırlanması imkân dahilinde bulunmaktadır.

Aslında, Yönetmeliğin 114. maddesinde sözü edilen Arşiv Danışma Kurulu'ndan görüş alma işleminin, Yönetmeliğin onanmasından önce yerine getirilmesi gerekirken, adı geçen kurulun çalışır durumda olmaması yüzünden bu zorunluluğa uyulamadığı anlaşılmaktadır.

3. İmha Listelerinin kesinleşmesiyle ilgili hükümler bakımından Yönetmelikle 4/9438 sayılı Tüzük arasında fark vardır. Zira Tüzüğün 7 ve 10. maddelerine göre İmha Listeleri Arşiv Danışma Kurulu'nun onayı ile kesinleşmektedir. Yönetmeliğin 85. maddesine göre ise, Merkez Komisyonu, kendisine verilen İmha Listesini aynen onadığı takdirde liste kesinleşmekte, ancak bazı malzemenin saklanması gerek görüldüğü takdirde listeyi Arşiv Danışma Kuruluna sunmaktadır. Bu itibarla Yönetmelik, bu yönden 4/9438 sayılı Tüzüğe uydurulmalıdır.

4. Yönetmeliğin 114. maddesinde, Arşiv Danışma Kurulu'nun görüşü alındıktan sonra uygulanacak imha işlemine ait maddeler yanında, Yönetmeliğin ayıklama esaslarına ait maddelerine de yer verilmelidir.

3. Yönetmeliğe Göre Yapılan Çalışmalar

Bu konuda, Şubat 1977 tarihli Türk İdare Dergisinde yaptığımız eleştirilerle ilgili olarak herhangi bir düzelme ve gelişme olmamıştır. Bu eleştiriler şöyle sıralanabilir :

1. Yönetmeliğin 18. maddesinin 7. fıkrası gereğince; Arşiv Müdürlüğü tarafından yılın 6 ve 12. ayları sonunda, arşiv çalışmaları hakkında Bakanlık Makamına sunulması gereken rapor bugüne kadar sunulmamıştır.

2. Yönetmeliğin 23. maddesinin 2. fıkrasına göre; kuruluş ve üniteler tarafından Arşiv Müdürlüğüne devredilen her türlü malzemenin Arşiv Memurları tarafından teslim alınarak kaydedilmesi, yerleştirilmesi ve istenildiğinde geri verilmesi gerekir.

Birimlere ait eski evrakın tasnifi bitirilemediğinden gerek bu evrakın, gerek Yönetmeliğin yayımlanmasından sonra tesis edilen dosyaların Arşive devir-teslim işlemi tam olarak yapılamadığından 23. madde hükmü uygulanamamış; daireler arşivdeki evrakını, "Arşivden Malzeme Alma Kartı" düzenlemeksizin, Arşiv iribat Memurları veya başka görevliler vasıtasıyla raflarından aldırılmaya devam etmişlerdir. Bu durumda İçişleri Bakanlığı Arşivi bir depodan pek de farklı değildir.

3. Yönetmeliğin 32. maddesi gereğince, hukukî ve İlmî bir değeri bulunmadığından birimlerce doğrudan doğruya yok edilmek üzere ayıklanması gereken kamu evrakına ait ön hazırlık yapılmamış, “İmha Cetveli” düzenlenmemiştir.

4. Yönetmeliğin 39. maddesi gereğince, her türlü işlemi bitmiş malzemenin birimlerce yeni yılın ilk 3 ayında arşive devri gerekirken şimdiye kadar bu süreye uyulmamış; 40. madde gereğince “Kayıt Defteri” veya “Kayıt Föy Ciltleri” ve 42. madde gereğince “Arşive Malzeme Verme Pusulası” düzenlenerek Arşive verilmemiştir.

5. Arşivde Yönetmeliğin 46. maddesi ile öngörülen ranza, raf ve gözler yaptırılmış ve Bakanlık Birimlerine dağıtılmış olmakla beraber 48. madde gereğince bu dağıtım şekli yazılı ve onaylı bir “Yerleştirme Planına” bağlanmamıştır.

6. Yönetmeliğin 49. maddesi gereğince, arşive malzeme verme pusulalarına, Arşivce verilmesi gereken “Arşiv Genel Sıra Numarası” verilmemiştir.

7. Yönetmeliğin 64. maddesi gereğince, Teftiş Kurulu dışındaki bütün Birimler tarafından birer “Tasarruf Planı” hazırlandığı, ancak bunların Yönetmelik gereğince Merkez Komisyonu’nca ve Bakanlık Makamınca onanmadığı bilinmektedir. Bu kez yaptığımız inceleme sırasında sözü edilen Tasarruf Planları gösterilememiştir.

8. Yönetmeliğin 70 ve 75. maddelerinde öngörülen mikrofilm ve fotokopi tekniklerinden yararlanma imkânları henüz hazırlanmamıştır

9. Yönetmeliğin genel eleştirisi yapılırken açıklandığı gibi, Arşiv Danışma Kurulu’nun görüşü alınmadığından Yönetmeliğin imha işlemlerine ait (77-89) uncu maddelerinin uygulanmasına geçilememiştir.

10. Yönetmeliğin 82. maddesi uyarınca, Bakanlık Merkez Arşiv Komisyonu oluşturulmamıştır.

11. Yönetmeliğin 93. maddesi uyarınca, “Devlete ait Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik” hükümleri dışında, arşivin özelliğinden dolayı yapılması öngörülen Özel Talimat hazırlanmamıştır.

12. Yönetmeliğin 105. maddesinde öngörülen “Kanun Arşivi” gerçekleştirilememiştir.

13. Yönetmeliğin (107-109) uncu maddelerinde, arşivde çalışan görevlilere sağlanması öngörülen sosyal hak ve yardımlar gerçekleştirilmemiştir.

14. Yönetmelikte öngörülen formların, basılı kâğıt, dosya ve klasörlerin Arşiv İdaresince sağlanarak Birimlere dağıtımı yapılmamıştır.

15. Yönetmeliğin 111. maddesi gereğince, Birimler tarafından “Arşiv İrtibat Memurları” tayin ve tespit edilmiş ve bir kurstan geçirilmiş ise de, Bakanlık Arşivinin tam olarak kurulamamış olması dolayısıyla şimdiye kadar fonksiyonlarını yerine getirememişlerdir. Görevden ayrılan personelin yerine yenilerinin tayininde gecikmeler olmuştur.

16. Geçici 2. madde gereğince arşiv depolarında bulunan kamu evrakının düzenlenmesi işlemlerinin, ilgili Birimlerce görevlendirilecek memurlar ile Arşiv Memurları tarafından birlikte yapılması gerekmekte ise de, bugüne kadar Birimlerin konuya gereken önemi vermemiş olmaları sebebiyle böyle bir işbirliği gerçekleşmemiş, arşiv işleriyle görevli personelden de şimdiye kadar yeterince yarar sağlanamamıştır.

17. Yönetmelik kapsamı dışında kalan Emniyet Genel Müdürlüğü ile Sivil Savunma Genel Müdürlüğü’nün, Bakanlık Arşivinde bulunan kamu evrakının, geçici 6. madde gereğince Yönetmeliğin yürürlük tarihinden itibaren 6 ay içinde adı geçen kuruluşlara teslim edilmesi gerekirken bu madde hükmü bugüne kadar uygulanamamıştır.

III. ÖNERİLER

1. Kamu kuruluş ve kumullarında yapılan arşiv çalışmalarında ülke ölçüsünde birliği ve verimliliği sağlamak bakımından Devlet Arşiv Kanununun ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun bir an önce çıkarılması kaçınılmaz duruma gelmiştir.

2. İçişleri Bakanlığı Merkez Kuruluşları Arşiv Yönetmeliğinde öngörülen, fakat kanun konusu olduğu için oluşturulamayan Arşiv Müdürlüğü’nün, bu kez Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkındaki 27.9.1984 tarihli ve 3046 sayılı Kanunun 16. maddesi uyarınca Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulması sağlanmalıdır.

3. Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin İmha Edilmesi Hakkındaki 6696 sayılı Kanun uygulamasının, her yıl Bütçe Kanunları ile ertelenmesi sebebiyle bugün ülkemizde arşiv çalışmaları durmuş bulunmaktadır.

Birinci maddede sözü edilen arşivin ana kanunlarının çıkarılması, görünüşe göre, uzunca bir süreye ihtiyaç gösterdiğinden, 6696 sayılı Kanunun artık Bütçe Kanunları ile ertelenmemesi en gerçekçi yol olarak görünmektedir. Bu suretle kademeli Arşiv Komisyonları, bu arada İçişleri Bakanlığı Merkez Komisyonu ile Arşiv Danışma Kurulu çalışır duruma gelecek, bütçe ile ayrılacak ödenek az da olsa arşiv çalışmalarını sürdürme olanağı doğacaktır. Bu suretle ilgili Birimlerin yetki

li memurları ile arşiv görevlileri arasında sağlanacak sıkı işbirliği sonunda, daha önce kaba tasnifi yapılmış malzeme birimleri üzerinde, Yönetmelik uyarınca aidiyet ayırımı yapılmak suretiyle daha ayrıntılı bir çalışmanın gerçekleştirilmesi, İmha Cetvelleri ile İmha Listelerinin hazırlanması, işlem den kalkan dosyaların Birimler tarafından Arşive usulünce devredilmesi ve teknik gelişmelerden yararlanılması mümkün olacaktır.

4. 6696 sayılı Kanun uygulamasının, Bütçe Kanunlarıyla ertelenmesine devam olunması halinde, İçişleri Bakanlığı Merkez Kuruluşları Arşiv Yönetmeliğinin, Arşiv Danışma Kurulu'nun görev ve yetkileri dışında kalan hükümlerinin uygulanması mümkün görüldüğünden buna göre çalışmaların sürdürülmesinde zorunluluk vardır.

5. İçişleri Bakanlığı Merkez Kuruluşları Arşiv Yönetmeliği kapsamı dışında kalan Emniyet Genel Müdürlüğü ve Sivil Savunma Genel Müdürlüğü'ne ait arşiv malzemelerinin Bakanlık arşivinden çıkarılması sağlanmalıdır.

6. Arşivde yaptığımız inceleme sırasında uzun süreden beri denetlenmediği anlaşılan arşivin elektrik donatımı ile yangın araç ve tesisatının vakit geçirilmeden denetlenmesi ve buna dair periyodik raporlar düzenlenmesi gerekli görülmektedir.

7. Arşiv Amirliğince zaman zaman düzenlenen raporlarda; arşivde çalışma koşullarının ağırlığından söz edilerek çalışma saatlerinin azaltılması, nöbet yönteminin uygulanması, Bakanlık zemin katında nöbet dışındaki arşiv görevlileri için bir oda ayrılması, Yönetmeliğin personele tanıdığı yardımların eksiksiz yapılması gereği üzerinde durulmuştur. Bu önerilerin incelenerek değerlendirilmesi gerekir.

8. Bakanlıklar Müfettişlerinin, bu arada Mülkiye Müfettişlerinin merkezde ve taşrada, arşiv işlerinin yasalara ve talimatlara göre yürütülüp yürütülmediğini denetlemelerinden büyük yararlar sağlanacağı kesin olduğundan bu hususa Teftiş Yönetmeliklerinde yer verilmesi gerekli görülmektedir.

IV. SONUÇ

Kişilerin ve devletin hakları ile devletlerarası ilişkileri belgelemesi, bilimsel araştırmalara imkân vermesi bakımından millet varlığının en değerli hazinesi sayılan Arşiv; üzerinde bilinçle ve sorumluluk duygusu ile durulacak memleket sorunlarından biri olmakta devam etmektedir.

Hemen belirtelim ki, yetkili ve sorumlu makam sahipleri, bu soruna bugüne kadar gereken önemi ve değeri vermiş değillerdir. Bu yüz

den, yıllardır beklenen Devlet Arşiv Kanunu ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun henüz çıkarılamamış; Devlet Arşiv Yönetmeliği ile İçişleri Bakanlığı Merkez Kuruluşları Arşiv Yönetmeliği de, 6696 sayılı Kanuna ve Tüzüğüne aykırı bazı hükümleri içermesi nedeniyle sınırlı bir uygulamaya imkân vermiş, beklenen sonuç sağlanamamıştır.

Dahası, 1959 yılından beri 6696 sayılı Kanunun uygulanması, Bütçe Kanunlarıyla her yıl ertelenmiş; böylece bu Kanunla oluşturulan ve arşiv konusunda en yetkili danışma ve karar organı olan Arşiv Danışma Kurulu çalışamaz duruma getirilmiştir. Sonuçta birçok kurum ve kuruluşta, arşiv malzemesinin değerlendirilememiş olması bir yana, bu malzemelerin korunması bir sorun olmuştur. Yasa hükümlerine ve Başbakanlığın emirlerine rağmen bir kısım belgenin kaybı, yıpranması ve usulsüz olarak yok edilmesi önlenememiştir.

6696 sayılı Kanun gibi arşive ilişkin önemli bir kanunun, 26 yıldan beri Bütçe Kanunlarıyla ertelenmesini, ülke ihtiyaçlarıyla ve sorumluluk duygusu ile bağdaştırmaya olanak yoktur. Ertelemenin, sorunun çözümünü daha da güçleştirdiği, giderek çıkılmaz duruma getirdiği ortadadır.

Arşivin ana kanunlarının bir an önce çıkarılmasını beklerken 6696 sayılı Kanun ile Tüzüğünün ve İçişleri Bakanlığı Merkez Kuruluşları Arşiv Yönetmeliğinin uygulanması suretiyle mevcut arşiv malzemesinin tasnifi, değerlendirilmesi, saklanmasına gerek olmayan malzemenin yok edilmesi ve Bakanlık Arşivi'nin işler duruma getirilmesi gerekli görülmektedir.

İçişleri Bakanlığı Arşivinin depo olmaktan ve arşiv personelinin bekçi olmaktan kurtarılması, Arşiv Yönetmeliğine göre kuruluşun tamamlanmasına ve büyük ölçüde Bakanlık Makamının yakın ilgisine bağlı bulunmaktadır.

Bu itibarla İçişleri Bakanlığı'nda 1967 yılında büyük bir hamle ile başlatılan ve bir süre iyi sonuçları alman arşiv çalışmalarının, güçlü bir kadro ile yeniden başlatılmasını, ileri tekniklerden yararlanılmasını ve arşive işlerlik kazandırılmasını içtenlikle dilemekteyiz.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI TARAFINDAN İLLERE ÖZEL İDARE FONUNDAN YAPILAN YARDIMLAR

Ziya ÇÖKER

Emekli Vali

Genel Bilgiler

2380 sayılı Kanuna ve (bu Kanunu değiştiren 3004 ve 3239 sayılı Kanunlara göre, Genel Bütçe Vergi Gelirleri tahsilatından Özel İdareler için ayrılan pay 1986 yılı içinde % 1.20 ve 1987 yılından itibaren % 1.70 olarak tespit edilmiştir. Bu miktarın 1986'da % 0.20'si ve 1987'den itibaren % 0.30'u Mahalli İdareler Fonunun Özel İdarelerle ilgili bölümüdür. Diğer bölümü ise Özel İdare hissesidir.

2380 sayılı Kanunla bu payların, gelir saymanlıkları tarafından aylık olarak hesaplanması, tahsil edildiği ayı takip eden ay sonuna kadar İller Bankasına yatırılması ve bu süre içinde göndermeyen gelir saymanlarından % 10 fazlasıyla tahsil edilmesi öngörülmüştü.

2380 sayılı Kanuna 3239 sayılı Kanunla eklenen ek 2. madde ile bu hükümde önemli bir değişiklik yapılmış ve bu payların her bir gelir saymanlığı yerine, merkezden görevlendirilecek bir saymanlık tarafından ayrılıp gönderilmesi için gereken düzenlemeleri yapmaya Maliye ve Gümrük Bakanlığı yetkili kılınmıştır. Ancak yukarıda belirtilen süre ve sorumluluk değişmemiştir. Yani Genel Bütçe Vergi Gelirleri tahsilatından ayrılan paylar, tahsil edildiği ayı takip eden ay sonuna kadar İller Bankasına yatırılacak ve bu süre içinde göndermeyi enler den % 10 fazlasıyla tahsil edilecektir.

3239 sayılı Kanun, "Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilat Toplamı" deyimine de açıklık getirmiş ve bunun, söz konusu vergi gelirleri tahsilat toplamından vergi iadeleri düşüldükten sonra kalan kısmı ifade edeceği hükme bağlanmıştır.

İller Bankası da, özel İdare paylarını kendisine yatırıldığı ayı izleyen ayın 15'ine kadar İl Özel İdaresine göndermeye mecburdur. Aksi

halde, gönderilmesi gereken paylar, İller Bankası'nca % 10 fazlasıyla ödenir.

Genel Bütçe Vergi Gelirleri tahsilatından yukarıda belirtilen oranlarda ayrılan ve İller Bankası kanalıyla Özel İdare hizmetlerine tahsis edilen bu payın tamamından Özel İdareler aynı biçimde yararlanmazlar. Bu pay, Özel İdarelerin ve Özel İdareler kanalıyla köylerin yararlanma biçimine göre 3 gruba ayrılmaktadır.

1. Nüfus esasına göre Özel İdarelere gönderilen pay (1986'da % l'in, 1987'den itibaren % 1.40'ın % 80'i)
2. Özel İdare Fonu (1986'da % l'in % 20'si, 1987'den itibaren % 1.40'ın % 20'si)
3. Mahalli İdareler Fonu Özel İdare Bölümü (Fonun % 20'si).

Biz bu yazımızda İçişleri Bakanlığı tarafından belli usuller içinde Özel İdarelere intikal ettirilen fonlar ve bunların kullanılışı hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

A. İller Bankası'na Özel İdareler İçin İçişleri Bakanlığı Emrinde Ayrılan Paylar

a) Özel İdare Fonu

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Özel İdare hissesinin % 80'i nüfus esasına göre İller Bankası tarafından doğrudan doğruya İl Özel İdarelerine dağıtılmaktadır. Bu hissenin % 20'si ise, İçişleri Bakanlığı emrinde toplanmaktadır.

Son beş yıl içinde Özel İdare Fonunda İçişleri Bakanlığı emrinde toplanan para, yıllar itibarıyla şöyledir¹:

ÖZEL İDARE FONU

Yıllar	Özel İdare Fonu (Bin TL.)	Endeks	Bir İl'e düşen ortalama
1981	1.665.773	100	24.862.283
1982	2.774.163	166	41.414.522
1983	3.579.983	214	53.418.044
1984	4.628.371	277	69.080.179
1985	7.609.470	456	113.574.170

(1) 1981 yılından itibaren, 2380 sayılı Kanuna göre Genel Bütçe Vergi gelirleri tahsilât toplamı üzerinden il özel idarelerine % 1 oranında pay verilmeye başlanmıştır. Bunun % 80'i nüfus esasına göre dağıtılmış, % 20'si ise özel idare fonunu oluşturmuştur.

b) Mahalli İdareler Fonu (Özel İdare Bölümü)

Mahalli İdareler Fonunda İçişleri Bakanlığı emrinde toplanan paranın % 20'si İl Özel İdarelerine ve köylere yardım yapılmak üzere ayrılmaktadır.

Son iki yılda Mahalli İdareler Fonunda İçişleri Bakanlığı emrinde toplanan para ile bundan Özel İdareler için ayrılması gereken miktarlar (% 20'si) aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir :

MAHALLİ İDARELER FONU*

(İçişleri Bakanlığı Emrinde)

Yıllar	Mahalli İdareler Fonu (Bin TL.)	Özel İdareye ve Köylere Yardım (Bin TL.)
1984	1.469.642	293.928
1985	6.083.979	1.216.795
	7.553.621	1.510.723

Mahalli İdareler Fonunun Özel İdareye ayrılan kısmı ile Özel İdare Fonunda son iki yılda toplanan para miktarı şudur:

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI EMRİNDE ÖZEL İDARELER İÇİN TOPLANAN PARA

Fon	1984	1985	Toplam (Bin TL.)
Özel İdare Fonu	4.628.371	7.609.470	12.237.841
Mahalli İdareler (Özel İdare) Fonu	293.928	1.216.795	1.510.723
Toplam	4.922.299	8.826.265	13.748.564

B. İçişleri Bakanlığı Emrinde Toplanan Özel İdareye İlişkin Payların Kullanım Esasları

İçişleri Bakanlığı, Özel İdareler için kendi emrinde toplanan paraların kullanım esaslarını 19 Eylül 1984 tarih ve 18520 No.lu Resmî Gazetede yayınlanan "Mahalli İdareler Fon Yönetmeliği" ve "İl Özel İdareleri Fon Yönetmeliği" adlı iki yönetmelikle düzenlemiştir.²

a) Mahalli İdareler Fon Yönetmeliği

Yönetmeliğe göre Mahalli İdareler Fonunun tesis amacı şudur:

2 Mahalli idareler fonu, 3004 sayılı Kanuna göre, Genel Bütçe vergi gelirleri tahsilât toplamının 1984 ve 1985 yıllarında % 0.30'dur.

Kanunlarla kendisine verilen görevleri yerine getirmede sıkıntı çeken Mahalli İdarelere karşılıksız mali yardımda bulunarak onları teşvik etmek ve desteklemek.

Yönetmeliğin, İl Özel İdarelerine ve köylere yapılacak yardımlarla ilgili hükümleri şunlardır :

Yukarda da belirttiğimiz gibi, Mahalli İdareler Fonunda toplanan paranın bir yıllık tutarının % 20'sinin İl Özel İdarelerine ve köylere yardım yapılmak üzere ayrılması gerekmektedir. Yönetmeliğe göre ayrılan bu para 67 il'e eşit miktarda bölünerek Valilikler emrine gönderilecektir.

Yine Yönetmelik hükümlerine göre fondan Valilik emrine gönderilen yardımlar İl Özel İdare bütçesinin, "Köylere yardım" tertibine kaydedilir. Bu tertipten Valiliklerce hazırlanan, "İl Özel İdare Bütçesinin Köylere Yardım Tertibine Konulan Ödeneğin Harcama Esas ve Usullerini Gösterir Yönetmelik" uyarınca Valiliğin tespit edeceği hizmet ve yatırımlar için köylere yardım yapılır.

"Mahalli İdareler Fon Yönetmeliği'nin İl Özel İdarelerine ve köylere yardımla ilgili yukarda özetlenen hükümleri 1984 ve 1985 yıllarında uygulanmamıştır. Özel İdarelere yardımla ilgili olarak İçişleri Bakanlığı emrinde toplanan paranın tümü aşağıda esaslarını açıklayacağımız "İl Özel İdareleri Fon Yönetmeliği" esaslarına göre illere dağıtılmıştır.

b) İl Özel İdareleri Fon Yönetmeliği

İl Özel İdareleri Fon Yönetmeliği İl Özel İdarelerinin Yönetmelikte gösterilen hizmet ve yatırım alanlarındaki çalışmalarını desteklemek, bu hizmet ve yatırımlarda verimlilik, sürat ve etkinliği sağlamak için, bu fondan özel idarelere yapılacak yardımların esas ve usullerini düzenlemek için çıkarılmıştır.

Fondan Yapılacak Yardımlar

Özel İdare Fonundan yardım yapılacak hizmet ve yatırımlar şunlardır:

- a) Tarım ve hayvancılıkta üretimin artırılmasını, tarımda sanayiinin gelişmesini sağlayacak nitelikteki yatırımlar
- b) Kültür ve turizmin gelişmesine yönelik yatırım ve hizmetler
- c) En az 100 ortaklı anonim şirketlere iştirakler

- d) Mahalli İdareler personeli eğitim tesisleri yapımı, onarımı, tefrişi ve işletilmesi ile ilgili hizmetler
- e) Fakir öğrenciler için yurt yapımı, onarımı, tefriş ve işletilmesi
- f) Hizmet binaları ile lojman satın alma ve yaptırılması
- g) Düşkünler evi
- h) İl ve ilçe belediye hudutları dışında yapılacak spor tesisleri

Yardımlarda Öncelik Sırası

Özel İdare Fonundan yardım yapılmasında şu öncelik sırasına uyulması gerekmektedir.

- a) Hemen üretime geçebilecek yatırımlar,
- b) Döviz sağlayıcı yatırımlar,
- c) Sabit sermaye yatırımı tamamlanmış, ancak işletme sermayesi yetersizliği sebebiyle faaliyete devam edemeyen yatırımlar,
- d) Diğer sebeplerle yarım kalmış yatırımlar.

Yukarda gösterilen yatırımlardan kalkınmada öncelikli yörelerdeki yatırımlara öncelik verilir.

Fon Yardımlarının Miktarı

Fon yardımlarının miktarı;

- a) İl Özel İdaresinin kendi uyguladığı veya en az % 51 hissesi kendisine ait olan projelerde % 70'ini,
- b) Sermaye şirketlerine iştirak halinde, Özel İdare ortaklık payının % 70'ini geçemez.

Fon Yardımlarının Tahsisi ve Ödenmesi

Özel İdare Fonundan yararlanmak isteyen iller, yukarda belirtilen hizmet ve yatırımlara yardım yapılması isteği ile ilgili :

- a) İl Daimi Encümen kararını,
- b) Yardım konusu yatırımın Bayındırlık Müdürlüğünce tasdikli proje ve keşif özeti, (Tip projelerde tasdik aranmaz.)
- c) Son kesin hesabından çıkarılmış mali durum cetvellerini,
- d) Sanayiye yönelik yatırımlar için fizibilite raporunu,

gerekçeli bir yazıya bağlayarak, Valilik görüşü ile birlikte İçişleri Bakanlığına göndereceklerdir.

Ayrıca, yarım kalmış yatırımlar içinde, yatırımın son durumunu ve ne kadar ödeneğe ihtiyaç bulunduğunu belirten Bayındırlık Müdürlüğünce düzenlenecek belgenin eklenmesi gereklidir.

Bakanlıkça uygun görülen hizmet ve yatırımlara yardım yapılması hakkında Bakanlık onayı alınır ve yardımın ilgili Valilik emrine gönderilmesi için iller Bankasına talimat verilir.

Verilen bu talimat üzerine, fon yardımları 15 gün içinde iller Bankasınca ilgili Valilik emrine gönderilir ve İçişleri Bakanlığı ile Valiliğine bilgi verilir.

ile gönderilen yardım paraları, T.C. Ziraat Bankasında ayrı bir hesaba yatırılarak İl Daimi Encümen kararı ile bütçenin ilgili bölüm ve maddelerine gelir ve gider kaydedilir.

Yatırımların Gerçekleşmesi

Valilikler emrine gönderilerek İl Özel İdareleri bütçelerine mal edilen fon yardımları ilgili kanunlar çerçevesinde ve projesine uygun olarak il Daimi Encümen kararı ile harcanır.

Ancak, ilin merkez ilçesi dışında proje ve hizmetlerden Kaymakamlıklarca gerçekleştirilmesi uygun görülenlere ait ödenekler gerektiğinde il Özel İdarelerince ilgili Kaymakamlıklar emrine gönderilir ve Kaymakamın başkanlığında ilçe Özel idare memuru ve Vali tarafından görevlendirilecek bir teknik elemanın katılması ile kurulacak üç kişilik bir sorumlu komisyon tarafından harcanır.

İl Özel İdareleri Fonundan yapılan yardımlar, proje ve tahsis amacı dışında kullanılamaz.

Fon yardımı ile gerçekleştirilecek bir proje veya hizmetin herhangi bir sebeple gerçekleştirilmesinden vazgeçilmesi veya mecburi sebeplerle uygulanmasının mümkün olmaması halinde durum en kısa zamanda İçişleri Bakanlığına bildirilir ve Bakanlıkça verilecek talimata göre hareket edilir.

Yardım tahsisleri, mecburi sebepler dışında, alındığı tarihten itibaren bir yıl içinde harcanmasına başlanmaması veya Bakanlığın belirleyeceği süre içerisinde projenin gerçekleşmemesi halinde, Bakanlık onayı ile iptal ve harcanılmayan kısmı fona iade edilir. Verilen süre içinde tahsis iade edilmediği takdirde ilin iller Bankasınca nüfus esasına göre gönderilen paylarından defaten kestirilir.

Yardımların Takibi, Denetimi ve Bakanlığa Bilgi Verilmesi

Yapılan yardımların yönetmelik hükümlerine göre amacına uygun olarak harcanıp harcanmadığı ve fon yardımı ile yapılması öngörülen hizmet ve yatırımların mali ve fiziki gerçekleşme durumlarının denetimi; Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü ve normal teftişleri sırasında Mülkiye Müfettişleri tarafından yapılır.

Valiliklerce 3 ayda bir ve işin bitiminde çalışmalar ve ödeneklerin harcama durumları hakkında Bakanlığa bilgi verilir.

Özel İdarenin Şirketlerde Temsili

İl Özel İdarelerinin ortak bulunduğu şirketlerde özel idare Vali veya görevlendireceği memurlar tarafından temsil edilir.

C, İçişleri Bakanlığı Tarafından İl Özel İdarelerine Yapılan Yardımlarla İlgili Uygulama

a) Yardımlara Genel Bakış

İçişleri Bakanlığı tarafından İl Özel İdareleri Fon Yönetmeliği esasları içinde Özel İdarelere yapılan yardımlar, yardımların diğer genel nitelikleriyle birlikte aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir.

ÖZEL İDARE FONUNDAN YAPILAN YARDIMLAR

Yıl	Konu Yardım Adedi	ve Yardım Yapılan Adedi	Yardım İl Tutarı (Milyon)	Konu Başına Düşen	İl Başına Düşen
1984	220	59	4.876,	22	83
1985	216	67	4.045,	19	60
Toplam	436	67	8.921,	20	133

İller Bankasında İçişleri Bakanlığı emrinde, 1984 ve 1985 yıllarında, İl Özel İdareleri Fonunda toplanan para yekûnu, 12.237.841.000 TL. dir. Buna karşılık İçişleri Bakanlığı bu fondan, 1984 yılında 4.876.000.000 TL. 1985 yılının 9 uncu ayma kadar da 4.045.000.000 TL. olmak üzere 8.921.000.000 TL. harcama yapmıştır. Böylece Özel İdare Fonundan 1985 yılında harcanmayan miktar 3.316.000.000 TL. olmaktadır. Buna Mahalli İdareler Fonunda, Özel İdarelere ve köylere yardım için toplanan ve henüz (Kasım 1985 tarihine kadar) harcama yapılmayan 1.510.000.000 TL. m da eklersek, İçişleri Bakanlığı emrinde 1985 yılı kontenjanından Özel İdareler ve köyler için harcayabileceği 4.827.000.000 TL. olduğunu görürüz.

Bizim incelememize esas aldığımız ve ayrıntılarını aşağıda belirteceğimiz iki yıllık harcama toplamı olan 8.921.000.000 TL. nı 67 İl'e böldüğümüz zaman her İl'e ortalama 133.000.000 TL. düştüğünü görürüz. Buna karşılık İller Bankasında İçişleri Bakanlığı emrinde Özel İdare ve köylere yardım için, 1984 ve 1985 yıllarında toplanan 13.748.000.000 TL. nı yine 67 İl'e bölersek, her İl'e ortalama 205.000.000 TL. düşecektir.

Aslında, 67 il Özel İdaresinin (ve bu arada köylerin) gerçek olarak yararlanacağı miktar, her İl'e düşen ortalama 205.000.000 TL. dir. Zira bu para, illere gönderilmek üzere İçişleri Bakanlığı emrinde beklemektedir.

Bu farkı, incelemeye aldığımız 8.921.000.000 TL. lik harcamanın gerçekte her iki yılın ödenğine göre eksik olduğunu, ancak harcanan miktarların dağılımını ve kullanıldığı alanları, aşağıda belirtildiği gibi tahlil edebilmek için de 8.921.000.000 TL. lik harcamanın fikir vermeye yeterli olduğunu belirtmek için açıklamış bulunuyoruz.

b) Yardımların Kalkınmada Öncelikli İllerle Diğerlerine Dağılımı

Özel İdare Fonlarından illere yapılan yardımların kalkınmada öncelikli illerle diğerleri arasındaki mukayesesi aşağıdaki tabloda görülmektedir:

KALKINMADA ÖNCELİKLİ İLLERE VE DİĞERLERİNE

YAPILAN YARDIMLAR

Nitelik	İl Adedi	%	Yardım Toplamı (Milyon TL.)	o/o	Ekonomik Girişimlere Yardım (Milyon TL.)	%
Öncelikli Yöre	28	42	3.496,	39	1.852,	37
Diğerleri	39	58	5.425,	61	3.096,	63
Toplam	67	100	8.921,	100	4.948,	100

Bu tabloda da görüldüğü gibi Özel İdare Fonlarından illere yapılan yardımlar kalkınmada öncelikli illere daha az düşmektedir. İllerin % 42'sini oluşturan kalkınmada öncelikli illere yardımların % 39'u düşmüştür. Ekonomik girişimler için yapılan yardımlarda bu oran daha da düşmekte, % 37'ye inmektedir.

Bu durumu şu sebebe bağlamak mümkündür.

Bilindiği gibi Özel İdare Fonundan yardım, talep üzerine ve proje karşılığı yapılmaktadır. Ayrıca yardım yapılması için Özel İdarenin kendi kaynaklarından sağladığı bir yatırım girişimi olmalıdır. Ya da çev

redde Özel İdarenin % 10-20'lik bir desteğiyle yürütülebilecek bir ekonomik girişimin, bir ortaklığın varlığı gerekmektedir.

Kalkınmada öncelikli illerde yukarda belirtilen üç unsurun yetersizliği göze çarpmaktadır.

- (1) Proje üretimi yetersizdir. Bu, daha çok teknik personel sorunudur.
- (2) Kalkınmada öncelikli illerin maddi kaynak azlığı, kendi kaynaklarıyla başlatabileceği girişimlerin az olmasına neden olmaktadır.
- (3) Çevre şartları içinde, İktisadî, ticarî ve sınaî işletme ve ortaklıkların kurulması olanakları azdır. Bu durum, İl Özel idarelerinin öncülük edebileceği ya da destek alabileceği en az 100 ortaklı yatırım şirketlerinin kurulmasını zorlaştırmaktadır.

Bu nedenlerle Kalkınmada Öncelikli illerde yardım talebi az olduğu için, bunların tümüne öncelik verilse bile, toplam olarak diğer illerin aldığı yardım fazla olmaktadır.

Sonuç olarak da, Fon Yönetmeliğinin, Kalkınmada Öncelikli illerin yatırımlarına öncelik verilmesine ilişkin hükmü gerçek anlamıyla işlememektedir. Zira bu hükmün Yönetmelikte yer almasının nedeni, Kalkınmada Öncelikli illerin gelişmesine öncelikle yardımcı olunmasıdır. Bu amaca ulaşmak için, Yönetmelikte gelişmemiş illerden yatırım talebi gelmesini sağlayacak birtakım kolaylıkların yer alması gerekmektedir. Yukarda belirtilen ve talep azlığına neden olan sorunlar üzerinde durulduğu takdirde Yönetmelikte yer alması gereken hükümlerin niteliği de ortaya çıkabilir.

c) Yardımların İller İtibariyle Dağılımı

içişleri Bakanlığı tarafından Özel İdare Fonundan illere yapılan yardımların iller itibariyle dağılımı hakkında bir fikir vermek için evvela en fazla ve en az yardım alan 10'ar İl'i ve aldıkları yardımları görelim.

Bu tabloda şu gerçekler ortaya çıkmaktadır :

- (1) En fazla yardım alan ilk 10 il, tüm illerin % 15'ini oluşturduğu halde tüm yardımların % 27'si olan 2.383.000.000 TL. yardım almıştır.
- (2) En fazla yardım alan 10 il içinde 4 tanesi kalkınmada öncelikli yörelerde bulunmaktadır.

ÖZEL İDARE FONUNDAN EN FAZLA YARDIM ALAN İLLER

İl Adı	Yardım Adedi	Konu	
		Yardım Tutarı Başına (Milyon TL.)	Düşen (Milyon TL.)
Malatya	9	303	34
Denizli	12	268	22
Ankara	8	255	32
Çankırı	8	253	32
Adana	8	235	17
İzmir	6	229	38
Edime	7	228	32
Hakkari	20	212	10
Erzincan	7	200	28
Sakarya	10	200	20
Toplam		2.383	

(3) En fazla yardım alan 10 ilin he: birisine ortalama 238.000.000TL. Düşmüştür. Bu rakam 67 il ortalaması olan 133.000.000 TL. 'den % 79 fazladır.

(4) En fazla yardım alan 10 ile 95 defa yardım yapılmıştır. Her il iki yıllık dönemde ortalama 95 defa yardım almıştır.

(5) Yardım başına ortalama 25.000.000 TL. Düşmektedir.

Özel İdare Fonundan en az yardım alan 10 İl'e verilen yardım adedi, yardım toplamı ve yardım başına düşen miktarlar da aşağıdaki tabloda görülmektedir:

ÖZEL İDARE FONUNDAN EN AZ YARDIM ALAN İLLER

İl Adı	Yardım Adedi	Yardım	
		Yardım Tutan (Milyon TL.)	Başına Düşen (Milyon TL.)
Çorum	1	5	5
Kocaeli	1	5	5
Artvin	2	14	7
Trabzon	2	15	7
Yozgat	3	25	8
Ş. Urfa	3	30	10
Erzurum	2	35	17
Rize	3	40	13
Tekirdağ	3	45	15
Aydın	5	55	11

10 İl'e verilen toplam yardım tutarı 269.000.000 TL. dir.

Bu tablonun ifade ettiği anlam şudur :

(1) En az yardım alan 10 il, tüm illerin % 15'ini oluşturduğu halde, tüm yardım tutarının sadece % 3'ü olan 269.000.000 TL. almıştır.

(2) En az yardım alan 10 il içinde 5 tanesi kalkınmada öncelikli iller arasında bulunmaktadır.

(3) En az yardım alan 10 ilin her birisine ortalama 27.000.000 TL. düşmektedir. Bu rakam 67 il yardım ortalaması olan 133.000.000 TL. nin % 20'sidir.

(4) En az yardım alan 10 İl'e toplam 25 defa yardım yapılmıştır. Her il 2 yıllık dönemde 2.5 defa yardım almıştır. Konu başına düşen yardım miktarı 11.000.000 TL. dir.

Özel İdare Fonundan yapılan yardımların dağıtım esasları Yönetmelikte belirtilmiştir ve bunun temelinde de proje üretimi ve projeye dayalı talep yatmaktadır. 'Bu bakımdan yukardaki tespitler sadece gerçeği yansıtmak için belirtilmiştir. Yoksa bunları bir eleştiri konusu olarak ele almak, kanaatimizce ve Yönetmelik muvacehesinde, mümkün görülmemektedir. Belki bu tespitlerle ortaya çıkan büyük farklılıklar, yönetmelikte ,bu farklılıkları azaltmaya yönelik değişiklik yapma ihtiyacını ortaya getirebilir.

d) Yardımların Kullanıldığı Alanlar

(1) Genel Olarak

İçişleri Bakanlığının 1984 ve 1985 yıllarında, Özel İdare Fonundan illere yaptığı yardımlarla, İl Özel İdareleri şu yatırım ve hizmet alanlarında desteklenmiş bulunmaktadır:

Bu tabloyu şöylece özetleyebiliriz :

(a) İçişleri Bakanlığı iki yıllık süre içinde illere Özel İdare Fonundan 441 defa yardım göndermiştir.

(b) Gönderilen yardım tutarı 8.921.000.000 TL. dir. İçişleri Bakanlığı her defasında ortalama 20.000.000 TL. yardım göndermiştir.

(c) İl başına düşen ortalama yardım miktarı 133.000.000 TL. dir.

(d) Bu yardımlar içinde ekonomik yatırımlar en büyük ağırlığı taşımaktadır. Yardımların yarısından fazlası ekonomik girişimlere ayrılmıştır.

(e) Ekonomik girişimlerden sonra en önemli yardım, lojman ve misafirhane, talebe yurtları ve Mahalli İdareler Personel Eğitimi için tahsis edilmiştir.

ÖZEL İDARE FONUNUN KULLANDIĞI HİZMET VE YATIRIM ALANLARI

Hizmet ve Yatırımlar	Yardım Adedi	Yardım Tutarı başına Düşen (Milyon TL.)	Yardım Ba-
Kooperatif, Birlik ve Anonim Şirketlere			
Ortaklık	86	2.943	34
Diğer Ekonomik girişimler	134	2.005	15
Sosyal Tesisler	22	571	25
Lojman - Misafirhane yapımı - alımı	44	1.068	24
Talebe yurdu yapımı - alımı	32	424	13
Malı. it. Personel eğitimi	17	453	27
İşhanı yapımı	16	462	29
Öz. İd. Hizmet binası	6	210	35
Hizmet binası - lojman - misafirhane	6	123	20
İşhanı - Garaj - Lokanta	2	80	40
İşhanı ve lojman	3	122	41
İşhanı - Hizmet binası	3	80	27
İşhanı ve halıcılık okulu	1	25	25
Lojman - İşyeri	1	15	15
Otogar	1	5	5
Vilayetler hizmet birliği	67	335	5
	441	8.921	20

(2) Ekonomik Girişimler

Özel İdare Fonundan illere yapılan yardımların % 50'den fazlası ekonomik girişimleri destekleme amacına yönelik olduğuna göre, ekonomik girişimlerin niteliği üzerinde daha ayrıntılı biçimde durmak yararlı görülmüştür. Bu amaçla düzenlenen aşağıdaki tabloda, ekonomik girişimler gruplandırılmış ve her grup için yapılan yardımlar, toplam tutarları, girişim adedi ve girişim başına düşen miktar olarak yanlarında açıklanmıştır. Ayrıca her grubun ne tür sanayi, tesis ve işletmeleri kapsadığı da, her birisinin adetleriyle birlikte, her grubun altında belirtilmiştir.

**ÖZEL İDARE YARDIMLARIYLA DESTEKLENEN EKONOMİK
GİRİŞİM ALANLARININ ÇEŞİT YÖNÜNDEN GRUPLANDIRILMASI**

(1984 ve 1985 yılları toplam rakamları)

Grup ve İçeriği	Girişim Adedi	Toplam Tutan (Milyon TL.)	Girişim Başına Düşen (Milyon TL.)
1 Tarıma dayalı sanayi, işletme ve tesisler: Halıcılık-6, Seracılık-2, Yem Sanayii-7, Gıda S.-10, Sebze, meyve tasnif ve ambalajlama-1, İplik ve dokuma S.-2, Tekstil S.-1, Şarap Fab.-1, Fıstık işleme-1, Meyan- kökü S.-1, Örme ve Konfeksiyon-1.	33	855,5	26
2 Orman ürünleriyle ilgili sanayi, işletme ve tesisler: Mobilya-3, Kereste ve ağaç S.-4, Ambalaj S.-1.	8	417	52 (1)
3 Hayvancılıkla ilgili sanayi, işletme ve tesisler: Canlı hayvan pazarı-1, Deri S.-2, Balıkçılık-4, Tavukçuluk-6, Süt İnekçiliği-3, Arıcılık-1, Yem, Süt ve besicilik-2, Mandıra-3, Süt toplama Deposu-4, Et Ürünleri ve Margarin-2	28	599	21
4 Toprağa dayalı sanayi, işletme ve tesisler: Kireç S.-4, Tuğla-kiremit-6, Yapı elemanları-1, Mermercilik-3, Tuz S.-2, Briket Kömür Fab.-1, Astıbestli Boru S.-1, Linyit İşl.-1, Seramik S.-1, Çini S.-1.	21	761,5	37
5 Diğer imalat sanayii, işletme ve tesisleri: Soğuk hava deposu-13, Kimya S.-1, Rant tesisleri-1, Cam S.-1, Cıvata S.-1, Matbaa İşl.-2, Elektromekanik S.-1, Alüminyum S.-1, Mamba suyu işleme-1, Tarım-sanayi ve el sanatları Fuarı-1, Tarım ve Sanayi Makinaları-1, Conta S.-1, Döküm ve Mak. S.-1, Gıda-İnşaat ve Madencilik-1, Metal S.-1.	28	1.154	41
6 Turistik işletme ve tesisler: Kaplıca, otel, motel, gazino, kır kahvesi, yüzme havuzu, plaj tesisleri vb.	40	1.111,5	28
Toplam	269	4.948,5	31

(1) Tek bir mobilya sanayi ortaklığı için 180.000.000 TL. verilmesi, 8 işletmenin ortalamasını yükseltmiş bulunmaktadır. Bu anormal yükseltici unsur çıkarılırsa Orman ürünleri işletmeleri için ortalama yardım 33.000.000'a düşmektedir.

Bu tablonun içeriğini şöylece özetleyebiliriz :

a) Özel İdare Fonlarından en büyük bölümü, tabloda 5 inci bölümde gösterilen "Diğer İmalat Sanayii" ile ilgili işletme, tesis ve fabrikaların desteklenmesi için kullanılmıştır. Tüm harcamaların % 23 u olan 1.154.000.000 TL. sı, bu bölümdeki 28 tesisi desteklemek amacıyla illere gönderilmiştir. Her tesise ortalama 41.000.000 TL. düşmektedir.

b) Turistik işletme ve tesisler için yapılan yardımlar sıralamada ikinci sırayı almaktadır. Bunların tüm yardımlara oranı % 22 dir. Ancak turistik işletme ve tesislerin sayısı 5 inci bölüme göre artmış (40), buna karşılık her tesise düşen miktar azalmıştır. (28.000.000 TL.)

c) Tesis başına en az yardım düşen sektör hayvancılıktır. Bu sektörde her tesise ortalama 21.000.000 TL. düşmektedir.

(3) Ekonomik Girişimlerin İllere Dağılımı

İçişleri Bakanlığının 1984 ve 1985 yıllarında ekonomik girişimleri desteklemek amacıyla Özel İdare Fonundan illere gönderdiği 4.948.000.000 TL. sınıfın illere dağılımı ve hangi tesis ve işletmeler için ne miktar gönderildiği aşağıdaki cetvelde görülmektedir.

ÖZEL İDARE FONUNDAN İLLERE YAPILAN GENEL VE EKONOMİK GİRİŞİM YARDIMLARI

İl ve Yardım Yapılan Tesis	Yardım Niteliği	Ekonomik Girişimler		
		Genel Yardım Toplamı (Mil. TL.)	Konu Başına Düşen (Mil.TL.)	İl Toplamı (Mil. TL.)
Adana		235	—	100
Karaisali Kireç S.	Or. payı		60	
Canlı Hayvan Pazarı	»		40	
Adıyaman		149	—	54
Hisarcık Köyü Tuğla Kiremit Fab.	>İ		40	
Kâhta Nemrut D. Otel İnş.	Tesis		14	
Afyon		126		51
Geçek kaplıcası jeotermal ısıtım				
Sera Tesisi	»		6	
Sandıklı Yapı Elemanları S.Geçek Kap.	Or. Payı		25	
Motel ve Konaklama Tesisleri	Tesis		20	

Ekonomik Girişimler			
İl ve Yardım Yapılan Tesis	Yardım Niteliği	Gene Konu	
		I Yardım Başına Toplamı (Mil. TL.)	İl Toplamı (Mil. TL.)
Ağrı		168	103
Gürbulak Turistik Gazino İnş.	»	21	
Yoncalı K. Tuğla ve Kiremit F. İnş.	»	62	
Gürbulak Hamam İnşaatı	»	20	
Amasya		151	19
Saray özü K. Un Değirmeni Mak. Al.	»	2,5	
Çiftli bağlıca K. Soğuk hava Deposu	»	1,5	
Terzi köy Kap. Motel İkmal İnş.	»	15	
Ankara		255	120
Bilecik Mermercilik S.	Or. payı	30	
Çubuk Melik şah K. Yüzme Havuzu ve Tesisleri	Tesis	60	
100. Yıl Çarşısı Sinema ve Gece Kulübü İkmal İnşaatı	»	30	
Antalya		110	50
Korkuteli Soğuk hava Deposu İnş..	»	50	
Artvin		14	9
Halicılığı Geliştirme ve Yayma Bir. Aydın	Or. payı	9	
Horsunlu Bölge K. Kalk. Koop. Nebati Yağ Fab.	»	55	44
Koçarlı Kimya S.		4	
Balıkesir		40	
Sındırgı, Bigadiç, Susurluk, Gönen, Edremit Sera Tesisleri		93	58
Bigadiç Yem Fab.	Tesis	28	
Bilecik	Or. payı	30	
Bozüyük Orman Köy Kalk. Koop.		138	133
Mandıra Tesis	Tesis	3	
Mermercilik S.	Or. payı	40	
Rant Tesisleri	Tesis	90	
Bingöl		170	95
Yem - Süt ve Besicilik S.	Or. payı	53	
Tuğla - Kiremit ve İnş. Malz. S.	»	22	
Turistik Otel İnşaatı	Tesis	20	

		Ekonomik Girişimler		
İl ve Yardım Yapılan Tesis	Yardım Niteliği	Genel Yardım Toplamı (Mil. TL.)	Konu Başına Düşen (Mil. L.)	İl Toplamı (Mil. TL.)
Bitlis		105		85
Civciv ve Piliç Büyütme Kümesi	»		20	
Yumurta Tavukçuluğu	»		20	
Güroymak Bucağı Turistik Otel İnş.	»		15	
Adilcevaz Turistik Otel İnşaatı	»		15	
Ahlat Turistik Otel İnşaatı	»		15	
Bolu		180		71
Seben Orman Köy Kalk. Koop. Sebze-Meyve Tasnif ve Ambalaj	Or. payı		20	
Esentepe Turistik Tesisleri İkmal İnşaatı	»		51	
Burdur		150		145
İn suyu Mağarası Turistik Tesisleri İkmal İnşaatı	Tesis		15	
Yem Sanayii	Or. payı		50	
Tefenni - Karamanlı Un, Makama, İrmik Fab.	»		65	
Bügdüz Halıcılık Atölyeleri S. Bursa	»	93	15	83
İnegöl Cerrah K. Soğuk hava Dep.	Tesis		63	
Çalı - Hasan ağa Soğuk hava Deposu	»		20	
Çanakkale		120		115
Turistik Otel ve Kütüphane Yapımı	»		65	
Güzelyalı Sosyal ve Turistik Tesisler İnşaatı	»		50	
Çankırı		253		248
İlgaz Dağı Turistik Otel İnşaatı	Tesis		30	
Tuz Ürünleri Üretim ve Dağıtım	Or. payı		48	
Dede köy Süt İnekçiliği	Tesis		30	
Aspari Gölet'i Turistik Tesisler İnş.	»		20	
Mermer S.	Or. payı		30	
Turistik Tesisler	Tesis		10	
Turistik Otel ve Tesisler	»		80	
Çorum		5		
Denizli		278		273
Honaz Salça ve Konserve Fab.	Or. payı		20	
Yeşil yuva Kalk. Koop. Deri S. Tesis	»		57	
Acıpayam Sırçalı K. Kalk. Koop.				
Mandıra Tesis	»		5	

	Yardım Niteliği	Ekonomik Girişimler		
		Genel Yardım Toplamı (Mü. TL.)	Konu Başına Düşen (MU.TL.)	İl Toplamı (Mil. TL.)
İl ve Yardım Yapılan Tesis				
Buldan Derbent K. Üretim-Tüketim Koop. Mandıra Tesis	»		5	
Çivril Kalk. Koop. Soğuk hava Deposu	»		15	
Şirin taş Cam Sanayii	»		76	
Azım Cıvata Sanayii	»		55	
Pamukkale Motel İşletme Tesisleri	Tesis		40	
Diyarbakır		183		20
Silvan Gıda Sanayii	Or. payı		20	
Edirne		228		55
Öz. İd. Matbaası Bıçak ve Ciltleme Mak. Alınması	Tesis		55	
Elazığ		75		—
Erzincan		200		195
Kemaliye Halı Sanayii	Or. payı		100	
Beton İşi.-Briket Kömür Fab.	»		75	
Asbestli Boru Yapım ve Gereçleri S.	»		20	
Erzurum		35		—
Eskişehir		195		180
Emiştas - Mobilya Sanayii	»		180	
Gaziantep		199		134
Karpuz atan (Oğuzeli) Turistik; Tesis	Tesis		49	
Oğuzeli Balık Üretim Tesis			10	
Gazi özbel				
Değirmencilik S. Un ve Ekmek Fab.	Or. payı		75	
Giresun		65		—
Gümüşhane		140		120
Kelkit Gümüşgöze Linyit Yatakları İşletmesi	Tesis		85	
Bayburt Yem S.	Or. payı		10	
Gümüş kale Kireç S.	»		25	
Hakkari		212		47
Tavukçuluk T.	Tesis		14,5	
Zümrüt dağı Kaplıcası	»		11,5	
Hisar İplik Sanayii Kuluçkahane	ve Or. payı		8	
Yetiştirme Kütmesi				
İnşaatı	Tesis		7	
Süt İnekçiliği			6	

İl ve Yardım Yapılan Tesis	Yardım Niteliği	Ekonomik Girişimler		
		Genel Yardım Toplamı (Mily. TL.)	Konu Başına Düşen (Mily. TL.)	İl Toplamı (Mily. TL.)
Hatay		68	—	—
Isparta		195		100
Gelendost Soğukhava Deposu	»		85	
Eğirdir Gölü Bedre K. Turistik Tesisler Birliği	»		15	
İçel		150		30
Anamur Soğukhava Deposu	»		30	
İstanbul		155		—
İzmir		242		177
Balçova Agamemnon Turistik Tesis.	»		100	
Bayındır Yem, Küşpe ve Süt S.	Or. payı		77	
Kars		129		124
Tuzluca Arıcılık ve Bal Üretimi	Tesis		4	
Tuzluca Karsan Gıda S. Tuğla - Kiremit Fab.	Or. payı		50	
Kağızman Kristal Tuz Rafinerisi	»		50	
Karstaş Deri S.	»		20	
Kastamonu		130		80
Soğukhava Deposu	Tesis		10	
Abana Elektromekanik S.	Or. payı		15	
Taşköprü Süt Toplama Deposu	Tesis		7,5	
Ağlı Bucağı Süt Toplama Deposu	»		7,5	
Kurskaya K. Süt Toplama Deposu	»		7,5	
Devrekani Süt Toplama Deposu	»		7,5	
Çatalzeytin - Çağlar K. Kalk. Koop. Kereste Fab. Kurutma - Fırınlama Tesis	Or. payı		10	
Abana Motel İnşaatı	Tesis		15	
Kayseri		166		80
Kemsan - Et Ürünleri ve Margarin Sanayii	Or. payı		80	
Kırklareli		30		25
Ambalaj Sanayii	»		25	
Kırşehir		115		40
Terme Kaphıcaları Kür Merkezi	Tesis		40	
Kocaeli		5		—
Konya		143		88
Akşehir Akalsan Alüminyum Tesis.	Or. payı		70	
Yunak Yem S.	»		10	

İl ve Yardım Yapılan Tesis	Yardım Niteliği	Ekonomik Girişimler		
		Genel Yardım Toplamı (Mil. TL.)	Konu Başına Düşen (Mil. TL.)	İl Toplamı (Mil. TL.)
Ereğli Mah. İd. Bir. İvriz Memba Suyu Şişeleme Tesisleri	»		8	
Kütahya		78		23
Emet Hırsan-Seramik Hammaddelerini Zenginleştirme S.	»		10	
Çinikop Çini S.	»		13	
Malatya		303		215
Orman Ürünleri ve Mobilya Tesis.	»		55	
Doğanşehir Ambalajlama ve Soğukhava Deposu	»		40	
Topsöğüt K. Gündüzbey İplik ve Dokuma Fab.	»		50	
Turistik Otel ve Tesisleri İnş.	Tesis		50	
Yeşilyurt Tekstil S.	Or. payı		20	
Manisa		130		—
K. Maraş		85		80
Elbistan Tuğla S.	»		20	
Tarım-Sanayi ve El Sanatı. Fuar B.	»		40	
Süleymanlı K. Kaplıca-Hamam İnşaatı	Tesis		20	
Mardin		53		38
Savur Dereiçi K. Kalk. Koop. Şarap Fab.	Or. payı		20	
Midyat Gıda ve Tarım Ürünleri	»		18	
Muğla		168		103
Kireç S.	»		50	
Köyceğiz Ortaca Bucağı Köy Tarım ve Sanayi Makinaları S.	»		53	
Muş		91		21
Yumurta Tavukçuluğu	Tesis		1	
Karaağaç K. Balık Üretim Göleti İnşaatı	»		20	
Nevşehir		57		42,5
Gülşehir Conta S.	Or. payı		25	
Alpsan Döküm ve Makina S.	»		17,5	
Niğde		127		105
Soğukhava Deposu	Tesis		45	
Çamardı Alabalık Üretim Tesis	»		10	
Turistik Otel	»		50	

İl ve Yardım Yapılan Tesis	Yardım Niteliği	Ekonomik Genel Toplamı (Mil. TL.)	Girişimler Yardım Başına İl Toplamı (MU. TL.)
Ordu		237	197
Orsan Gıda, İnşaat ve Madencilik	Or. payı	95	
Çamsan Ağaç S.	»	95	
Mesudiye Kayın Kurutma Tesisleri	Tesis	7	
Rize		40	—
Sakarya		200	160
Karasu Turistik Tesisleri	»	55	
Akyazı Orman köy Köy Kalk. Koop. Nişasta Fab.	Or. payı	20	
Akyazı Dokurcun Köy Kalk. Koop. Yem F.	»	20	
Geyve Ali Fuat Paşa Köy. Kalk. Koop. Soğuk hava Deposu	»ı	15	
Sapanca Kırkpınar Soğuk hava Deposu ve Entegre Tesisleri	Tesis	30	
Hendek Turistik Tesisleri	»	20	
Samsun		90	55
Terme Metal S.	Or. payı	55	
Siirt		165	105
Aydınlar Bucağı Kalk. Koop. Siirt Fıstığı İşleme ve Pazarlama T.	»	10	
Beşiri Uğurca K. Kalk. Koop. Un Fab.	»	35	
Meyankökü S.	»	60	
Sinop		115	80
özel İd. Matbaasına Makina Alımı	Tesis	5	
Ayancık Ders Araçları ve Mobilya Üretimi	Or. payı	35	
Örme ve Konfeksiyon S.		40	
Sivas		89	80
iplik Dokuma Fab.	Or. payı	10	
Gemerek Yem Sanayii ve Besicilik	»	20	
Halı Okulu Halı Atölyesi	Tesis	20	
Gürün Gök pınar Alabalık Üretme T.	»	30	
Tekirdağ		45	—
Tokat		185	25
Meyve Sebze Pazarlama (Soğuk hava Deposu)	Or. payı	25	

Trabzon		15	10
Of Halı Sanayii	»	10	
Tunceli		164	129,5
Yumurta Tavukçuluğu ve Cıvıv			
Büyütme Tesis	Tesis	19,5	
Süt İnekçiliği	»	45	
Zağge Turistik Tesisleri	»	10,5	
Karşılar K. Halbori Gözeleri Turis-			
tik Tesisleri	»	5	
Dedeğaç K. Anafatma Turistik T.	»	5	
Plümür Bozağa Karaderbent Kaplıca.	»	4,5	
Mazgirt Gıda Sanayii	Or. payı	40	
Ş. Urfa		30	—
Uşak		120	50
Eşme Karacaömerli Kalk. Koop.			
Yem Fab.	»	20	
Eşme Örencik Kaplıcaları Turistik			
Tesisleri	»	30	
Van		113	36
Entegre Et Sanayii	»	36	
Yozgat		25	20
Sorgun Kaplıcası Otel - Lokanta			
İnşaatı	Tesis	10	
Sarıkaya Kaplıcası Motel İnş.	»	10	
Zonguldak		82	77,5
Devrek 100. Yıl Hizmet K. Sutistii			
Lokantası İnş.	»	20	
Ulus Orman Ürünleri S.	Or. payı	15	
Halı Sanayii Birliği	»	10	
Devrek İnşaat Elemanları S. Tuz			
Kireç Fab.	»	12,5	
Bartın İnş. S. - Beton Kiremit Fab.	»	20	
TOPLAM		8.921,	4.948,
			4.948,

özel İdare Fonundan yapılan yardımlarla desteklenen ekonomik girişimlerin illere dağılımını gösteren yukardaki cetvel tetkik edildiği zaman şu sonuçları tespit etmek mümkündür.

(a) Özel İdare Fon yardımlarının iki yıllık tutan 8.921.000.000 TL. dir ve bunun % 55'i, yani 4.948.000.000 TL. si illerin, yukarda belirtilen çok çeşitli ekonomik girişimlerine tahsis olunmuştur.

(b) 67 ilden 56'sı ekonomik girişimlerinin desteklenmesi için Özel İdare Fonundan yardım istemiştir. Ekonomik girişimler için para istemeyen ya da para tahsis olunmayan iller şunlardır: Çorum, Elazığ, Erzurum, Giresun, Hatay, İstanbul, Kocaeli, Manisa, Rize, Tekirdağ, Şanlıurfa.

(c) İki yılda yapılan yardımlarla 56 ilden 158 adet ekonomik girişim desteklenmiştir. Bunların her birisine ortalama 31.000.000 TL. yardım yapılmıştır.

(d) 158 ekonomik girişimden 82'si Özel İdarelerin ortak olduğu Anonim Şirket, Kooperatif ve Birliklerdir. Özel İdarelerin ortak olduğu 82 Şirket, Kooperatif ve Birlik için Özel İdare Fonundan 2.943.000.000 TL. tahsis edilmiştir. Ortaklıkların tüm ekonomik girişimlere oranı % 59'dur. Her ortaklık başına ortalama 36.000.000 TL. si düşmüştür.

(e) Ortaklıklar dışında, Özel İdarelerin yapımını ve işletilmesini üstlendiği ve bunun için Özel İdare Fonundan yardım aldığı diğer ekonomik girişimlerin sayısı 76 dir. Bu 76 ekonomik girişim için Fon'dan İl Özel İdarelerine 2.005.000.000 TL. yardım yapılmıştır. Girişim başına düşen ortalama yardım 26.000.000 TL. dir.

(f) 158 ekonomik girişimin % 67'si (107 adedi) il merkezleri dışındaki belde ve köylerde dir.

(g) Özel İdare Fonu yardımlarından desteklenen ekonomik girişimlerin 15'i köy kalkınma kooperatiflerine, 3'ü kooperatif birliklerine, 64 u de anonim şirketlere ait bulunmaktadır.

(h) Ekonomik girişimler konu olarak 158 adet olmakla birlikte ekonomik girişimler için yapılan yardım adedi 213 u bulmaktadır. Bu farklılık aynı girişim için 2 yıllık süre içinde birden fazla yardım yapılabilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Tüm yardımların toplamı 441 olduğuna göre, ekonomik girişimler için yapılan yardım adedi, toplam yardım adedinin % 48'ini oluşturmaktadır.

Teker teker illerin durumu ele alındığı zaman illerin özel idare fon yardımlarından yararlanması ve ekonomik girişimlerde bulunması bakımından şu sonuçlar çıkmaktadır :

a) İki yıl içinde yardımlardan yararlanmayan il yoktur. Ancak bu yardımlardan, 11 il ekonomik girişimler için yararlanmamıştır.

b) Ekonomik girişimler için iki yıllık süre içinde en fazla pay ayıran iller şunlardır:

Ekonomik Girişimlerin				
İlin Adı	Adedi	Tutan (Milyon TL.)	Genel Yardım Tutarına Oran %	Konu Ba- şına Düşen (Milyon TL.)
Denizli	8	273	98	34
Çankırı	7	248	98	37
Malatya	5	215	70	43
Ordu	3	197	83	65
Erzincan	3	195	97	65
İzmir	2	177	73	88
Sakarya	6	160	80	26
	34/48	1.465,209	85	43

c) Ekonomik girişimlerin en az pay ayıran iller ise şunlardır:

Ekonomik Girişimlerin				
İlin Adı	Adedi	Tutan (Milyon TL.)	Genel Yardım Tutarına Oran %	Konu Başına Düşen (Milyon TL.)
Trabzon	1	10	66	10
Diyarbakır	1	20	10	20
Yozgat	2	20	80	10
Muş	2	21	23	10
Kütahya	2	23	29	11
Tokat	1	25	13	25
İçel	1	30	20	30
Van	1	36	31	36
Mardin	2	38	71	18
Kırşehir	1	40	34	40
	14/1.4	273/27	37	23

d) Bu iki tablodan çıkan sonuçlar şunlardır:

(1) Ekonomik girişimler için 150 şer milyon TL. nın üstünde pay ayıran 7 il, 56 ilin % 12'sini oluşturduğu halde, ekonomik girişimler

için ayrılan payın (4.948.000.000 TL.) % 29'unu almış ve ekonomik girişimler için kullanmıştır.

(2) Bu 7 ilin her birisi ortalama 4.8 konu üzerinde çalışmış ve her il bunlar için ortalama 209.000.000 TL. harcamıştır. Konu başına ortalama 43.000.000 TL. düşmektedir.

(3) 7 ilin her birisi aldıkları tüm yardımın % 85'ini ekonomik girişimler için kullanmışlardır.

(4) Ekonomik girişimler için 40.000.000 TL. nın altında pay ayıran 10 il, 56 ilin % 17.8'ini oluşturduğu halde, ekonomik girişimler için ayrılan toplam için kullanmıştır.

(5) Ekonomik girişimler için en az pay ayıran 10 ilin her birisi ortalama 1.4 konu üzerinde çalışmış ve her il bunlar için ortalama 27.000.000 TL. harcamıştır. Konu başına ortalama 23.000.000 TL. düşmüştür.

(6) 10 ilin her birisi aldıkları tüm yardımın % 37'sini ekonomik girişimler için kullanmışlardır. Ancak burada iller arasında şöyle bir ayrım yapmak gerekmektedir. Aldıkları tüm yardımın Trabzon % 66'sını, Mardin % 71 ve Yozgat % 80'ini ekonomik girişimler için kullanmıştır. Bunların aldıkları yardım esasen az bulunmakta, aldıkları yardımın da üçte ikisinden fazlasını ekonomik girişimlere harcamış bulunmaktadırlar. Buna karşılık aldıkları tüm yardımın Diyarbakır % 10'unu, Tokat % 13'ünü, İçel % 20'sini, Muş % 23'ünü ekonomik girişimler için ayırmışlardır. Oran beşte birle onda bir arasındadır.

FİYAT DENETİMİ İLE İLGİLİ MEVZUAT, KAMU KURULUŞLARI İLE MÜLKÎ İDARE AMİRLERİNİN, BU ALANDAKİ GÖREV VE YETKİLERİ, TÜKETİCİ NİN KORUNMASI

Fethi AYTAÇ

Merkez Valisi

I. GİRİŞ

Yurdumuzun ve yurttaşlarımızın uzun yıllardan beri ağırlığını ve güncelliğini sürdüre gelen bir konuları, bir sorunları vardır. Ülkenin ekonomik, politik, sosyal ... durumunda ve şartlarında meydana gelen değişme ve gelişmelere rağmen, fert veya aile olarak büyük bir kitleyi ilgilendiren bu çok yönlü, bir hayli karmaşık konu - sorun :

— Günlük hayatımızda kullanma zorunluluğu olan, yaşamımızı sürdürebilmek için gerekli bulunan temel mal, eşya, hizmet fiyatlarındaki artışlar (hayat pahalılığı) ile buna bağlı olarak fert veya aile bütçesine yansıyan güçlükler (geçim sıkıntısı),

— Üretilen, kullanılan veya tüketilen eşya ve maddelerin niteliklerinde görülen eksiklikler ve kusurlar (kalite bozukluğu, tartı veya ölçüde eksiklik),

—• Bu alanda var olan yasal hükümlerin, düzenlemelerin yetersizliği (mevzuat ve teşkilat yetersizliği),

— Ve keza bu alandaki denetimin etkin olmaktan uzak oluşu, görüntüsünde karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim büyük sayıda baskı yapan günlük gazetelerimizin çarpıcı haberleri arasında enflasyona ve onun doğal sonucu olan fiyat yükselişlerine, piyasanın başıboşluğuna, sabit ve dar gelirlielerin sıkıntılarına, satışa sunulan temel gıda maddelerinin halkın sağlığına yönelmiş tehlikelerine, tüketici kitlesinin korunması gerekliliğine ... ilişkin haberler, yıllardan beri, sık sık yer alagelmektedir.¹

¹ Bu konuda çeşitli yıllarda gazetelerde yer alan bazı haber başlıkları EK olarak yazımın sonuna eklenmiştir.

Sorunu çok yönlü ve bir hayli karmaşık diye nitelendirdik. Çünkü ilk bakışta, konunun bir dalını oluşturan fiyat hareketleri ülkede mal veya hizmet üretenler ile bu mal veya hizmete istekli olanlar arasında bir çıkar zıtlaşmasından kaynaklanır veya öyle bir sonuç doğurur gibi görünmektedir. Bir tarafta satıcı olarak bir malı üreten, imal eden veya pazarlayan kişi (yahut kişiler) veya kuruluşlar, öte tarafta o mal veya hizmetlerden yararlanmak üzere onları satın alan, kiralayan, kullanan, tüketen ... alıcı kişiler veya kuruluşlar varmış gibi. Toplum içinde ekonomik faaliyetlere katkıları (sadece sosyal sigorta amaçlı kurumlardan aldıkları emekli maaşı ile geçinenler gibi) hemen hemen hiç olmayan veya bu faaliyetlere katkıları gördükleri hizmet bakımından var olsa da, harcama güçleri bakımından sınırlı kalan (memur ve işçiler gibi) dar ve sabit gelirli kesimler için kısmen doğru olabilecek bu ayırım, başka kesimler için yanıltıcı olur. Zira aslında yurttaşların büyük bir bölümü bir yandan kendi ürettikleri mal ve hizmetler bakımından üretici ve satıcı, öte yandan başkalarının ürettikleri mal ve hizmetler açısından da tüketici ve alıcı olarak satıcılık ve alıcılık sıfatlarını, rollerini aynı zamanda taşımaktadırlar. Dolayısıyla ortada birbirine karşı çıkar kutuplaşması içinde bulunan 2 zıt zümreden çok, ekonomik faaliyetlerin karmaşıklığı içinde birbirine karışmış, yumaklaşmış kişiler, topluluklar veya kuruluşlar söz konusudur.

Fiyat artışları konusu yurdumuz açısından olduğu gibi siyasi rejimleri itibariyle demokratik olan birçok ülkeler açısından da önem taşır. Ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişme ve genişlemeler nedeniyle günümüzde hemen her ülkede bir yandan üretici kitlesi ve üretim potansiyeli, öte yandan tüketici sayısı ve tüketim hacmi sürekli bir artış, bir büyüme içindedir. Özellikle serbest piyasa ekonomisi şartlarında tüketiciye arz edilen mal ve hizmetler, yüzyılımıza damgasını vuran hızlı teknik ilerlemelerin de etkisiyle geniş bir çeşitlilik kazanmış, ulaşım ve haberleşmedeki gelişmelerin de sonucu olarak ülkeler arasında yaratılan insan, mal ve hizmet dolaşımı kolaylığı, küçülen dünyamızda sadece bir ülkenin insanlarını değil, dünya üzerindeki tüm insanları birbiri ile, her anlamda, alışveriş ilişkileri içine sokmuştur.

Bu durumda artık fiyat hareketleri yalnız bir millî ekonomi konusu olmaktan çıkmış, uluslararası boyutlar kazanmıştır.

Konumuzun bir başka unsurunu oluşturan, üretilen veya tüketilen malların niteliklerinde (kalitelerinde) görülen bozukluklar, aksaklıklar konusu gerek iç tüketim, gerekse dış ülkelere satım açısından keza büyük önem ve hassasiyet taşımakta, fiyat ve kalite kontrolü başta olmak üzere bu alandaki uygulamalar üzerinde durulmağa değer gelişmeler göstermektedir.

Bu nedenle yurdumuzdaki fiyat, kalite ... konuları ile ilgili değerlendirmeleri yaparken yurt içi ve yurt dışı çalışma ve düzenlemeleri de kapsayan geniş bir bakış açısına sahip olmakla, özellikle de ülkemizin ekonomi politikasına, bu politika içinde fiyat hareketlerine yaklaşımlara, geçmiş yıllardaki uygulamalara, çalışmalara, mevzuat düzenlemelerine ... değinmekte yarar vardır.

Bu düşünce zinciri içinde biz de konumuz olan soruna :

- Tarihçe {Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyet döneminde),
 - Halen yürürlükte olan mevzuat hükümleri, görevli kuruluşlar ve uygulama,
 - Yurdumuzda ve diğer ülkelerde tüketicinin korunması çalışmaları,
 - Sonuç,
- ana başlıkları içinde eğileceğiz.

II. TARİHÇE

A) CUMHURİYETTEN ÖNCE

Yurdumuzda, üretilip pazarlanan malların fiyat ve kalite denetiminin yüzyıllara uzanan bir geçmişi vardır. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren gerek kamu hukuku düzenlemeleri, gerekse özel hukuk uygulamaları açısından İslamiyet'in seri esaslarından esinlenmişti. Gençliğinde kendisi de ticaretle uğraşmış olan Hazreti Muhammed'in, elçiliğini yaptığı, İSLÂM Dininde ticaret ve bu yolla sağlanan kazanç makbuldü, mubahtı. Bir şartla ki bu kazanç "helâl" kazanç olmalıydı. Bu düşünce içinde Mekke'de ve daha sonra Medine'de, çarşı, pazarda mallara hile karıştırılmaması, tağşiş edilmemeleri (içlerine başka şeyler karıştırılarak saflıklarının bozulmaması), eksik ağırlık veya ölçüde yahut aşırı fiyatla satılmamalarını denetlemek ve sağlamak için güvenilir kişiler görevlendirilmişti. Bu uygulama, İslamiyet'in yayılması ile birlikte diğer Müslüman şehirlerine de yaygınlaşarak kurumlaşmıştı.

Aynı esasları ve uygulamaları benimseyen Osmanlı İmparatorluğunda yerine göre Padişah veya Sadrazam fermanı ile tayin edilen kadılar, Sultan adına kulların gerek birbirleri ile ilişkilerinden doğan uyuşmazlıklara, gerekse yukarıda işaret edilen çarşı-pazar düzenine ilişkin konulara (ihtisap işlerine) bakarak çözümler, kusurlu gördükleri ilgilileri bedence veya malca çeşitli cezalara çarptırabilirlerdi.² Zaman

² İslâm'da ve Osmanlılarda ihtisap işleri hakkında geniş bilgi için kaynak: Prof. Dr. Sait Tahsin TEKELİ - TÜRKİYE'DE GIDA MEVZUATI VE KONTROLÜ-

la ihtisap işleri kadılardan alınarak, ihtisap ağalarına devredilmiş, 1826'da İstanbul'daki ihtisap ağası İhtisap Nâzım Unvanını almış, 1854- 1855 yılında İstanbul'da ilk belediye kuruluşu denemesine geçilirken bu hizmetler Şehir Eminine (bugünkü Belediye Başkanına) verilmiş, İmparatorluğun diğer şehirlerinde ise aynı görevler 1877 yılından itibaren kurulmağa başlanan taşra belediyelerince üstlenilmiştir.*³

İmparatorluğun son yıllarında bozgunla sonuçlanan savaşlar arasında geleneksel piyasa ve esnaf düzeni iyice bozulmuş, çeşitli mal darlığı ve bu fırsattan yararlanarak ihtikâr (haksız kazanç sağlama) alışkanlığı toplumda derin yaralar açmıştır.

B) CUMHURİYET DÖNEMİNDE

Bu dönemi,

- a. Cumhuriyetin ilanından II. Dünya Savaşı'na kadar olan safha (1923-1939),
- b. II. Dünya Savaşı'ndan 27 Mayıs 1960 tarihine kadar olan safha (1939-1960),
- c. 27 Mayıs 1960 - 24 Ocak 1980 arası safha,
- ç. 24 Ocak 1980'den günümüze kadar olan safha, olmak üzere incelemekte yarar görmekteyiz.

a) 1923 - 1939 Yılları Arası Safha

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında konumuzla ilgili sistemli bir düzenleme ve uygulama henüz söz konusu değildi. Bu sıralarda uzun yıllar sürmüş savaşların sonucu olarak yurdun öyle çok sorunu vardı ki fiyat denetimi ve benzeri konular bir ayrıntı idi. Esasen ortada denetiminden yarar sağlanacak zikredilmeğe değer üretim ve iç-dış pazarlama da yoktu. Ancak, Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte devletin ge-

NÜN ESASLARI sah. 4-11 (Bu eser, 1975 yılında o zamanın Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Gıda işleri Genel Müdürlüğü'nün 27 no.lu yayını olarak yayınlanmıştı.)

Bu eserde yer aldığına göre, Fatih Sultan Mehmet, İstanbul, Bursa ve Edime şehirlerinde İhtisap Teşkilâtını birer fermanla kurmuş ve bu fermanlara göre gerekli uygulama ve denetimlerin yapılmasını istemişti. Bu fermanlar 1501'de Sultan İkinci Beyazıt tarafından yenilenmiştir. Bu yeni ferman (kanunnamelerin) özetleri söz konusu kitapta yer almaktadır Sah. 114-135.

³ Kadıların fiyat ve mal denetimindeki rolleri hakkında bir kaynak: Dr. İlber ORTAYLI - OSMANLI KADISININ TAŞRA YÖNETİMİNDEKİ ROLÜ ÜZERİNE, Amme İdaresi Dergisi, cilt 9, sayı 1, sah. 95.

nel iktisat politikasını belirleme çabasına girişilmiş, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde liberal bir sistem içinde millî bir ticaret ve millî tüccar tipi yaratılması arzusu ortaya konulmuştu. Kapitülasyonların izlerini silmek, Osmanlı İmparatorluğunun Lozan'da üstlenilen borçlarını ödeyip tasfiye etmek, Türk Parasının değerini altınla eşdeğerde tutmak ... o günlerde ana hedefti.

Özellikle gıda maddelerinin fiyat ve vasıf bakımından belediyelerin İmparatorluktan devren gelen mevzuat uyarınca yapmakta oldukları denetimlerine ek olarak 1926 yılında 765 sayı ile kabul edilip yürürlüğe konulmuş (1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'ndan alınmış) Türk Ceza Kanunu ile Cumhuriyet devri hukuku ilk müeyyidesini getirmiş oldu. Ticaret ve sanayie hile ve fesat karıştırma (madde 358-363) ve umurun sağlığına, yiyecek ve içilecek şeylere zararlı katkılarda bulunma (madde 395-401) gibi bazı fiilleri suç olarak vasıflandırarak cezalandırdı.

Türk Ceza Kanunu ile aynı yılda yürürlüğe konulan TÜRK MEDENÎ Kanunu'nun tamamlayıcısı BORÇLAR KANUNU, akit, akdi oluşturan azadaki fesat unsurları, haksız fiil ile mal iktisabı ... gibi kavramları da içeren kapsamı ile dolaylı bazı hükümler getirdi.

1930 yılı, konumuzla ilişkili, ağırlıklı düzenlemelerin başladığı bir yıl oldu. İzleri henüz taze olan kapitülasyonların ve 1929 yılında bütün dünyayı sarsan ekonomik bunalımın etkisi altında Devlet liberal ekonomi görüşünden uzaklaşarak millî ekonomiyi (sonradan adı Devletçilik olarak konulan) müdahaleci ve himayeci bir tutum içinde korumak, geliştirmek istedi. Bu arada gerek üreticiyi, gerekse tüketiciyi kollamayı amaçlıdan hükümler taşıyan bazı yasalar hazırlanıp yürürlüğe konuldu :

1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun,

1580 sayılı Belediye Kanunu,

1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu,

1705 sayılı Ticarete Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanun,

1782 sayılı Ölçüler Kanunu,

2054 sayılı Çay, Kahve, Şeker'in Bir Elden ithali Hakkında Kanun

gibi.

Devlet ayrıca, yurttta temel gıda maddelerinden olan şeker sanayiini geliştirmeye gayret ederken çok ağır şartlarla ürettiği mahsulü para et

meyan ve bu nedenle de yokluk ve yoksulluk içinde bulunan geniş kitle çiftçi-köylüyü Tarım Kredi Kooperatifleri kurarak desteklemek istedi.

1933 yılında ilk 5 Yıllık Sanayi ve Kalkınma Planı yürürlüğe konuldu.

1936 yılında 3003 sayılı Endüstriyel Mamulâtın Maliyet ve Satış Fiyatlarının Kontrolü ve Tespiti Hakkında Kanun ile sanayi mamullerinin fiyat kontrolleri hakkında esaslar getirilirken ekonomik bakımdan çok zayıf olan köylümüzü yakından ilgilendiren bir tüketim malı olan tuzun satış fiyatının tespiti, 3078 sayılı Tuz Kanunu ile, yerine göre Tekel İdaresine, yerine göre de zamanın Gümrük ve Tekel Bakanlığına ve hatta Bakanlar Kurulu'na verildi.

1937 yılında, zamanın tek siyasî partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkasının 6 ilkesinden biri olan Devletçilik de Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 2 nci maddesine alındı; halkın (özel sektörün) yapamayacağı her şeyi Devletin yapma arzusu ve yapabileceği inancı için de, kamu İktisadî teşebbüs ve teşekküllerinin temeli atıldı ve onların piyasada nâzım bir rol oynamaları beklendi.

1938 yılında, alıcı-satıcı ilişkilerine daha disiplinli alışkanlık kazandırmak isteği ile 3489 sayılı Pazarlıksız Satış Mecburiyetine Dair Kanunda Bakanlar Kurulunca belirtilecek yerlerde, ticaret dallarında ve maddelerde pazarlıksız alım satım yapılması ve bunun için de satışa sunulan mallar üzerine etiket konulması zorunlu kılındı.

1939 yılında, 3614 sayılı Kanunla, Ticaret Bakanlığının teşkilât ve görevleri düzenlendi ve iç ticaret, piyasa ve fiyat konularında bazı görevler verildi.

Yılın 1 Eylül günü 2 nci Dünya Savaşı başladı.

b) 1939 - 27 Mayıs 1960 Arası Safha

İkinci Dünya Savaşı, fiilen bu savaşın içine girmememize rağmen, Devletin bünyesini ekonomi ve millî savunma gerekleri açısından güçlendirmek için acele ve ciddi önlemler almayı gerektirdi. 1940 yılı başlarında yürürlüğe konulan 3780 sayılı Millî Korunma Kanunu ile Bakanlar Kuruluna olağanüstü halin (savaşın) devamı süresince kullanılmak üzere geniş görev ve yetkiler verildi. Bu konularda kararlar hazırlamak ve Bakanlıklar arası işbirliği sağlamak üzere ilgili Bakanlardan oluşan bir Koordinasyon Kurulu kuruldu.

Kanun yürürlüğe konulmakla beraber ülkenin ekonomik açıdan çok güçsüz ve yetersiz olduğu ortaya çıktı: başta ekmek, şeker, gazyağı,

basma ... gibi temel yiyecek, giyecek, aydınlatacak ... maddelerindeki darlık bunların sınırlı istihkaklar halinde karne ile satılmasını, dağıtılmasını gerektirdi. Milli Korunma Kanununun verdiği yetki ile bazı mallarda narh uygulaması başladı. Fakat uygulama sonunda kuyruklar oluştu. Meşru alım-satım yanında meşru olmayan çok yüksek bedelle satışlar (ihtikâr ve karaborsa) doğdu. Haksız fakat tatlı kazanç birçok üreticiyi, özellikle esnaf ve tüccarı stokçuluğa ve karaborsacılığa meylettirdi. Ticaret ahlakı bozuldu.

1945 yılında 2 nci Dünya Savaşı sona erdi ise de yurdumuzun ekonomik sıkıntıları bitmedi. Ödemeler dengesindeki açık 1946 yılında paramızın devalüe edilmesi zorunluluğunu ve onunla birlikte artan hayat pahalılığını getirdi. Bu pahalılık, 1946 ile 1950 yıllarında yapılan çok partili genel seçimlerde iktidarı önce yıpratın, sonra da değiştiren faktörlerden biri oldu.

İktidara gelen Demokrat Parti, C.H.P.'nin uyguladığı ekonomik politikadan farklı olarak Devletçilikten tekrar liberalizme geçişi savunuyordu. Bu görüşle fertlerin girişimcilik eğilimleri, özel sektör yatırımları, yabancı sermayenin yurda gelişi teşvik edildi. Büyük harcamalar yapılarak alt yapı yatırımlarına ağırlık verildi. Köyümüze traktör sokuldu. Taban fiyat politikası uygulamalarına başlandı. Kısaca fert ve millet olarak kapalı, durgun bir ekonomiden canlı, hareketli bir ekonomiye geçildi. Bu politikanın ekonomimize dinamizm getirmesi gibi olumlu sonuçları yanında içte üretilen veya ithal edilme durumunda kalman temel bazı maddelerin artan talebi karşılayamaması (mal darlığı doğması), Merkez Bankası kanalı ile başvurulana para basma nedeniyle paranın bollaşıp süratle devretmesi ve değer kaybetmesi, enflasyonun doğuşu gibi olumsuz sonuçları da oldu. Öylesine ki savaş yıllarının hatırası çeşitli mal ve madde yoklukları, karaborsa ... yeniden canlanırken il ve ilçelerde kurulan tevzi büroları aracılığı ile yurttaşlara biraz kahve, ilgili esnafa biraz çivi veya kalay, şoföre lâstik veya akü, inşaatçıya çimento ... vb. dağıtmak Vali, Kaymakam olarak Mülki İdare Amirlerinin en hassas görevi haline geldi. 2 nci Dünya Savaşının gerektirdiği olağanüstü durumun devamı süresince yürürlük taşıması düşünülen ve Hükümet Programında da kaldırılması öngörülen Millî Koruma Kanunu 1956 yılında (6731 sayılı Kanunla) yeniden işlerlik ve ağırlık kazandı ve bu işlerliği 1960 yılı Eylül ayına kadar sürdü. İthal Malları Fiyat Kontrolü Dairesi kuruldu.

1958 yılında, milletlerarası malî kuruluşlar ve bazı yabancı bankalarla yürütülen görüşmeler sonunda, “para emisyonundaki artışı durdurmak, kredi hacmini dondurmak, Türk Lirasının değerini düşürmek”

gibi şartlarla dış ödemeleri mümkün kılacak kredilerin alınması sağlandı. Bu anlaşma uyarınca paramız yeniden devalüe edildi ve ekonomide kanıtlayıcı bazı tedbirler alındı.

(Toptan eşya fiyatları. 1938'de 100 kabul edilirse,

1950'de 442,

1953'te 497 olmuş,

1958'lerde 1130'a varmıştı.)⁴

c) 27 Mayıs 1960-24 Ocak 1980 Arası Safha

Ordu'nun 27 Mayıs 1960 tarihindeki müdahalesi ile Devletin ekonomik ve sosyal politika anlayışında değişme oldu. Ekonominin temkinli, istikrarlı bir gelişmeye kavuşturulması için özel sektör - resmî sektör işbirliğini esas alan karma ekonomiye dayalı kalkınma plan ve sosyal devlet amaçları benimsendi. Kalkınma önceden planlanmış hedefler ve stratejiler uyarınca ve sağlanabilen kaynaklara göre gerçekleştirilecekti. Bu maksatla Devlet Planlama Teşkilâtı kuruldu. Ekonomiye uzun vadeli (5 yıllık) kalkınma planları ve yıllık programlar içinde istikrarlı bir büyüme kazandırılmak istendi. Bu arada geniş vatandaş kitlesinin beklentileri de göz önünde bulundurulmak suretiyle Devletin sosyal niteliğine ağırlık verilmesi arzu edildi.

Aynı yıl (1960'ta),

— Millî Korunma Kanununa göre alınmış kararlar ve kurulmuş müesseseler gözden geçirilip bunlardan korunmalarında yarar ve zorunluluk görülenler yeni esaslara bağlanarak devam ettirildi. (Akaryakıt İstikrar Fonu, Petrol Ofisi, Et ve Balık Kurumu gibi.)

— 12.9.1960 tarih ve 80 sayılı Toptancı Hallerinin Sureti İdaresi Hakkında Kanun ile belediyelerin (1580 sayılı Belediye Kanununda yer alan) hâl kurma yetkileri toptan gıda satışları (meyve, sebze ...) açısından düzenlenip işlerliğe kavuşturuldu.

— 18.11.1960 tarih ve 132 sayılı Kanunla, gıda maddeleri dışındaki tüm maddeleri kapsamak üzere ,madde ve mamullerin haiz olmaları gereken standartları yetki ile belirleyecek, Türk Standartları Enstitüsü kuruldu.

— 2.12.1960 tarih ve 150-151 sayılı Kanunlarla, 1580 sayılı Belediye Kanununun 15 inci maddesinin fiyat, narh ve kâr haddi tespitine iliş

⁴ 1950'lerden 1980'e Türkiye Nasıl Geldi?

kin 3 üncü, 16 ncı ve 43 üncü fıkraları ve belediye ceza mevzuatındaki ceza hükümleri değiştirilerek yetkileri artırıldı, cezaları etkinleştirildi.

1960- 1970 yılları arasında ekonomik politika açısından iki başlı bir anlayış ve uygulama görüldü. Bir yandan Devlet Planlama Teşkilatının geliştirdiği stratejiler içinde belli büyüme hızını hedefleyen istikrarlı, (bu arada tüketicinin korunmasını da amaçlayan sosyal karakterli) karma ekonomi ağırlıklı bir anlayış, öte yandan seçimle gelen siyasî iktidarların kendi siyasî görüşlerine göre fiilen uygulanan bir ekonomik politika anlayışı... Bu uygulama yurdumuzda birçok yatırımların gerçekleşmesini sağladı, fakat enflasyona dayalı veya onu doğuran sonuçlar değişmedi; dar ve sabit gelirli halk kitlesini üzen sıkıntılar devam etti.

Bu yıllarda, konumuzla ilişkili, bazı teşkilatlanmalar oldu :

1964 yılında, İktisadî Devlet Teşekkülleri ile Müesseseleri ve İştiraklerinin yeniden düzenlenmesi, (440 sayılı Kanun),

1970 yılında, Pazarlıksız Satış Mecburiyeti Hakkındaki 3489 sayılı Kanunun Tatbik Şekline Dair Bakanlar Kurulu Kararnamesinin yürürlüğe konulması,

5 Yıllık Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarla tüketicinin korunması için çeşitli tedbirlerin öngörülmesi gibi.

Bu gibi tedbir ve çabalara rağmen 1970 - 1980 arası yıllarda da sıkıntılar, boyutları ağırlaşarak devam etti. Örneğin 1973 yılı yağ, şeker, kahve, çimento vb. maddelerin yeniden karaborsaya intikal ettiği bir yıl oldu. Ekmek fiyatları sorunlaştı. Bakanlar Kurulu'nun bir kararı ile, uygulanacak ekmek gramajı, fiyatı, satışları ve esaslarını tespit etmek üzere illerde Valilerin Başkanlığında Koordinasyon Komiteleri kuruldu.

1930 yılında yürürlüğe konulmuş 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'na dayanılarak Maliye Bakanlığı Müsteşarının Başkanlığında, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Müsteşarın, T.C. Merkez Bankası Başkanının ve Devlet Planlama Teşkilatı İktisadî Planlama Dairesi Başkanının katılmasından oluşacak bir Fiyat KONTROL KOMİTESİ kuruldu. Mamul madde fiyatlarını kontrol etmek için kurulan bu komite bütün yurttan geçerli olmak üzere ekmeğin satışında aynı ana unsurların dikkate alınmasına da karar vererek standart bir satış formülü tespit etti.

1974 yılında bir yandan KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI, öte yandan dünyada birdenbire yükselen petrol fiyatları Türk ekonomisini ciddi ölçülerde sarstı.

1978 yılında bir Başbakan Yardımcısının 'Koordinatör Başkanlığında İçişleri, Sanayi, Ticaret, Yerel Yönetim Bakanlıklarının katılmasıyla oluşturulan bir kurul piyasa düzenine ilişkin önlemleri tespit etmekle görevlendirildi. Anılan Bakanların karar üzerine fiyat kontrolleri ile ilgili olarak Valiliklere telefonla, yazı ile talimatlar verildi; İçişleri Bakanlığınca yapılan bir genelge ile Hükümetçe alınan malî ve ekonomik kararlar karşısında, zarurî ihtiyaç maddeleri başta olmak üzere her türlü haksız fiyat artışlarını önlemek, spekülâtif kazanç amacına dönük stokçuluğa meydan vermemek için fiyat kontrollerinde uygulanabilecek yasal hükümlere işaret edilerek illerde ve ilçelerde Fiyat Denetim Kurulu kurulması istendi.⁵

Yeni kurulmuş YEREL YÖNETİM BAKANLIĞI'nın rehberliği ve teşviki ile Belediyelerde halkın ihtiyaç duyacağı başlıca gıda ve mutfak madde ve malzemelerini satmak üzere Tanzim Satış Mağazaları (TAN-SAS'lar) kuruldu.

Fakat, hayat pahalılığını yaratan ekonomik dar boğazların nedenleri aslında daha köklü sıkıntılara dayandığından genelde yer alan tavsiye ve tedbirler ile Tanzim Satış Mağazaları etkin olmadı. Duran ihracat, kısıntıya uğrayan işçi döviz, şahlanan fiyatlar ... yüzünden enflasyon dört nala bir seyir izledi. (1980 yılına girerken % 107)

Bir yandan vatani bölücü, millî birliği ve bütünlüğü bozucu anarşik terör olayları büyük tırmanış gösterirken ekonomik çöküntü de zamanın Başbakanı'nı deyimiyle memleketi "70 sente muhtaç etti."

ç) 24 Ocak 1980'den Günümüze Kadar Olan Safha

Piyasada yoklukların, karaborsanın, çift fiyatların, döviz darboğazının ve % 100 civarında enflasyon oranlarının yaşandığı 1979 yılının ardından 24 Ocak 1980'de, Bakanlar Kurulunca bir yığın istikrar tedbiri alındı.

Millî ekonomi politikamızda bir dönüm noktası teşkil eden bu ekonomik tedbirlerin en belirgin özelliği, ekonominin liberalleştirilmesi, piyasada fiyat mekanizmasının işleyiş kurallarının egemen kılınmasıydı.

Tedbirler temelde şöyle sıralanabilirdi:

Türk Lirasını gerçek değerine oturtabilmek amaç ve düşüncesi ile, Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değeri düşürüldü.

⁵ 1973 ve 1978'de kurulan Fiyat Kontrol Komitesi, Koordinasyon Komitesi, Fiyat Denetim Kurulu gibi kuruluşlar hakkında geniş bilgi için: Fethi AYTAÇ - AÇIKLAMALI BELEDİYE KANUNU 3. bası, sah. 199, 201, 253.

Fiyatların serbest bırakılması yolunda bir adım olarak, 1973 yılında 1567 sayılı Kanuna dayanılarak kurulduğundan söz ettiğimiz, Fiyat Kontrol Komitesi kaldırıldı.

Kamu İktisadî Teşekküllerinin ürünlerinin fiyat tespitlerinde bu kuruluşlar serbest bırakıldı. Temel mal ve hizmetlerin tanımı yeniden yapılarak elektrik, kömür, gübre, demiryolları ve denizyolları taşımacılığı dışındaki ürün ve hizmetler bu tanımın dışına çıkarıldı; tanım kapsamına girmeyen ürünlerin fiyatlarının bundan böyle doğruca bu ürünleri üreten KİT'lerin Yönetim Kurullarınca belirlenmesi kararlaştırıldı.

Birçok sanayi girdi mallarındaki fiyat tespitinin piyasa kurallarına ve gerçekçi fiyat mekanizmasına göre yapılması için ana mallardaki sübvansiyon en aza indirildi. Çay, şeker ve Sümerbank mamulleri gibi temel tüketim mallarında sübvansiyon tamamen kaldırıldı.

Yabancı sermayenin iştirak alanları genişletildi. Üretimin artırılması ve döviz darboğazının açılabilmesi için ihracatı teşvik edici, ithalatı kolaylaştırıcı bir dizi kararlar alındı. ithalatın bir belirli yüzdesine 1567 sayılı Kanunun uygulanmaması kararlaştırıldı. Durgun tasarrufları akıcı hale getirmek ve bankalara çekebilmek için faiz oranlarının serbestçe tayini yolu açıldı.

Ancak, ekonomi alanında bu değişimler olurken yurdumuzda rejime, millî birlik ve beraberliğe, vatanın bütünlüğüne kasteden anarşi doruk noktasına tırmanmağa devam ediyordu.

12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu. Parlamento ve siyasî partiler feshedildi. Millî Güvenlik Konseyi, yasama görevini üstlendi ve yeni bir Hükümet kuruldu.

Bu Hükümet 24 Ocak Kararlarına sahip çıktı ve devam ettirdi.

1981 yılı Mayıs ayından itibaren para da günlük kur sistemi uygulanarak Türkiye'nin dünya dış ticaret ve finansman piyasası ile gerçekçi bir anlamda dış açık ilişki kurması sağlandı. Buna karşılık serbest bırakılan faizin yarattığı Bankerlik Olayından alman dersle Bankaların mevduata verebilecekleri faiz oranlarının enflasyon oranına bağlı olarak izlenip tespit edilmesi benimsendi.

1981 yılında oluşturulan DANIŞMA Meclisi'nin hazırlayıp Millî Güvenlik Konseyince son şekil verilen ve halk oylamasına sunulan T.C. ANAYASASI 18.10.1982 tarihinde kabul edilerek 2709 sayı ile kanunlaştı. Bu Anayasa, "fiyatlarda istikrar sağlanmasını, piyasalarda tekelleşme ve kartelleşmenin önlenmesini, tüketicinin korunmasını ve aydınlatılmasını ..." isteyen hükümler taşıyordu.

1983 yılı Eylül ayında Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile T. Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerle gıda maddelerinde hile ve sağlığa zararlı davranışların cezası önemli bir ölçüde arttırıldı.

1983 yılı Kasım ayında yurttan yapılan genel seçimler sonunda kuruculuğunu ve genel başkanlığını 24 Ocak Kararlarının hazırlanmasında pay sahibi olan Sn. Turgut Özal'ın yaptığı ANAVATAN Partisi iktidara geldi. Hükümet, eski tedbirlere ek daha uzun vadeli istikrar tedbirleri almağa devam etti. Bu arada her türlü yabancı menşeli malın Türkiye'ye bol bol gelmesi sağlandı. Karaborsa kalktı. Sosyal politika olarak ORTADİREK deyimi içinde toplanan memur, işçi, emekli, ücretli ve köylü, esnaf kitlesinin gelir seviyesinin yükseltilmesi amaçlandı. Katma Değer Vergisi ve ücretlilere vergi iadesi "Faturalı Hayat" uygulamaya konuldu. Toplu Konut Fonu kaynakları çok genişletildi ve Fon'a işlerlik kazandırıldı. Gelir ortaklığı senetleri ihdas edilerek yeni bir tasarruf kaynağı sağlandı. Faiz oranları zaman zaman yeniden belirlendi. Asgarî ücret yükseltildi. Özellikle Bakanlıkların kuruluş kanunlarında yapılan değişikliklerle Bakanlıkların kuruluş ve görevlerinde, 24 Ocak Kararları esasları doğrultusunda değişiklikler yapıldı. Mahallî idarelere, özellikle belediyelere, genişleyen yetkiler ve mali kaynaklar sağlandı.

24 Ocak Kararlarının ve uygulamanın sonuçları ne oldu?

Bu sorunun cevabı, siyasî partilerce ve kamuoyunu oluşturan basın tarafından kendi açık veya örtülü anlayış ve eğilimlerine göre değerlendirilmektedir. İktisat bilimi ile uğraşan akademisyenlerin görüşleri de aynı nitelik taşımaktadır. Bu nedenle sübjektif bir takdir ve gözlemle şunlar söylenebilir :

Mal darlığı veya yokluğu gibi sıkıntılar ortadan kalkmış, 1980'lerin başında yıllık % 100'lere varan enflasyon oranı % 40 civarına düşürülmüş, ithalat ve ihracat birlikte artmış, Türk ekonomisi yurt içi ve dışında itibar ve güven kazanmış, atıl para sahibi kişiler yüksek faizli banka mevduatı veya Köprü, Baraj gelir senetleri ile enflasyonu aşan veya baş başa yarışan ek gelir elde etmişler, memurların ve işçilerin gelirlerinde enflasyona ayak uyduracak bir artış sağlanmak istenmiştir.

Buna karşılık,

Uygulanan yüksek faiz politikası tüketimi kısmen sınırlamakla beraber bir başka alanda, konut sektöründe, inşaat birim fiyatları yüksek faize paralel bir yükselme eğilimi ve dolayısıyla kiralık konutlarda her yıl artan bir kira bedeli sorunu ortaya çıkmış, Altın fiyatları yük-

selmeğe, Türk Lirası yabancı paralar karşısında değer kaybetmeğe devam etmiştir.⁶

(Yabancı para - döviz alanında karaborsa serbest piyasa fiyatı adı altında yeniden doğmuş, Merkez Bankasının belirlediği fiyat ile bu serbest piyasada hasıl olan fark giderilmeyince Şubat ayı sonunda Bankalar da döviz alım satımlarını bu piyasa fiyatlarına yükseltmişlerdir.)

Halen Toplu Konut Fonu kaynaklarından yararlanılarak evsiz yurttaşları ev sahibi yapmak için büyük çaba harcanmakta, memur ve işçi, emekli kitlenin gelirlerinin artırılması çareleri aranmaktadır.

Dünyada 1974 yılında birdenbire yükselen petrol fiyatlarının Şubat 1986'da yine şaşırtıcı bir düşüş göstermesinin Türk ekonomisine ferahlatıcı etki yapacağı ve dış ödemeler dengesini olumlu yönde etkileyerek sonuçta enflasyon ve hayat pahalılığında nispi bir rahatlık yaratacağı ümit edilmektedir.

III. HALEN YÜRÜRLÜKTE OLAN MEVZUAT HÜKÜMLERİ VE UYGULAMA

Şimdiye kadar yapılan genel açıklamalar ile Türk ekonomisinin yarım yüzyıllık seyrine kuşbakışı bakmak ve bu ekonominin günlük hayatta karşılaşılan sorunlarla ilgi ve ilişkisine işaret etmek istedik. Bu açıklamalar ışığında fiyat denetimine, daha uygun bir kapsamla içte ve dışta, toptan ve perakende satışa sunulan malların;

- fiyat,
- Kalite, ölçü ve tartı,
- Kullanıcı veya tüketicinin sağlığına etkisi açısından denetimine,

ilişkin olup günümüzde yürürlük değeri taşıyan mevzuat hükümleri acaba nelerdir? Fiyat tespit ve denetleme ile görevli, yetkili ve sorumlu merciler hangileridir? Bu denetimde mülki idare amirlerinin yeri

⁶ 1925-1930'larda bir kağıt TL. - bir altın idi. Mart 1986 başında 1 altın - 45.000-50.000 TL.

1 ABD doları,

1957'de	2.80 TL. idi.	
1958'de	9	»
1970'te	15	
1975'te	18	
1978'de	25	
1980'de	47	» (Serbest piyasada 56 TL.)
24 Ocak	1980'de 70	TL. 'ye yükseltildi.
28 Şubat	1986'da 591	TL. (Serbest 630 TL.)
	5 Mart 1986'da 597 TL.	(Serbest 645 TL.)

ve rolü nedir? sorularına eğilebiliriz.

1. T.C. ANAYASASI

11 inci maddesinin ifadesiyle hükümleri yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kuralları olan, 18.10.1982 tarih ve 2709 sayılı T.C. Anayasası, Malî ve Ekonomik Hükümler başlığını taşıyan 4. Kısımının 2 nci Bölümünde, konumuzla ilgili olarak şu hükümleri taşımaktadır:

"Kalkınma Planlarının ve millî tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür." (Madde 166 f. 2)

"Devlet, para, kredi, sermaye ,mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirler alır, piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler." (M. 167 f. 1)

"Devlet, millî ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır." (M. 171 f. 1)

"Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder." (M. 172)

2. BAŞBAKAN VE BAKANLAR KURULU

Demokratik siyasî rejimlerde gerçek fiilî yürütme gücü, iktidar millet iradesini belirleyen seçimle Parlamentoda yerini alan siyasî parti (veya partilerin) ve o parti (veya partiler) adına görevlendirilen Başbakan ile onun meydana getireceği Bakanlar Kurulundur. Başbakan ve Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkileri pek çok kanunlara serpilmiş durumdadır. Biz yakın ilgisi itibariyle;

- Başbakanlık,
- Devlet Planlama Teşkilatı,
- Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, kuruluş mevzuatında yer alan bazı hükümlere işaret etmekle yetineceğiz.

— Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında —10 Ekim 1984 tarih ve 3056 sayılı— Kanun'a göre, Başbakanlığın görevleri arasında :

"Madde 2 — a) Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlamak, Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetmek, Anayasa

ve kanunlarla verilen hizmetleri yerine getirmek maksadıyla gerekli tedbirleri almak,

b) Devlet teşkilatının düzenli ve müessir bir şekilde işlemlerini temin edecek prensipleri tespit etmek, Hükümet Programı ve kalkınma planları ile yıllık programların uygulanmasını takip etmekte yer almaktadır.

— Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KBK/323) ye göre⁷:

"Madde 4 — Yüksek Planlama Kurulu, Başbakanın başkanlığında Devlet Bakanı - Başbakan Yardımcısı, Maliye ve Gümrük, Tarım Orman ve Köy İşleri, Sanayi ve Ticaret, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanları ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarından meydana gelir.

"Madde 5 — Yüksek Planlama Kurulu'nun görevi İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı planlamada ve politika hedeflerinin tayininde Bakanlar Kuruluna yardımcı olmak ve hazırlanacak planlar ile yıllık programları Bakanlar Kuruluna sunulmadan önce, tayin edilen hedeflere uygunluk ve yeterlilik bakımından incelemektir."

"Madde 31 — İktisadî, sosyal ve kültürel hedefler ile politikaların tayininde esas teşkil edecek hususlar Yüksek Planlama Kurulunda görüşülerek tespit edilir.

Bu suretle tespit edilen esaslar, Bakanlar Kurulunda öncelikle müzakere edilerek karara bağlanır."

— Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK/188) ye göre⁸:

"Madde 2 — a) Ekonomi ve Dış Ticaret politikalarının hedeflerinin tespiti ile ilgili çalışmaları yapmak ve kararlaştırılan politikaları uygulamak,

b) Hazine, para, kredi, nakit hareketleri ile Devletin iç ve dış borç işlemlerini yapmak."

"Madde 5 — ... Müsteşarlık hizmetlerinin Başbakanın direktifleri yönünde mevzuata, Hükümetin genel siyasetine, millî gü

⁷ KHK/223, Bakanlar Kurulunca 8.6.1984 tarihinde kabul edilmiş, 18.6.1984 gün ve 18435 Mükerrer sayılı R.G.'de yayımlanmıştır.

⁸ KHK/188, 13.12.1983 tarihinde kabul edilmiş, 14.12.1983 tarih ve 18251 Mükerrer sayılı R.G.'de yayımlanmıştır.

venlik siyasetine, kalkınma planlarına ve yıllık programlara uygun olarak yürütülmesini (sağlamak)”

"Madde 8 — b) ... İlgili mevzuat çerçevesinde mevduat ve tasarrufun teşvik ve tanzimine, uzun, orta ve kısa vadeli kredilere, sermaye piyasasına, para ve kredi politikalarına ilişkin esasları düzenlemek, bizzat uygulamak veya ilgili kuruluşlarca uygulanmasını izlemek,

c) 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun ve sair kanunların bu konuda verdiği görev ve işlemleri yürütmek."

"Madde 12/B-a) İhraç ve 'ithal mallarının standartlaştırılmasına sağlamak, ihracatın bu bakımdan denetlenmesi işleriyle uğraşmak ve bunlara ait mevzuatı uygulamak,

b) Türk Standartları Enstitüsünce hazırlanan ve mecburî uygulamaya konulması talebinde bulunulan standartlardan gerekli görülenleri Bakan onayı ile mecburî tatbikata koymak maksadıyla, standardına göre denetimini yapmak veya yaptırmak,

c) Mevzuatın diğer Bakanlık ve makamlara bıraktığı konular hariç olmak üzere, ticarete konu olan ürün ve mamullerin standartlaştırılmasını sağlamak."

bu kuruluşun, kuruluş görevlilerinin görev ve yetkilerindendir.

3. SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI

Bu Bakanlığın, 8.1.1985 tarih ve 3143 sayılı, Teşkilat ve Görev Kanununa göre;

"Madde 2 — g) Sanayi mamullerinin standartlarını hazırlamak veya hazırlatmak, normlarını temin veya tespit etmek ve kalite kontrolünü yapmak veya yaptırmak, gerektiğinde sanayi mamullerinin fiyatlarını tespit etmek,

i) Sanayii geliştirmek için kalite kontrolü merkez ve laboratuvarlarını kurmak veya kurdurmak ve kurulmuş müesseselerle işbirliği yapmak,

j) İç piyasadaki başlıca gıda ve ihtiyaç maddelerinin fiyat hareketlerini takip etmek ve iç piyasayı denetlemek,

1) Ölçüler ve ayar sayaçları ile ilgili hizmetleri yürütmek."

Bakanlığın görevlerindendir.

Bu görevler Bakanlığın ana hizmet birimlerinin görevleri sayılırken şu açıklığa kavuşturulmuştur:

İç Ticaret Genel Müdürlüğü

Madde 12 — a) İç piyasadaki başlıca gıda ve ihtiyaç maddelerinin fiyat hareketlerini takip etmek, fiyatların serbest rekabet esaslarına göre meydana gelmesini önleyici hususların ortadan kaldırılması yollarını araştırmak,

b) Tüketicinin meselelerini tespit etmek, tüketicinin eğitilmesi, teşkilatlanması ve korunmasının temini için tedbirler almak,

c) Yaş meyve ve sebze hallerinin geliştirilmesi ve pazar yerlerinin iyileştirilmesi imkânlarını araştırmak ve mahallî idarelerle işbirliği suretiyle sağlamak,

k) İlgili mevzuat hükümlerine göre belediyeler, kamu kurum ve kuruluşlarınca muayenesi yapılmayan elektrik, su, havagazı, akaryakıt ve taksi sayaçları ile uzunluk, hacim ve kitle ölçülerinin, mekanik tartı aletlerinin kontrollerini yapmak, sayaçların Türkiye’de kullanılmaya elverişli olup olmadıklarına dair tip ve sistem tasdiklerini yapmak, bu iş için laboratuvarlar kurmak, kontrol konusunda belediyelerle işbirliği yapmak, ayar memurlarına yetki belgelerini vermek.

Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü

Madde 13 — a) ... tarımsal amaçlı kooperatifler ile tarım kredi kooperatifleri ve birlikleri hariç olmak üzere, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ile genel hükümlere tâbi kooperatif ve birliklerin kuruluş, işleyiş ve denetimlerine ait işlem ve hizmetleri yapmak,

Fiyat, Kalite ve Standartlar Daire Başkanlığı

Madde 14 — a) Lüzumu halinde sanayi mamullerinin maliyet incelemelerini yapmak, satış fiyatlarını veya değerlerini tespit ve kontrol etmek,

b) Türk Standartları Enstitüsünce hazırlanan ve Bakanlık ile ilgili konularda mecburî uygulamaya konulması uygun görülenleri Bakan onayı ile mecburî tatbikata koymak, standardına göre denetimlerini yapmak veya yaptırmak,

c) Standartları bulunmayan sanayi mamulleri ve emniyet kuralları için standartları hazırlanıncaya kadar kalite denetimine esas olacak özellikleri tespit etmek veya ettirmek, denetimini yapmak veya yaptırmak,

e) Bakanlık ilgili kalite kontrol sistemlerinin kurulmasını, geliştirilmesini sağlamak, organize ve koordine etmek.

Ve “Bakanlık, hizmet alanlarına giren konularda mahallî idarelerle koordinasyonu sağlamaktan sorumludur.” (M. 32)

“Bakanlık, kanunla yerine getirmekle yükümlü olduğu hizmetleri tüzük, yönetmelik, tebliğ, genelge ve diğer idari metinlerle düzenlemekle görevli ve yetkilidir.” (M. 33)

“Bakanlık iç Ticaret Genel Müdürlüğü ile Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğünde kontrolörler istihdam edilir.” (M. 35)

Sanayi ve Ticaret Bakanlığının bu görevlerini yaparken uygulayacağı ve yararlanacağı bazı kanunları da özetle zikrederim :

— 1705 sayılı Ticarete Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanun,

— 1782 sayılı Ölçüler Kanunu,

— 3003 sayılı Endüstriyel Mamulatin Maliyet ve Satış Fiyatlarının Kontrolü ve Tespiti Hakkında Kanun,

— 132 sayılı Türk Standartlar Enstitüsü Kuruluş Kanunu.

10.6.1930 tarih ve 1705 sayılı, Ticarete Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanun ile:

“iç ve dış ticaret çıkarlarını korumak ve ticaret malları üzerinde tağşiş ve hilelere mani olmak üzere menşei bitkisel, hayvansal, madensel olan bütün maddeler ile bunların yarı mamul ve mamullerinin veyahut bunların katılmasından meydana gelen maddelerin hazırlanmasına, imal edilmesine, temizlenmesine, belirli sınıflara ve çeşitlere ayrılmasına, ambalajlama, kutulanma veya kaplanmalarına, alım-satım, korunma ve taşınmalarına ve bu hususlarda tâbi olacakları usul ve şartlara ve bu gibi maddeler için Özel veya millî belirli işaret ve bilgi kullanılması mecburiyetine ilişkin önlemler almağa Hükümet yetkili kılınmıştır.” (M. 1)

Bu maddenin içeriğinden kanunun vazediliş amacının millî ticaretimizin gerek içte, gerekse dış satımlarda itibar kazanmasını, güven vermesini sağlayıcı tedbirler almak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu kanun hükümlerine dayanılarak çok sayıda tüzük çıkarılmış, bunlarla

özellikle ihraç malı niteliği taşıyan mal ve ürünlerimizin belli standartlara kavuşturulması istenilmiştir.

(Konumuzla bağlantısı açısından işaret edelim ki, Bakanlar Kurulunun 5.10.1977 gün ve 7/13956 sayılı kararı ile, 1705 sayılı Kanunun aktardığımız 1 nci maddesine dayanılarak, fiyatların denetimi için hazırlanacak esasların zamanın Ticaret Bakanlığında tespit edilmesi ve yürütülmesi kararlaştırılmış, karnamede belirtilen şartlara ve usullere uyulup uyulmadığının denetlenmesi başta Ticaret Bakanlığı yetkilileri olmak üzere bazı kamu görevlilerine ve belediyelerin zabıta kuruluşlarına bırakılmıştı.

24 Ocak 1980 Kararları karşısında söz konusu kararname geçerliğini kaybetti.)

1936 yılında bu kanuna ek olarak kabul edilen 3018 sayılı Kanunla bazı hükümler eklenmiş ve cezaî müeyyideler getirilmiştir.

Eklenmiş hükümler arasında yer alan 11 inci madde ile, makbul bir sebep olmaksızın ihraç mallarının kıymetlerini iç ve dış pazarlarında düşürmek ve arttırmak suretiyle normal piyasa fiyatlarına tesir yapanlar hakkında —zamanına göre— çok ağır para cezası, hapis cezası, mallarına el konulması, adlarının “kara listeye alınması”, mahkûmiyet kararının gazetelerle kamuoyuna duyurulması gibi müeyyideler öngörülmüş;

bu maddenin uygulanmasını gerektirir şartların varlığına o yerin en büyük mülkiye âmirinin veya görevlendireceği idare şubeleri âmirlerinden birinin başkanlığında —zamanın— İktisat Bakanlığının memur edeceği bir kişi ile ticaret odaları ve (ticaret odalarının) bulunmadığı yerlerde belediye daimî encümenince kendi üyeleri arasından seçeceği bir kişiden oluşacak Kurul tarafından karar verileceği ve bu karar üzerine C. Savcılığınca ilgili (veya ilgililer) hakkında takibat yapılacağı hükmü ihdas edilmiştir.

Ancak bu maddenin uygulanmasına günümüzde rastlanmamaktadır. Konu halen iç ticaret açısından Sanayi ve Ticaret Bakanlığını, dış ticaret bakımından da Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığını ilgilendirmektedir.

26.3.1931 tarih ve 1782 sayılı, Ölçüler Kanunu ile;

Ölçü ve tartılar başta olmak üzere ısı, ışık, elektrik, mekanik alanlarda o günün teknikte ileri Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olan sistemler benimsenmiş, bu sistemlerin muayene usul ve esasları belirlenmiş, sisteme uymayan ölçü ve tartı kullananlara uygulanacak cezaî müeyyideler gösterilmiş ve belediyeler tek başlarına veya gruplandırıl

mak suretiyle ölçü ve ayar memuru istihdamı ile sorumlu tutulmuşlardır.

Ölçüler mevzuatının uygulanması açısından Sanayi ve Ticaret Bakanlığı belediyelerin ölçülere ilişkin tüm işlerini teftiş ve denetlemeye yetkilidir. (Kanun Ek Madde 2)⁹

8.6.1936 tarih ve 3003 sayılı, Endüstriyel Mamulatin Maliyet ve Satış Fiyatlarının Kontrolü ve Tespiti Hakkında Kanun'a göre:

Zamanın İktisat Vekilliği (günümüzde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı) gerekli gördüğü sanayi mamullerinin maliyet ve toptan satış fiyatlarını kontrol ve tespit etmeğe yetkilidir. Tespit olunan satış fiyatları ilan olunur. Ülke içinde tüketilecek malları tespit edilmiş toptan satış fiyatlarından fazlaya satan müessese sahipleri ile yetkili kişiler hapis ve ağır para cezası ile cezalandırılacaktır.

Bu kanunun uygulama suretini göstermek üzere 1940 yılında yürürlüğe konulmuş Tüzüğüne göre de : Hükümetçe tipleri ve normları tespit edilmiş sınaî mamullerin toptan satış fiyatları mezkûr tip ve normlara göre, tip ve normları tespit edilmemiş olan sınaî mamullerin satış fiyatları mahallî teamüllere göre tespit ve ilan edilir.

Tespit edilen ve ilan olunan toptan satış fiyatının uygulanması, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile belediyeler tarafından kontrol edilir.”

18.11.1960 tarih ve 132 sayılı, Türk Standartlar Enstitüsü Kuruluş

Kanunu hükümlerine göre, Enstitünün kuruluş amacı her türlü madde ve mamuller ile usul ve hizmet standartlarını yapmaktır.

TSE’ce kabul edilen standart aslında isteğe bağlıdır. Ancak ilgili Bakanlığın (Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının veya Sanayi ve Ticaret Bakanlığının) onayı ile bir standart mecburî kılabilir. Mecburî kılman standartlar Resmî Gazetede yayımlanır ve uyulması zorunlu hal alır. Uyulmadığı takdirde bazı müeyyideler uygulanır.

Bir örnek :

Kaynak : 18 Şubat 1986 tarihli R.G.

⁹ "Sanayi ve Ticaret Bakanı Cahit Aral, Ölçüler ve Ayar Kanunu’nun değiştirileceğini bildirerek bozuk ve damgasız ölçü aleti kullananlara 50.000 liradan 300.000 liraya kadar para cezası getirileceğini açıkladı. Geçen yıl denetlenen 276.930 ölçü aletinden 23.000’inin bozuk çıktığı tespit edildi. Bu gibi esnafın metrenin boyunu kısaltarak ya da kiloları eksiltmek vatandaşın cebine el attığı ortaya çıktı.

Yapılan anı denetimlerin hızlandırılacağını belirten Sanayi ve Ticaret Bakanı, kanuna aykırı hareket edip bozuk ve damgasız alet kullananlara verilen cezaların bugün son derece yetersiz olduğunu söyledi.”

HÜRRİYET Gazetesi - 27 Şubat 1986

Sanayi ve Ticaret Bakanlığından

(Fiyat, Kalite ve Standartlar Dairesi Başkanlığı)

Türk Standartlar Enstitüsü tarafından hazırlanan (...) standardı ... imalât ve satış safhalarında mecburî olarak uygulanacaktır.

Adı geçen standart kapsamına giren malı imal eden ve satanların standart hükümlerine uymaları gerekmektedir. Bu standartlara ait hükümler 1705, 3018, 132, 2881 ve 3143 sayılı kanunlara göre Bakanlığımızca uygulanacaktır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığının fiyat ve kalite tespiti ve denetiminin ne ölçüde etkin olduğu konumuz dışıdır.¹⁰ Görünen kusur şudur : Sanayi mamulleri imal eden büyük firmalar bir yandan bazen birbiriyle rekabet ederken bir yandan da enflasyon oranını düşünerek fiyatlarını hep birlikte yükseltmektedirler.

Kalite konusunda da zaman zaman gazetelerde olumsuz örnekler yansıtılmaktadır. Örneğin TSE standardına sahip (TSE damgalı) bir yangın söndürücünün bir denemede hiç etkili olmadığı taze bir haber olarak bir gazetede yer almıştır. (Hürriyet Gazetesi - 28 Şubat)

Buna karşılık, TSE Başkanı Türk- işin İstanbul'da düzenlediği seminerde ileri sürülen eleştirilere üzöldüğünü belirterek standartlara uymayan yangın söndürücülerin toplatıldığını, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile yapılan ortak çalışmalar sonucu piyasadan 3 binin üstünde "korsan" likit gaz tüpüne el konulduğunu, imalâtçı 20 firmanın Savcılığa verildiğini bildirmiştir.

(Tercüman Gazetesi - 6 Mart 1986)

4. ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIğI

19.2.1985 tarih ve 3154 sayılı Kuruluş (Teşkilat) ve Görev Kanununa göre, Bakanlığın görevleri arasında:

"Madde 2 — e) Yeraltı ve yerüstü enerji ve tabii kaynaklar ile ürünlerinin üretim, iletim, dağıtım ve tüketim fiyatlandırma politikasını ve gerektiğinde fiyatları tespit etmek" de yer almaktadır.

5. ULAŞTIRMA BAKANLIğI

Bakanlığın 13.12.1983 tarih ve 182 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile belirlenmiş teşkilât ve görevlerine göre:

¹⁰ Türk-iş tarafından 3 Mart 1986 tarihinde düzenlenen Tüketicinin Korunması Semineri'nde Hükümetin, Anayasa hükümlerinin öngördüğü koruyucu tedbir çalışmalarında ağır davranmasından yakınılmıştır.

"Ulaştırma ve haberleşme hizmetleri karşılığında alınacak ücretleri

19.10.1983 tarih ve 2929 sayılı Kanun hükümleri dahilinde hizmetin niteliğine ve ülkenin ekonomik şartlarına göre düzenlemek, uygulanacak ücret tarifelerinden lüzum görülenleri onaylamak ve bunların uygulanmasını takip etmek" (m. 2-g)

Bakanlığın görevlerindendir.

(Bentte sözü geçen 2929 sayılı Kanun, onun yerine kaim olan, 8.6.1984 tarih ve 233 sayılı Kamu İktisadi Teşekkülleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname ile yürürlükten kaldırılmıştır.)

Bakanlığın bu görevleri Bakanlığın ana hizmet birimlerinin görevleri sayılırken şu açıklığa kavuşturulmuştur :

Kara Ulaştırma Daire Başkanlığı:

"Karayolu taşımacılığında kamu ve özel sektör tarafından yürütülen faaliyetlerin kamu yararı ve piyasa ihtiyaçlarına göre gelişmesini sağlayıcı tedbirler almak ve uygulamayı denetlemek." (M. 10-d)

Tarife ve Ticaret Dairesi Başkanlığı :

"Bakanlığa bağlı ve ilgili kuruluşların ücret tarifelerini incelemek ve bunlar arasında hizmetin niteliğine ve ülkenin ekonomik şartlarına göre uyumlu ve tamamlayıcı bir ücret sistemini kurmak ve konu ile ilgili istatistikler toplamak,

Ulaştırma ve haberleşme hizmetleri karşılığında alınacak ücretlerin düzenlenmesini sağlamak." (M. 14-a, b)

İşaret edelim ki, Ulaştırma Bakanlığı halkın günlük yaşamında büyük yer tutan şehirlerarası yolcu ve yük taşımacılığında 11 Valiliklerine fiyat tespiti konusunda hiçbir yetki vermemiş, sadece taşıyıcı firmaların getirecekleri taşıma ücret listelerini onaylamakla görevli kılmıştır. Bu uygulama otobüs taşımacılığında ya firmaları birbiriyle aşırı rekabete, yahut ta anlaşılarak fiyatları yükseltmeğe sevk etmektedir. Bu durum, İl Valileri açısından çeşitli sıkıntılar yaratmaktadır.

6. SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI

Bakanlığın 14.12.1983 tarih ve 18251 Mükerrer sayılı Resmî Gazetede yayımlanmış, 13.12.1983 tarih ve 181 sayılı KHK ile kabul edilmiş kuruluş ve görev metnine göre, görevleri arasında:

"Madde 2 — d) İlaç, uyuşturucu ve psikotrop maddelerin üretim ve tüketimini her safhada kontrol ve denetlemek, farma-

sötik ve tıbbi madde ve müstahzar üreten yerlerin, dağıtım yerlerinin açılış ve çalışmalarını esaslara bağlamak, denetlemek,

f) Temel sorumluluk Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına ait olmak üzere Tarım Orman ve Köy işleri Bakanlığı ve mahallî idarelerle işbirliği suretiyle gıda maddelerinin ve bunları üreten yerlerin sağlık açısından kontrol hizmetlerini yürütmek" görevi yer almış,

Bu görevler Bakanlığın ana hizmet birimlerinin görevleri arasında aşağıdaki açıklığa kavuşturulmuştur.

Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü

“Madde 9 — d) Yenilecek ve içilecek tüm gıda maddeleri ile toplum sağlığını ilgilendiren eşya ve levazımın sağlık yönünden kontrol ve denetimlerini yapmak ve gerekli hallerde izin vermek.”

İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü

“Madde 11 — a) Sağlık hizmetlerinde kullanılacak ilâçların imalini, ithalini ve piyasaya arz şekillerini izne bağlamak, ilâçların kaliteli olarak uygun fiyatlarla ve sürekli bir şekilde halka ulaşmasını sağlamak, bu amaçla gerekli kontrolleri yapmak.”

Bakanlık, hizmetlerini yürütürken mahallî idarelerle işbirliği ve koordinasyon sağlayacaktır. (M. 42)

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının, bu görevleri yaparken yararlanabileceği bazı kanunlar şunlardır:

- İspençiyari ve Tıbbî Müstahzarlar Kanunu,
- Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun,
- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu.

İspençiyari ve Tıbbî Müstahzarlar Kanunu

1928 yılında 1262 sayı ile yürürlüğe girmiş ve zamanla çeşitli ek ve değişikliklere uğramış bir kanundur, özetle, yurt içinde imal olunan ispençiyari (eczacılığa ait) ve tıbbî müstahzarların ticaret konusu yapılmasından ve dışarıda yapılanların yurda sokulmasından önce Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığından izin alınması şarttır. Müstahzar ad ve fiyatlarının Bakanlıkça onanması zorunludur.

Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun

1953 yılında 6197 sayı ile mevzuatımıza katılan bu kanun da ilaç imalini ve satışlarını düzenlemektedir.

Kanun, müesseselerde bulundurululan Türk Kodeksine dahil ecza ve kimyevî maddelerin bu kodekste yazılı nitelikleri taşımasını, reçetelere ilaç fiyatları yazılarak sahiplerine verilmesini, reçetelere göre eczanelerde hazırlanan ilaç fiyatlarının tespiti için en geç bir yıl içinde Bakanlıkça bir tarife yapılarak ilân edilmesini zorunlu görmüştü. Bu gerek yerine getirilmiş ve uygulamaya konulmuştur.

Umumî Hıfzıssıhha Kanunu

1930 yılında kabul edilmiş ve yürürlüğe konulmuş bu önemli kanunla halkın genel sağlığı açısından devletin sağlık hizmetleri ve söz konusu genel sağlığı tehdit eden hastalıklarla savaşı yeni bir anlayışla düzenlemiş; il ve ilçelerde, mahallî mülkiye amirlerini yakından ilgilendiren Hıfzıssıhha komisyonları oluşturulmuş, bu arada yenilecek, içilecek şeyler ile kullanılacak bazı maddeler hakkında, konumuzla ilişkili, düzenlemeler getirilmişti.

Aşağıda özetlenen bu düzenlemelerle halkın yaşantısında ağırlıklı bir yer tuta gelen gıda maddelerinin hileli, tağşişle veya sağlığa zararlı nitelikte olmaması sağlanmak isteniyor, bu konuda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile belediyelere sorumluluklar veriliyor, kanunda belirtilen yasaklamalara uymayanların T. Ceza Kanunu'nun ilgili maddeleri uyarınca cezalandırılmaları öngörülyordu :

— Yenilecek, içilecek bütün şeyleri bunları tüketenlerin sağlığını bozacak şekilde üretmek, imal muhafaza ve ticarete sevk etmek veya tağşiş, taklit veya tağyir etmek veyahut bu tür gıda maddelerini satmak üzere bulundurmak ve satma yasaktır. (M. 184)

— Gıda maddelerini yanlış isim ve niteliklerle veya halkın aldanmasına yol açacak alametlerle ticarete çıkarmak, satmak üzere yanında bulundurmak ve satmak yasaktır. (M. 187)

— Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca gerekli görüldüğü takdirde bazı gıda maddeleri veya kaplar üzerine Türkçe olarak bunları imal ve ticarete sevk edenlerin isimleri, bunların niteliği, yapılış tarihi, türü, ağırlığı veya adedi yazılır. (M. 190)

Kanuna göre, her çeşit gıda maddesi ile bu kanunda zikredilen kullanılacak eşya ve levazımın ayrı ayrı vasıfları ve bunların hangi hallerde bozulmuş taklit veya tağşiş edilmiş sayılacağı bir Tüzükle belirlenecekti. (M. 199)

Gıda Maddeleri Tüzüğü kısa adı ile bilinen "Gıda Maddelerinin ve Umumî Sağlığı İlgilendiren Eşya ve Levazımın Vasıflarını Gösteren Tüzük", 1952 yılında yürürlüğe konuldu ve çeşitli ek ve değişikliklerle günümüze kadar geldi.

Özellikle 22 Eylül 1983 tarihinde 2890 sayılı Kanunla Umumî Hıfzıssıhha Kanununda, 2891 sayılı Kanunla Türk Ceza Kanununda yapılan ek ve değişikliklerle umumun sağlığına, yenilecek ve içilecek şeylere karşı işlenecek cürümlere verilecek cezalar hapis ve para cezası olarak artırıldı, ayrıca işyerinin belli, bir süre kapatılması ve hükmün çeşitli yollarla kamuoyuna duyurulması öngörüldü. Böylece Gıda Maddeleri Tüzüğü artan bir işlerlik kazandı. Tüzükte yer alan esaslara uymayan esnaf hakkında adli mercilerce oldukça müessir işlem yapılmaktadır.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına verilen kontrol işleri şüphesiz taşrada Bakanlığın taşra personelinin ilgi ve hassasiyetine büyük ölçüde bağlıdır. Onları bu hizmete sevk etmede mahallî mülki amirlerimize de görev düştüğü muhakkaktır. İyi niyetli çabalara rağmen sağlığınıza zararlı gıda maddelerinin piyasada satış konusu olduğu günlük gazetelerin haber ve yorumlarından anlaşılmaktadır. Birkaç örnek :

"Sağlığımız hiçe sayılıyor - 45 gıda maddesini laboratuvarında tahlil ettirdik. Gıda maddelerinin çoğu zararlı" MİLLİYET Gazetesi - 6.2.1986 sah. 7

"Yediğimiz içtiğimiz 16.613 maddeden büyük bölümünün eksik, bozuk, mikroplu, hileli, sağlığa aykırı olduğu İstanbul Hıfzıssıhha Enstitüsünce yapılan tahliller sonucu anlaşıldı." HÜRRİYET Gazetesi - 27.2.1986

7. TARIM, ORMAN VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI

6.3.1985 gün ve 3161 sayılı Kuruluş ve Görev Kanununa göre, Bakanlığın görevleri arasında:

"Madde 2 — b) Kalkınmanın gereklerine ve gelişen taleplere uygun olarak üretim, tüketim ve girdi ihtiyaçları ... (ile ilgili) araştırma, inceleme, plan, program ve projeler yapmak,

c) Kullandıkları tarımsal kredi ve diğer girdilerin temin, tedarik ve dağıtım ile ilgili hizmetler ve çiftçinin teşkilatlanmasında yardımcı olmak, tarım ürünlerinin destekleme politikaları ile ilgili çalışmalar yapmak...,

d) Gıda ve diğer tarım, orman ve hayvancılık ürünlerinin kalite ve standartlara uygun olarak üretimi, işlenmesi, muhafaza edilmesi, pazarlanması ve değerlendirilmesini temin ve düzenlemek için gerekli kontrol sistemi ve kuruluşlarını tesis etmek, işletmek ve bu konularda çiftçinin teşkilatlanmasında yardımcı olmak,

j) Gıda konularında araştırmalar yapmak, gıda standartları ve kalite kriterlerini tespit etmek, bunların uygulanmasına ve kontrolüne yardımcı olmak, diğer kuruluşlarla işbirliği içinde Türk Gıda Kodeksinin hazırlanması ve uygulanmasını gerçekleştirmek..."

8. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ

14.12.1984 tarih ve 18435 Mükerrer sayılı Resmî Gazetede yayımlanmış, 8.6.1984 gün ve 233 sayılı KHK hükümlerine göre:

"1. Teşebbüs, müessese ve bağlı ortaklıklar, işletmelerinde üretilen mal ve hizmet fiyatlarını tespit etmekte serbesttirler.

2. Üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları, gerektiğinde Bakanlar Kurulunca tespit edilebilir.

3. Bakanlar Kurulunca tespit olunan fiyatlar maliyetlerin altında bulunduğu takdirde :

a) Zarar ile birlikte, mahrum kalman kâr ait olduğu veya ait olduğu yılı izleyen yılın genel bütçesine konulacak ödenekle karşılanır.

b) Mahrum kalman kâr miktarı, mal ve hizmetin satış maliyeti üzerinden % 10 kâr payı tahakkuk ettirilerek belirlenir.

4. Teşebbüs, müessese ve bağlı ortaklıkların konuları ile ilgili olarak Bakanlar Kurulunca görev verilebilir. Gerektiğinde bu görev için yapılacak ödeme miktarı Bakanlar Kurulu Kararı'nda gösterilir. Bu görevden doğan zarar ve mahrum kalman kâr yukarıdaki esaslar dahilinde Hazine'ce karşılanır." (M. 35)

9.KAMU KURUMU NİTELİĞİNDEKİ MESLEK KURULUŞLARI

A. Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları

8.3.1950 tarih ve 5590 sayılı Kuruluş Kanununun, 24.12.1981 tarih ve 2567 sayılı Kanunla değişik, 1 inci maddesine göre bu odalar, kanun

da yazılı esaslarla meslek hizmetleri görmek, meslekî ahlâkı ve tesanütü korumak, ticaret ve sanayiın genel menfaatlara uygun surette gelişmesine çalışmak ve bu maksatlarla verilecek işleri yapmak üzere kurulan, tüzel kişiliği haiz ve meslekî teşekkül mahiyetinde kamu kurumlandır.

Odaların görevleri arasında :

“Madde 5 — c) Ticaret ve sanayie ait her türlü incelemeleri yapmak, bölgeleri içindeki İktisadî, ticarî, sınaî faaliyetlere ait endeksleri ve istatistikleri yapmak, başlıca maddelerin piyasa fiyatlarını takip ve kaydetmek ve mümkün olan vasıtalarla yaymak,

1) Ticaret ve sanayi erbabınca riayet edilmesi mecburî meslekî kararlar alabilmek,

r-1) Ticaret mallarının vasıf ve keyfiyetinin tayinine yarayıcı laboratuvarlar kurabilir veya bunlara iştirak ettirebilir.” hükümleri de yer almaktadır.

Odalar gibi Borsalar da borsa konusu maddelerin alımı, satımı ve tescili ile fiyatların tespit ve ilanı işleriyle uğraşır.

Odalar ve borsalar üyelerinden meslek onuruna yahut meslek düzen ve geleneklerine uymayan fiil ve hareketlerde bulunanlarla müşterisine karşı meslekî görevini yapmayan ve görevinin gerektirdiği dürüstlüğe uygun şekilde davranmayanlar hakkında uyarma, kınama, üyelikten geçici veya sürekli çıkarma cezası. (M. 74)

Mevzuata uygun olarak alınan kararlara riayet etmeyenlere, imalâtta mal ve hizmet arzında sağlık kurallarına uymayanlara, ölçü ve tartı aletlerini hileli bir şekilde kullananlara ve hileli, karışık veya standartlara aykırı ve kalitesiz mal imal eden veya satanlara —Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca hazırlanacak Yönetmelikte belirtilecek esaslara göre— disiplin cezaları ve ilâveten para cezası verebilirler. (M. 77)

Şu kadar ki, uygulamada Ticaret ve Sanayi Odalarının meslekî bazı faaliyetleri ve üyelerine bazı yararları olmakta ise de Odaların hayat pahalılığının önlenmesi konusunda etkili çabaları olduğu ve riyeti mecburî kararları ile Oda mensuplarına uygulanması mümkün müeyyidelerin işletildiği söylenemez.

B. Ticaret Odaları ve Borsalar gibi kamu kurumu niteliğinde bazı meslek kuruluşları da vardır.

23.1.1953 gün ve 6023 sayılı Kanunla kurulmuş Türk Tabipleri Birliği,

27.1.1954 gün ve 6235 sayılı Kanunla kurulmuş Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği,

6.5.1957 gün ve 6964 sayılı Kanunla kurulmuş Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği,

17.7.1964 gün ve 507 sayılı Kanunla kurulmuş Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Dernek, Birlik ve Federasyonları gibi.

Bu kamu kuruluşu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kuruluş kanunlarında faaliyetlerinin halkın genel yararı ile bağdaştırılması öngörülmüş ise de bütün bu kuruluşlar tek taraflı olarak sadece meslek gruplarının ve üyelerinin çıkarlarını gözetir bir tutum içinde davranmışlardır. Bu nedenle konumuz açısından kendilerinden bekleneni verememişlerdir.

10. TÜRK CEZA KANUNU VE UYGULAMASI

Tarihçe bölümünde işaret ettiğimiz gibi Cumhuriyet döneminde konumuzla ilgili olarak benimsenen ilk hükümler 1926 yılında kabul edilen Türk Ceza Kanununda yer almıştır. Ticaret ve sanayie hile ve fesat karıştırmaya ilişkin 358-363 üncü maddeler ile umurun sıhhatine, yiyecek ve içilecek şeylere ilişkin 395-401 inci maddeleri geçmiş yıllarda da uygulanmıştır. Bu maddelere göre özetle :

Yalan haber yaymak veya yayınlamak suretiyle veya başka hileli araçlarla (yollarla) genel pazarlarda yahut ticaret borsalarında işçi ücretlerinin veya gıda maddelerinin veya malların ... fiyatlarının artıp eksilmesine (M. 358),

Resmî damgalı ölçü ve tartıları taklit ederek veya değiştirerek genel veya özel bir zararın doğmasına (M. 360),

Ticaret yaptığı sırada müşterisine, anlaştıkları şey yerine miktar, nitelik, menşe ... bakımından farklı bir şey verilmesine (M. 363), neden olan kimse hakkında cezaî müeyyide öngörülmüş;

Bir kimse taklit, tağyir veya tağşiş edilmemiş olmakla beraber halkın genel sağlığı için tehlikeli olan yenilecek, içilecek veya başka şeyleri müşteriye tehlikeyi haber vermeksizin satarsa (M. 396),

Veya bir kimse yalan haber yaymak, yayınlamak veya başka hile kullanmakla et, ekmek, odun, kömür gibi halk için zarurî olan erzak ve eşyanın azalmasına veya fiyatının artmasına sebep olursa (M. 401) keza cezaî müeyyideye tâbi tutulmuştur.

Ancak bu müeyyideler zamanla etkisini kaybetmiş ve güçlendirilmeleri zarureti doğmuştu. 1983 yılında 2891 sayılı Kanunla ilgili maddelerin müeyyideleri arttırıldı. Aynı anda 2890 sayılı Kanunla Umumî Hıfzıssıhha Kanununa eklenen maddelerle Gıda Maddeleri Tüzüğü hükümlerine aykırı davranışlar da paralel müeyyidelere bağlandı.

(Bir gazetede yer alan haber ve değerlendirmeye göre :

"... İstanbul Adliyesindeki 4 ayrı Sulh Ceza Mahkemesinden derlenen bilgilere göre, İstanbul'da 1985 yılında Gıda Maddeleri Tüzüğüne muhalefet suçundan 960 firma sorumlusu hakkında kamu davası açıldı. Bu davalardan 360'ı sonuçlandırılırken diğerleri 1986 yılına devredildi. Karara çıkan davalardan 53 u beraat ile sonuçlandı. 307 firma sorumlusu ise çeşitli hapis ve para cezalarına çarptırıldı.

Suç tarihi itibarıyla eski hükümlere tâbi olan suçlular 1700 lira para cezası ile cezalandırılırken yeni hükümlere göre mahkûm olanlar 32 bin lira ödemek zorunda kalıyorlar.

Suçları sabit görülen firma temsilcileri Türk Ceza Kanununun 394, 395, 396, 398. maddeleri uyarınca önce üç ay hapis cezasına mahkûm oluyorlar. Ancak mahkeme bu mahkûmiyeti para cezasına çevirerek beher günü 300 liradan olmak üzere sanıkları 27.000 lira para cezasına çarptırıyor. Ayrıca 5.000 lira para cezası alan sanık firma toplam 32.000 lira ödemeye mahkûm oluyor. Mahkeme kararında, mahkeme hükmünün bir büyük gazetede yayınlanması öngörülüyor ve gideri sanıktan alınarak gazetelerde karar duyuruluyor. Bazı kararlarda ise, ceza tecil ediliyor." MİLLİYET - 6.2.1986, sah. 7)

Bu örnekte de görüldüğü gibi, mahkemelerde davaların uzayıp gecikmesi, verilen hapis cezasının paraya çevrilmesi ve tecil edilebilir olması yanında en az masrafla yayımlanmasına gayret edildiği için gazetelerde yer alan duyuruların okunmada güçlük çekilen puntolarda yayımlanması nedeniyle Ceza Kanununun ilgili hükümlerinin uygulanmasında da etkinlik azalmaktadır. Bununla beraber mülkî idare amirlerimizin bu hükümlerin tatbikinde ilgili vatandaş ve kuruluşlara rehber ve yardımcı olarak kamu davasının açılması hususunda savcılar harekete geçirmelerinde yine de yarar vardır.

11. BÜYÜK ŞEHİR BELEDİYELERİ

27.6.1984 gün ve 3030 sayılı, BÜYÜK ŞEHİR BELEDİYELERİNİN YÖNETİMİ HAKKINDA KANUN HÜKMÜNDE Kararname'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkındaki KANUN hükümlerince:

"Madde 6 — A, h) Yiyecek ve içecek maddelerinin tahlillerini yapmak üzere laboratuvarlar kurmak ve işletmek" büyük şehir belediyelerinin görevleri arasındadır.

— Kanunun (A) fıkrası dışında kalan ve yürürlükteki mevzuatla belediyelere verilen bütün görevler ilçe belediyelerince yürütülür.

— Büyük şehir belediye başkanının başkanlığında oluşan ULAŞIM KOORDİNASYON MERKEZİ, il trafik komisyonları ile koordinasyon da sağlayarak, şehrin ulaşım planına göre toplu taşıma araçlarının güzergâh, zaman ve bilet tarifelerini yapmaya ve bu tarifeleri uygulamaya yetkilidir.

(15.4.1985 tarih ve 18726 sayılı Resmî Gazetede yayınlanmış özel Yönetmeliğine göre, Ulaşım Koordinasyon Merkezi, Büyükşehir Belediye Başkanının başkanlığında :

1. Büyükşehir belediyelerinin ulaşım ve yatırımla ilgili idare ve işletmeleriyle bağlı kuruluşların genel müdür veya müdürlerinin,
2. Ulaşım hizmet ve yatırımları ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının büyük şehirdeki genel müdür veya bölge müdürlerinin,
3. Görev alanlarına giren konuların görüşülmesi sırasında ilçe belediye başkanlarının, asli ve sürekli üye olmaları ile kurulur.) (M. 24)

12. BELEDİYESLER

Konu-sorunumuzla ilgili en yakın kuruluş, dün olduğu gibi bugün de belediye kuruluşudur. Halkın günlük yaşantısı ve sorunları ile yan yana, iç içe olan belediyeler fiyat denetimi, piyasa kontrolü, tanzim satışı yapımı, konut yapımını teşvik etme ve kolaylaştırma, ekonomik gücü zayıf olanlara yardım etme gibi çok yönlü çabaları ile gerçekten geçim sıkıntısı çekenlere yakın planda yardımcı olmakla görevli, yetkili ve sorumlu kuruluşlardır.

Belediyelerin bu fonksiyonlarını belirten ana kanun 1580 sayılı BELEDİYE Kanunu'dur. Hazırlanıp yürürlüğe konulduğu zamanın şartları içinde akla gelen her türlü devlet hizmetini belediyelere görev olarak veren bu, 3.4.1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu piyasa düzeni, fiyat denetimi, sağlık tedbirleri açısından belediyelerimize şu önemli görev veya yetkileri vermişti.

- a) 15 inci maddenin 3. fıkrasına göre :

"Umumun yiyip içmesine, yatıp kalkmasına, taranıp temizlenmesine, eğlenmesine mahsus lokanta, birahane, gazino, kahvehane, kiraathane

ne, meyhane, han, otel, hamam, sinema, tiyatro, bar, dansing ve emsali yerlerin ve bu mahallerde satılan ve kullanılan şeylerin temizliğine, sahilliğine ve sağlamlığına dikkat etmek ve kanun ve talimatname mucibince bu gibi yerlerin işletilmeleri için gece ve gündüz açık kalmalarına ve inzibatî sebeplere nazaran zabıtaca verilecek ruhsat üzerine sınıflarına ve tarifelerine göre bunlar için ruhsatname vermek ve açık, ve kapalı bulunacakları saatleri mahallî en büyük mülkiye âmirinin de muvafakati alındıktan sonra tayin eylemek, ücret ve tarifelerini tanzim ve tasdik etmek ve bu gibi yerlerde işi çeviren ve çalışanların ehliyet ve sıhhatleri müsait olup olmadığına göre işlemelerine izin vermek veya menetmek;

(Fıkranın ilk tedvininde "mahallî en büyük mülkiye amiri" deyimi değil de "mahallî hükümet" deyimi kullanılmıştı. 1960 yılında 150 sayılı Kanunla yapılan değişiklik sırasında fıkrada işaret ettiğimiz deyim değişikliği yapılmış ve ayrıca şu paragraf eklenmiştir:

Ütücüler, kolacılar, lekeçiler, giyim ve ev eşyası temizleyici ve boyacıları, ayakkabı tamirci ve boyacıları ve emsallerine ait ücret tarifelerini, meslekî teşekküllerin de mütalâasını almak suretiyle tanzim ve tasdik etmek.)

b) 15 inci maddenin 9. fıkrasına göre :

"Belediye sınırları dahilindeki deniz, göl ve nehirlerde belde sınırları dahiline münhasır olmak üzere, seyrüsefer eden nakliye vasıtalarının ücret tarifelerine uymalarını sağlayacak önlemler almak ve gerektiğinde bunları bizzat sağlamak ve idare etmek."

c) 15 inci maddenin 10 uncu ve 19 uncu maddenin 5 inci fıkrasına göre :

"Belediye sınırları içinde çalışan yük ve binek araba ve hayvanların, otomobil, otobüs ve (tren hariç) benzeri taşıma araçlarının ... ücret tarifelerini tespit ve bu tarifelere riayetleri sağlayacak önlemler almak, gerektiğinde bu araçları (ve söz konusu hizmeti) temin ve idare etmek;"

ç) 15 inci maddenin 16. fıkrasına göre :

"Belediyenin azamî fiyat ve ücret tarifelerine ve narhlarına riyeti temin etmek."

(Fıkranın 1930 yılındaki metni bu idi. 2.12.1960 tarih ve 150 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle şu genişliğe kavuştu :

Tespit edilen toptan ve perakende azamî satış fiyatlarına veya kâr hadlerine ve ücret tarifelerine ve alman kararlar veya yapılan ilânlar hükümlerine riyeti temin ve kontrol etmek,

Azamî satış fiyatları veya kâr hadleri tespit edilen maddelerin satışa Arz edilmemesini veya satışından imtina edinilmesini, kaçırılmasını, saklanmalarını veya satılmadığı halde satılmış gibi gösterilmesini menetmek;)

d) 15 inci maddenin 43. fıkrasına göre :

"Ekmeğe, ete doğrudan doğruya ve kati lüzum halinde bunlardan maada havaice zaruriye ye mahalleri idare heyetlerinden tasdik edilmek şartıyla azamî fiyat koyabilmek ve icabında ihtikâra mani olmak için havaice zaruriyeyim müteallik neva alım ve satımı ve bunlardan stok yapmak ve hayatı ucuzlatacak tedbirler ittihaz etmek."

(Bu fıkra da 1960 yılında 150 sayılı Kanunla yapılan değişiklik sırasında şu genişliğe kavuşturulmuştur :

"Ete, ekmeğe, yaş meyve ve yaş sebze ile odun ve mangal kömürüne doğrudan doğruya ve kati lüzum halinde mahallî idare kurullarınca tasdik edilmek şartıyla diğer gıda ve zarurî ihtiyaç maddelerine toptan ve perakende azamî satış fiyatları ve yaş meyve ve sebzeye münhasır olmak üzere kâr hadleri tespit etmek ve icabında 2490 ve 1050 sayılı kanunlar hükümlerine bağlı olmaksızın bu maddeleri satın almak, stok etmek veya belirli bir kâr haddi dahilinde satın aldirmek, sattirmek ve ihtiyacı olanlara maksada göre dağıtılmak üzere bir fon tesis ederek tanzim satış mağazaları kurmak ve hayatı ucuzlatacak sair tedbirleri almak,)

e) 15 inci maddenin diğer fıkralarına göre de :

— Malî imkânları elverdiği ölçüde — pazar yerleri, zahire ve yakacak pazarları ve ardiyeleri, mezat: salonları, toptancı halleri, fırınlar, un ve inşaat malzemeleri fabrikaları açmak, ucuz belediye konutları yapmak, belediye adına inşaat yaparak kiraya vermek, beldenin gelişmeye elverişli yerlerinde arsa ve arazi alarak tanzim etmek ve yeniden yapı yapmak isteyenlere satarak ihtikâra mani olmak (Fıkra : 42, 58, 60, 62, 64, 65, 66, 67, 68...)

Günümüzde siyâsî iktidar belediyeleri hem yetki ve hem de malî kaynak bakımından güçlendirme arzu ve uygulaması içindedir. Bu yetki ve sorumluluk duygusu içinde belediyelerin çeşitli çabalar harcadıkları izlenmektedir. (Örneğin, büyük şehir belediyelerinin yurt dışından peynir, et, pirinç ithal etmeleri, kampanyalardan oluşan seyyar pazarlar oluşturmaları, çok muhtaç ailelere gıda ve para yardımı yapmaları gibi...)

13. MÜLKÎ İDARE AMİRLERİNİN GÖREV VE YETKİLERİ

Buraya kadar yapılan açıklamaların ışığında diyebiliriz ki kanunlarımız, mal ve hizmetlerin fiyat, kalite, standart ... larının tespit ve de

netimi konusunda özellikle bazı Bakanlıklara ve belediyelere çok, buna karşılık mahallî idare âmirlerine veya onların başkanlık ettikleri kurullara pek az görev ve yetki vermiştir.

Şu kadar ki geniş halk kitlesini aşırı sıkıntılara sürükleyen bunalımlı dönemlerde Hükümetler ciddi önlem almak zorunluluğunu duydukları vakit il ve ilçelerde Vali ve Kaymakamların Başkanlığında Tevzi Komitesi, Denetim Kurulu, Koordinasyon Komitesi ... gibi adlarla komiteler kurarak onlardan etkin denetim ve tedbir alınmasını istemektedirler. Çünkü mülki idare âmiri, "güç günlerde aranan" bir görevlidir.

Olağan şartlarda, günümüzde mülki idare amirlerimiz ne yapabilirler?

Cevap olarak diyebiliriz ki:

1. İlgili Bakanlıkların il (ve varsa ilçe) deki görevlileri aracılığı ile çevrelerindeki üretim ve pazarlama mahallerini denetim altında tutup kanunların öngördüğü suçluluk hallerinin tespitinde kamu hakları adına takiple görevli C. Savcılığına durumu intikal ettirmek,

2. Yakın denetim ve gözetimleri altında bulunan belediye başkanlıklarına gerekli yol gösterici, ikaz edici davranışlarda bulunarak onların görevlerini zamanında ve yasal esas ve usullere uygun olarak yapmalarını sağlamak;

Mülki idare âmirlerimizin —küçümsenmeyecek— görevlerindendir.

IV. YURDUMUZDA VE DİĞER ÜLKELERDE TÜKETİCİNİN KORUNMASI ÇALIŞMALARI

Konu yurdumuzu olduğu kadar başka ülkeleri de ilgilendirmektedir. Çeşitli vesilelerle yapılan seminerlerde ve basında ortaya konulan bilgilerde başka ülkelerde de tüketicinin korunması açısından çeşitli çalışmalar yapıldığı, örgütlemeye gidildiği ve kamuoyunu etkileyici araçların da bu hususta yardımcı olduğu anlaşılmaktadır.¹¹

Yurdumuzda da geçmiş yıllarda Ticaret Bakanlığınca, halen Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca "tüketicinin korunması fikrinin geliştirilmesi

¹¹ Birkaç örnek:

- Başka memleketlerdeki Tüketici Teşekkülleri ve Türkiye'ye Uygun bir kuruluş örneği Dr. Yıldırım Kalkış - Tüketici Sorunları Semineri - Tebliğ ve Görüşmeler (1970) sah. 79-93.
- Dünyada Tüketicinin Teşkilatlanması ve Standardizasyon - Taner Berkan - Tüketici Sorunları Semineri (1970) sah. 321-327.
- Tüketicinin Korunması - İskandinav Modeli Mehmet AYDIN - (1978).

için bazı seminerler yapılmış, kanun tasarıları hazırlanmıştır. Bu seminerlerden biri olan Ticaret Bakanlığınca 1970 yılında düzenlenmiş TÜKETİCİ SORUNLARI SEMİNERİ tebliğ ve görüşmelerinde konu çeşitli yönleriyle tartışılmış ve bu tartışmalar bir kitap halinde yayınlandığı gibi daha sonraki yıllarda Bakanlıkça hazırlanan çeşitli tasarılar tüketiciyi koruması konularının düzenlenmesine de gayret edilmiştir. Bu tasarılar tüketiciyi koruması hususunda alınacak önlemler :

1. Mal ve hizmetlerde fiyat ve kalite belirlenmesi ve denetimi,
 2. Satıcı ve tüketici arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi,
 3. Tüketicinin eğitilmesi, aydınlatılması ve örgütlenmesinin sağlanması,
- gibi geniş kapsamlı olarak düşünülmüştü. Fakat bu tasarılar, kanunlaşma bir yana taslak olmaktan ileri gidemediler.¹²

Yeni Anayasanın hükümleri ışığında Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca hazırlanmış "Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Tasarısı" 9 Nisan 1984 tarihinde Bakanlıkların görüş ve incelemesine sunulmuş ise de tasarı Hükümetçe T.B.M.M.'ne intikal ettirilmemiştir. Bu tasarı tüketici menfaatlerinin korunması :

- Tüketicinin korunması,
- Tüketicinin teşkilatlanması,
- Tüketicinin eğitilmesi,
- Mal ve Hizmetler hakkında tüketiciye bilgi verilmesi,
- Piyasadaki kartel ve fiili tekellerin önlenmesi ve kalite kontrolünün yapılması,

gibi ana başlıklar halinde ele alınmıştır.

Basında artarak yer alan haber ve yorumlar halkın günlük yaşantısında zorunlu yiyecek, giyecek, yakacak ve konut (barınma) ihtiyaçlarının büyük sıkıntılar yarattığını ortaya koyarken Türk-iş gibi bazı kuruluşlar Tüketicinin Korunması Semineri adı altında düzenledikleri toplantılarda bu alanda bir düzenleme beklentisi içinde olduklarını dile getirmektedirler.

¹² Ticaret Bakanlığınca hazırlanmış iç ve Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Tasarısı ... ek bilgi için:

Fikri Gökçeer - Tüketicinin Korunması, İller ve Belediyeler D. Sayı 400, Yıl 1979.

V. SONUÇ

Temeli liberal ekonomiye dayanan, demokratik bir siyasal düzende yurttaşların büyük bir oranının gelir ve kazanç imkânları ile, gerek kendilerinin gerekse bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerinin barınma, beslenme, giyinme ve giderek dinlenme, eğlenme ... gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli maddî imkânları arasındaki ilişki lehlerine ise toplumda “refah” söz konusudur. Bu ilişki tersine bir durum gösteriyor, yurttaşların büyük kesimi gelirleri ile ihtiyaçları olan temel mal, eşya ve hizmetleri sağlamada ciddi güçlük çekiyorsa o toplumda “geçim sıkıntısı” veya “hayat pahalılığı” var demektir.

Fert başına millî gelirin düşük olduğu ve gelir dağılımında önemli farklılıkların bulunduğu ülkemizde, birçok yurttaşımız zaman zaman veya sürekli olarak bu durumla karşı karşıya gelmekte, aşırı fiyat artışları, kalite bozuklukları ... kamuoyunu ilgilendiren ve etkileyen bir konu olarak tazeliğini ve ağırlığını duyurmaktadır.

Bu alanda Anayasanın âmir hükümleri ışığında derli toplu bir mal ve hizmetlerin fiyat, kalite, standart ... tespitine ve denetimine daha açıklık ve etkinlik kazandıracak ve mahallî mülkî idare âmirlerine de görev, yetki ve sorumluluk verecek bir kanunun yürürlüğe konulması temenni edilir.

EK

Hayat pahalılığı ve fiyat denetimi ile ilgili olarak çeşitli zamanlarda basında yer alan haber örnekleri:

“Fiyat kontrolleri niçin yapılmıyor? Bu başıboşluğun sonu ne olacak?” 5-8 Ekim 1970 tarihli gazeteler.

“Hayat pahalılığı dayanılmaz hal aldı.” Temmuz 1970 tarihli gazeteler.
“Halkımız umudu pazarda arıyor.

Fiyat anarşisine ücretler yetişemiyor.

Fiyat anarşisi iki Bakanlığı birbirine düşürdü.

Toptancılar perakendecileri, perakendeciler de toptancıları suçluyor.” Hürriyet Gazetesi - 20.9.1978

“Okkanın altına yine bordro mahkûmları gitti. Esnaf, imalatçı, sanayici, tüccar ve diğer serbest meslek sahipleri zam için kolları sıvarken, işçi, memur ve emekliler çaresizlik içinde kaldı.”

Günaydın - 18.3.1979

"Fiyatları Devlet arttırıyor. Yorum - Yalçın Doğan"

Cumhuriyet - 26.6.1979

"Maliye Bakanının beyanı: Vatandaş haksız fiyat artışları ile ezdirmeyeceğiz." Tercüman - 27.1.1980

"Kemer sıkma işkencesi."

Hürriyet - 5.2.1986

“Bir kamuoyu araştırmasının sonucu : Ocak ayı içinde en çok konuşulan konu, yine pahalılık ... Halk, ekmek derdinde.”

Bütün Gazeteler - 10.2.1986

“6 bin liralık mükerrer su faturası can aldı...”

Hürriyet - 11.2.1986

"Komşular birleşip toptancıya koşuyor.

Aybaşlarında bir araya gelerek toptan alışveriş yapan orta direk aileleri perakendeci ve aracı kârını ortadan kaldırarak aylık mutfak giderlerinde % 20-25 tasarruf sağlıyorlar.”

Cumhuriyet - 10.2.1986

BELEDİYELEER

BÜYÜK KENT VE İLÇE BELEDİYELEERİ BÜTÇELEERİ

Ahmet Sezai AYDIN
Kaymakam Hukuk Müşaviri

GENEL GİRİŞ

Başta devlet olmak üzere bütçe, kamu kurumlarının yakından ilgilendiren bir konu olarak ortaya çıkmakta, üstünde uzun uzun durulmaktadır. Doğrusu, gerek gerçek, gerekse tüzelkişilerin gelir ve giderlerini ayarlamak veya iş ve işlemlerini düzenli biçimde yürütmek için bir "gelire" sahip olması, sonra önceden konulan kurallara uygun olarak elde edilen geliri harcaması, "gider" de bulunması en doğal bir tutum ve davranış yolu olarak görülmektedir. İşte bu gelir ve giderin ayarlanması, dengelenmesi olgusu "bütçe" düşüncesini ve hem de uygulamasını ortaya koymaktadır. Gerçek kişilerin özel durumları bir yana bırakılsa bile, tüzelkişiler, gelir ve giderlerini kapsayan bir bütçe yapmak zorunluluğunu duymaktadırlar. Bunların başında devlet bulunmaktadır. Bir kamu kurumu olarak çalışan, kamu hizmeti yürüten, hemşerilerine hizmet eden belediyelerin böyle bir kural dışında kalması kabul edilmemektedir.

Uygulamada olsun, bilimsel kitaplarda olsun bütçenin hem tanımı yapılmakta, türleri sayılmakta ve hem de nitelik ve özellikleri açıklanmış aktadır. Bütçenin en kısa tanımı:

"Bütçe, belli bir dönemi kapsayan gelir ve giderlerin önceden tahmin edilmesi —kestirilmesi— ve onanmasıdır." biçiminde yapılmaktadır.

Yukarıya alınan ve genel olarak kabul edilen tanımın yanında, kanun koyucu da kendi bütçesine ilişkin ayrı bir tanımda bulunmaktadır. 1050 sayılı "Muhasebe Umumiye Kanunu - Genel Muhasebe Yasasının altıncı maddesinde:

"Bütçe, Devlet devir ve müessesesinin senevi varidat ve masarifi muhammen atını gösteren ve bunların tatbik ve icrasına mezuniyet veren bir kanundur." denilmektedir.

Devlet bütçesini açıklamaya çalışan yukarıdaki tanım, doğrusu öteki bütün bütçelere uygulanabilir. Gerçekte, Devlet bütçesi, bir yıl süreli bir kanundur. Öteki tüzelkişilerin - özellikle kamu tüzelkişilerinin bütçesi ise, birer idari tasarruf özelliği taşır. Ancak, Devlet bütçesi de bu çember içinde kalmak üzere, ne yandan bakılırsa bakılsın bütün bütçeler "şart tasarruf - koşullu işlem" niteliğinde sayılmaktadır.

Genel Muhasebe Kanununda yer alan tanıma göre bütçeler şu dört özelliği taşımaktadır.

1. Yıllıktır : Bütçenin yürürlüğü mali yıl başında başlar, sonunda biter. Bu nedenle bütçe, hükümete ve öteki kamu tüzelkişileri yöneticilerine verdiği geliri toplama ve giderleri harcama yetkisi kısıtlı ve geçicidir.

2. Bütçe bir tahmindir : Gelir ve giderlerin tahminini kapsar. Bu özellik bütçeyi bilançolardan ve kesin hesaplardan ayırmaktadır.

3. Bütçe bir yetki işlemidir : Gelirin toplanmasına ve harcamaların yapılmasına izin veren bir işlem kabul edilmektedir. Bu özellik de bütçeyi istatistiklerden ve öteki yönetim tahminlerinden ayırmaktadır. Ayrıca, bütçeye yasal veya durumuna göre yürütme kararı niteliği vermektedir.

Bütçenin bir de hukuki niteliği bulunmaktadır. Devlet bütçesi biçim yönünden bir yasa olmakla birlikte geçici ve tahmin özelliği bakımlarından kanun sayılamayacağı ileri sürülmektedir. Çünkü, genel, objektif emir ve yasakları kapsamadığı gerekçe gösterilmektedir. Bu yüzden bir düzenleme tasarrufu olmadığı da savunulmaktadır. Devlet bütçesi, biçim ve işlem yönünden bir yasa, öteki bütçeler ise, bir yönetim işlemi sayılabilir denilmektedir. Ancak, ne yandan bakılırsa bakılsın bütçeler, nesnel nitelikleri bakımından "şart tasarruf" kabul edilmektedir. Genel Muhasebe Kanununun 39 uncu maddesinde :

"Kanuna müstenit olmadıkça hiç bir vergi ve resim tarh ve tevzi edilemez. Vergiye müteallik tarh ve cibayet usulleri kanun ve nizamnamelerine tabidir. Muvazene Umumiye Kanunu her sene vergi ve resimlerin tarhına mezuniyet verir." denilmektedir.

Madde hükmüne göre, bütçe kanunu vergi ve resimleri doğuran bir işlem değil, "tarhına - konulmasına" izin veren, yani vergi toplanması ko

şulunu oluşturan bir işlem olarak ortaya çıkmaktadır. İşte bu nedenler yüzünden bütçe "şart tasarruf" özelliği taşımaktadır.

Bütçelerde iki ana prensip bulunduğu ileri sürülür : Birincisi genellik, ötekisi bağımsız ödenekler denilerek adlandırılır.

Genellik kuralı, bütün gelir ve giderlerin masrafı çıkarılmadan olduğu gibi bütçeye alınması biçiminde tanımlanmaktadır. Buna gideri içinde bırakılan bütçe yöntemi de denilmektedir. Bu kural, bağımsız ödenekler prensibinin bir sonucu olarak görülmektedir.

Bağımsız ödenek kuralı, belli gelirlerin belli giderlere ayrılmadan bağımsız kalemler halinde bütçeye yazılmasıdır. Bunun karşısı "safı" bütçedir; bu kuralda gelirler toplanma ve yönetim harcamaları çıkarıldıktan sonra, giderler ise, o daireden elde edilen bazı gelirler düşüldükten sonra bütçeye yazılır. Oysa, bağımsız ödenek kuralına göre, bütün gelirler bir araya getirilerek türlü kalemler birbiriyle kaynaşarak bir karışım ortaya çıkarılır.

Üstünde durulan bu kurallar kesin değildir; ayrıcalıkları bulunmaktadır. Belli bir hizmet için belli ödenek gösterildiği gibi, bu yolda gelecek yıllar için girişimler yapıldığı da görülmektedir.

Her tüzelkişinin bir bütçesi olacağı, Devlet bütçesinden başka bütçeler bulunacağı da uygulamalardan anlaşılmaktadır. Bütçe türleri üstünde de kısaca durulması, bunların açıklanması yerinde sanılmaktadır.

a. Devlet bütçesi; tanımı Genel Muhasebe Kanununun altıncı maddesinde yapılan —metni yukarıya olduğu biçimi ile yazılan— bir bütçedir.

b. Katma bütçe; bu tür bütçelerin, Genel Muhasebe Kanununun 115 inci maddesinde "harcaması özel geliri ile karşılanan bütçeler" biçiminde tanımı yapılmaktadır. Bunlar, Devlet daireleri biçiminde oluşturulan kamu kurumu bütçeleridir. Bir çok yönden genel bütçeye benzerler; şöyle ki, genel bütçenin bağlı olduğu usullere, siyasi, idari ve yargı denetime tabidir. Genel bütçeden farkı, ayrı bir gelir taşıması ve bu gelirin belli bir hizmete tahsis edilmesidir. Katma bütçenin bir öteki özelliği de, gelir fazlasının genel bütçeye aktarılmasıdır.

c. Muhtar bütçe; ekonomi ve sanayie ilişkin kamu kuruluşlarının bütçeleri de ayrı bir özellik taşımaktadır. Bunlar katma bütçeden çok farklıdır; çünkü, gerek genel bütçe, gerekse katma bütçe ekonomik ve sanayi faaliyetlerine ve bu işleri yürüten tüzelkişilerin yapılarına uygun düşmemektedir. Bu tür kuruluşlar, özel ve ticari yöntemlere göre

çalıştıkları için, bu yüzden bütçelerinin bir takım özellikler taşıması gerekmektedir. İktisadi devlet teşekküllerinin bütçeleri bu türdendir.

d. Mahalli bütçeler; yerel kamu yönetimlerinin bütçeleri bu türden sayılır. Ülkemiz mevzuatına göre, il Özel idareleri ve belediye bütçeleri mahalli bütçe sayılmaktadır. Gerek belediyeler, gerekse özel idareler bütçeleri gelirlerinin çoğunu vergiler oluşturur; diğer kısımları da tüzelkişinin kendi yetkisi içinde bulunan vergi, resim, harç, bedel ve ruhsatlardan elde edilen gelirler; mallarından ve öteki özel kaynaklarından aldığı gelirlerden oluşur. Bu idarelere yapılan Devlet yardımı da büyük yekûn tutmaktadır.

Mahalli bütçeler de birer idari tasarruftur. Bunlar hiç bir biçimde parlamentodan geçmezler.

Türü ve biçimi ne olursa olsun, bütçelerin uygulanır duruma gelmesi için bir takım aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Bunlar, bütçelerin;

1. Düzenlenmesi,
2. İncelenmesi ve karara bağlanması,
3. Onaylanması olarak sıralanabilir.

Herhangi bir bütçenin, gerçekten bütçe olabilmesi için yukarıda sayılan aşamalardan geçmesi gerekmektedir. Bu aşamaların her biri mevzuatta gösterilmekte, kanunda hükme bağlanmakta ve bunlara uyulması istenmektedir.

AÇIKLAMA

Yukarıda, genel giriş bölümünde bütçelerin tanımı, bazı özellikleri ve türleri ile bütçe aşamaları konusunda özet bir açıklama yapılmış, bu kez sıra bu yazı ile ne biçim bir amaç güdüldüğünün açıklanmasına gelmiş bulunmaktadır.

Resmî Gazetenin 9 Temmuz 1984 gün ve 18453 sayısında yayımlanan ve yürürlüğe konulan 3030 sayılı "Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükümünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun" büyük kent belediyeleri ile bunların sınırları içinde yer alan ilçe belediye bütçelerine ilişkin yeni ve değişik hükümler koymaktadır. Bu yeni ve değişik hükümlerin varlığına karşılık yine de aynı Kanunun "Uygulanacak Hükümler" başlığı altındaki 21 inci maddesinde "1580 sayılı Belediye Kanunu ile diğer ilgili mevzuatın, bu Kanuna aykırı olmayan hükümleri büyük şehir ve ilçe belediyeleri hak

kında da uygulanır." denilmektedir. Öte yandan 3030 sayılı Kanun ve bu Kanunun uygulanmasına ilişkin Yönetmelikle ayrı ve değişik hükümler getirildiği görülmektedir.

Dikkati çeken bir diğer durum, 3030 sayılı Kanunun 21 inci maddesinde bulunan "... bu Kanuna aykırı olmayan hükümleri büyük şehir ve ilçe belediyeleri hakkında da uygulanır" maddesine "bu Kanunda bulunmayan hükümleri" biçiminde küçük bir cümle eklenmesinin veya en azından böyle düşünülmesinin yerinde olacağı hususudur.

Amacımız, 1580 sayılı Belediye Kanununda yer alan bütçe düzenlenmesi, incelenmesi, onaylanması ve uygulanmasına ilişkin hükümler ile 3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanunda bulunan hükümlerin incelenmesi, bunların karşılaştırılması, arada bazı farklar varsa, bunların belirtilmesidir. Bu işler yapılırken, önce her iki kanundaki hükümlerin ele alınması, üstünde durulması, kimi açıklamalarda bulunulması düşünülmektedir. Açıklama arkasından gelecek bölümde izlenmesi uygun görülen sırayı şöylece özetlemek mümkün sanılmaktadır.

- a. Gerek belediye ve gerekse büyük kent ve ilçe belediye bütçelerinin hazırlanması,
- b. Yukarıda belirtilen bütçelerin kişi ve kurullarca incelenmesi, meclislerde görüşülmesi ve karara bağlanması,
- c. Bütçelerin onaylanması,
- d. Düzenlenen, görüşülüp karara bağlanan ve onaylanan bütçenin uygulanmasıdır.

Bu dört bölümde hem 1580 sayılı Kanun ve hem de 3030 sayılı Kanun hükümlerine değinilecek ve gerekli açıklamalar yapılmaya çalışılacaktır.

Ayrıca yazımızın sonuna, kendi görüş ve düşüncümüzü içeren bir sonuç eklenmesi de uygun bilinmektedir. Bu sonuç bölümü, bir bakıma açıklama, bir yönü ile eleştirme, bir başka açıdan istekleri söyleme özelliği taşıyacaktır. Bu bölümün maddeler halinde sıralanarak yazılması daha bir kolay bulunmaktadır.

BÜTÇELERİN HAZIRLANMASI

1580 sayılı Belediye Kanununun "Bütçenin hazırlanması" başlığı altındaki değişik 120 nci maddesi:

"Belediye bütçesi, belediye başkanı tarafından hazırlanarak —...— encümene verilir. Encümen bütçeyi iki ay içinde incelemekle ödevlidir.

Hazırlanan bütçe gerekçesiyle birlikte başkan tarafından —...— meclise verilir." hükmünü taşımaktadır.

Madde metninde görüldüğü gibi, belediye bütçesinin düzenlenmesi iki aşama göstermektedir. Bunlardan birisi, belediye bütçesinin başkan tarafından hazırlanmasıdır. Aslında, belediye bütçesinin düzenlenmesinde ilk adım, belediye muhasebe bölümünde atılır. Belediye başkanının gözetim ve denetimi altında bu düzenleme yürütülür. Ancak, gerçek görevli ve sorumlu belediye başkanı olduğundan, bütçenin belediye başkanı tarafından düzenlendiği kabul edilmektedir.

Büyük kent belediye bütçelerinin başkan tarafından hazırlanacağı hükmü, 3030 sayılı Kanunun, büyük kent belediye başkanının görevlerini sayan 14 üncü maddesinde gösterilmektedir. Maddenin (e) bendinde :

"Büyük şehir belediyesi ve bağlı kuruluşları ile işletmelerinin bütçe tasarılarını, bütçe üzerindeki değişiklik tekliflerini ve bütçe kesin hesap cetvellerini hazırlayarak ilgili organlara göndermek" denilmektedir.

İkinci durum, bütçenin belediye encümenine aktarılması ve burada incelenmesidir. Belediye encümenince yapılan inceleme bütçenin hazırlık aşamasından sayılmaktadır. Bu husus 1580 sayılı Kanunun 83/1 maddesinde "Belediye reisi tarafından hazırlanan bütçenin ilk tetkiki" denilerek hükme bağlanmaktadır.

Büyük Şehir Belediye Kanununun 20 nci maddesi 2 nci fıkrası ile, yukarıda açıklanan, bütçenin açıklanmasına ilişkin hususlar olduğu gibi benimsenmektedir. ilgili madde metni :

"Büyük şehir belediyeleri ile ilçe belediyeleri bütçelerinin hazırlanması ve uygulanmasında 1580 sayılı Belediye Kanununun ilgili hükümleri uygulanır." biçimindedir.

Gerek büyük kent belediye başkanı, gerekse ilçe belediye başkanı kendi belediye bütçelerini hazırlar, belediye encümeninde görüşülmek ve incelenmek üzere bu kurula aktarırlar. Belediye başkanının olsun, encümenin olsun incelemelerini hangi biçim yol ve yöntemlere göre yapacakları konusunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Şu kadarı söylenebilir ki, belediye başkanı iş ve işlemlerinin belediye iş ve işlemlerini yakından bildikleri için belediye bütçesini ayrıntılı biçimde inceleme durumundadırlar; en azından bu konuda onlara güvenilmesi gerekmektedir.

Büyük kent ve ilçe belediyeleri açısından belirtilmesi gereken bir başka hususa burada değinilmesi uygun sanılmaktadır. 3030 sayılı Kanunun “Plan, program ve bütçeler” başlığı altındaki 20 nci maddesi birinci fıkrasında genel bir kural verilmektedir. Bu fıkra da :

“Büyük şehir dahilindeki tüm hizmetler, Devlet Kalkınma Planının ilke, hedef ve sürelerine uygun olarak yapılacak plan ve programlara göre yürütülür.” denilmektedir.

Yukarıya olduğu gibi yazılan kanun hükmünden çıkarılacak sonuç, böyle bir kuralın 1580 sayılı Belediye Kanununda olmaması, Büyük Şehir Belediye Kanununda bulunması önemli bir yenilik, hem de bütün belediyelerce uygulanması gereken bir yöntem olarak görülmektedir. Yaygınlaştırılması, bütün belediyelerce uygulanmasının sağlanması uygun ve yerinde bulunmaktadır.

Sonuç olarak söylenebilir ki, türü ne olursa olsun, belediye bütçelerinin hazırlanması yürütme organına —belediye başkanı ve encümenine— düşmekte ve öyle uygulanmaktadır. Çünkü, bütçe gelir ve gider tahminlerini içermesi, bunların denkleştirilmesi gibi teknik özellikler taşımaktadır. Kaldı ki, 3030 sayılı Kanun Belediye Bütçesine plan ve program uygulamasını getirmekle, bu teknik özelliği çok daha açık biçimde ortaya koymakta, hem de istemektedir.

BÜTÇELERİN MECLİSLERDE GÖRÜŞÜLMESİ

Bütçelerin meclislerde görüşülmesi, bunların incelenme ve karara bağlanma aşamasını teşkil etmektedir. Bu aşamada bu idarelerin en yüksek karar organı belediye meclisleridir.

Büyük kent, ilçe ve öteki belediye başkanları tarafından düzenlenen, belediye encümenlerinde incelenen belediye bütçesi, belediye meclislerine aktarılır. Belediye bütçelerinin belediye meclisinde görüşülmesi, buraca bir karara bağlanması hususu da kanun hükmüne dayanmaktadır. 1580 sayılı Kanunun “meclisin müzakere edeceği ve karar vereceği işler” başlığı altındaki 70 inci maddesinin birinci bendinde “Bütçeden söz edilmektedir. Belediye Kanununun 70/1 maddesine göre belediye meclislerinin görevleri başında belediye bütçesinin incelenmesi ve karara bağlanması gelmektedir.

3030 sayılı Kanunun 10 uncu maddesi son fıkrasına dayanılarak düzenlenen, Resmî Gazetenin 12 Aralık 1984 gün ve 18603 sayısında yayımlanan “Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında 3030 sayılı Kanunun Uygulanması ile İlgili Yönetmeliğin 38/a maddesinde “Büyük şehir planı, program ve bütçesini görüşüp karara bağlamak” denil-

inek suretiyle, büyük kent belediyesi bütçesinin bu yer meclisinde görüşülerek karara bağlanacağı hükme bağlanmaktadır. Konuya ilişkin genel hüküm 1580 sayılı Kanunun "Mecliste bütçe müzakeresi" başlığı altındaki 121 inci maddesinde yer almaktadır.

"Meclis bütçe kararnamesi metnini madde madde, varidat ve masraf cetvellerini fasıl fasıl müzakere ve bütçeyi aynen veya fasıl ve maddelerini tadilden kabul eder."

Madde hükmüne göre, belediye meclisi, bütçe kararnamesini madde madde görüşecek; gelir ve gider cetvellerini bölüm bölüm inceleyecek, en sonunda bütçeyi olduğu gibi veya değiştirerek kabul edecektir.

Bütçe kararnamesi bütçenin, genel hüküm ya da kurallarını içeren bir bölümüdür. Bu bölümde bütçeye ilişkin ve yıl içinde uygulanması gereken hususlar maddeler halinde sıralanmaktadır. Kanunda bulunan "bütçe kararnamesini madde madde" görüşüleceği kuralı, bu bakımdan ayrı ve önemli bir anlam taşımaktadır.

Belediye Kanununun yukarıya alman 121 inci maddesi hükmü, hem büyük kent belediyeleri, hem ilçe ve hem de öteki belediyeler tarafından uygulanacaktır. Çünkü, 3030 sayılı Kanunun 20 nci maddesi 2 nci fıkrası bu yoldaki uygulamayı hükme bağlamaktadır. Fıkra :

"Büyük şehir belediyeleri ile ilçe belediyeleri bütçelerinin hazırlanması ve uygulanmasında 1580 sayılı Belediye Kanununun ilgili hükümleri uygulanır." denilmektedir.

20 nci maddenin 4 üncü fıkrasında ayrı ve daha değişik bir kural yer almaktadır. 4 üncü fıkra :

"Büyük şehir ve ilçe belediye bütçeleri büyük şehir belediye meclisinde aynı toplantı döneminde ve birbiri arkasına görüşülerek karara bağlanır ve tek bir bütçe halinde bastırılır." hükmünü taşımaktadır.

Gerek 20 nci maddenin 4 üncü fıkrası hükmü, gerekse yukarıdan beri yapılan açıklamalara göre, büyük kent ve ilçe belediye bütçelerinin meclis görüşmeleri ikili bir durum göstermektedir. Büyük kent sınırları içindeki ilçe belediye bütçeleri, ilk adımda ilçe belediye meclisinde görüşülmekte, ikinci aşamada büyük kent belediye meclisine aktarılmakta, bu ikinci meclis tarafından tek bir bütçe haline getirilmektedir.

Büyük Şehir Belediyeleri Yönetimi Hakkındaki 3030 sayılı Kanun 20 nci maddesi 5 inci fıkrası ile büyük kent belediye meclisince görüşülen ilçe belediye bütçelerine ilişkin, göz önünde bulundurulması gereken hususları saymaktadır. Bunlar sırasıyla :

- a. Bütçe metnindeki kanun, tüzük ve yönetmeliklere aykırı madde ve ibareleri çıkarmaya ve değiştirmeye,
- b. Belediyelerin tahsile yetkili olmadığı gelirleri çıkarmaya veya kanuni yetki üzerindeki gelir tahminlerini normal ve kanuni hadde indirmeye,
- c. Yapılması görev olmayan hizmetler için konulan ödenekleri çıkarmaya,
- d. Bütçeye konulması kanunen zorunlu iken konulmayan ödenekleri ve kesinleşen yönetim borçlarını eklemeye,
- e. Yıllık yatırım programlarının gerçekleştirilmesi için gerekli ödenekleri ilgili bölümüne koymaya yetkilidir.

B biçiminde sayılıp gösterilmektedir. 1580 sayılı Belediye Kanununda, belediye bütçesinin böyle iki mecliste görüşülmesi gibi herhangi bir husus bulunmamaktadır. Belediye bütçesinin böyle ikinci mecliste yapılacak iş ve işlemlerin sayılıp gösterilmesi, 3030 sayılı Kanunla getirilen yenilik ve değişikliklerden birisidir. Ancak, bu durumun ilçe belediyelerini büyük kent belediyelerine bağımlı hale getirdiği, büyük belediyenin bir şubesi düzeyine indirdiği de düşünülmektedir.

Özet olarak söylenmek gerekirse, başkan tarafından düzenlenen bütçe, belediye encümeninde incelendikten sonra, karar organı durumunda bulunan belediye meclisine gönderilir; burada görüşüldükten ve karara bağlandıktan sonra bütçe "hukuki tasarruf" niteliğini kazanmaktadır. Oysa, ilçe belediyeleri için böyle bir durum söz konusu değildir; çünkü, bir ikinci meclis, büyük kent belediye meclisi kararı gerekmektedir. Bu karar olmadan bütçe hukuki bir metin olma niteliğini kazanamamaktadır. Böyle bir ikileme gerek olup olmadığı tartışılmaktadır.

BÜTÇELERİN ONANMASI

1580 sayılı Belediye Kanununun 70 inci maddesinde belediye meclislerinin görevleri l'den 16'ya kadar uzayan bentler halinde sayılmaktadır. Bu Kanunun "Meclis kararlarının tasvip ve tasdiki" başlığı altındaki 71 inci maddesinde, belediye meclislerince alınan kararlardan hangilerinin "mahallin en büyük mülkiye memurunun" onayı ile yürürlük kazanacağı açıkça gösterilmektedir. Bunlar arasında birinci sırayı belediye bütçesi almaktadır. Maddede bütçe onayı için :

"Belediye meclisleri mukarreratı, mahallin en büyük mülkiye me murcunun tasvibiyle meriyet kesp eder. Bu memurlar mezkur kararları

bir hafta içinde tasdik etmedikleri takdirde belediye meclisinin tetkik talebi üzerine Şurayı Devlet tarafından bir ay zarfında verilecek kararlar kat'idir." denilmektedir.

3030 sayılı Kanun 20 nci maddesinde "büyük şehir ve ilçe belediye bütçelerini" il valisinin onaylayacağı hükmü yer almaktadır.

1580 sayılı Kanunun 71 inci maddesi, bütçe onaylanması bakımından, belediyeler arasında herhangi bir ayırım yapmamakta, bu yetkiyi "mahallin en büyük mülkiye memuruna" vermektedir. Ülke yönetim bölümlerinde bulunan belediye bütçeleri, buradaki mülkiye memuru tarafından onaylanacaktır. Örnek olarak, bucak belediyeleri bütçesi bucak müdürleri; ilçe belediye bütçesi kaymakam ve il merkezi belediye bütçesinin vali tarafından onaylanacağı gösterilebilir.

71 inci madde mülkiye amirinin onay süresini bir hafta ile sınırlamaktadır. Bu bir haftalık süre içinde belediye bütçesi onaylanmadığı takdirde, doğrudan kesinleşmiş sayılmaktadır. —1580/M-123— Büyük kent ve ilçe belediye bütçelerini onaylayacak olan vali için herhangi bir onay süresi konulmamaktadır. Böyle bir durum eksiklik sayılsa da, 1580 sayılı Kanunun 71 ve 123 üncü maddelerinde bulunan süre, büyük kent ve ilçe belediye bütçelerini onaylayacak valiler için de söz konusu edilmektedir. Böyle bir görüş yerinde kabul edilmektedir.

Belediye bütçelerinin onaylanması sırasında neler yapılacağı ya da nelere dikkat edileceği Belediye Kanununun 123 üncü maddesinde açık hükümlere bağlanmaktadır. "Bütçenin tasdiki" başlığı altındaki 123 üncü madde metni :

"Bütçeyi tasdike salahiyyetkar makamlar, vürudu tarihinden itibaren en geç bir hafta zarfında tetkik ve tasdik ederler;

1. Bütçe kararnamesi metninde kanun ve nizamnamelerle kabili telif olmayan madde ve ibareleri tashih,

2. Belediyenin tahsile salahiyyetkar olmadığı varidatı tay, veya tarife ve salahiyyeti kanuniye fevkinde konulan muhammenatı haddi kanuniye tenzil,

3. ifası belediye vazifesi cümlesinden olmayan hidematı ve bunlara ait masarifi ihraç,

4. Bütçeye konulmayan mecburi masarife ait tahsisatı ilave,

5. Bütçeye mevzu varidat mecburi masrafları temine kafi değilse, kanunen muayyen haddi azamiden dun olan belediye hisse, vergi ve resimlerini azami haddi kanuniye kadar usulen iblağ veya bu da kafi

olmazsa, ihtiyarı masraflardan mecburi masraflara tahsisat nakleder.

Bu suretle aynen veya tadilen tasvip edilen bütçe katileşir. Mahallin en büyük mülkiye memuru tarafından yapılan tadilata karşı belediye meclisleri Şurayı Devlete müracaat edebilirler. Bir hafta zarfında tasvip edilmeyen belediye bütçeleri doğrudan doğruya katileşmiş addolunur.” biçimindedir.

Mahallin en büyük mülkiye memuru, incelenmek ve onaylanmak üzere makamına verilen belediye bütçeleri üstünde ancak, metni olduğu biçimi ile yukarıya yazılan 123 üncü maddede yer alan kurallar çerçevesinde işlem yapabilecektir. Bunlar dışına çıkamayacağı 1580 sayılı Kanunun 124 üncü maddesinde açıkça gösterilmektedir. 124 üncü maddede :

"Belediye bütçelerini tasvibe salahiyettar makamlar 123 üncü maddede gösterilen sebep ve suretlerden gayrı bir şekilde bütçeyi tağyir edemezler." denilmektedir.

Büyük kent belediyesi ile ilçe belediyesi bütçelerinin onaylanması konusu, 3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanunun 20 nci maddesi ile hükme bağlanmaktadır. 20 nci maddenin 5 inci fıkrası:

"Büyük şehir belediye meclisi, ilçe bütçelerini kabul ederken; vali, büyük şehir ve ilçe belediye bütçelerini onaylarken :

- a. Bütçe metnindeki kanun, tüzük ve yönetmeliklere aykırı madde ve ibareleri çıkarmaya ve değiştirmeye,
- b. Belediyelerin tahsile yetkili olmadığı gelirleri çıkarmaya veya kanuni yetki üzerindeki gelir tahminlerini normal ve kanuni hadde indirmeye,
- c. Yapılması görev olmayan hizmetler için konulmuş ödenekleri çıkarmaya,
- d. Bütçeye konulması kanunen zorunlu iken konulmamış ödenekleri ve kesinleşmiş yönetim borçlarını eklemeye,
- e. Yıllık yatırım programlarının gerçekleşmesi için gerekli ödenekleri eklemeye,

Yetkilidir.

Yapılan bu ekleme ve çıkarmalar dikkate alınarak bütçeler büyük şehir belediye meclisi veya vali tarafından denkleştirilir.

Vali tarafından yapılan değişikliklere karşı bütçenin büyük şehir belediyesine intikalinden itibaren 20 gün içinde büyük şehir belediye başkanınca görevli idari yargı mercilerine itiraz edilebilir. İtiraz idari yargı mercilerince 30 gün içinde karara bağlanır.

Bütçede yapılacak her türlü değişiklik bütçenin yapıldığı usule tabidir." biçimindedir.

Belediye bütçelerinin onaylanması konusunda, 1580 sayılı Belediye Kanununun 123 üncü maddesinde beş bent halinde sayılan hususlarla, 3030 sayılı Büyük Şehirlerin Yönetimi Hakkındaki Kanunun 20 nci maddesi 5 inci fıkrasında sayılanlar arasında büyük ölçüde benzerlik bulunduğu görülmektedir. Ancak, 1580/123 ve 3030/20 maddelerinin karşılaştırılmasında söylenecek bazı sözler olduğu düşünülmektedir. Bunların birkaçı şöylece sıralanabilir.

a. Dikkati çeken hususlardan birisi, ilçe belediye bütçelerinin onayında mahallin en büyük mülkiye memurunun aradan çıkarılmasıdır. Bu yetki valilere verilmektedir.

b. Belediye Kanununun en büyük mülkiye memuruna tanıdığı belediye bütçelerini inceleme ve onaylama konularındaki yetki, büyük kent belediye meclisine de tanınmaktadır. Değinilen yetkinin hem valiyeye ve hem de büyük kent belediye meclisine tanınması, işlerin daha düzgün yürüyeceğı gerekçesi ileri sürülse bile, yine de bir karışıklık doğuracağı düşüncesini çağrıştırmaktadır.

c. 3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanunun büyük kent ve ilçe belediye bütçelerine ilişkin 20 nci maddesi 5 inci fıkrasında yer alan inceleme ve onaylama yetkisinin hem büyük kent belediye meclisine ve hem de o ilin valisine verilmesi bir ikileme, bir işin iki yerde yapılması gibi bir durum yarattığı kabul edilmektedir. Ayrıca, vali merkezi idarenin bir memuru olduğu halde, büyük kent belediye meclisi seçimle görev alan bir organdır. Vali kanunun verdiği "vesayet" yetkisine dayanarak büyük kent ve ilçe belediye bütçelerini incelemekte ve onaylamakta ise de, büyük kent belediye meclisi kanunun verdiği bir yetkiyi kullanmaktadır.

d. Bütçelerin hazırlanması ve uygulanması konuları 1580 sayılı Kanunun ilgili maddelerine göre yapıldığı belirtilmekle birlikte, 3030 sayılı Kanunun 20 nci maddesi, birinci fıkrası ile büyük kent sınırları içindeki bütün hizmetlerin, Devlet Kalkınma planı ilke, hedef ve sürelerine uygun olarak düzenlenecek plan ve programlara göre yürütüleceğini hükme bağlamaktadır. Böyle bir kuralın kanunda yer almasının önemli bir yenilik olduğu da kabul edilmektedir.

BÜTÇELERİN UYGULANMASI

Bütçe esas bakımından bir mali yıl için yapılır; bir yıllık süre için geçerlidir. Yukarıda da değinildiği gibi, bütçe bir "şart tasarruf" olduğundan bunun verdiği, gelirlerin toplanması ve harcamaların yapılması yetkisi de bir yıl devam eder. Yılın bitmesi ile de bu yetki kendiliğinden kalkar. Belediye bütçelerinin uygulanması, belediye teşkilatının yürütme organı olan belediye başkanına düşmektedir. Her ne kadar gelirlerin toplanması, giderlerin yapılması belediye muhasebe servisinde yürütülmekte ise de, işin yetkilisi ve sorumlusu belediye başkanı olarak görülmektedir.

Belediye bütçelerinin uygulanması konusunun, hem 1580 sayılı Belediye Kanunu ve hem de 3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Kanunu açısından ele alınması düşünülmektedir.

1. Belediye Kanunu

1580 sayılı Belediye Kanunu "Belediye mümessili sıfat ile reisin vazifesi" başlığı altındaki 100 üncü maddesinde belediye başkanının belediye bütçesinin uygulanmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır. Madde metni :

"Belediye idaresinin şahsiyeti hükmiye sinin mümessili sıfat ile belediye reisi :

- a. Belediye emvalini idareye,
- b. Varidat ve matluba tın takip ve tahsile,
- c. Salahiyettar makam ve heyetin tasdikine iktiran etmek şart ile aktı mukaveleye, sulh ve ibraya, teferruatı kabule, belediye hesabına umum medeni akitleri icraya,
- d. Devair ve mehakim nezdinde müddei veya müddeialehyh sıfat ile belediyeyi temsile ve bir başkasını tevkile,
- e. Belediye bütçesinin amiri itası sıfat ile sarf evrakım ve masarif tahakkuk atını tasdik ve sarf emirlerini imzaya salahiyettardır." biçimindedir.

Belediye Kanununun yukarıya alman 100 üncü maddesi (b) bendinde bulunan, belediye "gelir ve alacaklarını izlemek ve toplamak" hükmü ile (e) fıkrasındaki "belediye bütçesinin amiri itası" olması ve bu nitelik ile belediye harcamalarını yapması, bunlara ilişkin evrakı imzalaması durumları, belediye başkanının bütçeyi uygulaması yetkisini göstermektedir.

Burada "ita emri - ödeme emri" deyimi ile "ita amiri" sözleri üstünde durulmasında yarar düşünülmektedir. Çünkü, belediye bütçesinin uygulanmasında, ita amiri durumunda bulunan belediye başkanı bu sıfatıyla önemli bir görevi yürütmektedir. Bu nedenle "ödeme emri" deyiminin bir tanımı yapılması uygun bulunmaktadır.

"İta emri - ödeme emri" : usulüne uygun olarak yapılan ve gerçekleşen harcamaların ita amirinin onayını gerektiren ve paranın ödenmesi için muhasiplere verilen yazılı bir emirdir. Bu emirler yürütme kararı özeliği taşımaktadır. Ayrıca, muhasipler, yasal bir neden olmadıkça bu emirleri yerine getirmeye, parayı ödemeye mecburdur. 1580 sayılı Kanunun 100 üncü maddesi (e) bendinde belediye başkanının ita amiri olduğu açıkça belirtilmektedir. Aynı Kanunun "Bütçenin amiri itası" başlığı altındaki 126 ncı maddesi:

"Belediye reisleri, belediye bütçesinin amiri itasıdır. Muavinlerini de kendi mesuliyetleri altında amiri ita vazifesini ifaya mezun kılabirler. Şubelere ayrılan belediyelerde reisler şube müdürlerine ikinci derece amiri ita salahiyyeti verebilirler." hükmünü taşımaktadır. Görüleceği gibi, 1580 sayılı Kanunun 126 ncı maddesi ile 3030 sayılı Kanunun 14/j maddesi birbirine paralel düşmektedir.

2. Büyük Şehir Belediyeleri Kanunu

3030 sayılı Büyük Şehir Belediyeleri Yönetimi Hakkında Kanunun, "Büyük şehir belediye başkanı" başlığı altındaki 14 üncü maddesi (j) bendinde "İta amiri sıfatıyla verile emirlerini imza etmek veya bu konuda yetki vermek" kaydının bulunduğu; aynı maddenin (f) bendinde "Büyük şehir belediyesinin gelir, alacak, hak ve menfaatlerini izlemek ve tahsil ettirmek" denildiği görülmektedir. Bu hükümlerden, büyük kent belediye başkanının, belediye bütçesini uygulamakla görevli olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Büyük Şehir Belediyeleri Kanunu hükümleri, 1580 sayılı Belediye Kanunu hükümlerine uygun düşmektedir.

Yukarıda değinildiği gibi, büyük kent belediye başkanları, kendi belediye bütçelerini yürütmek durumunda oldukları; ancak, Büyük Şehir Belediyeleri Kanununda ilçe belediye başkanlarının ne olduğu ya da ne olmadığı hakkında herhangi bir açık hüküm bulunmamaktadır. İlçe belediye başkanlarının kendi bütçelerinin uygulanması konusunda 3030 sayılı Kanunun "Uygulanacak hükümler" başlığı altındaki 21 inci maddesi yoluyla 1580 sayılı Kanuna başvurulması gerekmektedir; bu durum da olağan belediye başkanlarının görev, yetki ve sorumluluk alanlarını içine almaktadır. Daha açık söylenimi ile, kendi bütçelerinin uygulanması konusunda ilçe belediye başkanları, 1580 sayılı Kanunun 100 üncü maddesi hükümlerine göre hareket edeceklerdir.

Daha önce de birkaç satırla değinildiği gibi, Büyük Şehir Belediyeleri Kanununda ilçe belediyelerinden de söz edildiği halde, bunların, bütçe, ita amirliği, gelirlerin toplanması, giderlerin yapılması vb. konularda herhangi bir hüküm bulunmadığı da dikkati çekmektedir. 1580 sayılı Kanun hükümleri ilçe belediyelerinin bu durumunu da karşılamaktadır; bir yollama ile bu iş yapılmaktadır.

SONUÇ

Bu başlık altında kendi düşünüş ve görüşlerimize maddeler halinde değinilmesi daha bir yerinde kabul edilmektedir.

1. Büyük kent ve ilçe belediye bütçelerinin hazırlanması ve uygulanması 1580 sayılı Belediye Kanunu hükümlerine bağlı tutulmaktadır. Belediye Kanununa göre, belediye başkanı bütçesini hazırlayacak, encümeninde görüşecek ve belediye meclisine sunacaktır. Buraya kadar olan işlemlerde bütün belediyeler aynı durum ve düzeyde bulunmaktadır, işte bu aşamadan sonra durum değişmektedir. Çünkü, ilçe belediyeleri bütçesi, büyük kent belediye meclisinde —ikinci bir belediye meclisi— görüşülmektedir. ilçe belediye bütçesi olsun, büyük kent belediye bütçesi olsun, büyük kent belediye meclisinde görüşüldükten sonra onay aşamasına ulaşmaktadır. İşte bu durumda yenilik ya da değişiklik ortaya çıkmaktadır.

a. İlçe belediyeleri bütçesinin, büyük kent belediye meclisinde incelenmesi sırasında izlenecek hususlar, bütçeyi onaylama makamı olan valilikçe yapılacak iş ve işlemler 3030 sayılı Kanunda sayılmakta, her iki yer için aynı kuralların uygulanması istenmektedir. Konu bu açıdan ele alındığı takdirde, Büyük Şehir Belediye Yönetimi Kanunu ikili bir durum yaratmaktadır. Büyük kent belediye meclisi de, vali de aynı yetki çizgisinde birleştirilmektedir. Böyle bir ikilemeye gerek bulunup bulunmadığı tartışılabilir. Burada, şu kadarı söylenebilir ki, valinin büyük kent belediye meclisini denetlediği; meclisin de validen önce bütçede gerekli değişikliği yapacağı ileri sürülebilir.

b. Ayrıca, ilçe belediye bütçelerinin onaylanması konusunda kaymakamların aradan çıkarılması gibi bir sonuca varılmış bulunmaktadır. İlk adımda akla gelen bir husus, kaymakam yetkilerinin sürekli budanmasıdır. Böyle bir budamanın ileride valileri de içine alacağı düşünülmektedir.

2. Büyük Şehir Belediyesi Yönetimine ilişkin 3030 sayılı Kanunla belediye bütçelerinin düzenleme ve uygulamaları aşamalarında “Devlet kalkınma plan, ilke, hedef ve sürelerine” uyulması kuralı getirilmektedir. Böyle bir kuralın bütün belediyelerde esas kabul edilmesi, uy

gulanması yerinde görülmektedir. 3030 sayılı Kanunla getirilen planlı çalışma kuralı önemli bir yenilik sayılmaktadır.

3. 3030 sayılı Kanunun getirdiği, zorunlu olarak koyduğu bir husus da, idari yargı merciinin araya girmesi, itiraz yeri olarak gösterilmesidir. 1580 sayılı Belediye Kanunu itiraz yerini Danıştay diye hükme bağladı, idare mahkemelerinin kurulması ve çalışmaya başlaması bu yolu açmış bulunmaktadır. Gerek Danıştay, gerekse idare mahkemesi için tanınan inceleme ve karar süresi otuz gün olarak değiştirilmeden bırakılmaktadır.

4. Büyük Şehir Belediyesi Yönetimi Hakkında Kanunun 20 nci maddesi 4 üncü fıkrasında, "Büyük şehir ve ilçe belediye bütçeleri büyük şehir belediye meclisinde aynı toplantıda ve birbiri arkasına görüşülerek karara bağlanır ve tek bir bütçe halinde bastırılır." denilmektedir. Maddede yer alan, büyük kent bütçesi ve ilçe belediye bütçelerinin "tek bir bütçe halinde bastırılır" hükmünün tartışmalara ve karışıklığa neden olacağı düşünülmektedir. Şöyle ki, büyük kent bütçesi ile ilçe belediyeleri bütçelerinin birleştirilerek bir tek bütçe halinde bastırılması, yani bir bütçe haline getirilmesi durumunda;

a. Onay makamı olan valinin yukarıda değinilen bir "tek" bütçeyi onaylaması halinde hem büyük kent ve hem de ilçe belediyeleri bütçelerini onayladığı kabul edilecek midir? Yoksa, bunların her birini ayrı ayrı mı onaylayacaktır?

b. 3030 sayılı Kanunun büyük kent belediye başkanının görev ve yetkisini sayan 14 üncü maddesi (j) bendinde "ita amiri sıfat ile verile emirlerini imza etmek veya bu konuda yetki vermek" denildiği göz önüne alınarak, "tek" bir bütçe olarak bastırılan ve böyle ortaya çıkan büyük kent ve ilçe belediye bütçelerinin hepsi için ita amiri, büyük kent belediye başkanı mı olacak? sorusu da akla takılmaktadır.

5. Soruların daha başkalarını bulmak, uzatmak mümkün görülmektedir. Ancak, yukarıda sıralananlar yeter sayılmaktadır. Yalnız burada bir hususa yer vererek yazımızı bitirmek uygun bulunmaktadır. Kanunların toplumsal bir ihtiyacı karşılamak amacı ile çıkarıldığı savunulmaktadır. Anayasanın 127 nci maddesinde bulunan, "Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir." hükmüne dayanılarak çıkarıldığı ileri sürülen Büyük Şehir Yönetimi Hakkında Kanunun ne tür bir ihtiyacı karşıladığı tartışılmaktadır. Kaldı ki, adı geçen kanunun alelacele düzenlendiği de kaba bir inceleme sonunda anlaşılmaktadır.

1982 ANAYASASI VE MERKEZİ İDARENİN TAŞRA YÖNETİMİNDE YETKİ GENİŞLİĞİ İLKESİ

T. Tamer AKALIN
Mülkiye Başmüfettişi

I. GİRİŞ

Ülkemizde merkezi idarenin taşra yönetim biçimi yüz yılı aşkırı bir süredir “il sistemi” esasına dayalı bulunmaktadır. Bu sistemde, illerin başında bulunan valiler, merkezi idare adına genel yetkili, Devletin ve hükümetin temsilcisi ve tek mercii durumundadırlar.

Bir kısmı sosyal ve ekonomik şartların zorlamasıyla, bir kısmı da merkezi idare adına genel yetkiyle donatılmış valilerin denetim ve otoritesinden kaçmak amacıyla 1950’li yıllarda kurulmaya başlanan bölge kuruluşları, 1961 Anayasasının merkezi idareyi düzenleyen 115 inci maddesiyle Anayasal birer kuruluş haline gelmişler, anılan maddede bu kuruluşların da “yetki genişliği” esasını uygulayacaklarının belirtilmesi nedeniyle de adeta mevcut il sistemine getirilen istisna konumunu elde etmişlerdir. Ancak uygulama, merkezi idarenin taşra yönetiminde il ve bölge düzeyinde birden çok karar ve icra yetkisine haiz mercinin ortaya çıkmasına, bu da hizmette çelişik kararlara ve statü çekişmelerine, koordinasyon bozukluklarına, tekrarlara neden olmuştur.

Bütün bu olgular, 1982 Anayasası düzenlenirken taşra yönetimine ilişkin ana ilkelerin belirlenmesinde farklı bir yaklaşımı zorunlu kılmıştır. Nitekim, 1982 Anayasasının merkezi idarenin taşra yönetimi içinde uygulanacak olan “yetki genişliği” ilkesini 1961 Anayasasından farklı biçimde ele aldığı ve düzenlediği görülmektedir.

Bu yazıda; merkezi idarenin taşra yönetiminde uygulanagelen “yetki genişliği” ilkesinin kavramsal açıklaması yapıldıktan sonra, bu ilkenin Yönetim Biliminde yer alan “yetki devri ve imza yetkisinin devri” ve “yerinden yönetim” ilkeleriyle farklılıkları belirtilecek, 1961 ve 1982 Anayasalarının konuyla ilgili düzenlemeleri irdelenecek, Köy Hizmetleri

Genel Müdürlüğünün bölge düzeyinde teşkilatlanması 1982 Anayasasının 126 ncı maddesi açısından geçirdiği aşamalar itibariyle değerlendirilecek, sonuçta bölgesel kuruluşların 1982 Anayasası karşısındaki konumları belirlenecektir.

II. YETKİ GENİŞLİĞİ İLKESİ

Yetki genişliği, sözcük olarak Fransızca "deconcentration" karşılığında kullanılmaktadır. Belirtilen Fransızca sözlük karşılığı olarak "ademi temerküz" ya da "tevsii mezuniyet" sözcüklerinin de kullanıldığı görülmektedir.¹

Yetki genişliği, merkezden yönetimin yumuşatılmış bir şekli olan teşkilatlanma türüdür. Bu sistemde merkezi idarenin bir kısım yetkileri ülke yüzeyinde meydana getirilen coğrafi idare bölgelerine ya da belirli hizmetleri gören kuruluşlara verilmiştir. Birinci tarza "yersel yetki genişliği" denilmektedir. Bunun en tipik şekli Fransa'da doğmuş, gelişmiş ve özellikle Ortadoğu ülkelerinde yayılmış bulunan "il sistemi"dir.²

İl sistemine göre, ülke idari bakımdan "il" adı verilen coğrafi bölümlere ayrılmaktadır. İllerin başında genellikle merkezi idarenin tümünü temsil eden ve tümüne karşı sorumlu olan bir idareci (vali) bulunmaktadır. İl'leri bu yöneticiler yönetmektedir. Bu yöneticiler, esasında merkeze ait olan bazı yetkileri merkez adına kullanabilmektedirler. Merkezi idare kuruluşlarının taşradaki teşkilatı, prensip itibariyle il bölümlerine uydurularak meydana getirilir. Bunlardan her İl'de bulunanlar, il yöneticisinin yönetimi ve gözetimi altında faaliyet gösterirler.³

Yetki genişliği merkezden yönetimin bir türü olduğundan ve bu ilkenin merkezden yönetim çerçevesi içinde ele alınması gerektiğinden, yetki genişliğine tabi kademelerin merkezin hiyerarşisine dahil olmaları gerekir ve bunlar merkez teşkilatı içinde sayılırlar. Aynı zamanda merkezi temsil ettikleri gibi kendilerine verilen yetkileri merkez adına kullanırlar ve merkez namına hareket ederler. Gerçekte kamu kudreti bunların değil, merkezin elindedir. Binaenaleyh verilen yetkileri ancak merkezin direktifi ve kontrolü altında kullanırlar.⁴

¹ Prof. Süheyl Derbil: İdare Hukuku, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, 1965, s. 286.

² Doç. Dr. Arif Payashoğlu : Merkezi İdarenin Taşra Teşkilatı Üzerinde Bir İnceleme, TODAİE ve DPT Ortak Yayını, Ankara 1966, s. 13.

³ Doç. Dr. Arif Payashoğlu : a.g.e., s. 13.

⁴ Prof. Sıddık Sami Onar: İdare Hukukunun Umumi Esasları, İstanbul 1952, s. 298.

Merkezi idarenin yetkilerinin coğrafi idare bölümlerine göre bunların başındaki yüksek yöneticiler tarafından merkezi idare adına kullanılması yanında, bazen merkezi idare yetkilerinin coğrafi idare bölümleriyle kayıtlı olmayan teknik nitelikte ve ihtisası gerektiren bir kuruluşun başında bulunan şahıs tarafından da kullanılabilirdiği, bu şahsın da merkezi idare adına hareket edip karar alabildiği ve uygulayabildiği görülmektedir. Bu durumda, çoğunlukla, söz konusu kuruluş Devletinkinden farklı bir tüzel kişiliğe de sahip olabilmektedir. Bu tür uygulamaya "teknik (fonksiyonel) yetki genişliği" denilmektedir. Ancak bazıları buna karşı çıkmakta ve bu sistemi "yetki genişliği" olarak kabul etmemektedirler.

III. YETKİ GENİŞLİĞİ İLKESİYLE YETKİ DEVRİ VE İMZA YETKİSİNİN DEVRİ ARASINDAKİ FARKLAR

1. Yetki genişliği anayasal ve yasal kurullarla belirli teşkilat basamaklarına ya da yüksek memurlara sürekli olarak tanındığı halde, yetki devri veya imza yetkisinin devri kanunun açık iznine dayanmakla birlikte, asıl yetkili makamların idari işlemleriyle her sınıf ve dereceden memurlarca geçici olarak gerçekleştirilebilir.

2. Yetki genişliği soyut bir formülle büyük bir alanı kapsayabilir. Yetki devri ve imza yetkisinin devri ancak belirli ve sayılı konu ve işler hakkında ve bunlardan İkincisinde adı belirtilen memur veya memurlar bakımından geçerli olabilir.

3. Yetki genişliği yer itibariyle ya da belli bir görev ve hizmet türü için bütün halinde sağlanabilirse de, bu şekilde bir yetki devrinde bulunulması ve imza yetkisi verilmesi mümkün değildir.⁵

IV. YETKİ GENİŞLİĞİ İLKESİYLE YERİNDEN YÖNETİM İLKESİ ARASINDAKİ FARKLAR

1. Yetki genişliği merkez memurlarının yetkilerinin genişletilmesinden, bunların bazı hallerde kendi başlarına icrai kararlar alabilmelerine izin verilmesinden ibarettir. Yetki genişliğine haiz olan memurlar bu yetkilerini ancak merkez adına kullanabilirler, kendi adlarına kullanamazlar.

Buna karşılık yerinden yönetimde icrai karar almak kudreti bu yetkiyi elinde bulunduran şahıs veya organdadır. Bunlar temsil ettikleri bölge veya hizmet namına karar alırlar.

⁵ Prof. Lutfi Duran: İdare Hukuku Ders Notları, İ.Ü. Yayını No. 2956, İstanbul 1982, s. 402, 403.

2. Yerinden yönetimde ayrı bir kamu tüzel kişiliği söz konusu olduğu halde, yetki genişliği merkezle aynı tüzel kişiliğin çerçevesi içinde cereyan eder.

3. Yetki genişliği merkezden yönetim hiyerarşisine bağlıdır. Halbuki, yerinden yönetim personel ve organları merkezden yönetim hiyerarşisinin dışında kalırlar. Bunlar hakkında ancak vesayet denetimi uygulanır.⁶

V. MERKEZİ İDARE TEŞKİLATI VE YETKİ GENİŞLİĞİ İLKESİ AÇISINDAN 1961 VE 1982 ANAYASALARI

1961 Anayasasının "Merkezi idare" madde başlıklı 115 inci maddesi aynen şu hükmü getirmiştir : "Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere, iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Belli kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla birden çok ili içine alan çevrede, bu hizmetler için, yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir."

Görüldüğü üzere, 1961 Anayasası belli kamu hizmetleri için birden çok ili içine alan çevrede, bu hizmetler için "yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebileceğini öngörmekteydi.

1982 Anayasasının Danışma Meclisinden geçen ilk şeklinde "Merkezi idare" madde başlıklı 134. madde ise aynen şöyledir : "Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

illerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır. Vali, ilde Devletin ve Bakanlar Kurulunun temsilcisi, il idaresinin başı ve merciidir.

Belli kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan çevrede, yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir. Valilerin bu kuruluşlar üzerindeki yetkileri kanunla düzenlenir."⁷

⁶ Halis Gerdaneri: İl Genel İdaresi ve İçişleri Bakanlığı Merkez Teşkilatında Yetki Devri, T.C. İçişleri Bakanlığı İç-Düzen Yayını, Şubat 1971, Teksir, s. 53, 54.

⁷ Danışma Meclisi Tutanak Dergisi: 23.9.1982 günlü 156. Birleşim, 2. Oturum, Cilt 10, son bölüm.

1982 Anayasasının merkezi idareye ilişkin esasları belirleyen maddesinin Danışma Meclisince kabul edilen ilk şeklindeki birinci fıkranın 1961 Anayasasının 115 inci maddesinin ilk fıkrasının aynı olduğu görülmektedir. İkinci fıkra, illerin idaresinin yetki genişliği esasına dayalı olacağı hükmü aynen muhafaza edilmiş, ancak buraya "Vali, ilde Devletin ve Bakanlar Kurulunun temsilcisi, il idaresinin başı ve merciidir." hükmü eklenmiştir. Üçüncü fıkra, belli kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla değil de, belli kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyumu sağlamak amacıyla birden çok ili içine alan çevrede yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebileceği öngörülmüş, ancak valilerin bu kuruluşlar üzerindeki yetkilerinin kanunla düzenleneceği de belirtilmiştir.

Danışma Meclisinin kabul ettiği "Merkezi idare" başlıklı 134 üncü maddenin 1961 Anayasasının aynı konudaki 115 inci maddesindeki temel felsefeye bağlı kalmakla birlikte, valileri güçlendirmeye yönelik bir özellik taşıdığını söylemek mümkündür. Bu konudaki veriler şu şekilde sıralanabilir : Bir kere il sistemi korunmuş, illerin idaresinin yetki genişliği esasına dayalı olacağı vurgulanmış, daha sonra valinin ildeki konumu bir Anayasa kuralı olarak ifade edilmiştir. İkincisi, 1961 Anayasasından farklı olarak; belli kamu hizmetleri için birden çok ili içine alan çevrede yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebileceği öngörülmekle birlikte, bu kuruluşların belirtilen hizmetlerin görülmesi amacıyla değil, hizmetlerde verim ve uyum sağlamak amacıyla meydana getirilebilecekleri hükmü getirilmiş, ayrıca valilerin bu kuruluşlar üzerindeki yetkilerinin kanunla düzenleneceği de maddeye eklenmek suretiyle valilerin bu kuruluşlar üzerinde bir takım yetkilerinin olacağı belirtilmiştir. Üçüncüsü, Danışma Meclisince kabul edilen 134 üncü maddeye ilişkin gerekçedir. Bu gerekçede aynen şu hususlar yer almaktadır : "Merkezden yönetim ilkesinin yumuşatılmış biçimi olan yetki genişliği ilkesi ile genel idarenin taşrada görevli yüksek kamu görevlilerine, belli konularda kendiliğinden karar alıp uygulama yetki tanınması anlatılmaktadır. Son zamanlarda özellikle valilerin yetkilerinin arttırılması yönündeki eğilimler bu ilkeye önem kazandırmaktadır. Valilerin il yönetiminin başı olduğu da ayrıca belirtilmektedir.

İhtiyaçların zorlaması sonucu bazı kamu hizmetlerinin bölgesel teşkilatlanmalara gittikleri bilinmektedir. Ancak, bu uygulama belli ilkelere bağlı kalarak düzenli biçimde gelişmediği gibi, valilerle bölge kuruluşları arasındaki ilişkilerin daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulabilmesi için bu kurumun kanunla düzenleneceği öngörülmektedir.

Bazı hizmetlerin daha iyi görülebilmesinin ve sorunların çözümlenebilmesinin birden çok ili içine alan çevrede teşkilatlanmayı gerektirdiği dikkate alınarak, kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamaya yönelik, birden çok ili içine alan çevrede yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebileceği ilkesi korunmuştur. İllerde olduğu gibi, bu kuruluşların da yetki genişliğine sahip oldukları, özellikle hizmetin görülmesini aksatıcı bürokratik engelleri ortadan kaldırmak amacıyla vurgulanmıştır.”⁸

Görüldüğü üzere, Danışma Meclisinden geçen şekliyle merkezi idarenin esaslarını düzenleyen Anayasa maddesi; bir yandan valilerin yetkilerinin artırılması eğilimlerine karşılık vermeye çalışmakta, bir yandan yetki genişliğine sahip bölge teşkilatları kurulmasına cevaz vermekte, nihayet yetki genişliği esasına göre kurulacak bu bölge teşkilatları üzerinde yeni yetki genişliği esasına göre illerini yöneten valilerin yetkilerinin bulunacağını ve bu yetkilerin kanunla düzenleneceğini öngörmektedir. Bu haliyle, yapılan düzenlemenin uygulama açısından oldukça karmaşık, eski deyimiyile tedahüllere yol açacak nitelikte olduğu görülmektedir.

Nitekim, "Merkezi idare" madde başlıklı söz konusu metin Milli Güvenlik Konseyinde değiştirilmiş ve 1982 Anayasasının 126 ncı maddesi olarak son şeklini almıştır. Maddenin son şekli aynen şöyledir: "Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.”

Milli Güvenlik Konseyinde yapılan değişiklik ve Anayasamızın 126 ncı maddesi son derece önemlidir. Yapılan değişiklikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) İkinci fıkrada illerin idaresinin yetki genişliği esasına dayalı olduğu vurgulandıktan sonraki hüküm madde metninden çıkarılmıştır. Bu hüküm, "Vali, ilde Devletin ve Bakanlar Kurulunun temsilcisi, il idaresinin başı ve merciidir." hükmüdür. Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun değişiklik gerekçesinde, söz konusu düzenlemenin Anayasa kuralı niteliğinde bulunmaması nedeniyle ve İl İdaresi Kanunu

⁸ Y. Doçent Dr. Attila özer: Gerekçeli ve 1961 Anayasasıyla Mukayeseli 1982 Anayasası, Bilim Yayınları Hukuk Dizisi 2, Ankara, 1984, s. 481, 482.

nuyla düzenlenmesi gereken konuları içermesi yönünden madde metninden çıkarıldığı belirtilmiştir.⁹

b) Son fıkrada "belli kamu hizmetleri" yerine "kamu hizmetleri" denilmek suretiyle verim ve uyum sağlamak amacıyla tüm kamu hizmetleri için birden çok ili içine alan çevrede merkezi idare teşkilatı kurulmasına imkân tanınmıştır. Bu şekilde, bölge düzeyinde teşkilatlanabilme hususu tüm kamu hizmetlerine teşmil edilmiştir.

c) Nihayet, bölge düzeyinde kurulacak olan merkezi idare teşkilatının görev ve yetkilerinin kanunla düzenleneceği öngörülerek çok önemli bir değişiklik yapılmış, yetki genişliği esasına göre bölge teşkilatı kurabilme hususu madde metninden çıkarılmıştır.

d) Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun gerekçesinde "Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilmesine imkân vermek için maddenin üçüncü fıkrası yeniden düzenlenmiştir." denilerek yapılan değişiklik açıklanmış, ancak bu gerekçe de "yetki genişliği" ilkesine yer verilmemiştir.

Bütün bu olgular, Anayasa koyucunun, taşra yönetim sistemi içinde merkezi idare adına yetki genişliği ilkesine göre hareket eden birden çok karar ve icra merciini benimsemediğini, "yetki genişliği" esasına göre bölge kuruluşlarının oluşturulmasını uygun görmediğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan, 1982 Anayasası 1961 Anayasasından farklı olarak sadece coğrafi anlamda yetki genişliğini benimsemiştir. Bir teşkilat içinde uygulanacak olan fonksiyonel anlamdaki yetki genişliğini uygun bulmamıştır.

4 Ekim 1983 gün ve 18181 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin "Amaç" madde başlıklı 1 inci maddesi aynen "Bu kanun hükmünde kararnamenin amacı; kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak için birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatının kurulmasıyla ilgili esas ve usulleri, bu teşkilatın, il valileri, yargı kuruluşları, askeri kurum ve kuruluşlar, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile ilişkilerini ve görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlemektir." hükmünü öngörmüştür. Görüldüğü üzere Anayasanın 126 ncı maddesine göre bölge düzeyinde kurulacak merkezi idare teşkilatının tabi olacağı ilke ve usullerin kapsayıcı bir biçimde Bölge Valiliği Kanunuyla tespiti düşünülmüştür. Ancak, söz konusu Kanun Hükmünde Kararname daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinde reddedilmiş ve yürürlük kazanamamıştır.

⁹ Y. Doçent Dr. Attila Özer : a.g.e., s. 482.

1982 Anayasasının taşra yönetimi için temel aldığı düşünce biçiminin merkezi idarenin daha güçlü biçimde kendisini hissettireceği bir yapının oluşturulması olduğu anlaşılmaktadır. Bunun için de yetki genişliğinin coğrafi anlamda benimsenmesi, bölge düzeyinde teşkilatlanacak kuruluşların da yine bir idari kademe içerisinde disipline edilmesi amaçlanmıştır. Bölge valiliği oluşturulmasının Türkiye Büyük Millet Meclisinde reddedilmesi sonucunda kuşkusuz yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Kısaca, bundan sonra yetki genişliği esasına dayalı bölge kuruluşu oluşturulması mümkün bulunmamaktadır. Söz konusu ilke, sadece illerin yönetimi için geçerlidir ve sadece valiler merkezi idare adına doğrudan, yasalarda tasrih edilmemiş, genel ve soyut yetkileri kullanabilirler. Dolayısıyla, il valileri bu yeni düzenleme çerçevesinde bölge düzeyinde teşkilatlanmış kuruluşların bölgesel düzeydeki sorumluları karşısında Anayasal bir güç ve güvenceye kavuşmuş olmaktadır.

Bu açıklamalarla ilgili bir örnek olay, kuşkusuz Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı bir kuruluş olarak bölge düzeyinde teşkilatlanmış Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün teşkilatlanmasına ilişkin süreçtir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında 235 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin taşra teşkilatına ilişkin 27 nci maddesinde aynen "Genel Müdürlük taşra teşkilatı; köy hizmetlerinin bir gereği ve yetki genişliği ilkesine uygun olarak bölge seviyesinde kurulacak bölge müdürlükleri ile müdürlüklerden teşekkül eder." denilmiştir.¹⁰ Ancak, taşra teşkilatının "yetki genişliği" ilkesine uygun olarak bölge düzeyinde oluşturulmasının Anayasaya uygun olmayacağının belirlenmesi sonucunda anılan maddenin kanunlaşması sırasında bu husus madde metninden çıkarılmış ve madde, kanunun 26 ncı maddesinde "Genel Müdürlük taşra teşkilatı; köy hizmetlerinin özelliğinin bir gereği olarak bölge seviyesinde kurulacak bölge müdürlükleri ile müdürlüklerden teşekkül eder."¹¹ şekline dönüşmüştür. Kuşkusuz, köy hizmetlerinin bölge düzeyinde teşkilatlanmasını zorunlu kılan özelliğinin ne olduğu uzun tartışmalara yol açabilir. Geleneksel idari yapımız içinde köy ve köylü sorunlarının il genel meclisleri ve il daimi encümenleri kanalıyla il idaresi içinde kökleşmiş ve çözümlenmiş olması bu tartışmaların nirengi noktasını da oluşturabilir. Ancak, konu açısından önemli olan, bölge düzeyindeki teşkilatlanmada yetki genişliği ilkesine dayalı olmaktan vazgeçilmesidir. Bu konuda 1982 Anayasasının getirmiş olduğu yeni düzenlemenin farkına varılmış, kanun koyucu tarafından Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü teşkilatı içinde fonksiyonel

¹⁰ 18.6.1984 gün ve 18435 mükerrer sayılı Resmî Gazete.

¹¹ 22.5.1985 gün ve 18761 sayılı Resmî Gazete.

anlamda yetki genişliği ilkesi uygulanması yolundaki hüküm madde metninden çıkarılmıştır.

Burada bir noktaya daha değinmekte yarar vardır. 1982 Anayasasının 126 ncı maddesi merkezi idarenin taşra yönetiminde yalnızca coğrafi anlamdaki yetki genişliğini kabul etmiş ve bu şekilde 1961 Anayasasının 115 inci maddesindeki düzenlemeden ayrılmış olmasına rağmen, İl İdaresi Kanununun 3 üncü maddesi 12.5.1964 tarihli ve 469 sayılı kanunla değiştirilerek 1961 Anayasasının anılan maddesine uyarlanmış biçimiyle durmaktadır. Bu maddedeki yetki genişliğine sahip bölge kuruluşları meydana getirilebileceği yolundaki hüküm, 1982 Anayasasının konuyla ilgili düzenlemesinin özüne ve sözüne aykırı düşmektedir. Bu nedenle, söz konusu maddenin 1982 Anayasasının 126 ncı maddesi doğrultusunda en kısa zamanda değiştirilmesi gerekli görülmektedir.

VI. SONUÇ

Buraya kadar yapılan açıklamalar 1982 Anayasasının merkezi idarenin taşra yönetimine ilişkin düzenlemesinin 1961 Anayasasına göre değişik bir yaklaşımı içerdiğini ortaya koymaktadır. 1961 Anayasasının 115 inci maddesi çerçevesinde hızlanan bölgesel kuruluşların meydana getirilmesi süreci taşra yönetiminde giderek artan karar alma, koordinasyon sağlama ve icra etme sorunlarını ortaya çıkarmış, bunun sonucu olarak 1982 Anayasasında merkezi idarenin taşra yönetiminde sadece coğrafi anlamda yetki genişliği ilkesi benimsenmiştir. Yeni Anayasamız bir teşkilat içinde uygulanacak fonksiyonel anlamdaki yetki genişliğini uygun bulmamıştır. Bu nedenle, taşra yönetiminde merkezi idare adına otomatik, doğrudan, genel ve soyut yetkilerin kullanımı sadece il valileri için olanaklıdır. Bölgesel kuruluşların bölge düzeyindeki yöneticileri için böyle bir yetki söz konusu değildir. Bundan böyle yetki genişliği ilkesine dayalı bölgesel kuruluş oluşturmak mümkün bulunmamaktadır. Bölgesel kuruluşların bölge düzeyindeki yöneticileri ancak kuruluş kanunlarıyla kendilerine verilen yetkileri kullanabileceklerdir. Bu kanunlarda açıkça belirtilmemiş hususlarda önlere gelen herhangi bir sorunla ilgili olarak merkezi idare adına hareket etmeleri, karar almaları ve uygulamaları Anayasaya aykırı olacaktır. Böyle bir durumda, ya ilgili il valisinin direktifi doğrultusunda hareket edecekler, ya da merkezin konuya ilişkin buyruğunu bekleyeceklerdir.

Burada en önemli husus bölge düzeyinde kurulan kuruluşların kuruluş kanunlarıyla bölge yöneticilerine adeta yetki genişliği ilkesini gerçekleştirecek bazı yetkileri vermeleri, bu suretle 1982 Anayasasının öngördüğü espriyi taşra yönetimi açısından uygulanmaz hale getirme

leridir. Bunun önlenmesi için yeni çıkarılacak İl İdaresi Kanununun ayrıntılı düzenlemeler getirmesi yerinde olacaktır.

Kuşkusuz yeni İl İdaresi Kanununun hazırlanması ve çıkarılması zamanı gerektiren bir konudur. Ancak, 1961 Anayasasının 115 inci maddesi doğrultusunda düzenlenmiş olan İl İdaresi Kanununun 12.5.1964 gün ve 469 sayılı Kanunla değişik 3 üncü maddesinin en kısa zamanda 1982 Anayasasının 126 ncı maddesine paralel bir düzenlemeye kavuşturulması gerekmektedir.

**TÜRK POLİSİ NİN
KORUMA, KOLLAMA, HUZUR VE GÜVENİ
SAĞLAMA AMACIYLA VERDİĞİ HİZMETTE 141 YIL...**

Dr. A. Nihat DÜNDAR
Polis Başmüfettişi ve
Polis Akademisi Öğretim Elemanı

GİRİŞ

Bilindiği üzere her yıl 10 Nisan günü Türk Polis Teşkilatının kuruluş yıldönümü olarak kutlanmakta bu amaçla değişik faaliyetler yapılmakta, polis bilinmeyen yanlarıyla halka tanıtılmakta, değişik etkilerle oluşan "yanlış polis imajı" silinmeye, düzeltilmeye çalışılmakta, halkın polise görevinde destek ve katkıları arttırılmaya ve karşılıklı inanç, güven, saygı ve sevgiye dayalı bir ilişki kurulmaya çalışılmaktadır.

Bu yazı, Türk Polis Teşkilatının nereden-nereye geldiğini özet bilgilerle okuyucuya tanıtmak, büyük önderimiz Atatürk'ün "yurtta sulh cihanda sulh" ilkesinin ışığı altında Türk Polisinin yurtta huzur ve güven ortamını sağlamak için gösterdiği çabayı ortaya koymak bu uğurda verdiğimiz şehitleri rahmetle, polis teşkilatının bugünkü seviyeye getirilmesinde isimli, isimsiz tüm emeği geçenleri, dul ve yetim kalarak boynu bükülen, ancak huzur ve güven içinde yaşayarak acıları hafifleyen binlerce kişiyi saygıyla anmak, polis teşkilatının bir mensubu olarak 141. yıla katkıda bulunmak amacıyla ve görev olarak telakki edildiği için titiz bir inceleme ve araştırma sonucu yazılmıştır.

YIL 1845

(12 REBÎ-ÜL-EVVEL 1261)

Ne zaman insanlar birlikte yaşamaya başlamış, birlikte yaşamayı düzenleyen, işbirliği ve dayanışmayı amaçlayan Kurallar ortaya koymuşlar, işte o zaman kurallara uymama, başka bir deyimle SUÇ olgusu da birlikte ortaya çıkmış, aynı şekilde kuralları toplum üyeleri adına

koruma, kollama ihtiyacı da kendiliğinden doğmuş ve bu amaçta değişik isimler adı altında teşkilatlar kurulmuştur. Kuşkusuz 1845 yılından önceki yıllarda da polis teşkilatının görevlerini ifa eden teşkilatlar vardı. Ancak; polis teşkilatının kuruluşunun 1845'in 10 Nisan'ı olarak kabul edilmesinin sebebi ilk kez POLİS deyiminin bu tarihte kullanılmış olmasıdır.

12 Rebiül-evvel 1261 (10 Nisan 1845) tarihinde "polis" adıyla bir zabıta teşkilatının kurulduğunu, o tarihte yayınlanan 17 maddelik "müzekkire-i umumiye"den öğrenmekteyiz.¹ Tophane müşiri Mehmet Ali Paşa polis teşkilatının o tarihteki ilk amiridir. Yapılan incelemeler sonucunda; bugüne değin kaynağının ne olduğu bilinmeyen 1845 tarihli polis nizamının 12 messidor an VIII (1 Temmuz 1800) tarihli "Paris Emniyet Müdürünün Görevlerini Düzeni veren Kararname" adlı metin temel alınarak hazırlandığı anlaşılmıştır.² Söz konusu kararname 6 bölümden oluşan ve toplam 50 maddeyi kapsayan bir metin olup, kararname "Genel Kurallar" (Md. 1-2), "Genel Kolluk" (Md. 3-20), "Belediye Kolluğu" (Md. 21-34) "Emniyet Müdürüne Bağlı Görevliler, Emniyet Müdürünün İstihdam Edebileceği Kişiler" (Md. 35-39), "Gelir, Gider, Muhasebe" (Md. 40-49) ve "Emniyet Müdürünün ve Görevlilerin Giysileri" (Md. 50) başlıklarını taşımaktadır.³ Ancak; 1845 tarihli Polis Nizamı söz konusu kaynak kararnamenin birkaç istisna dışında yalnızca polisin genel görevlerinin düzenlendiği ikinci bölümünü temel almıştır.⁴

17 maddeden oluşan ve İstanbul'da bulunan yabancı misyon şeflerine de gönderildiği anlaşılan Kuruluş belgesinin orijinal metni ekte sunulmuştur.⁵

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız, Halim Tevfik ALYOT, Türkiye'de Zabıta (Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum), İçişleri Bakanlığı yayını, seri: III başı 4. Ankara 1947, S. 177-178, Hikmet TONGUR, Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi, T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1946, S. 149 - Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi, Em. Gnl. Md. lüğü yayını, Ankara 1983, s. 30.

² Ayrıntılı bilgi için bakınız Mesut GÜLMEZ, Polis Örgütünün İlk Kuruluş Belgesi ve Kaynağı, Amme İdaresi Dergisi C. 16, S. 4, s. 5.

³ Kararname metni için bakınız, Collection officielle des ordonnances de police (Imprimee par ordre de m. le prefet de police) Tome premier (1800-1945), Boucguin imprimeur de la Prefecture de police Paris, 1880, S. III-X; M. Fleurigeon, Code dela police, (Jusqu'au premier avril 1809), Tome Premier, Garnery, Paris, 1809, S. 3645, aktaran Mesut Gülmez a.g.e., 9.5.

⁴ Mesut GÜLMEZ, a.g.e., s. 6.

⁵ Polis Nizamının el yazması metni için bkz. Name-i Hümayun, 1245-1262, No. 11, S. 361, 362; Nizam'ın basılı metni için ayrıca bkz. Osman Nuri Mecelle-i Umur-u Belediye, tarihi Teşkilat-ı Belediye, I.C. İst. 1922, 1337, S. 921, 924 Aktaran Mesut GÜLMEZ, a.g.e., s. 13.

POLİS NİZAMNAMESİ NE GETİRMİŞTİR ?

Polis Nizamının “evvelkisi” dediği birinci madde, polise ülkenin iç güvenlik ve asayişine ilişkin yasaları ve gerekli nizamları çıkarmak yetkisini ve bunların uygulamasını gözetmek görevini vermiştir. (Evvelkisi : Emniyet ve asayiş-i dahiliye-i memlekete dair kavinin ve nizâmâtı muktaziyenin ittihazıyla suver-i icralarına nezaret.)

Polis Nizamın 2. maddesinde, yeni kurulan polis teşkilatına kamu düzen ve dirliğinin korunması için gerekli olan tüm yetkilerin verildiği, hatta gerektiğinde karakollardaki nizamiye askerlerini "celp ve istihdam" yetkisinin verildiği belirtilmiştir. (İKİNCİSİ : Nizam ve Asayiş ammenin muhafazasına dair kâffe-i hususta karakol haneler de olan asâkir-i nizâmiyenin lede-i iktiza celp ve istihdamlarına mezuniyet.)

Polis Nizamının 3. maddesiyle polise, ülke içinde dolaşan ve gezen yolcuların seyahatleri gözetim altında bulundurmak ve gerekli geçiş tezkerelerini vermek ve yardımcı olmak görevi verilmiştir. (ÜÇÜNCÜSÜ : Dahil-i memleketle seyir ve seyahat eden yolcuların müruru ubûrlanna nezaretle iktiza eden mürur tezkerelerinin itamsa himmet.)

Polis Nizamının 4. maddesi; polise Osmanlı Devleti uyuşunda olan veya olmayan konukların ellerinde bulunan geçiş tezkirelerinin ve pasaportlarının gerektiğinde alınması, saklanması, ikamet tezkeresi verilmesi görevlerini vermiştir. (DÖRDÜNCÜSÜ: Tebaa-i devlet-i âliye- den ve gayri den varit olan misafirinin yerlerinde bulunan mürur tezkireleri ve pasaportlarının ahiz ve hıfzıyla yerlerine ikamet tezkireleri itamsa müsavat.)

Polis Nizamının 5. maddesi, ateşli silah kullanan avcılara, buna izinli olduklarını gösteren ruhsat verilmesi görevini polise vermiştir. (BEŞİNCİSİ : Ešliha-i nâriye istimal eden avcıların mezuniyeti zammında yerlerine lazım gelen ruhsatnamelerin ifasına mübaşeret.)

Polis Nizamının 6. maddesi, polise tüm amîrî binaların ve ortak hukuka göre tasarruf edilen yerlerin korunması görevini vermiştir. (ALTİNCİSİ : Bileümle ebniyei mîrîyenin ve tasarrufunda hukuk-u müşterek bulunan mahal ve mevâkûn ezbercihet muhafazası esbabının istihsaline gayret.)

Polis Nizamının 7. maddesi, dilencilik yapanlarla ilgili olup, dilencilik yaparak halkı rahatsız edenlerin bu fiillerinin önlenmesi görevi polise verilmiş, Ancak; dilencililiği önlemek için kararlaştırılacak “usul-i müstahsenenin ne olduğu belirtilmemiştir. (YEDİNCİSİ : Tanmın-ül-azâ olduğu halde bir iş ile melûf olmayarak mi gayri zaruretin sahillik ile

halkı taciz edenler hakkında bir usuli müstahsenenin ittihazıyla usûl-i mezkûrenin icrasına sarfı makderet.)

Polis Nizamının 8. maddesi polisin "yardım etme" göreviyle ilgili olup, bu maddede, işsiz kalıp memleketlerine dönmek isteyen yoksul kişilere ve hastalara insanlık gereği olarak polisin yardım edeceği belirtilmiştir. (SEKİZİNCİSİ : Fukaradan olarak bilâkâr ve sakat kalıp memleketi canibine avdet etmek arzusunda olup da gidemeyenlere ve o makulelerin hastalarına bermuktezâyı insaniyet lâzım gelen muavenetin sarf ve icrasına himmet.)

Polis Nizamının 9. maddesi, cezaevlerinin gözetimi ve cezasını çeken yoksul suçlularının memleketlerine gönderilmesi konusunda yardım etme görevini de polise vermiştir. (DOKUZUNCUSU: Hapishanelere dikkat ve nezaretle bir müddet-i muayyene mahpusiyetleri hüküm olunup bade-i it mamul müddet sebilleri tahliye olunan fakir ül hal kesianın memleketleri tarafına muavedetleri hususunda tahsilatı mukteziyesin icrasına sarf-ı miknet.)

Polis Nizamının 10. maddesi otel, han gibi konaklama tesisleri ve lokanta gibi umuma açık yerlerin kontrol ve denetimiyle ilgili olup, söz konusu yerlerin gözetim altında bulundurulması görevi polise verilmiştir. (ONUNCUSU : Han sair bi-kârân (bekârân) mahallerinin ve lokanta ve otel tabir olunan bil cümle misafirhanelerin nizamına usul ve kavinin-i mukteziyenin vaz ve tesisiyle suver-i icraiyelerine dikkat ve nezaret.)

Polis Nizamının 11. maddesi kumar oynanan ve fuhuş yapılan yerlerin teftişi ile ilgilidir. Polis söz konusu suçları işleyenleri aramak, men etmek ve bu suçları önlemekle görevli kılınmıştır. (ONBİRİNCİSİ : Mahalli fisk ü heva olan emlakinin ve o makule mahallerde sakin olan ve bulunan ashabı fiskın ve kumarhanelerin teftiş ve taharrişiyle men ve tahzirine müsâraat.)

Polis Nizamının 12. maddesi, işçiler ve onların kuracakları derneklerle ilgilidir. Bu madde ile polise, işini gücünü bırakarak salt kulların işlerini durdurmak amacını taşıyan işçilerin ve işçiye benzer kişilerin dernek ve kalabalıkları ile bunlara benzer kamu düzenini bozacak her türlü "fitne ve fesat" derneklerini ortadan kaldırmak ve ihtilalin gerçekleşmesini önlemek görevi verilmiştir. (ONİKİNCİSİ : işini ve gücünü terk ile mücerret tatili mesâlihi ibâd garazında olan amele ve işçi makulelerinin cemiyet ve zihâmlerinin ve gerek bu misullu asayiş-i ammeyi ihlâl edecek her güne fitne ve fesat cemiyetlerinin def ve izalesiyle ihtilâl vukuunun önünün kestirilmesi esbabına teşebbüs ve müşabehet.)

Polis Nizamının 13. maddesi zararlı yayınların önlenmesiyle ilgili olup, polise, ahlaka ve kamu terbiyesine zarar verecek nitelikte yayınların yayımını basımını önlemek, yurt dışından yurda sokulan risale ve kitapları incelemek, gerektiğinde toplatmak ve yasaklamak görev ve yetkisi bu madde ile verilmiştir. (ONÜÇÜNCÜSÜ : Ahlak ve adab-ı ammeyi muhil olarak kaffei hususatta tâbihanelere ve kitap hane ve bil - cümle kitapçı dükkanlarına dikkat ve basiret ve hariçten tevarüd eden envâyi kütüb ve resâil ve evrakın kabl-el neşir bakılıp lâzım gelen men ve tevkifine dikkat.)

Polis Nizamının 14. maddesi, polise, halkın eğlenmesi amacıyla açılacak yerlere ruhsat verme yetkisini, tiyatro ve benzeri yerlerdeki kazaların önlenmesi iç ve dış düzeniyle ilgili dirliğin korunması görevini vermiştir. (ONDÖRDÜNCÜSÜ : Halkın eğlenmesi zımmında polis tarafından ruhsat-ı mahsusa istihsaliyle küşad olunan tiyatro ve sair oyun mahallerinde emniyet-i şahsiyeye dair kâffe-i umura ve bir kaza vukuunun men ve ref'iyle dahilen ve haricen nizam ve asayişin muhafazası esbabı ve vesailinin ittihazına dikkat ve basiret.)

Polis Nizamının 15. maddesi, bayram ve şenliklerde kararların halka duyurulması ve bu kararlara uyulmasının ihtar edilmesi görevi ile ilgilidir. (ONBEŞİNCİSİ : id ve meserrete dair eyyamı mâdude haklarında mer'i olan kâvânın ve tembihatın ihtar ve ihbarına mübâderet.)

Polis Nizamının 16. maddesi, gazino ve borsa denilen tüm tüccarların işlemlerine ve görüşmelerine özgü olan yerlerde iç düzeni gözetlemek, tellal ve simsar takımından olan kişilere, buna izinli olduklarını gösteren tezkire vermek ve ruhsatsız simsarlık edenleri engellemek görevini polise vermiştir. (ONALTINCISI : Gazino ve burs tabir edilen kâffe-i tüccarın muamelat ve müzakeratına mahsus olan mahallerin nizam-ı dâhiliyesine nezaret ve tellal ve simsar makulelerinin mesuliyetlerini havi yerlerine tezkire itasıyla bila ruhsat simsarlık edenlerin menine müsaberet.)

Polis Nizamının son maddesi olan 17. maddesi, değişik konuları kapsamaktadır. Bu madde de, iddia edildiğinde ve gerektiğinde ölüm ve hastalıkların sebeplerini araştırmak, ölümün olağan bir sebepten mi yoksa başka bir sebebe dayalı olarak mı gerçekleştiğini incelemek, kıymetli madenlerin ve eşyaların bileşimlerini tespit etmek görevinin de polise ait olduğu, bu görevlerin yapılabilmesi için bilirkişi niteliğinde bir kimyager bir doktor ve bir cerraha ihtiyaç bulunduğu, bilirkişilerin seçilmesi ve atanmasıyla ilgili olarak polis meclisinde bir mazbata (tutanak) sunulduğu, ayrıntılı nizamnamelerin polis meclisinde düzenlenmek ve görüşülmek üzere bunların Divan-ı Hümayun kalemine kayde

dilmesi, gereken resmi belgenin verilmesi hususunun Mehmet Ali Paşa tarafından yazıyla anlatıldığı, söz konusu maddelerin Meclis-i Vâlâyi Alı- kâm-ı adliye de görüldüğü, durumdan bilgi sahibi olmaları amacıyla Nizamnamenin dost devlet elçiliklerine de bildirildiği, belirtilmektedir. (ONYEDİNCİSİ : Hin-i iddia ve icabında bir kimsenin mevdi esbabı adide-i âcâlden hangi sebepten vuku bulmuştur ve hasta bulunan sebepten hastadır ve sakat cenin ve saireden mi hastadır. Ve hamile ve gayr-ı hamilemidir ve bazı cins beyanıyla iddia olunan maadin ve eşya hangi ve mürekkebat ve besaitden midir. Bunlar ve emsali müşkülatta ehli hibe olmak üzere nezaret-i mezkûr için fenninde mahir bir nefer kimyager ve bir nefer tabip ve bir nefer cerrahın eşeddü lüzumu olmakla bunların dahi intihap ve tayinine mezuniyet hususlarına dair polis meclisi tarafından kaleme alınan bir kıta mazbata takdim olunduğu beyanıyla bi mennehu Teâlâ bundan böyle fûrua-ı mufassalasını havi nizamnamelerin meclis-i mezbelede tanzim ve müzakeresine mübâşeret olunmak üzere mevaddı mezkurenin divan-ı hümayun kalemine kaydıyla icap eden ilm haberinin itası hususu polis nezareti intizamıyla hâlâ Tophane-i âmire müşiri devletli Mehmet Ali Paşa hazretleri tarafından bûtakriri ifade ve inha olunup mevaddı esasiye-i mezkûre meclis-i vâlâyi ahkâmı adliyede dahi bil-mütalaa zabıta-i belediye hakkında elzem ve münasip şeyler olduğundan tıpkı inha olduğu veçhile divan-ı hümayun kalemine kaydıyla icap ve iktizalarının tesviye ve icrası hususuna mübâşeret olunmak için lazım gelen ilm-ü haberlerinin tahrir ve itası ve keyfiyet malumları olmak üzere makam-ı vâlâ-yi nezaret-i hariciyeden düvel-i müntahaba sefaretlerine müzekkirei resmîyeler verilmesi meclis-i vâlâ-yi mezkûrede dahi tensip ve bâ mazbata ifade olunmuş ve vakıa mazbata merhumenin havi olduğu mevaddı zabıta-i belediye hakkında elzem ve münasip bulunduğundan mevaddı mâruzanın istizan kılındığı üzere ber-mantık-i mazbata tesviye-i icabı ve bi menhus Teâlâ icrayı fiiliyesiyle husul-ı semeresine itina ve dikkat olunması hususuna ifade-i seniye-i mülûkâne müteallik olarak ol babda emr fi hümayun şevkef-makrûn cenâbı cihanbani şeref-riz sünûh ve sîdur olmuş ve muktezayî münifi üzere mazbata-i merkûme bi-ibaretiha divân-ı hümayun kalemine kayıt olunarak ber minval-i muharrer neza- ret-i müşarûnileyha canibinden dahi sefaretlere başka başka müzekkire-i resmîyeler verilmiş olmağla keyfiyeti mâlum olmak ve bâlâda beyan olunduğu üzere icap ve iktizalarının tesviye ve icrasına mübâşeret kılınmak için Tophane-i âmire canibine işbu ilm ü haber i'fa olundu. 11. Ra. 1261)⁶

⁶ Mesut GÜLMEZ, a.g.e., s. 5-15.

Yukarıda yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ilk polis nizamı polise, kamu düzeninin korunması ve kollanması konusunda düzenlemeler yapma ve uygulama görevinin yanı sıra bugün de geçerli olan caydırıcı, önleyici ve suçluları yakalama amacına dönük faaliyetler ile halka yardım etme görevlerini de vermişti*. Ancak; unutmamak gerekir ki polis nizamı, o günün ihtiyaçlarına cevap vermekten çok ıslahat amacıyla Fransa örneği bir metinden alınmış bir düzenlemedir. O yıllarda, insan hak ve hürriyetleri açısından yoğun düzenlemelerin söz konusu olduğu FRANSA örneğinin alınmış olması kanaatimce yer, zaman ve şartlar açısından kamu düzeni ve güvenliğinin yanı sıra insan hak ve hürriyetlerine verilen önemi de belirten bir belge niteliğindedir.

1845 yılında polis adıyla bir zabıta teşkilatının kurulmasıyla birlikte genel zabıta görevi yürüten teşkilatların sayısı üçe (seraskerlik- iktisap ağalığı- polis) çıkmıştır. Bu tarihlerde İstanbul dışındaki zabıta görevleri Asakiri mansure alayları tarafından yürütülmekteydi. Her sancağın birer tabur zaptiye askeri mevcut olup, bunlar bölük düzeninde kazalara da dağıtılmışlardı. Bu tarihlerde, bölükler bölük ağası, taburlar tabur ağası tarafından, vilayetlerdeki taburlar ise alay beyi Unvanına sahip görevlilerce yönetilmişlerdir. Zaptiye müşiriyetinin "Divanı zaptiye", "meclisi tahkik" adıyla tanınan iki komisyonundan Divanı zaptiye bugünkü "Sulh Ceza Mahkemesi", "meclisi tahkik" ise "sorgu hakimliğinin görev ve yetkilerine sahip birer komisyon olarak görev yapmışlardır. 1867 yılından itibaren ilk kez okuma yazma yabancı ve azınlık dillerini bilenlerin TEFTİŞ MEMURLARI adıyla teşkilata alındığı, ancak 1880 yılında bu uygulamaya da son verilerek polis memurlarının alındığı bilinmektedir.

Zaptiye müşirliğinin kurulmasıyla askeri bir zabıta olma niteliğini kaybeden teşkilat 30 yılı aşkın bu şekilde görev ifa ettikten sonra 1879 yılında yeniden seraskerliğe bağlanmış ve sadrazam Said Paşa imzasıyla yayınlanan bir tezkereyle Asakiri zaptiyenin jandarma usulüne göre tertip ve teşkil edilmesi emredilmiştir. Aynı emirde diğer illerdeki güvenlik hizmetlerinin de seraskerliğe bırakılması, nezaretin sadece İstanbul'un güvenlik işlerine bakması hususu da yer almıştır. 1885 yılından itibaren zaptiye nezareti taşrada da kuruluşunu gerçekleştirmiş bu teşkilat lağvedildiği 1909 yılına kadar bugünkü Emniyet Genel Müdürlüğünün fonksiyonunu icra etmiştir. İstanbul ilinde de 1881 yılında Asakir-i zaptiye teşkilatı lağvedilerek bölük düzeyinde polis birimleri kurulmuş 1885 yılından itibaren aynı uygulama taşrada da gerçekleştirilmiştir. Bu bölükler bir polis müdürüne bağlı olarak, 1 ser komiser, 2 ikinci komiser, 3 üçüncü komiser, 8 polis çavuşu ve 40 polis memurundan (neferinden) oluşmaktaydı.

1894 yılda gelindiğinde 15 vilayette polis teşkilatları kurulmuş bulunmaktaydı. Keza 1899 yılında İstanbul'da 39 bölüğün yanı sıra, sivil polis, polis müfettişliği, süvari polisi ve deniz polisi (1899 yılında kurulmuştur.) kurulmuş bulunmaktaydı.

1896 yılında "Asayiş Vazifesiyle Mükellef Olanların Nizamiye ve Jandarma Asakiri Şahanesiyle Polis Memurlarının Sureti Hareketine Dair Talimat" çıkarılmış, bu talimat polisin görevlerini ve yetkilerini düzenleyen 2. metin olmuştur. Keza, 19 Nisan 1907'de de "Polis Nizamnamesi" yayınlanmıştır.

Meşrutiyet Dönemi ile birlikte zaptiye nezareti de lağvedilmiş, 22.7.1909 tarihinde yayınlanan "İstanbul Vilayeti ve Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Teşkilatına Dair Kanun" yayınlanmak suretiyle Dahiliye Nezaretine bağlı "Emniyeti Umumiye Müdürlüğü" kurulmuştur. Bu tarihte Dahiliye Nazırı Talat Paşanın başkanlığındaki bir heyetin Avrupa ülkelerine gittiği ve incelemeler yaptığı özellikle Viyana Polis Teşkilatının incelendiği 1910 yılından sonra yeni birimler kurulduğu, yeni gelişmeler kaydedildiği TBMM'nin kuruluşundan sonra bugünkü Emniyet Genel Müdürlüğünün temelini atıldığı, kamu düzeni ve güvenliğiyle ilgili hizmetlerin 2 yıl müddetle iki Genel Müdürlük (biris İstanbul Hükümeti yani padişaha bağlı, diğeri ise Ankara'da Millî Hükümete bağlı) aracılığıyla yürütüldüğü Millî mücadelenin kazanılması ile birlikte 1922 yılında İstanbul'daki Emniyeti Umumiye Müdürlüğü'nün tarihe karıştığı bilinmektedir.⁷

CUMHURİYET POLİSİ

Kurtuluş Savaşı, Kurtuluşu; Cumhuriyeti, insan hak ve hürriyetlerini, Atatürkçü düşünceyi ve buna bağlı olarak yeni bir "Kamu düzen ve güvenliğini koruma, kollama anlayışını" ve bu anlayışa uygun polis teşkilatını da beraberinde getirmiş, 1924 yılında Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Ankara'da kurularak teşkilat yeniden düzenlenmiştir.

1924 yılında "Emniyeti Umumiye Müdürü'ne bağlı olarak bir Müdür Yardımcısı, Üç Şube (Birinci Şube-ikinci Şube - Üçüncü Şube) bir evrak memurluğu ve polis mecmuası müdürlüğü bulunmaktaydı.

İlk (1924 tarihli) Emniyeti Umumiye Müdüriyetinin küçük küçük teşkilatlanmasına rağmen bünyesinde "POLİS MECMUASI MÜDÜRLÜĞÜ"ne yer vermiş olması anlamlı ve ilgi çekicidir. Bu birim, 1924 şartlarında HALKLA İLİŞKİLERE verilen önemi çok açık ve net bir biçimde ifade etmektedir. Yayın yapmanın, meslek mensupları ve halkla ha

⁷ Cumhuriyetin 60. yılında Türk Polisi, Em. Gnl. Md. yayım, 1983, Ank. s. 32.

berleşmenin hizmet açısından önemi bu birimle vurgulanmıştır. Kanaatimce, bu birim Cumhuriyetin ve Atatürk Türkiye'sinin yeni anlayışını, polise ve halka bakış açısını yansıtmaktadır.

1924- 1932 yılları arasında polis teşkilatındaki gelişim ve iyileştirmeler Bütçe Kanunları ile sağlanmış, 1932 yılında 2049 sayılı "Polis Teşkilat Kanunu" çıkarılmış, bu tarihe kadar 1908 yılında çıkarılan Polis Nizamnamesi hükümleri uygulanmıştır.

1937 yılında, bugün de yürürlükte bulunan 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur. Keza; 1938 yılında da "Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu" yürürlüğe girmiştir.

3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu ile birlikte "Memleketin umumî emniyet ve asayiş işleri" İçişleri Bakanının sorumluluğuna verilmiş⁸ Bakanın bu sorumluluğunun Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı gerektiğinde bütün zabıta kuvvetleri aracılığıyla yerine getireceği, Bakanlar Kumlu Kararıyla gerektiğinde Ordu Kuvvetlerinden de istifade edebileceği belirtilmiştir. Kanunda; polis ve jandarmanın genel zabıta teşkilatları, polisin silahlı icra ve inzibat kuvveti olduğu, üniformalı ve sivil olarak görev yapabileceği, illerde Emniyet Müdürlerinin, ilçelerde Emniyet Amiri veya Emniyet Komiserlerinin, Polis teşkilatı bulunan yerlerde iskele ve istasyonlarda Emniyet Komiserlerinin Emniyet Makamları olduğu polisin adli, idari ve siyasi olarak üçlü bir görev ayrımı içinde çalışacağı, görevlilerin meslek dereceleri ve unvanları, Emniyet Genel Müdürlüğü Merkez Teşkilatının, Genel Müdür Yardımcıları, Teftiş Kumlu Başkanlığı, 4 Daire Başkanlığı, Hukuk İşleri Müdürlüğü, Önemli İşler, Arşiv Müdürlükleri ve Tercüme Bürosundan oluşacağı, lüzum görülen illerde polis okullarının açılacağı, ayrıca; polis mesleğine giriş şartları, intihap ve tayin usulleri, ödül ve cezalar ve disiplin kurulları ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir.

3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu 49 yıldır yürürlükte olmakla beraber kanaatimizce fiilen yürürlükte olan maddesi yok denecek kadar azdır. Kanunun 1. maddesi İçişleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname⁷ ile yürürlükten kalkmış, yurdun iç güvenlik ve asayişinin sağlanması görevi Bakana değil İçişleri Bakanlığına verilmiştir.⁸

* 3201 S.K. Md. 1.

⁷ 176 S.K.H.K. 13 Aralık 1983.

⁸ 3201 sayılı Kanunun 1. maddesinde bu sorumluluk doğrudan İçişleri Bakanına ait idi, yeni düzenleme ile görev ve sorumluluk Bakana değil Bakanlığa verilmiştir.

3201 sayılı Kanunun görevlilerin hizmet şartları, nitelikleri, atanma ve yer değiştirmeleri, ilerleme, yükselme, ödev, hak, yükümlülük, sorumluluk, aylıklar, ödenekler ve benzeri özlük haklarını düzenleyen hükümleri 14 Temmuz 1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun değişik 237 nci maddesinin 31 Temmuz 1970 tarih ve 1327 sayılı Kanunla değişik (b) fıkrasıyla, kanunun jandarma ile ilgili bölümleri 10 Mart 1983 tarih ve 2803 sayılı Kanunla, Kanunun 16. maddesi, 3046 sayılı Kanunla, Kanunun Polis Enstitüsüyle ilgili 18, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 50 nci maddeleri, 28 Kasım 1984 tarihinde yürürlüğe giren "Polis Yüksek Öğretim Kanunu" ile, Kanunun 34 üncü maddesi, 13.9.1943 tarih ve 4489 sayılı Kanunun 8 inci maddesiyle, kanunun intihap ve tayin usulleriyle ilgili 43 üncü maddesi 2451 sayılı "Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usulüne İlişkin Kanun" ile, Kanunun 17 ve 47 nci maddesi Genel Kadro Kanunu ile/1 56 nci maddenin son bendi ve 57 nci madde 8.6.1949 tarih ve 5434 sayılı Kanunun 135 inci maddesiyle, kanunun inzibat komisyonları ve inzibati cezalarla ilgili 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 84 üncü maddeleri 19.2.1980 tarih ve 2261 sayılı Kanunla, kanunun 86. maddesinin (c) fıkrası 3 Kasım 1980 tarih ve 2330 sayılı "Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanunun 11 inci maddesinin (c) fıkrasıyla, kanunun 95 inci maddesi Genel Kadro Kanunu ile yürürlükten kaldırılmış bulunmaktadır. Kanaatimizce, 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununun "Emniyet Teşkilat Bölümleri" ile ilgili 8, 9, 10 uncu, merkez ve taşra teşkilatlarının irtibat ve ilişkileriyle ilgili 11 inci maddesinin, Emniyet Teşkilatının Meslek Dereceleriyle ilgili 13 üncü maddesinin 12 tek taraflı olarak işletilen Kanunun 15 inci maddesinin, 21, 24, 25, 26, 35, 45, 46, 53, 60, 64, 65, 66 ve 67 nci maddelerinin de günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.⁹¹⁰¹¹

Değişen ve gelişen şartların gereği olarak 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununda sırasıyla 15.6.1938 tarihinde 3452 sayılı kanunla, 16.12.1940 tarihinde 3939 sayılı kanunla, 13.12.1946 tarihinde 4868 sayılı kanunla, 24.2.1954 tarihinde 6276 sayılı kanunla, 15.4.1959 tarihinde 7257 sayılı kanunla, 20.1.1960 tarihinde 7410 sayılı kanunla, 8.8.1961 ta-

⁹ Emniyet Genel Müdürlüğü Merkez ve Taşra kadrolarıyla ilgili Bakanlar Kurulu Kararnamesi 13 Ağustos 1984 gün ve 18488 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.

¹⁰ Meslek Derecelerinde sayılan unvan ve görevler kadro kanunu ile değişmiş veya yürürlükten kalkmış bulunduğundan, meslek dereceleri anlamını yitirmiştir.

¹¹ Söz konusu değişiklikler, ya da yeni bir teşkilat kanunu için uzun yıllar çaba gösterdiği ancak gerçekleştirilemediği, bu çalışmaların hâlâ da sürdürüldüğü bilinmektedir.

rihinde 342 sayılı kanunla, 28.12.1972 tarihinde 1649 sayılı kanunla, 19.2.1980 tarihinde 2261 sayılı kanunla, 1.4.1981 tarihinde 2448 sayılı kanunla ve son olarak 11.8.1982 tarihinde 2696 sayılı kanunla değişiklikler yapılmıştır.

Polisin Vazife ve Salahiyetlerini Gösteren Temel Kanun, 14 Temmuz 1934 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 2559 sayılı Kanun'dur. 52 senedir, yürürlükte olan bu kanuna göre polis, "Asayiş, amme, şahıs tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini koruyan, halkın ırz, can ve malını muhafaza eden ve ammenin istirahatini temin eden, yardım isteyenlere, yardıma muhtaç olan çocuk, alile ve acizlere muavenet eden ve diğer kanunların kendisine verdiği görevleri yapan bir kamu görevlisidir.

Polis suç ve suçluluğa engel olmak, caydırıcı olmak ve mevcut kamu düzenini korumak için bazı tedbirler alır, bu amaçla nokta ve devriye hizmeti diye tanımlanan hizmeti yürütür, tüm bu çabalara rağmen suç işlendiğinde suçluları kamu adına yakalar ve suç kanıtlarıyla birlikte yargılanmak üzere yargı mercilerine gönderir. İlki polisin İdarî, ikincisi ise polisin adlî görevidir.

Polis Kanunların verdiği yetkiye dayanarak suç işleyenlerin ve işlemesi muhtemel olan kimselerin parmak izi ve fotoğraflarını alarak arşivler, umuma mahsus istirahat ve eğlence yerlerinin tahkikatlarını yaparak açılıp, açılmaması hususunda mülkî amire görüş bildirir. izin alınmadan açılan bu tür yerleri kapatarak faaliyetlerini durdurur. Suç eşyalarını zapt eder, suçluları ve suç eşyalarını arar, suçluları yakalar, mecbur kaldığında ve kanunda gösterilen hallerin gerçekleşmesi halin de silah ve zor kullanır.

1934 yılında yayımlanarak yürürlüğe giren ve 52 yıldır yürürlükte olan 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununun bugüne kadar bazı maddeleri 10.6.1935 tarihinde 2770 sayılı kanunla, 16.7.1965 tarihinde 694 sayılı kanunla, 25.6.1973 tarihinde 1758 sayılı kanunla, 19.2.1980 tarihinde 2261 sayılı kanunla ve son olarak 16.6.1985 tarihinde 3233 sayılı kanunla değiştirilmiş ve günün şartlarına göre yeniden düzenlenen iştir.

29.6.1938 tarihinde kabul edilen 3534 sayılı "Emniyet Teşkilatına Ek Kanun" ile lüzumu halinde Emniyet Genel Müdürü kadrosunun bir Vali kadrosu ile tebdil edilebileceği hükmü getirilmiş, uygulamada "Lüzumu halinde" ifadesinin zorunlu bir hüküm gibi yorumlanarak Emniyet Genel Müdürlüğüne Vali kadrosunu almış bir görevlinin getirilmesi geleneği sürdürülmüştür.

Yapılan tespitlere göre Cumhuriyet döneminden bugüne kadar İsmail Hamit OSKAY (24.10.1923-6.2.1924) üç ay on iki gün, Muhittin Memduh ÜSTÜNDAĞ (23.2.1924-29.6.1925) bir yıl, dört ay, altı gün, Mehmet Rıfat DANIŞMAN (21.9.1925 - 5.8.1930) dört yıl, on ay on dört gün, Tevfik Hadi BAYSAL (5.8.1930- 17.7.1934) üç yıl, on bir ay, on iki gün, İbrahim Şükrü SÖKMEN SÜ ER (20.9.1934- 17.7.1939) dört yıl, dokuz ay, yirmi yedi gün, Ali Rıza ÇEVİK (17.7.1939- 11.7.1941) bir yıl on bir ay, yirmi dört gün, Osman Sabri ADAL (11.7.1941 -3.8.1946) beş yıl, yirmi iki gün, Haluk Nihat PEPEYİ (13.11.1946 - 7.7.1947) yedi ay, yirmi dört gün, Ahmet DEMİR (22.8.1947- 15.11.1947) iki ay, yirmi üç gün, Gafur SOYLU (15.11.1947- 16.6.1950) iki yıl, yedi ay, bir gün, Mehmet Ferruh ŞAHİNBAŞ (20.6.1950-21.9.1950) üç ay bir gün, Servet SÜREN- KÖK (21.9.1950-25.1.1951) dört ay, dört gün, Kemal AYGÜN (31.1.1952- 1.6.1954) iki yıl dört ay, Ethem YETKİNER (5.6.1954- 12.9.1955) bir yıl, üç ay, yedi gün, Cemal GÖKTAN (9.10.1957-24.10.1960) üç yıl, on beş gün, Necip SAN I (2.6.1960 - 5.1.1961) yedi ay, üç gün, İhsan ARAŞ (17.4.1961 - 16.7.1963) iki yıl, iki ay, yirmi dokuz gün, Ahmet DEMİR (16.7.1963-3.12.1965) iki yıl, dört ay, on yedi gün, Hayrettin HAKİP- OĞLU (3.12.1965-4.12.1969) dört yıl, bir gün, Ömer Naci BOZ- KURT (20.5.1970- 28.4.1971) on bir ay, sekiz gün, Ekrem Sedat KİR- TETEPE (28.4.1971 - 18.1.1972) sekiz ay, yirmi gün, Orhan Alâeddin ERBUĞ (18.1.1972-22.6.1974) iki yıl, beş ay, dört gün, Celalettin TÜFEKÇİ (13.8.1974-25.2.1976) bir buçuk yıl, on iki gün, A. Metin DİRİMTEKİN (9.4.1976-3.10.1977) Bir buçuk yıl, yirmi gün, Vecdi GÖNÜL (22.9.1977 - 8.2.1978) dört ay, on altı gün, Gürbüz ATABEK (8.2.1978-6.6.1978) üç ay, yirmi sekiz gün, A. Haydar ÖZKIN (19.7.1978- 3.12.1979) bir yıl, dört ay, on dört gün, Rafet KÜÇÜKTİRYAKİ (3.12.1979 - 22.3.1980) üç ay, on dokuz gün, İsmail DOKUZOĞLU (22.3.1980- 12.9.1980) beş ay, yirmi gün, Korgeneral Hayrettin TOLUNAY (12.9.1980- 2.1.1981) üç ay, yirmi gün, Fahri GÖRGÜLÜ (2.1.1981 • 16.4.1984) üç yıl, üç ay, on dört gün Emniyet Genel Müdürü olarak görev yapmışlardır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Ahmet DEMİR değişik tarihlerde iki kez Emniyet Genel Müdürlüğü görevini ifa etmiş olan ilk yöneticidir. 63 yıl içinde 32 Genel Müdür değişmiş, bugüne kadar en uzun süreyle, Mehmet Rıfat DANIŞMAN (21.9.1924 -5.8.1930) beş yıl on ay, on dört gün süreyle, en kısa süreyle Ahmet DEMİR (22.8.1947- 15.11.1947) iki ay yirmi üç gün süreyle Genel Müdürlük görevini yürütmüşlerdir.

Cumhuriyet Türkiye'sinde görülen gelişme ve değişmelere paralel olarak polis teşkilatının da giderek büyüdüğünü ve geliştiğini görüyoruz.

1932 yılına gelindiğinde "Kaçakçılığın men ve takibi" ülkemizin ve polisin önemli problemlerinden birisidir. Bu sebeple 7.1.1932 tarihinde 1918 sayılı Kanun yürürlüğe konulmuş bu kanunla polisin görev alanı biraz daha genişlemiş, 1933 yılında yürürlüğe giren 2313 sayılı "Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun" ile birlikte görevlilerin bu alanda uzmanlaşmaları ve yetiştirmeleri de sağlanmıştır.

1934 yılına gelindiğinde vatandaşların ellerinde bulunan silahlar asayiş açısından problem olmaya başlamış 22.12.1934 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe konulan 2637 sayılı Kanunla "Taşınması Yasak Olmayan Silahların Alım Satımı" düzenlenmiş, bu kanun polisin görev alanına ve hizmet götürme biçimine de açıklık getirmiştir.

1937 yılında Emniyet Teşkilatında çalışan görevlilerin sayıca artması ve zaman zaman disiplin suçları işlemleri göz önüne alınarak, 1.11.1937 tarihinde kabul edilen "Emniyet Teşkilatı Mensuplarına Verilecek İnzibati Cezalara Dair Tüzük" yürürlüğe konulmuş, aynı yıl (9.11.1937 tarihinde) polis mesleğine giriş ve poliste terfi esasları da, yürürlüğe konulan bir tüzükle düzenlenmiştir.

1938 yılında da iç düzenlemeler sürdürülmüş ve 21.6.1938 tarihinde kabul edilen "Emniyet Teşkilatı Mensuplarının Sicil ve Gizli Tezkiye Varakaları Hakkında Tüzük" yürürlüğe konulmuştur.

1945 yılı polisin eğitiminin önem kazandığı yıldır. Emniyet Teşkilatının amir ve memurlarının belli usul ve esaslara göre eğitilmeleri 17 Mart 1945 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe konulan "Ankara Polis Enstitüsü ile Polis Okulları Tüzüğü" ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

10.6.1949 tarihinde kabul edilen 5442 sayılı "İl İdaresi Kanunu" ile birlikte polisin taşra birimleri mülkiye amirlerinin emrinde, dilrik düzen ve güvenliği sağlamak amacıyla yeniden düzenlenmiş, bu yeni uygulama merkez otoritesinin giderek azalması sonucunu doğururken tersine il ve ilçelerde otoritenin artmasına yol açmıştır.

1950'li yıllarda özellikle kırsal kesimde giderek artan "hayvan hırsızlıkları" zabıtaya problem olurken, yürürlüğe konulan (22.3.1950) 5617 sayılı "Hayvan Hırsızlığının Men'i Hakkında Kanun" ile bu husus düzenlenmiş, aynı yıl (15.7.1950 tarihinde) yürürlüğe konulan 5682 sayılı "Pasaport Kanunu" ile ülkeye giriş, çıkış, sınırlamalar ve benzeri düzenlemeler ile vatandaşların Anayasada yer alan seyahat hürriyetleri belli bir disiplin ve düzene bağlanmıştır. Keza; 5683 sayılı kanunla da yabancıların Türkiye'de ikamet ve seyahatleri düzenlenmiştir. Emniyet mensuplarının sosyal dayanışmaları ilk kez 1951 yılında ağırlığını hissettirmiş ve bu yıl polis bakım ve yardım sandığı kurulmuştur.

1953 yılı, ülkemizde trafik kazalarının ve giderek yoğunlaşan trafik akımının yanı sıra vatandaşlar üzerinde bulunan ateşli silahlar ve bıçakların problem olduğu yıldır. Karayolları üzerinde trafiği tanzim ve murakabe etmek amacıyla 11.5.1953 tarihinde 6085 sayılı “Karayolları Trafik Kanunu” 10.7.1953 tarihinde ise 6136 sayılı “Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun” yürürlüğe konulmuştur. Özellikle 6085 sayılı kanun polise yeni görevler vermiş ve bu görevlerin gereği olarak yeni bir teşkilatlanmaya gidilerek bu alanda polis eğitime çalışılmıştır.

Bilindiği üzere yardım isteyen ve yardıma muhtaç olanlara yardım etme görevi ta kuruluşundan bu yana polisin temel görevleri arasında yer almıştır, ancak korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili olarak polisin görevi, ilk kez 24.5.1957 tarihinde yürürlüğe konulan “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” ile açıklık kazanmıştır.

1961 yılında polise, toplum sağlığını tehdit edebilecek zührevi hastalıklarla mücadele etme görevi de verilmek suretiyle hizmet alanı biraz daha genişletilmiştir. Polis, 30.3.1961 tarihinde kabul edilen “Genel Kadınlar ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü” gereği fuhuş yapan ve yaptıranların murakabesini de üstlenmiştir.

1963 yılı, Anayasasının vatandaşlara sağladığı temel hak ve hürriyetlerin yoğun bir biçimde kullanıldığı, özellikle toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin giderek arttığı bir yıldır.

Artık suç işleme biçimi toplumda giderek değişmekte bireysel suç işlemenin yanı sıra toplu olaylar ve suçlar meydana çıkmakta özellikle toplu olarak hakların kullanılmasının ayrıntılarıyla düzenlenmesi gerekmektedir. İşte 10.2.1963 tarihinde kabul edilen 171 sayılı Kanun ile, (Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun) bu hakkın kullanılması da düzenlenmiş, bu kanun, polise hizmet açısından açıklık getirmiştir. Ancak; o güne kadar bireysel suç ve suçluluğu önlemek ve suçluları yakalamak amacıyla teşkilatlanmış ve buna göre bir eğitim gören polis toplumsal olayları ve suçları önlemede güçlüklerle karşılaşmış ve 15.7.1965 tarihinde kabul edilen 654 sayılı Kanun ile ayrıca teşkilat oluşturulmuştur. Toplum zabıtası 1965 yılında toplumsal olaylara engel olmak ve toplu olarak işlenen suç ve suçlularla mücadele etmek amacıyla kurulmuştur.

Polise görevinde yardımcı olan ve bulunmadığı zaman ise onun yetkilerine haiz olarak görev yapan çarşı ve mahalle bekçileri teşkilatı 772 sayılı Kanunla 1966 yılında kurulmuştur.

18.11.1967 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü Mensuplarına Verilecek Tanınma Karneleri Hakkında Yönetmelik, 31.7.1969 tarihinde de “Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne Dair Tüzük” kabul edilerek yürürlüğe konulmuş, bu uygulama ile polisin görev ve hizmet alanı biraz daha genişletilmiştir.

1971 yılında Emniyet Teşkilatının reorganizasyonu için çalışmalar yapılmış teşkilat şeması yeniden düzenlenmiş, yeni birimler kurulmuş ancak 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununun ilgili maddesi değiştirilmeden Bakan tasarrufuyla bu düzenlemeler yapıldığı için kanaatimce bu birimler hukukî dayanaktan yoksun olarak görev yapmışlardır.

Yeni Teşkilat şeması ile birlikte Genel Müdür Yardımcısı sayısı altıya yükselmiş, Genel Sekreterlik ihdas edilmiş, Daire Başkanlığı sayısı ise 16'ya yükselmiştir. Aynı yıl (6.11.1971 tarihinde) “Emniyet Hizmetleri Sınıfı Mensuplarının Atama ve Yer Değiştirmeleri Hakkında Yönetmelik” yürürlüğe konularak ilk kez Atama ve Yer Değiştirme esas ve usulleri kişilere göre değişmeyen, kayırmaları önleyen objektif esaslara bağlanmıştır. 8.9.1971 tarihinde suç ve suçlulukla polisin daha etkili bir mücadele verebilmesi amacı ile 1481 sayılı “Asayişe Müessir Bazı Fiillerin Önlenmesi Hakkında Kanun” yürürlüğe konulmuş, 1972 yılında (22.11.1972 tarihinde) 1630 sayılı Dernekler Kanunu ile derneklerin faaliyetleri düzenlenmiştir.

Giderek artan nüfus sayısına karşılık polis sayısının aynı oranda arttırılamayışı suç ve suçluluğun tespitinde polis için problemler yaratmaya başlamış, polisin genel kontrolü ve denetimini amaçlayan 1774 sayılı “Kimlik Bildirme Kanunu” bu amaçla 26.6.1973 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. 3.4.1973 tarihinde “Polis Mesleğine Gireceklerde Aranılacak Sağlık Şartlarına Dair Yönetmelik”, 22.8.1973 tarihinde de “Emniyet Hizmetleri Sınıfı Mensupları Kıyafet Yönetmeliği” yayınlanmış, polisin kılık kıyafeti yeniden düzenlenmiştir.

1974 yılına gelindiğinde özellikle teşkilat yapısında 1971 yılında yapılan değişikliklerin ihtiyaca cevap vermediği, yeni kurulan birimlerin yetersiz olduğu görülerek Emniyet Genel Müdürlüğü Merkez Teşkilatı yeniden düzenlenmiş, Genel Sekreterlik, Tetkik Kurulu ve Hukuk Müşavirliği kaldırılmış, Genel Müdür Yardımcılarından oluşan “Sevk-İdare Yüksek Kurulu” adı ile bir kurul, Genel Müdüre doğrudan bağlı “Tanıtma ve Protokol Daire Başkanlığı”, “Sağlık Daire Başkanlığı” kurulmuş, 1971 yılında Teşkilat Şemasında yer alan “Bilgi İşlem Daire Başkanlığına yer verilmemiştir. Keza daha önce Şube Müdürlüğü olan Arşiv Şube Müdürlüğü, Daire Başkanlığı olarak yeniden düzenlenmiştir.

BİLİMSEL NİTELİKLİ İLK ÇALIŞMA

Birinci 5 Yıllık Kalkınma Planının "İdarede Yeniden Düzenleme" başlıklı bölümünde, plan hedeflerinin gerçekleşmesinde başarı sağlamak için planların uygulanmasında en önemli araç olan Devlet İdaresinin kendisinden beklenenleri yapacak bir duruma getirilmesinin zorunluluğuna değinilmiş ve yeniden düzenlemede göz önünde bulundurulacak ilkeler belirtilmiştir. Öte yandan Birinci 5 Yıllık Kalkınma Planının sonuncu uygulama yılı olan 1967 Yılı Programında, geçen 4 yıllık sürede ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşılmamasının nedenleri arasında yeniden düzenleme tedbirlerinin gerçekleştirilmemiş olmasının başta geldiği belirtildikten sonra yeniden düzenleme çalışmalarının ağır yürütmesi ve uygulamaya geçilmemesi, köklü değişikliklere dayanak olacak bilimsel araştırmaların yetersizliğine ve bazı konularda da yokluğuna bağlanmıştır.

2.9.1967 tarihinde Bakanlar Kurulu aldığı bir kararla İçişleri Bakanlığına "İçişleri Hizmet ve Teşkilatını Yeniden Düzenlemek Amacı ile İçişleri Bakanlığı Teşkilatına dahil bütün kuruluşların merkez ve taşra kademeleri ile Bakanlığa bağlı veya denetimi altındaki kuruluşlar ve Mahalli İdareler üzerinde amaç, görev ve yetkilerin dağılışı, hizmetlerinden sorumlu personel teşkilat yapıları ve teşkilatın işleyişi, yönlerinden Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet Personel Dairesi, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, ilgili fakülteler, lüzum görülecek diğer yerli ve yabancı teşekküllerden de yararlanarak bir araştırma yapılması için yetki vermiş",¹⁴ bunun üzerine oluşturulan kurul Prof. Dr. Arif Payaslıoğlu'nun ve T.O.D.A.İ.E. uzmanlarından proje danışmanı Kenan SÜRGİT 'in yardımcıları ile çalışmalara başlamış, bu amaçla araştırmacılara T.O.D.A.İ.E.'nin yardımı ile bir haftalık bir seminer düzenlenmiş, 5.8.1967 tarihinde fiilen başlayan çalışmalar (İç-Düzen) Genel Raporu 27.12.1971 tarihinde ilgililerce Bakanlık Makamına sunulması ile son bulmuştur. İçişleri Bakanları Dr. Faruk Sükan, Haldun Menteşeoğlu ve Hamdi Ömeroğlu ile müsteşarlar Osman Meriç ve Hayrettin Ersöz'ün katkı ve destekleri ile gerçekleştirildiği belirtilen araştırmanın yönetim kurulunda Niyazi Aras, Turgut Kılıçer, Ziya Kasnak oğlu, Hayrettin Ersöz, Ziya Çöker, Bahattin Ablum, Fikret Nazilli, Ertuğrul Süer ve A. Nazif Demiröz, Proje Müdürlüğünde ise sırası ile Ziya Çöker, A. Nazif Demiröz ve Metin Dirim tekin de görev almışlardır. Keza Kolluk Hizmetleri ile ilgili araştırmalar ve araştırma sonucu raporları, ekip başkanları Kaşif Ünal, Alaattin Özipek, Genel Rapor-¹²

¹² Kolluk Hizmetleri, (İç-Düzen) Genel Rapor, Kitap I, T.C. İçişleri Bakanlığı İç Düzen Yayınları No. 4, Ankara 1972.

tör Günalp Varol, Araştırmacılar Galip Demirel, Yılmaz Ergun, Ergun Gökdeniz, Sadi Talaysüm, Fikret Tim, İsmail Turnacılar, Mahmut Yılbaş, Ata Yıldırım, Bedii Yüken, Muhittin Yüksel oğlu tarafından hazırlanmış, hazırlanan bu raporlar- dayanak alınarak, Zabitanın İdari Görevleri Alaattin Özipek ve Günalp Varol tarafından, Zabitanın Siyasî Görevleri Alaattin Özipek ve Günalp Varol tarafından, Zabitanın Adli Görevleri Alaattin Özipek tarafından, Zabitanın Askerî Görevleri Galip Demirel ve Alaattin Özipek tarafından, Bazı Makam ve Kurulların Zabıta Görevleri Alaattin Özipek ve Ata Yıldırım tarafından, Özel Zabitanın Görevleri, Alaattin Özipek ve Galip Demirel tarafından, Zabitanın Danışma ve Yardımcı Görevleri Alaattin Özipek ve Galip Demirel tarafından yazılmıştır!¹³

SUÇ VE SUÇLU NİTELİĞİNDE DEĞİŞME

1960 yılma gelinceye kadar ülkemizde genellikle "Asayişe Mütcellik Olaylar" olarak tanımlanan hırsızlık, dolandırıcılık, adam öldürme, darp, gasp ve yaralama biçimindeki suçlar işlenmiş, özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda ise suç niteliğinde değışme görölmüş, ideolojik amaçlarla işlenen suçlar ortaya çıkmıştır. Özellikle 1970 sonrasında pankart asma, bomba atma, silahlı ve ideolojik amaçlı soygunlar, toplu gösteri yürüyüşleri, siyasî nitelikte grevler, lokavtlar, boykotlar, direnişler ve devlete, onun kuvvetlerine silahlı saldırılar, duvarlara yazı yazmalar... bu yılların her gün alışılan günlük olayları haline gelmiştir.

Suçta görölen bu değışmeye paralel olarak suçlu niteliğinde de değışmeler görölmüş, suçlar birlikte, amaçlı ve toplu biçimde işlenmeye başlanmış, suçluların daha çok genç nesil diyebileceğimiz 18-22 arasındaki kişilerden oluştuğu, bunların yakalanmaları halinde planlı biçimde ifade verdikleri, bu ifadelerden özel bir yöntemle yetiştirilmiş oldukları gözlenmiştir.

Temel hak ve hürriyetlerin, başkalarının temel hak ve hürriyetlerini çiğneyerek uygulandığı bu dönemde, polisin arzu edildiği biçimde olayları önleyemediği, günde ortalama olarak 20 kişinin hayatını kaybettiği, ülke ekonomisinin giderek çökertildiği, okullarda İstiklal Marşımızın bile söylenmediği, bir taraftan yabancı ideolojilerin sloganları duvarlara yazılırken, mitinglerde açıkça Cumhuriyet, Atatürk İlke ve İnkılaplarına aykırı eylemler yapılırken diğer taraftan karşıt grupların da aynı şekilde teşkilatlanarak eylemler ortaya koyduğu, kurtarılmış bölgelerden söz edildiği, din kurallarının maske edilerek din, z

¹³ a.g.e., s. 161-168.

hep, ırk, dil ayrımlarının yapıldığı iç ve dış güçlerce desteklendiği, acı ve üzüntülerle dolu bir dönem yaşanmıştır.

Kanaatimizce bu dönemde POLİSİN EĞİTİM, ARAÇ, GEREÇ, SİLAH ve MALZEME eksikliği bariz bir şekilde ortaya çıkmış ve polisin yeniden düzenlenmesi kaçınılmaz olmuş, ancak ülkedeki genel yönetim kargaşasından kaynaklanan problemler teşkilatımıza da yansdığından o yıllarda çözüm için ne zaman, ne de uygun zemin bulunamamıştır.

Kanaatimizce 1960-1980 dönemi, polis açısından DERS ALINMAST gereken, üzülererek hatırladığımız, her şeye rağmen, uzun namlulu otomatik silahlara genellikle Kırıkkale tabancalarla karşı koyduğumuz, en modern araç ve gereçlerle suç işleyenleri ekonomik ömrünü doldurmuş araç ve gereçlerle takip ettiğimiz, bilmediğimiz, görmediğimiz bombalı pankartları canımız pahasına indirmeye çalıştığımız, bu uğurda rahmetle andığımız ŞEHİT MENSUPLARIMIZI kaybettiğimiz bir dönem olmuştur.

Bu dönem için kuşkusuz ileride belgeleriyle çok şey yazılacak ve tartışılacaktır. Ancak bu dönemleri yaşayan ve objektif olarak inceleyen, Vatan, Millet, Bayrak ve ülkemizin bölünmez bütünlüğü için ATATÜRK ilke ve inkılaplarından başka bir görüş ve ideolojiyi benimsememiş, her türlü dernek ve grubun dışında kalmış bir emniyet mensubu olarak bu yazıyı yazarken kamuoyunca yanlış anlaşılan bir konuyu burada belirtmeyi bir ödev ve vicdan borcu bilmekteyim...

12 Eylül 1980 öncesinde "Polis ideolojik amaçlarla bölünmüştür" ifadesi kanaatimce gerçeği yansıtmamakta ve yanlış anlaşılmaktadır. Poliste 12 Eylül 1980 öncesi kurulan dernekler başlangıçta görevlilerin masum istek ve özlük haklarını (Tayin, Terfi, Kadro alma konularında) usulüne uygun biçimde elde etme amacıyla iyi niyetlerle kurulmuştur. Ancak "her yönetimin kendi siyasi görüşü doğrultusunda olan görevlileri değerlendirdikleri" görüşü görevliler arasında yaygın olduğundan görevliler farklı derneklere kayıtlarını yaptırmış ve yönetim kurullarının fikirlerini benimser (benimsemese bile sesini çıkarmamıştır) gözükmiştir. Kuşkusuz ideolojik amaçlarla bu dernekleri kullanan ve siyasi pota içine çekmeye çalışanlar olmuş ve sonuçta bu konuda başarılı da olmuşlardır. Sonuç ne olursa olsun kesinlikle bildiğim şey, Atanma, Yer değiştirme, Terfi esasları değişen yönetim ve politikalara göre değiştiği, dürüst, bilgili, becerili ancak herhangi bir siyasi görüşü zimmen de olsa benimsememiş görevlilerin pasif görevlerde çalıştırıldığı, bunlara görev verilmediği, bunların gözetilmediği dönemlerde benzeri tehlikeler her zaman olabilecek, polis de kendisini değişen yönetimlerin değişen ilke ve prensipleri yanında bulacak, bundan memleketimiz, halkı-

mız, teşkilatımız ve mensuplarımız yara alacak, zararlar görebileceklerdir. Kanaatimce, polisi birlik, beraberlik, dayanışma ve eşit hizmet sunma ilkesi içinde yönetmenin yolu, dönemlere ve politikalara göre değişmeyen kanunî düzenlemelerle özlük haklarını düzenlemektir. Yaptığımız incelemelere göre polisteki dernekleşmenin özünde bu problem yatmaktadır, görevliler arasında 12 Eylül 1980 öncesinde olduğu belirtilen görüş ayrılıkları, görevlilerin bilinçli olarak bu düşünceler içine çekilmelerinden kaynaklanmıştır.

1980- 1983 DÖNEMİ

İşte 12 Eylül 1980 tarihine yukarıda açıklanan kargaşa ortamı içinde gelinmiş ve bu tarihten sonra poliste yeniden düzenlenme çalışmalarına başlanmış ve gerekçe olarak "Dünyadaki büyük gelişim ve değişmelere paralel olarak yurdumuzda da hızlı nüfus artışı, sanayileşme, köylerden şehirlere vuku bulan büyük akımlar nedeniyle doğan sağlıklı kentleşme, dış etkenler 1961 Anayasasının getirdiği sorumsuz ve kontrolsüz hürriyetler, iç siyasi çekişmeler, kasıtlı ve sunî olarak yaratılan ırk ve dinî inanç ayrımları ve benzeri birçok nedenlerle büyük bir kargaşanın hüküm sürdüğü belirtildikten sonra¹⁴ 12 Eylül öncesinde Emniyet Teşkilatının yapı ve hizmetlerinde aşağıda belirtilecek özelliklerin tespit edildiği ve yeniden düzenlenmeye gerekçe olarak gösterilmiştir. Buna göre :

1. Teşkilat, merkezi emir ve komuta zincirine bağlı olmakla birlikte, merkezde araştırma ve incelemeye dayalı plan ve programlara bağlı kalınmadan, belli bir amaca yöneltmeyen yapısal değişiklikler yapılırken, taşrada günlük nedenler sonucu merkezin bilgisi ve kontrolü dışında fonksiyon birliğini dağıtıcı birimler ihdas ediliyordu.

2. Genelde dar bölge sorumluluk esasına dayanan karakol teşkilatlarının günün şartlarına uygun teşkilat, malzeme, kadro subjektifliği içinde olmaması, karakolların, nüfus artışı süratli ve kötü kentleşme sonucu görev ve sorumluluk alanlarının büyümesi ve buna karşın yeni karakolların açılmaması, polisin kovuşturucu ve önleyici hizmetlerini menfi yönde etkilemekte, karakolların sorumluluk bölgelerindeki asayiş hizmetlerinin terkedilerek şube kuruluşlarına aktarılması ve şube teşkilatlarının bu hizmetleri yeterince yerine getirememesi sonucu hizmetler sahipsiz, karakollar görevsiz ve yetkisiz bırakılıyordu.

¹⁴ Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi, a.g.e., s. 42.

3. Fonksiyonel hizmetler bir kısım illerde Şube Müdürlüğü, diğerlerinde Şube Şefliği veya büro kuruluşları ile yürütülerek yapısal ve fonksiyonel dengesizlikler doğuruyordu.

4. Görevler tanımlanmadığı için birimler arasında görev ve yetki karmaşası doğuyor, buna karşın bazı hizmetler sahipsiz kalıyordu.

5. Polis hizmetlerinde çağdaş teknolojinin kullanılması için yeterli olmasa bile çalışmalar yapılmakta ise de, bunlar belli tedarik plan ve projelere bağlanmadığından kaynak israfı sayılacak ölü yatırımlar doğuyordu. Teknik araç ve gereçleri kullanacak nitelikli personel temin edilemediğinden alman teknik gereçlerden de yeterli şekilde istifade edilemiyordu.

6. Genel olarak teşkilatta plan ve program fikri yerleşmediği ve üstelik siyasî istikrarsızlık mevcut olduğundan teşkilatın gelişimi için belli hedefler çizilemiyordu.

7. Lojistik hizmeti değil teşkilat, kavram olarak teşkilata girmemişti. Teşkilatın nelere sahip olduğu dahi bilinemiyordu. Destek hizmetleri hesapsız, plansız programsız bir şekilde yürüyordu.

8. Görevin yasalara uygun ve düzenli olarak yerine getirilip getirilmediğini yeterli bir şekilde kontrol için uygun bir denetim sistemi kurulamamış, denetimler çok yetersiz ve gelişigüzel yapılmış ve sonuçları da değerlendirilmemiştir.

9. Teşkilatın en önemli zafiyeti eğitimsizlikten kaynaklanıyordu. Polis eğitim kurumlarının kapasiteleri çok yetersizdi ve teşkilatın yıllık zayıyatını bile karşılamıyordu. Mevcut polis okullarında müfredat sız, programsız, öğretmensiz ders aracı ve kitabı olmadan 2-3 aylık bir eğitimle çok çeşitli ve ağır hizmetleri yürütecek polis memuru yetiştirildiğine inanılıyordu.

10. Teşkilatta branşlaşmaya gidilmemiş ve hizmet özelliklerine göre uzman personel yetiştirilmemiş ve bu amaçta bir plan hazırlanmamıştı.

11. Polisin meslek eğitimi çok zayıftı ve geliştirici eğitimlerin hiçbirisi yeterli düzeyde yapılamıyordu.

12. Eğitimsizlik sebebiyle polisin müdahale ettiği olaylarda Devlet Otoritesi zaafa uğruyor, teşkilat mensupları yaralanıyor ya da şehit oluyordu.

13. Kaçakçılık, uyuşturucu maddelerle mücadele yöntemleri gereği kadar geliştirilmemiş, illerde ilgili birimler teşekkül ettirilmemiş, ye-

terli sayıda ve nitelikte uzman personel yetiştirilmemiş, görevli birimler araç, silah ve teknik cihazlarla teçhiz edilmediğinden bu kabil suç suçlularla yeterince mücadele edilmediğinden Devlet zaafa uğramakta idi.

14. Trafik teşkilatı kuruluşlarını tamamlamamış ve uzman personel yetiştirememişti. Trafik kontrolü için gerekli araç ve teknik gereçler temin edilemediğinden etkin bir kontrol sistemi kurulamıyor ve trafik kazaları giderek süratle büyüyen bir felaket halini alıyordu.

15. Araç ve silahta standardizasyona gidilmediğinden mevcut çok değişik araç ve silahlarla hizmet istenilen ölçüde ifa edilemiyor, teşkilatta bakım-onarım kademeleri fikri yerleşip gelişmediğinden mevcut olan araç ve silahlar da yavaş yavaş elden çıkıyordu.

16. Personel alımı sağlam esaslara bağlanmadığı gibi, personel tedarik planları hazırlanmadığından gelişigüzel alımlar yapılıyor, eksik kadrolar doldurulmuyor, personelin tahsil düzeyi daha üst seviyeye çıkarılmıyordu. Yeni alınan personel ise yıllık zayıtı karşılayamaz düzeyde kalıyordu.

17. Amir tedarik planları hazırlanmadığından hiyerarşik piramit şeklini kaybediyor, yeterli sayıda ve nitelikte amir yetiştirilemediğinden hizmette büyük aksamalar doğuyor, polis-halk ilişkileri ve polisin disiplini giderek bozuluyordu.

18. Polisin konut, sağlık ve sosyal sorunlarına yıllarca el atılmadığından personel büyük maddî sıkıntı içine düşüyor ve bu durum birlik ve beraberliğin zedelenmesine, moral çöküntüsüne sebebiyet veriyordu.

19. Teşkilat mevzuat açısından da yetersiz durumdaydı. Bir çok konular talimata bağlanmadığı gibi mevcut talimat ve talimatnameler de uygulanma kabiliyetlerini büyük ölçüde kaybetmişlerdi. Poliste talimat dışı işlerin yapılması bundan kaynaklanıyordu.

20. Teşkilatın zafiyetleri ciddi bir şekilde tespit edilmediğinden, bu zafiyetlerin giderilmesi için belli bir program ve çalışma planı hazırlanmadığından ele alınan işler sürüncemede kalıyor, unutuluyor, süresinde bitirilmediği için değerini ve uygulama kabiliyetini kaybediyordu.¹⁵

Bu tespitler sonucu 12 Eylül 1980 sonrasında "Yıllık icra Programları" hazırlanmak suretiyle yeniden düzenlemeler yapılmasına başlandı-

¹⁵ Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi, s. 43.

miş ve ilk kez TMIK (Teşkilat-Malzeme-Kadro) standardı araç, gereç, silah ve personel açısından uygulanmış, İller “Özel statülü” (Ankara- İstanbul-İzmir), (A) Tipi İller 1(Adana, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İçel, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Kahramanmaraş, Samsun, Sivas, Şanlıurfa), (B) Tipi İller (Aydın, Balıkesir, Çorum, Denizli, Edirne, Elazığ, Erzincan, Hatay, Kars, Manisa, Ordu, Sakarya, Tokat, Trabzon, Uşak, Van, Zonguldak), (C) Tipi İller (Özel statülü, (A) ve (B) Tipi İller dışında kalan 31 il) olarak standarda kavuşturulmuş planlı, programlı ve eşit bir yapılaşma teşkilatı açısından sağlanmıştır. Aynı şekilde ilçeler de Merkez İlçe Emniyet Amirliği, (A) tipi Emniyet Amirliği (B) tipi Emniyet Amirliği olarak, Karakollar (A) tipi Karakol, (B) tipi Karakol, Hudut Kapıları (A) tipi Hudut Kapısı (B) Tipi Hudut Kapısı olarak yeniden düzenlenerek araç, gereç, personelde standart sağlanmıştır.

12 Eylül 1980 sonrasında Emniyet Genel Müdürlüğü Merkez Teşkilatı şemasının da yeniden düzenlendiği, Genel Müdür Baş Yardımcılığının ilave edildiğini ayrıca, Teftiş Kurulu Başkanlığı bünyesinde Denetleme Gruplarının oluşturulduğunu, daha önce mevcut olmayan Araç Silah Kademeler Grup Başkanlığı, Dış İlişkiler, Havacılık, Trafik Destek, Tedarik İkmal-Bakım, EBİM (Elektronik Bilgi İşlem) AKKM (Ana Komite Kontrol Merkezi), Kaçakçılık-İstihbarat-Harekat, Kontrolörlük Daire Başkanlıklarının kurulduğunu görmekteyiz. Bu dönemde Bölge Polis Kriminal Laboratuvarları, Bölge Polis Poliklinikleri, Bölge Araç Bakım Onarım Kademeleri, Bölge Muhabere Amirlikleri ve bunların bünyesinde Bölge Telsiz ve Telli Teknisyenlikleri, Foto Film Birimleri ve Bölge Hava Birlikleri de kurulmuştur. Bu dönemde 654 sayılı Kanunla kurulan “Toplum Zabıtası” da lağvedilerek yerine “Çevik Kuvvet” birimleri kurulmuş, 2918 sayılı Kanunla Trafik Hizmetleri yeniden düzenlenmiş, özel statülü illerde “Turizm Şube Müdürlükleri” diğer illerde “Silah Mühimmat” Kaçakçılığı Şube Müdürlükleri kurulmuş, İstatistik şube ve büroları kurulmak suretiyle hizmetlerle ilgili düzenli istatistikler elde edilmeye ve kullanılmaya başlanmıştır.

12 Eylül 1980 sonrası dönem, polisin kuruluşundan, araç, gereç, silah ve sosyal yanlarına kadar ihtiyaçlarının giderildiği, meslek disiplini ve mevzuatından sapanların ilişkisi kesilmek suretiyle görevlilerin ayıklandığı, her türlü siyasî etki ve politikadan uzak huzur içerisinde görev yapıldığı bir dönemdir .

Bu dönemde daha önce siyasî nitelikte olan ölüm olaylarının 3460'dan 328'e, 6399 patlama olayının 253'e, 178 banka soygununun 4'e düşürüldüğünü, mevcut karakol sayısının artırıldığını, Asayiş Müessir

suçlarda azalma kaydedildiği, görevlilerin eğitimlerinin 10 yıllık planlara bağlandığı bilinmektedir.

Bu dönemde en büyük gelişim, araç, gereç, malzeme, silah, helikopter alımlarıyla ihtiyaçların karşılanması faaliyetlerinde görülmüş aynı şekilde konut sektöründe de büyük bir aşama kaydedilmiştir. Özet olarak belirtilecek olursa, 36 adet Emniyet Müdürlüğü hizmet binası, 76 adet Lojmanlı Emniyet Amirliği, 303 adet Lojmanlı Karakol, 4 adet Toplum Polisi Sitesi, 12 adet Polis Eğitim Sitesi, 5 adet III Kademe Oto Tamir Atölyesi, 1 adet Mühimmat Deposu binası, 1 adet 200 Yataklı Polis Hijyen ve Diyetetik Sağlık Merkezi, 20 adet Bölge Trafik Binası,

33 adet Trafik Kontrol Binası, 9 adet ilçe Trafik Binası, 16 adet Telsi; Bölge istasyonu, yaptırılmış konut için;

1980	yılında 575.000.000,— TL.,
1981	yılında 1.000.000.000,— TL.,
1982	yılında 5.000.000.000,— TL.,
1983	yılında 10.800.000.000,— TL., olmak üzere

Toplam 18.075.000.000,— TL sı ödenek ayrılmıştır. 1980 yılın da lojman sayısı 1364 iken bu sayının 1983 yılı sonunda 7599'a çıktığını, 9263 lojman inşaatının sürdürüldüğünü, tarihinde ilk kez polisin sosyal problemlerine gereken önemin bu dönemde verildiğini, 25 ilde polis evi 34 ilde polis lokali açıldığını, 20 ilde tabldot uygulamasına geçildiğini, Tatvan, İskenderun, Antalya ve İzmir illerinde dinlenme ve eğitim tesisi açıldığını, 36 ilde polis kantinlerinin kurulduğunu, haberleşme alanında da büyük gelişmelerin kaydedilerek özel polis telefon hatlarının iller arasında gerçekleştirildiğini, merkezdeki polis matbaasının geliştirilerek modern araç, gereçlerle donatıldığını, polise görev veren 41 kanunun çalışmalarına katlandığını, toplam 43 yönetmelik 64 yönergenin çıkarıldığını, aramızdan ayrılan ancak içimizden ayırmadığımız ŞEHİTLERİMİZ için Emniyet Genel Müdürlüğü binası yanındaki saygı anıtının bu dönemde yaptırıldığını,¹⁶ söyleyebiliriz.

Kanaatimizce Türk Polisi kuruluşundan bu yana ilk kez 12 Eylül 1980 sonrasında yapısal fonksiyonel ve sosyal yönü ile değişme ve gelişme göstermiştir.

Kuşkusuz polisin problemleri tümü ile bu dönemde de çözümlenememiştir. 1937 yılından bu yana hâlâ tüm il ve ilçe düzeyinde teşkilatını kuramamıştır. Polisin özellikle özlük haklarını her türlü sübjektif etkiden uzak objektif esaslara bağlayacak "Emniyet Teşkilatı Teşkilat ve Personel Kanunu" bu dönemde de maalesef çıkarılamamıştır.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi.

1984-1986 DÖNEMİ

Bu dönemde de polisin geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmüş, polisin düzenleyici işlemlerindeki bürokratik işlemler azaltılmış, 19 ilçe Emniyet Komiserliği Emniyet Amirliği şekline dönüştürülmüş, 24 ilçede Emniyet Komiserliği ve 3 Hudut Kapısında Emniyet Amirliği kuruluşu tamamlanmıştır. İl Emniyet Müdürleri ve şube müdürleri için merkezde seminerler düzenlenerek merkez taşra koordinasyonuna ağırlık verilmiş kanun hükmünde kararname ve Bakanlar Kurulu Kararı ile toplam 47.970 kadro ihdası sağlanarak hem teşkilatın personelle takviyesi imkânı temin edilmiş, hem de kadrosuzluk sebebiyle özlük hakları yönünden mağdur olan 49.324 personele derece yükselmesi yapma imkânı sağlanmıştır.¹⁷

Daha önce de belirttiğimiz gibi, polisin farklı gruplar içinde yer almasının sebeplerinden birisi de kadro sayısının özellikle üst derecelerde (1-4) az olmasına karşın bu kadrolara talebin çok fazla olması ve kadro dağıtımlarında, rütbe, kıdem, hiyerarşi ve liyakatin göz önüne alınmadan subjektif esaslara göre değişen dönem ve yönetimlerde kadroların verilmiş olması önemli bir faktör olarak rol oynamıştır. Bu bakımdan söz konusu kadroların bu dönemde alınmış olması küçümsenmeyecek önemli bir problemi çözmüştür. Teşkilat mensupları içinde "Kadro" konusu bu yönüyle de değerlendirilmektedir. Kuşkusuz bundan böyle de bu yönüyle değerlendirilmesinde, birlik, beraberlik dayanışma ve ortak amaç açısından aynı şekilde kadro tahsisinde yarar vardır.

1985 yılında, Trafik Hizmetlerinde de iyileştirmelere gidilmiş, profesyonel ve ağır vasıta ehliyetname vizeleri süresi 3 yıldan 5 yıla çıkarılmış, vize için aranan "göz muayenesi" uygulamasına son verilmiş, ehliyetname müracaat işlemleri basitleştirilerek bir kaç haftada tamamlanabilen müracaat işlemlerinin süresi 20 dakikaya indirilmiş, şoför adayları için aranan heyet muayenesi kaldırılarak, trafik şubelerinde görevlendirilen tek tabipten rapor alma esası konmuş, nüfus hüviyet cüzdanı örneği, ikametgâh ilmi haberi, tahsil belgesi gibi belgelerin aranmasına son verilmiştir. 5682 sayılı Pasaport Kanununda yapılan değişikliklerle, en fazla 2 yıl olarak düzenlenen "umuma mahsus pasaportların süresi 5 yıla çıkarılmış, müşterek pasaport alacaklara 5 kişilik gruplar halinde (en az) pasaport alma imkânı getirilmiş, 10 hava alanına bagaj kontrolü için 24 adet X- ışınli bagaj arama cihazı monte edilmiştir.

¹⁷ Kuruluşunun 140. Yılında Türk Polisi, Emniyet Genel Müdürlüğü yayını, s. 9.

Aynı yıl 28 il ve 5 ilçede daha "polis çevik kuvvet" birimi kurulmuş, yıllardır teşkilat mensuplarının istek ve arzusu olan "polis akademisi" kuruluşu, bu dönemde (6.12.1984 tarihinde) 3087 sayılı Polis Yüksek Öğretim Kanununun yürürlüğe girmesiyle gerçekleşmiştir. İzmir, İstanbul ve Afyon illeri polis okulları "Polis Koleji" olarak faaliyete geçirilmiş, eskiden sınavsız olarak polis akademisine giren polis koleji öğrencilerinin sınavla akademiye girmeleri, sınavı kazanamayanların polis memuru olarak istihdamları esası getirilmiştir. 1984 yılında 243 amir 1856 polis memuru uzmanlık eğitiminden geçirilmiş, 4 il emniyet müdürlüğü binası, 6 polis okulu binası, Yozgat ilinde mülteci misafirhanesi, 17 emniyet amirliği, 33 polis karakolu inşaatı bitirilmiş,¹⁸ ile kriptu cihazı, 40 adet elektronik otomatik santral satın alınarak monte edilmiş, polis halk ilişkilerinde önemli bir fonksiyonu olduğu kabul edilen polis radyolarına bağlı olarak "İstanbul Bölge Polis Radyosu" faaliyete geçirilmiştir. Ankara'da "kreş ve gündüz bakımevi" teşkilat mensuplarının çocuklarının istifadesine sunulmuş, 1986 yılında yıllardır bizim tekliflerimiz arasında da yer alan 20 ve halkla iyi ilişkilerde kolaylaştırıcı bir etki yaptığına inandığımız, herkes tarafından kolaylıkla hatırlanabilecek "055 polis imdat telefonu" uygulamasına başlanılmış, her ilde bu numara polise tahsis edilmiştir.¹⁹

Buraya kadar polisin kuruluşundan bu yana geçirdiği değişim ve gelişimi belgelere dayanarak özetlemeye çalıştım.

SONUÇ

Polis Teşkilatı 141 inci kuruluş yıldönümünü de geride bırakmıştır.

Polis, dünyanın her yerinde mevcut rejimi, kamu düzen ve güvenliğini koruyan silahlı bir icra ve inzibat kuvvetidir. Türk polisi de Türkiye Cumhuriyeti ve rejimini koruyan, kollayan, Anayasada belirtilen temel hak ve hürriyetleri kanunların belirlediği sınırlar içinde kullananlara dost ve yardımcı, bu sınırları aşarak başkalarının hak ve hürriyetlerini kısıtlayan, kendilerinden başka kimseyi düşünmeden hareket ederek mevcut nizamı bozan kişilere ise dost olmayan, onların karşısında, kanunlara saygılı vatandaşlar adına yer alan bir kamu görevlisidir.

Polis bu fonksiyonuyla temel hak ve hürriyetlerin güvencesi, bu hakların kullanılmasına uygun ortamı, dirlik ve düzeni sağlayan görev-

¹⁸ Bakınız, A. Nihat DÜNDAR, Halkla İlişkiler, Em. Gnl. Md. Eğitim Dai. Bşk. yayını, Erzincan 1985, s. 19; (Polis Okulları Halkla ilişkiler Ders Kitabı/Ayrıca A. Nihat DÜNDAR, Polisin Kamusal ilişkileri A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Doktora tezi, 1983, s. 57).

¹⁹ 141. Yılında Türk Polisi, Em .Gn. Md. yayım, Ankara 1986.

lidir. Herkesin dilediğince hareket ettiği, kendisinden başka kimseyi düşünmediği, kendi kurallarını uyguladığı bir ortam, kargaşadan başka hiçbir şey kazandırmaz kimseye. Böyle bir ortamda temel hak ve hürriyetlere sahip olmasının ne anlamı vardır? 12 Eylül öncesinde yaşadığımız gibi, hava kararınca sokağa çıkamayan insanın sahip olduğu seyahat hürriyeti ne ifade eder? Özet olarak ifade edilmesi gerektiğinde diyebiliriz ki, önemli olan temel hak ve hürriyetlere sahip olmak değil, sahip olunan bu hak ve hürriyetleri kullanabilmektir. İşte polis, varlığıyla ve çalışmalarıyla vatandaşlara bu imkanı sağlamaktadır. Bu sebeple her yerde her zaman aranan vazgeçilmez bir gücü, devleti, rejimi temsil etmektedir.

Polis halk için vardır ve halkın yardım ve desteğiyle, onların adına suçlularla savaşmaktadır. Kuşkusuz polisten şikayet eden, polise karşı çıkan, onu kötüleyen ve iyi niyetli vatandaşlarımız nazarında küçük düşürmek isteyen kişiler her zaman her toplumda çıkacaktır. Çünkü polis bu kişilerin karşısındadır. Suç işlememesi için her türlü tedbiri almakta, onları suç işlerken veya işledikten sonra yakalamaktadır. Bu durum onların menfaatine aykırıdır. Polisin onlarla dost olması mümkün değildir. Çünkü onlar yalnızca kendilerini düşünmekte, devlet otoritesini tanımamakta, toplumun kurallarına uymamaktadırlar.

Unutmamak gerekir ki huzur, güvenlik, dirlik, düzen ve Asayiş sorunu yalnızca polisin değil, hepimizin ortak sorunudur. Bu şekilde düşünmediğimiz takdirde herkesin yanına bir polis vermemiz gerekir ki bunun ne dünyada uygulanması vardır, ne de bunu uygulamaya devletimizin milletimizin gücü yeter... Onun için herkesin polise destek ve yardımcı olması, onun yanında yer alması, el birliğiyle mevcut rejim ve düzenimizi koruması gerekir.

Her Türk polisi, görevine başlarken "Cumhuriyet Kanunlarının Türk Polisi olarak bana verdiği vazifeleri sadakatle ifa ve amirlerimin emirlerine itaat edeceğime, vatandaşlarıma daima yardımcı ve müşfik olacağıma ve vazife uğrunda canımı feda etmekten çekinmeyeceğime namusum üzerine yemin ederim..." diyerek görevine başlar ve sürdürür görevini. Bugünlere bu yemine bağlı kalarak görevini sürdüren ve bu uğurda canını feda ederek şehit düşen, vatanına, milletine, bayrağına ve Cumhuriyet rejimine inançlı görevlilerin sayesinde geldik.

Bu vesile ile tüm şehitlerimizi rahmetle anıyor, tüm meslektaşlarımıza sağlıklı, başarılı, birlik beraberlik içinde ve mutlu nice yıl dönümlerine birlikte ulaşmayı temenni ediyor ve teşkilatımızın bugünkü seviyeye getirilmesinde fazlasıyla, eksikliğiyle tüm emeği geçenlere saygılar sunuyorum.

SÜPERYÖNETİM

Dr. Aziz AKGÜL
Kara Harp Okulu İşletme Yönetimi
Bölümü Öğretim Üyesi
Abdülkadir VAROĞLU
Kara Harp Okulu İşletme Yönetimi
Bölümü Öğretim Görevlisi

Barış ya da harplerdeki büyük yöneticiler kesinlikle insanüstü yaratıklar değildirler. Onlar da insandırlar ve diğer insanlara insanca muamele ederler.

Çarpıcı başarıları sayesinde “süper yönetici” haline gelen bir idarecinin aşağıdaki konuşmasına dikkat ediniz. Kendisi, başarısızlıkların ve aksiliklerin birbirini takip ettiği ve mevcut teşkilatın çalışamaz duruma geldiği bir dönemde işbaşına geldi. Göreve başlar başlamaz, bazıları ümitsiz ve bozgunculuk batağında olan üst kademe yöneticilerini toplar ve şöyle hitap eder :

Ben sizi tanımıyorum. Siz de beni tanımıyorsunuz. Fakat, birlikte çalışmak için bir aradayız. Bu sebeple, birbirimizi anlamak ve birbirimize itimat etmek mecburiyetindeyiz. Ben birkaç saattir buradayım. Buna rağmen, size söylemek istediğim husus şudur. Size itimat etmek istiyorum. Bundan sonra, bir bütün olarak birlikte çalışacağız. Bir yöneticinin başlıca görevlerinden bir tanesi de, gerekli çalışma atmosferini oluşturmaktır. Burada gördüğüm genel atmosferden hoşlanmadım. Bu kararsızlık ve şüphe dolu bir geriye bakış atmosferidir. Bu tamamen yok olmalıdır.

Süper yönetici, daha sonra başarıdan başka bir alternatifin olmadığını çok açık bir şekilde ortaya koydu.

Mutlaka kazanmalıyız. Herkesin, kötü zamanların artık bittiğini bilmesini istiyorum. Bu durum, zaman geçtikçe görülecektir. Buradaki herhangi birisi başarı kazanılamayacağını dü-

şünüyorsa, buradan derhal ayrılmasına izin verilecektir. Hiç bir şüpheciye istemiyorum. Burada, önemli sayıda 'sızlanan' görüyorum. Sızlananlardan, bazı görevlilerin makul sebepler ortaya koymadan kendilerine verilen görevleri yapmaktan kaçınanları kastediyorum. Eğer, herhangi birisi kendisine verilen görevi yapmaktan kaçmıyorsa hemen buradan ayrılabilir. Şu anda söyleyeceklerim bu kadar. Bazılarınız benim deli olduğumu düşünebilirsiniz. Ancak benim akli başında birisi olduğumdan emin olmalısınız.

Süper yönetici o andan itibaren teşkilatta görmek istediği "atmosferi" vurguladı. "Herkes ne istediğini bilmelidir. Sizden itimat edilmesini ve söylediklerime inanılmasını istiyorum."

Yukarıdaki konuşmayı yapan sivil bir yönetici değildir. Bu kişi, Hitler ve Mareşal Romen'e karşı yapılan savaşta, Sekizinci Ordu Subaylarına emrini veren General Montgomery'dir. Sadece iki ay sonra, morali bozulmuş ve dağılmış olan kuvvetler El-Alem Yen'de harbi kazandı. Bu yönetim tarzı kesin sonucu sağlamıştır. Burada, General Montgomery'nin asker kişiliğinin etkisiyle ve emir komuta ilişkisi sebebiyle başarının gerçekleştiği düşüncesi ileri sürülebilir. Ne var ki, esas olan, konuşmadaki fikirlerin her çeşit yönetim meselesine uygulanabilir nitelikte olmasıdır.

SÜPERYÖNETİM PRENSİPLERİ

Bir harbin yönetimi ile bir sivil teşkilatın yönetimi arasındaki benzerlik dikkatle ele alınmalıdır. Montgomery'nin sadece 200 kelime civarında olan bu konuşması müessir yönetimin her bir noktasını tam manasıyla vurguladı. Grup potansiyelini, grubu bir bütün olarak ve gruptaki kişileri ayrı ayrı değerlendiren bir müzik parçası bütünlüğünde gerçekleştirdi.

Süper yöneticinin başarılı kılan prensipler şöyle belirtilebilir.

Birincisi, itimat etmek iki yönlü bir süreçtir. Yönetici, çalışanlarının itimadını kazanmak isterken, kendisi de onlara itimat etmelidir. Yukarıda (Bir birimize itimat etmek mecburiyetindeyiz) deniliyordu. Bunun sonucu olarak, itimatsızlık grubu bir arada tutamaz (Eğer herhangi birisi bunun yapılamayacağını düşünürse buradan gitmesine derhal izin verilecektir.)

İkincisi, yönetim faaliyeti sadece birlikte çalışarak yapılabilir. (Bundan sonra bir bütün olarak birlikte çalışacağız). Tesanüte ne kadar önem verilirse performans o kadar yüksek olur.

Üçüncüsü, müessir bir araya gelmeler, insanların bir araya geldiği diğer herhangi bir yönetim durumunda olduğu gibi "çalışma atmosferine bağlıdır.

Dördüncüsü, yönetici tarafından kuruluşun amacı kesin ifadelerle tanımlanmalı ve belirlenmelidir. Montgomery'nin amacı Romen'i yenmektir. Kendi subaylarına bunun alternatifinin olmadığını belirtmiştir. (Herhangi bir şüpheye mahal bırakmadan mutlaka başarılacaktır.)

Beşincisi, yönetici veya yöneticilerin kendilerine olan güven ile teşkilatın güvenli el ele yürümelidir. Her ikisi de amacın ve haberleşmenin açıklığı ile sağlanabilir. (Herkes, ne istediğini bilmelidir. Bunların gerçekleştiği görüldükçe güven duygusu gelişecektir.)

Akıncısı, maddi destek olmadıkça güven yetersiz kalabilir. Başarı için ihtiyaç duyulan kaynaklar sağlanmadıkça ve yapılanlar söylenenleri desteklemedikçe güven bir şey ifade etmez. "Kötü zamanların sona erdiğini" ispatlamak için Montgomery Kahire'ye 400 yeni tank getirtmiştir.

Yedincisi, bütün gayretler yapılması gerekenlerin gerçekleştirilmesine, yani performansa yönlendirilmelidir. (Eğer herhangi birisi, kendisine verilen görevi yapmaktan kaçmıyorsa buradan hemen ayrılabilir.)

Sevizincisi, insancıl davranışlarla disiplini dengelemektir. Bu durum, kişilerin yöneticiye ilgi göstermesini sağlayıcı yaklaşım ve tavırla olur. Montgomery, bu noktayı, astlarına deli olmadığını ve daha rahat çalışabilecekleri, kendilerini iyi hissedecekleri deniz kenarında bir karargaha taşınacaklarını vurguladı.

Dokuzuncu ve son prensip, akılcı ve kontrollü ataklıktır. Başarı için muhtemelen en basit strateji, ataklığı en müessir bir şekilde devamlı uygulamaktır. (Bir defada işi bitirmek gerekir.) Montgomery Romen'i yenmenin çok kolay olduğunu ancak, yoğun bir üstünlük kurmanın ve güçlü olan taraflarını ortaya çıkaracak eğitime sahip olmanın bu başarı için ön şartlar olduğunu belirtmiştir.¹

¹ Çalışma atmosferi, organizasyon kültürü anlamında kullanılmaktadır. Söz konusu atmosfer organizasyonun kendisi ya da yöneticisi tarafından geliştirilir. Bunu yaparken de ahlak kurallarından ve davranış biçimlerinden faydalanılır. Bir sistemin atmosferi veya kültürü, hem resmi sistemin değerlerini ve davranış kalıplarını, hem de bunların gayri resmi yapıdaki yorumlarını yansıtır. Çalışma atmosferi ayrıca, organizasyon içi ve dışı çatışmalar, organizasyonun hangi tür şahısları kendine çektiğini, işle ilgili süreçleri ve fiziki olarak bunların düzenlenmesini, haberleşme durumunu ve karar verme mekanizmalarının merkeziyetçilik derecesini gösterir. Bunlar, organizasyonda çalışanlara bırakılmış toplu duygu ve değer kalıplarıdır.

Harp esnasında askeri yöneticilik (Komutanlık), barış zamanındaki yöneticilik ve hatta komutanlığa göre çok daha avantajlıdır. Günümüzde sorgusuz sualsiz resmi otoriteyi kabul etmekten ziyade, iş birliği gerektiren ve gayri resmi bir beraberliği zaruri kılan bir eğilim vardır. Bu durum, yöneticiye yeni yükler getirir. Mesela, yöneticinin ikna etme gayretleri daha fazla önem kazanmaktadır. Fakat, müsamahakâr, işbirlikçi ve otoriter olmayan yönetim tarzı da tek başına yeterli değildir. Bu davranış biçimleri sonuçları sağlayan araçlardır. Çölde, ümit ve biraz da korku ile hayatlarını değiştirecek komutanı dinleyen subaylar için olduğu kadar bugün de amaçların başarılması önemlidir.

ÖLDÜRÜCÜ ONİKİ HATA

Gerçek manada yöneticilerin dokuz vasfına sahip misiniz? Geçmiş yıllarda ve şimdi kuruluşunuz yönetiminde bunlar kendini gösterdi mi? Bu soruların cevapları kuruluşunuzun aşağıda belirtilen büyük yönetim hatalarına maruz kalıp kalmaması neticesinde belirlenebilir.

Birincisi, insan kaynağının ciddi bir şekilde israfı ve yönetimin önemli prensiplerinden biri olan “kuvvet ekonomisinin ihmal edilmesidir. Bu durum değişik düşünce biçimlerinden kaynaklanabilir.

İkincisi, geçmişteki hatalardan ders almama ve bu hataları tekrarlama eğilimidir. Bu durum kısmen geçmiş hataların kabul edilmemesi, mevcut teknolojinin yanlış kullanılması veya kullanılmamasından kaynaklanır.

Üçüncüsü, beklenti ve alışkanlıklara ters düşen bilgileri reddetme eğilimidir. İnsanların zihinlerinde edindikleri tecrübe ve bilgilere dayalı olarak meydana gelmiş “kavram kalıplan” vardır. Yeni gelen tahmin ve bilgiler, bu kalıplara uygun değilse kabullenme ve benimseme uzar veya hiç ortaya çıkmaz.

Dördüncüsü, rakipleri küçümseme ve kendi kabiliyetlerini olduğundan büyük görme eğilimidir.

Beşincisi, kararsızlık ve karar verici rolünden kaçma eğilimidir.

Akıncısı, tersini belirten çok güçlü verilerin varlığına rağmen, verilen görevde (veya amaçta) ısrarlı olma eğilimidir.

Yedincisi, sahip olunan avantajı kullanmak yerine savunmaya geçip beklemek eğilimidir.

Sekizincisi, ilgili bulunulan çevreyi yeterli bir şekilde incelememek.

Dokuzuncusu, rakiplerin en güçlü tarafına cephe taarruzu yapma eğilimidir.

Onuncusu, akıllı strateji ve taktikler kullanma yerine sadece (kaba) kuvvete dayalı uygulamalar yapma inancı.

On birincisi, sürprizler ve beklenmeyeni yapmama eğilimidir.

On ikincisi, başarısızlıklar için batıl inanç, kötü şans gibi bahaneler bulma eğilimidir.

SONUÇ

Üst kademe yöneticileri için gerekli herhangi bir nitelik öğrenilebilir, geliştirilebilir ve iyileştirilebilir. Hedeflere ulaşmayı ortaya koymadan önce istekler ve amaç açıkça belirlenmelidir. İyi bir yöneticilik şu hususlar üzerinde teşekkül eder. İtimat, grup çalışması, çalışma atmosferi, amaçlar, açıklık, destek, performans, disiplin ve atılganlık.

Kötü yöneticilik ise, genel olarak yetersiz eğitim ve yanlış düşünce yapısından kaynaklanır. Düşünce yapısı düzeltilip ve teşviklerinin açıkça ortaya konması sonucu kötü iyiye dönüştürülebilir.

Süper yönetimin en önemli ve tek kaynağı süper yöneticinin bilinen ve bilinmeyen birçok yaklaşımları kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanması ve bu maksatla ilgili metotları seçmesidir.

Bütün bunların ötesinde zamana hakim olmak gerekir. Bu da, ancak düzenli ve zaruri toplantılar sonrasında astlarına zaman ayırma, kendisine düşünme zamanı ve beklenmeyen durumları çözümlemek için kendini geliştirme, yeni bilgiler öğrenme ve personel ilişkilerinin geliştirilmesi için zamana ihtiyaç vardır.

70. DÖNEM KAYMAKAMLIK KURSU KONFERANSLARINDAN ÖZETLER

IV

Ergün TEZEL
Hukuk Müşaviri

"Emniyet ve Asayiş" konulu konferans özetlerinden kalan ve bu sayıda devam edeceği açıklanan konulardan sonra; IV. Grup Konulara geçilecektir. Bilindiği gibi bu gruba giren konuların ana başlığı: Ekonomi, Kalkınma, Tabii Kaynaklar ve Korunmaları, Mal Alımları, Kırtasiyecilik idi.

III. GRUPTAN KALAN KONFERANSLAR

8. KARAYOLLARI TRAFİK KANUNU VE KANUNUN UYGULANMASINDA M.İ.A.'NİN GÖREV VE YETKİLERİ

Motorlu araçların karayolu taşımacılığında gittikçe artan önemi yanında, bir afet halini alan trafik kazaları, ölüm ve yaralanmalardan başka milyonlarca liraya ulaşan maddi zararlara da neden olmaktadır.

Ülkemizde trafik kazaları ve düzensizliğinin başlıca temel nedenlerini, şu başlıklarda toplayabiliriz;

- a. Altyapı yetersizliği,
- b. Trafik mühendisliğine ilişkin hizmetlerin yeterli düzeyde olmayışı,
- c. Yoldan faydalananların eğitimsizliği,
- d. Trafik cezalarının yetersizliği ve
- e. Denetim hizmetlerinde yeterli etkinliğin sağlanamaması.

Trafik kazalarına sebep olan kusurlu unsurların başında; şoför, sürücü ve yaya olarak insan faktörü gelmektedir.

Ülkemizde trafik kazalarının önlenmesi konusunda rasyonel, teknik ve bilimsel olarak yapılan çalışmaların yanı sıra, kanunlar yönünden de uygun hükümlerin getirilmesi ve aksaklıkların giderilmesi zorunlu hale gelmiştir.

18 Mayıs 1953'te yürürlüğe giren 6085 sayılı "Karayolları Trafik Kanununun, bütün illerde uygulanması 1958 yılına kadar geciktirilmiş, 1961'de çıkarılan 232 sayılı Kanunla 6085'in birçok maddesi değiştirilmiş ve bazı maddeleri de yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu nedenlerle, Bakanlığımızca karayolu trafiği yönünden günün ihtiyaçlarına, ülke şartlarına, uluslararası anlaşmalara uygun olarak bütün konuları kapsayacak şekilde yeni bir Karayolları Trafik Kanunu hazırlanmıştır.

YENİ "KARAYOLLARI TRAFİK KANUNU" İLE GETİRİLEN

BAZI ÖNEMLİ KONU VE YENİLİKLER

1. Karayolu yapımı, bakımı ve onarımı sırasında trafik güvenliği açısından can ve mal emniyetini sağlamak amacıyla gerekli işaretleri yapmak, meydana gelen arıza, engel ve benzerlerini ortadan kaldırmak, kavşakları sinyaliz etmek, yol çizgilerini çizmek ve devamlılığını sağlamak üzere belediye ve karayolunun yapımı ile ilgili diğer kuruluşlara yeni görevler verilmiştir.

2. Trafik kazalarının oluş nedenlerini çok yönlü olarak ele almak, değerlendirmek ve gerekli önlemleri almak ya da aldırarak gibi konularda trafik zabıtası ve yolun yapımında yetkili kuruluşlar sorumlu kılınmıştır.

3. 2918 sayılı "Karayolları Trafik Kanunu" ile trafik düzeni ve güvenliği konusunda Ulaştırma, Tarım Orman ve Köy işleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarına yeni görev, yetki ve sorumluluklar verilmiştir.

4. Trafik zabıtasının bulunmadığı ya da yeterli olmadığı yerlerde genel zabıta (Polis ve Jandarma) görev alanları içerisinde, trafiği düzenlemeye ve trafik suçlarına el koymaya yetkili kılınmıştır.

5. Motorlu taşıtların; devir ya da ilden ile nakil gibi işlemlerindeki formaliteler ortadan kaldırılarak basitleştirilmiştir.

6. Motorlu taşıtların sahiplerinden ibrazı istenen belgelerin büyük bir kısmı azaltılarak, tescile esas yeni matbu bir müracaat belgesinin ibrazı zorunlu kılınmıştır.¹

¹ Nuri ESİRGİN: Em. Gn. Md. lüğü Trafik Dairesi Başkam.

7. Özellikle araçların bir ilden diğerine nakli eskiden bir ay gibi uzunca bir sürede tamamlanıyorken, yeni mevzuat ile bu işler birkaç saat içerisinde sonuçlandırılabilir.

8. Aracın şahıstan şahsa devri işlemlerinde, bundan böyle; noter aracılığıyla satışlarda 30 günlük süre içinde yeni malikin, taşıtı kendi üzerine devir etmesi zorunluluğu getirilmiştir.

9. Yeni Kanuna göre çeşitli sebeplerle tescil işlemleri yapılmayan ve sayıları on binleri aşan plakasız lastik tekerlekli traktörlerle bunların römorklarının, kayıt ve tescil işlemleri, bir defaya mahsus olmak üzere bu Kanunla mümkün olabilmektedir.

10. Nüfusu yirmi bini aşan ilçelerimizde, motorlu taşıtların tescil işlemleri ile teknik muayenelerinin yapılması, yeni Kanunla mümkün olabilmektedir.

İlçelerde kurulacak bu tescil bürolarında; aynı zamanda, ilçelerimizde oturan vatandaşlarımızın sürücü belgesi sınavları ve sürücü belgelerine ait diğer işlemler de yapılacaktır.

Böylece vatandaşlarımız, ilçelerden illere gelme ve aracını getirme külfetinden kurtulmuş olacaktır.

11. Motorlu araçların teknik muayeneleri, teknik cihaz ve gereçlerle yapılabilecektir. Bu muayeneler, Karayolları Genel Müdürlüğü ile Genel Müdürlüğün yetki vereceği gerçek ve tüzel kişilere ait muayene istasyonlarında yapılacaktır.

Teknik muayene süreleri bundan böyle, ticari otolar için 4 aydan 1 yıla,

Hususi taşıtlar için 6 aydan 2 yıla,

Traktörler ile römorklar için ise, 6 aydan 3 yıla çıkarılmış bulunmaktadır.

12. Uygulanan plaka sistemi bazı illerimizde bitme noktasına gelmiştir. Yeni harf ve rakam gruplarından oluşan bu uygulama ile her il için takribi 800.000 taşıtın tescili mümkün olabilecektir.

13. Sürücü sınavları uygulaması 1 Ocak 1987 tarihine kadar yalnız Emniyet Genel Müdürlüğü sorumluluğunda yapılacaktır.

Sürücü sınavına gireceklerin bir müracaat formu ile yetkili memur önünde, müracaatı esas alınarak, imtihana girmede kolaylıklar getirilmiştir.

Sürücülere gerekli her türlü bilgi ve beceriyi kazandırmak, trafik kurallarına uyma alışkanlığı sağlamak amacı ile yeni bir "Trafik Eğitimi ve Güvenliği Kitabı" hazırlanarak vatandaşların istifadelerine sunulmuştur.

Motorlu araç sürücü belgesi alacaklara ilişkin esaslar yeniden düzenlenmiştir. Buna göre; profesyonel ve amatör şoför ehliyetnamesi arasındaki fark kaldırılarak hafif taşıtlar için "Tek sınıf sürücü belgesi" alınması şartı yeterli görülmüştür. Ancak otobüs kullanacaklar için 22 yaşını bitirmiş olma şartı getirilmiştir.

Bütün sürücü belgelerine beş yılda bir vize edilme mecburiyeti getirilmiştir.

Sağlık yönünden sürücülerin muayeneleri ise trafik kuruluşlarındaki doktorlarca ya da devlet hastanelerinde veya hükümet veya belediye tabiplerince yapılabilecektir.

14. Sürücü adaylarının temel trafik eğitiminden geçirilmeleri amacıyla 1 Ocak 1987 tarihinden itibaren, özel ve tüzel kişiler tarafından, sürücü kursları açılması ve adayların bu kurslara devam mecburiyeti getirilmiştir.

15. İlk ve orta dereceli okulların ders programlarına, yeteri kadar zorunlu trafik dersleri konulacaktır. Ayrıca askeri birliklerin temel eğitim dönemlerinde de trafik eğitimi zorunlu hale getirilmiş bulunmaktadır.

16. Okul geçitlerinde, öğrencilerin okula giriş ve çıkışlarını sağlamak üzere, özel kıyafet ve tertibatlı öğrenci, veli veya gönüllü vatandaşlardan oluşan "Okul Geçidi Görevlileri" yetkili ve görevli kılınmıştır.

17. Okul öncesi çocuklara ve temel eğitim öğrencilerine trafik bilgisi vermek ve kurallara uyma alışkanlığı kazandırmak amacıyla, belediyelerle il özel idarelerine, çocuk trafik eğitim parkı yaptırma ve açtırma mecburiyeti getirilmiştir.

18. Bu Kanuna göre, araçların hız konusu yeniden tespit edilmiş olup, yollarımızın kalite ve kapasitesine ve taşıtların cinslerine göre belirlenmiş olan bugünkü hız limitleri, % 10 nispetinde artırılmıştır.

Ayrıca Belediyelerle Karayolları Genel Müdürlüğü yetkililerince, Yönetmeliğin tespit etmiş olduğu hız limitlerinin altında ve üstündeki hız sınırlarını işaretlemek suretiyle, artırılıp azaltılabilecektir.

19. Trafik Kanununun suç saydığı bir fiilden dolayı haklarında ceza uygulanan sürücülere, aldıkları her ceza için ceza puanı verilmesi ve

belirli süreler içerisinde alman toplam ceza puanlarına göre de sürücü belgelerinin mahkeme kararı ile geri alınması esasları getirilmiştir. Bu duruma göre; İçişleri Bakanlığının ilan edeceği bir tarihten itibaren sürücülere ve taşıtlara ait gerekli bilgiler, Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulmuş bulunan Bilgi İşlem Merkezinde değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Böylece, trafik suçu işleyen her sürücü hakkında sabıka kaydı tutulmuş olacaktır. Haklarında işlem yapılan sürücülere verilmiş olan ceza puanları toplamı, suçun işlendiği tarihten, geriye doğru bir yıl içerisinde 100 puanı aşan sürücülerin, sürücü belgeleri, yetkili mahkemesince bir aydan (6) aya kadar geri alınabilecektir. Bunun yanı sıra;

20. Belirli suçları işlemeyi itiyat edinen sürücülerin, ceza eğitimine tabi tutulması yine bu Kanun ile öngörülmüştür.

21. Alkollü içki almış olmaları nedeniyle, güvenli şekilde araç sürme yeteneklerini kaybeden kişilerin, Karayolunda araç sürmeleri yasaklanmıştır.

Alkollü olarak araç kullandığından şüphe edilen kişilerin durumları, teknik cihazlarla tespit edilecektir.

Teknik cihazlar uygulamaya konuluncaya kadar, alkollü araç kullandığından şüphe edilen kişiler, görevlilerce özel bir testten geçirilecekler, buna da itiraz halinde doktor muayenesine tabi tutulmak üzere sağlık kuruluşlarına havale edilecektir. Ayrıca;

Karayolları üzerinde yük ve yolcu nakliyatı yapan otobüs, kamyon, taksi, otomobil sürücülerini ile kamu kurum ve kuruluşlarına ait araçları kullanan sürücüler, alkol almak suretiyle araç kullanamazlar.

Bunların dışında kalan sürücülere, güvenli derecede araç kullanmak şartı ile, bir miligram kandaki alkol derecesi yüzde elli (0,50 promili geçmemek suretiyle araç kullanmalarına müsaade edilecektir.

22. Yeni Kanunla, taksi otomobili sürücülerinde çalışma karnesi bulundurma mecburiyeti kaldırılmıştır.

23. Trafik kazalarında kazazedelere gerekli yardımı yapmak, ilk ve acil yardım tedbirlerini almak, zabıta veya sağlık kuruluşlarına haber vermek üzere vatandaşlara da yükümlülükler getirilmiştir.

24. Yeni Trafik Kanununun amir hükmü uyarınca, şehirlerarası yollarda yolcu nakliyatı yapan otomobil ve minibüs cinsi taşıtların ön koltuklarında oturanlara, emniyet kemeri takma zorunluluğu getirilmiştir.

Küçük yaştaki çocukların can güvenliğinin sağlanması amacıyla da ön koltukta oturmaları yasaklanmıştır.

25. Çocuk, hasta ve sakat taşıtları ile gözleri görmeyen yayalar hakkında yeni düzenlemeler getirilmiştir. Gözleri görmeyen yayaların taşıt yolu üzerinde bulunmaları halinde, bütün sürücülerin yavaşlamaları ve yardım etmeleri esası getirilmiştir.

26. Acil hasta veya kazazedeleri sağlık kuruluşlarına götürmekte olan özel taşıtlara duyulur veya görülür bir işaret verilmek suretiyle geçiş önceliği verilmiştir.

27. Trafik kazalarında yükümlülük konusunda ise Kanun; şehirlerarası akaryakıt istasyonlarında, her an kullanılabilir ilk yardım malzemesi bulundurma, ayrıca, tamirhane, servis istasyonu ve garaj sahiplerine, tesislerine ölüm veya yaralanma ile sonuçlanan bir kaza geçirmiş olduğu belli olan veya üzerinde suç belirtisi bulunan bir araç gelince, gecikmeden zabıtaya haber verme ve bunları bir deftere işleme mecburiyeti getirilmiştir.

28. Yeni Kanuna göre, bundan böyle trafik zabıtası el koyduğu trafik kazalarında sadece "Kaza Tespit Tutanağı" düzenleyecek, usul kanunlarına göre görevlendirilmedikçe bilirkişilik yapamayacaktır.

29. Trafik polisinin peşin para cezası tahsil etme yetkisi kaldırılarak, tutanak tanzim etme yetkisi verilmiştir.

Trafik Kanununa göre mahkemeye şevki gerektiren bir trafik suçu işleyene; suç tutanağı tanzim edilirken, para cezasını gerektiren bir suçu işleyene de ceza tutanağı tanzim edilecektir.

30. Para cezasını gerektiren bir trafik suçunu işleyen sürücüler, ceza tutanağının tebliği tarihinden itibaren 15 gün içerisinde Türkiye'nin herhangi bir yerinde devlet bankalarına, bu cezayı ödeyebilecekleri gibi, dilerlerse PTT vasıtasıyla da ceza ödemesinde bulunabileceklerdir.

31. Trafik Kanununa göre, yasak yerlere park etmiş ya da benzeri trafik suçu işlemiş araçlara, plakasına göre yetkili trafik zabıtasınca tutanak düzenleme yetkisi verilmiştir. Bu durumda, taşıt kimin üzerinde kayıtlı ise, o kişi adına ceza uygulaması yapılacaktır.

32. Yeni yasa ile hukuki sorumluluk araç işletene verilmiştir.

33. Hak sahibi, kaza veya zarara ilişkin tespit tutanağı ile bilirkişi raporunu, sigortacının merkez veya taşra kuruluşlarından birine ilettiği tarihten itibaren sekiz iş günü içinde "Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortasının sınırları kapsamında olmak üzere sigortacılar, hak sahibine ödemek zorunda bırakılmıştır.

34. Kazalarda yaralanan kimselerin ilk yardım, muayene ve kontrol veya ayakta, klinikte, hastanede ya da diğer yerlerdeki tedavi ile ilgili giderleri, aracın sigortasını yapan sigortacı, başvurma tarihinden itibaren sekiz iş günü içinde ve mali sorumluluk sigortası sınırları kapsamında ödemekle yükümlü kılınmıştır.

35. Kazayı yapan aracın tespit edilememesi, sigortasız bir aracın kişi ya da kişilere zarar vermesi, sigorta şirketinin iflası, çalman ya da gasp edilen bir aracın trafik kazasına sebep olması hallerinde, kişi veya eşyaya gelen zararların sigorta tazminatı sınırları içinde karşılanması amaçlarıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından bir Garanti Fonu oluşturulmuştur.

36. İlçelerde trafik düzen ve güveninin sağlanması ve disipline edilmesi maksadıyla İlçe Trafik Komisyonlarının Kaymakamların başkanlığında kurulması, kanuni mecburiyet haline getirilmiştir.

37. Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde,

— Bilgi İşlem Merkezinin geliştirilmesinde,

— Trafik hizmetlerini geliştirmek, etkinlik kazandırmak amacı ile her çeşit araç ve gerecin yaptırılması, bakım ve onaranının sağlanmasına,

— Trafikle ilgili görev verilen mahalli idarelerin, trafikle ilgili çeşitli projelerin finansmanında,

— Okullar ve kurslar açmak dahil olmak üzere; trafik personelinin ve halkın eğitimine;

Katkıda bulunmak üzere "Trafik Hizmetleri Geliştirme Fonu" kurulmuştur.

KARAYOLLARI TRAFİK KANUNUNUN MÜLKİ İDARE AMİRLERİNİ İLGİLENDİREN HÜKÜMLERİ

1. Yeni Kanuna göre, nüfusu yirmi bini aşan ilçelerde, Valinin teklifi ve İçişleri Bakanlığının onayı ile, araçların tescil işlemleri ile sürücülere ait işlemleri yapmak üzere TESCİL BÜROLARI kurulacaktır.

2. Trafik zabıtası ile genel zabitanın görev ve yetki sınırları belirlenmiştir. Buna göre;

a. Trafik Zabıtası

Trafik zabıtasının asli görevi, trafik hizmetlerini yürütmek olarak belirlenmiştir. Öte yandan trafik zabıtası, görev sırasında, karşılaştığı

acil ve zorunlu hallerde genel zabıta görevi yapmakla da yetkili kılınmıştır.

b. Genel Zabıta (Polis ve Jandarma)

Trafik zabıtasının bulunmadığı veya yeterli olmadığı yerlerde polis; polisin ve trafik teşkilatının görev alanı dışında kalan yerlerde de jandarma, yönetmelikle belirlenecek esas ve şartlara uygun olarak trafiği düzenlemeye ve trafik suçlarına el koymaya görevli ve yetkili kılınmıştır.

Ayrıca gerekli görülen yerlerde ve hallerde, mülki idare amirinin isteği ve garnizon komutanının uygun görmesi üzerine merkez komutanlıklarına geçici olarak trafiği düzenleme yetkisi de verilebilecek.

3. İlçelerde, Kaymakamın başkanlığında; belediye başkanı, ilçe jandarma birlik komutanı ile emniyet amiri veya komiseri ve varsa ilçe trafik birim amirinden oluşan "İlçe Trafik Komisyonu" kurulması yeni Kanunla öngörülmektedir.

Komisyonun alacağı kararlar, İl Trafik Komisyonunca incelendikten ve Vali tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girecektir.

4. Yeni Kanunla; Karayolları Genel Müdürlüğüne bağlı kuruluşların dışında, Tarım Orman ve Köy işleri Bakanlığının ilgili kuruluşları ile belediyelere, kendi sorumlulukları altındaki yollarda trafik güvenliği açısından can ve mal emniyetini sağlamak maksadıyla gerekli işaretlemeleri yapmak, meydana gelen arızaları gidermek, kavşakları sinyaliz etmek, yol çizgilerini çizmek vb. görevler verilmiştir.

Öte yandan; Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığının ilgili birimlerine, trafik eğitimi konularında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının ilgili birimlerine de karayollarında; ilk yardım, acil yardım, yaralıların taşınması ve tedavileri konularında değişik görevler verilmiştir.

5. İl sınırları dahilinde yapılacak sportif mahiyetteki yarış ve koşular için Valilikten izin alınması şartı getirilmiş ve bu yarış ve koşu güzergahlarında trafik güvenliği bakımından gerekli tedbirlerin Valilik tarafından alınması öngörülmüştür.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞINCA TRAFİK KAZALARININ AZALTILMASI VE TRAFİK KONTROLLARINDA BAZI ETKİNLİK SAĞLANMASI VE DİĞER KONULARDA ALINAN ÖNLEMLER

1. Ticari amaçla tescil edilmiş taksi otomobillerle ilgili olarak ülke düzeyinde yeknesaklığı sağlamak amacıyla, IŞIKLI TAKSİ LEVHALA-

RININ, taksi otomobillerine taktırılması uygun görülmüş ve 67 ilde uygulanmasına başlanmıştır.

2. Taksi otomobilleriyle yapılan yolcu taşımalarında standart bir ücret uygulamasını sağlamak amacıyla önce Ankara'dan başlamak ve önem sırasına göre diğer illere (İzmir, İstanbul, Adana, Mersin, Konya, Antalya, Aydın, Muğla, Erzurum ve Balıkesir illerine) yaygınlaştırılmak üzere taksimetre uygulamasına karar verilmiştir.

3. Şoför adaylarının kuralları öğrenip öğrenmediği ve bu kurallara uyma alışkanlığını kazanıp kazanmadığı, taşıta ve direksiyona olan hakimiyeti ve vakfiyelerinin tespiti için karayolunda ve akan trafik içinde direksiyon imtihanına tabi tutulmaları zorunlu görülmüştür.

4. Hazırlanan trafik kontrollerine ilişkin Yönerge; şehir içi ve şehir dışı karayolları üzerinde trafiğin tanzimi, sabit ve seyir halinde kontrol (hareket halindeki trafiğin kontrolü) radar, kronometre ile hız kontrolü, kırmızı ışıktaki geçişlerin kontrolü, ihbarlı kontrol ile bu çalışmalar sırasında görevli personelin riayet etmesi gereken esas ve usulleri kapsamaktadır.

5. Kaza vukuunda kazazedelere, trafik zabıtası tarafından yapılacak ilk yardımın sağlanabilmesi için; her ekip otosunda bulunacak ilk yardım malzemesinin standardı tespit edilerek, her otoyola ilk yardım çantası dağıtımı yapılmıştır. Bundan ayrı olarak bölge trafik kontrol istasyonlarında da ilk yardım odaları düzenlenmiş ve gerekli malzemelerle donatılmaları yapılmıştır.

6. Trafik polisinin bulunmadığı ya da yeterli olmadığı bölgelerde jandarma ve genel zabitanın trafik kontrol ve sorumluluk bölgeleri tespit edilerek belirlenmesi yapılmış ve yeteri sayıda personelin bu konuda eğitimleri yapılarak kontrollere başlanmıştır.

7. Otobüs, minibüs ve dolmuş gibi toplu taşıma araçlarını kullanan şoförlerin, trafik kural ihlallerini tespit ve suçluları cezalandırmak ve sürekli denetim vazifesi yapmak amaçlarıyla sivil giydirilmiş trafik personeli ile denetimler sürdürülmektedir.

9. İL VE İLÇE JANDARMA KURULUŞLARI, JANDARMANIN ADLİ VE İDARİ GÖREVLERİ, JANDARMA VE POLİSİN İŞBİRLİĞİ HALİNDE ÇALIŞMA ESASLARI²

Hazırlanan takdim planına göre konferans, 4 ayrı başlık altında sunulmuştur:

² Kd. Kur. Bnb. Osman ÖZBEK, Jandarma Genel Komutanlığı, Plan Harekat Şube Müdürü.

- I. Jandarma Genel Komutanlığının genel görevleri ve kuruluşu,
- II. Jandarmanın mülki ve adli görevlerinin esasları,
- III. Jandarmanın mülki ve diğer makamlarla ilişkileri,
- IV. Jandarma ve polisin çalışma ve işbirliği esasları. Şimdi bunları kısaca açıklayalım :

I. Jandarmanın Genel Görevleri ve Kuruluşu

2803 sayılı “Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu” gereğince, Jandarmanın mülkî, adlî, askerî ve diğer görevler olmak üzere dört temel görevi vardır.

Emniyet ve asayiş ile kamu düzenini korumak ve kollamak, kaçakçılığı önlemek, suç işlenmesini önleyici tedbirleri almak, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin dış korumasını sağlamak şeklinde özetlenebilen; mülki görevlerin yanı sıra, işlenmiş suçlara ilişkin Adli Hizmetleri yerine getirmek Jandarmanın adli görevleri arasında sayılır. Askeri Kanun ve Nizamların gereği olan görevler bakımından Jandarma, Genelkurmay Başkanlığına bağlı bir askeri kuvvet olarak vazife yapmaktadır. Ancak emniyet ve asayiş faaliyetleri ile diğer görevler ve hizmetler yönlerinden İçişleri Bakanlığına bağlıdır.

Ayrıca; personel, silah ve mühimmat ikmali yönünden Milli Savunma Bakanlığı ile mevcut kanunların Jandarmaya yüklediği görevler bakımından da Mahalli Cumhuriyet Savcılıkları ve diğer bakanlıkların mahalli teşkilleri ile de ilişkili kılınmıştır.

Kuruluş ve kuruluş bakımından Jandarma Genel Komutanlığı, Komutanlık Karargâhı, Jandarma İç Güvenlik Birlikleri, Jandarma Sınır Birlikleri, Bağlı Birlikler, Jandarma Destek Birlikleri, Jandarma Eğitim Tümeni ve Jandarma Okul Komutanlığından oluşmaktadır.

1. Jandarma İç Güvenlik Birlikleri

Bu birlikleri, Mülki Teşkilata tabi olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayrıma tabi tutarak incelememiz doğru olacaktır.

Mülki Teşkilata tabi olan Jandarma Birliklerini şu şekilde sıralayabiliriz :

- Jandarma Bölge Komutanlıkları (8 Adet)
- İl Jandarma Alay Komutanlıkları,
- İl Merkez ve İlçe Jandarma Bölük Komutanlıkları,

- Bucak Jandarma Takım Komutanlıkları,
- Jandarma Karakol Komutanlıkları,
- Jandarma Koruma Birlikleri, (Kritik tesisler ile Havaalanlarının korunması vazifesi olan birlikler ile cezaevleri yanında teşkil edilen cezaevi birlikleri) ve

- Jandarma Asayiş Komando Birlikleri'dir.

Bunlar dışında Mülki Teşkilata tabi olmayan diğer birlikler ise iki çeşittir. Bunlar :

- Jandarma Komando Birlikleri ve
- Jandarma Hava Birlikleri'dir.

2. Jandarma Sınır Birlikleri

Uzunluğu 1708 km. olan SURİYE - IRAK - İRAN ile olan sınırlarımızın emniyet ve korunması, Gümrük Bölgesinde kaçakçılığın men ve takibinde; 3 üncü Jandarma Sınır Tugayı görevlendirilmiştir. Öte yandan, uzunluğu 680 km. yi bulan SSCB - İRAN ile olan hududumuzun emniyet ve korunması görevini de 21 inci Jandarma Sınır Tugayı üstlenmiştir. Bu iki Tugaydan başka, Karargâhı MARDİN olan 22 nci ve Karargâhı GAZİANTEP olan 23 üncü Jandarma Sınır Tugayları aynı şekilde ülkemiz sınırlarının emniyet ve korunmasında sorumluluklar yüklenmiştir.

3. Jandarma Eğitim Birlikleri

İç güvenlik birlikleriyle diğer Jandarma birlik ve kurumlarının ihtiyacı olan acemi jandarma erlerini yetiştirmek üzere; 2 Jandarma Er Eğitim Tugayı, 1 Jandarma Er Eğitim Alayı, 1 Muhabere ve 1 Ulaştırma Er Eğitim Alayı; Ankara'daki Jandarma Eğitim Tümen Komutanlığına bağlı olarak vazife görmektedirler. Bunlardan ayrı olarak Sınır Birliklerine er yetiştiren 1 Eğitim Alayı ile 1 de Eğitim Taburu bulunmaktadır.

4. Jandarma Okulları

Jandarma sınıfında vazife yapan subay ve astsubayların meslekle ilgili eğitimlerinin sürdürüldüğü çeşitli okullar vardır; üç yıl süre ile eğitim veren Jandarma Astsubay Hazırlama Okulu ile bir yıllık Astsubay Sınıf Okulu ve 36 haftalık eğitim veren Jandarma Subay Okulu, her biri ayrı ayrı meslekle ilgili eğitim veren jandarma okullarıdır.

Teşkilatın ihtiyacı olan diğer Sınıf Subayları (İstihkam, Muhabere, Ordu donatım, Levazım vb.) Kara Kuvvetleri Komutanlığının ilgili sınıf okullarında yetiştirilmektedir.

5. Jandarma İdare ve Lojistik Destek Birlikleri

Tüm Jandarma Birliklerinin; ikmal bakım ve inşaat faaliyetlerini yürütmek üzere, kurulmuş bulunan bu birliklerin çoğunluğu; ANKARA, İSTANBUL ve İzmir’de bulunmaktadır.

Jandarma Genel Komutanlığının yapısı hakkındaki bu kısa açıklamalardan sonra; Jandarmanın Mülkî ve Adlî Görevlerini açıklamaya çalışalım :

II. Jandarmanın Mülkî ve Adlî Görevlerinin Esasları

a) Mülkî Görevlerinin Genel Esasları

Bunları ana başlıklar halinde sıralamak gerekirse;

- (1) Jandarma; halkın can, ırz ve malını korur,
- (2) Suç işlenmesini önlemek ve kamu düzenini sağlamak için gerekli önlemleri alır,
- (3) Asayiş, gerek kamunun, gerekse kişilerin güvenliğini ve konut dokunulmazlığını korur,
- (4) Anayasa ve Kanunlarla düzenlenen hak ve hürriyetlerin güvenli şekilde kullanılması için gerekli önlemleri alır,
- (5) Kamunun huzur ve sükununu bozan, Kanunlara, nizamla ve kamu düzenine aykırı bütün eylemlerin işlenmesine; Kanun ve nizamla gereğince engel olur,
- (6) Yardım isteyenlere, korunmaya muhtaç çocuklarla yardım gereken kütüklerle, sakat, hasta, yaşlı kimselerle düştün ya da kimsesizlere ve yabancılara yardım eder,
- (7) Kendi sorumluluğuna verilen Devlet Sınırlarının güvenliğini koruyucu önlemler alır ve her türlü kaçakçılığa engel olur,
- (8) Ceza infaz kurumla ve tutukevlerinin dış korumalarını sağlayıcı önlemleri alır, tutuklu ve hükümlülerin sevk ve nakilleriyle muhafazalarını sağlar.

b) Adlî Görevlerin Genel Esasları!

Adlî görevler: İşlenmiş suçlarla ilgili olarak kanunlarda belirtilen işlemleri yapmayı ve bunlara ilişkin adli hizmetleri yerine getirmeyi kapsar.

Bu esaslar çerçevesinde Jandarma;

(1) Suçluları aramak, herhangi bir ihbar ya da şikayet beklemezsizin, bütün istihbarat tekniklerinden faydalanarak suçları ve suçluları ortaya çıkarmak,

(2) Olayın aydınlatılması, adli makamlarca konunun anlaşılması için gerekli acil önlemleri almak ve bu anlamda olmak üzere, suç ve suçun sanığı olabilecekleri, bunlarla ilgili delilleri aramak, saptamak, toplayıp korumak, olay yerini aynen ya da resim, kroki vb. yöntemlerle koruyucu önlemler almak,

(3) Düzenlenmiş belgelerle, toplanan delilleri, suçun sanık ve ilgililerini, Cumhuriyet Savcılığına ya da diğer yetkililere, öngörülen esaslara uygun olarak göndermek,

(4) Yetkili adli makamların, kanun ve nizamlar çerçevesindeki istekleri doğrultusunda, soruşturmaları yerine getirmek, bilgi vermek ve yetkilendirilmişse, hazırlık soruşturmasını bir bütün olarak, baştan sona yürütmek,

(5) Gerektiğinde, zor kullanma yetkisi veren; ihzar, tutuklama, yakalama ve hapse tazyik müzakerelerini yerine getirmek,

(6) Polis teşkilatı olmayan yerlerde; duruşmaların güvenlik ve disiplinin sağlanması, diğer adli işlemlerin yürütülmesi sırasında, önlem alınması için, Cumhuriyet Savcılığı aracılığıyla iletilen kanun ve nizamla uygun istekleri yerine getirmek,

(7) Zor kullanılması gereken durumlarda, icra memurları tarafından yazı ile istenen yardım görevini yerine getirmek yükümlülüğündedir.

III. Jandarmanın Mülki, Adli ve Diğer Makamlarla İlişkileri

a) Genel Esaslar

Jandarma Genel Komutanı, Jandarma Teşkilatının en büyük amiri olup, silsile esası içinde, tüm birliklere, kanun ve nizamlarda öngörülen görevlere ilişkin emir komuta yetkisine sahiptir. İçişleri Bakanı, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununun, kendisine tanıdığı yetkileri, en büyük mülkiye amirine doğrudan verebilir, Jandarmaya ilişkin emir ve isteklerini ise doğrudan doğruya Genel Komutana bildirir. İçişleri Bakanının mülki makamlarla olan ilişkileri konusundaki hükümler saklıdır.

Emniyet ve asayiş görevi ifa eden Jandarma Bölge Komutanları, mülkî görevlerin yerine getirilmesi yönünden, ... Jandarma Genel Komutanlığına, İl Jandarma Alay Komutanlıkları ve ast kademeleri ise, aynı şekilde mülkî görevlerin yapılması yönünden, mahalli mülkî amirlerine, astlarının sevk ve idaresinden, disiplin, eğitim, özlük hakları ile lojistik faaliyetlerin yürütülmesinden de kendi amirlerine karşı sorumludur.

Mülkî Amirler ile Adli ve Askerî Makamlar; kanun ve nizamlara uygun isteklerini, kendilerine karşı sorumlu olan Jandarma Komutanlarına yazılı olarak bildirebilirler. Sözlü istekler ise en kısa zamanda, yazı ile doğrulanır.

Emniyet ve asayişten sorumlu Vali, Kaymakam ve Bucak Müdürleri, bu görevin yürütülmesini; Jandarmanın görev ve sorumluluk alanında Jandarma aracılığı ile sağlarlar.

Jandarma Birliklerinin; görevlerini iyi yürütmemelerinden ve amaca uygun bir tarzda kullanılmamalarından Komutan ve Amirleri, Mülkî İdare Amirlerine karşı sorumludurlar.

Jandarmanın mülki makamlarla ilişkileri, çalışma ve işbirliği esaslarına gelince;

Jandarma iç güvenlik birlik komutanları, mülkî amirlerin, kanun ve nizam hükümlerine dayanan istemlerini yerine getirmekle yükümlüdürler. Mülkî amirlerin isteklerinden doğan sorumluluk, kendilerine, isteklerin uygulanış biçiminden doğan sorumluluk, jandarma iç güvenlik birlik komutanlarına aittir.

Önemli istemler yazılı olarak tebliğ edilir. Olağanüstü ve acele durumlarda sözlü olarak yapılan istemler, ilk fırsatta yazılı hale getirilir.

b) Emniyet ve Asayiş Hizmetlerinin Yürütülme Şekli ve İşbirliği

Her gün saat 11.00; bütün Türkiye'de Emniyet ve Asayiş saatidir. Tam bu saatte ve önemli olayların vukuunda, saate bağlı kalmaksızın derhal, jandarma iç güvenlik birlik komutanı ve en büyük polis amiri, (bulunmadığı takdirde vekilleri) beraberce, en büyük mülkî amirin (bulunmadığında vekilinin) yanına, davet beklemeden girerler. Her iki asayiş amirleri; 24 saat içinde kendi görev ve sorumluluk bölgelerinde meydana gelen bütün olayları ve aldıkları haberleri, bunlara karşı alınan ve alınması gereken tedbirleri bildirirler ve o gün için görevde kullanılabilecek kuvvet miktarını açıklarlar. Açıklamalardan sonra mülkî amir, isteklerini sözlü olarak bildirir. Bu istekler her iki amir tarafından not alınır.

Polis amirlerince bu notlar 3 suret çoğaltılır. Jandarma ve polis amirleri tarafından imzalanan bu notların biri jandarmada, diğeri poliste açılacak dosyalara konur. Diğör örnek ise polis amiri tarafından mülkî amire bilgi için sunulur.

Jandarma veya Emniyet Teşkilatınca yapılması istenen görevlere dair iş ve işlemler, kuruluşlara bağı kuvvetlerce yürütölür. Görev yerine getirilirken safha safha sözlü ya da yazılı raporlar verilir. Ancak görev yerine getirildikten hemen sonra yapılan işler yazılı olarak bir raporla mülkî amire bildirilir.

Gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda; asayiş amirleri, doğrudan doğruya haberleşip birlikte önlem alırlar. Gerekli iş ve işlemler yerine getirildikten sonra, durumdan en büyük mülkî amire birlikte bilgi verirler.

c) Emniyet ve Asayişle İlgili Yazışmalarda İşbirliğı

İl, ilçe ve bucaklarda, emniyet ve asayişle ilgili bütün yazılar, görev ve sorumluluk alanlarına bağı olarak ilgili asayiş amirlerince yürütölür ve dosyalanır.

Emniyet ve asayiş hizmetlerine ait aylık ve yıllık istatistikler, jandarma ve emniyet görev ve sorumluluk alanları için, ait olduğı makamlarca hazırlanarak, Emniyet Müdürlüğüne 4 örnek olarak birleştirilir. İl Jandarma Alay Komutanı ve Emniyet Müdürü tarafından parafe edilen istatistik formlarının 2 örneğı Vali imzası ile İçişleri Bakanlığına sunulur. İlde kalan 2 suretten biri, jandarma, diğeri de emniyet dosyalarında alıkonur, saklanır.

d) Adli Makamlarla İlişkiler Bakımından Adli Kolluk Amirliğı, Adli Kolluk Makam ve Memurlukları

Adli Teşkilatın ilçe esasına göre kurulmuş olması nedeniyle;

1. İlçe Jandarma Bölük Komutanları; o ilçe bakımından Adli Kolluk Amiridir. Bu sıfatla, adli hizmetlerden doğan suçlarda; hakim ve savcılarının tabi olduğı yargılama usulüne tabidirler.

2. Bu nedenle de adli görevlerin tam, düzgün ve mevzuata uygun yürütölmesi için gerekli önlemleri alır.

3. İlçe Jandarma Bölük Komutanı dışında kalan subay ve astsubaylarla uzman jandarma, erbaş ve erleri de adli görevlerin yerine getirilmesi bakımından adli kolluk memuru sayılmaktadırlar.

4. İlçe Jandarma Bölük Komutanlığından başka Bucak Jandarma Takım ve Jandarma Karakol Komutanlıklarında görevli Jandarma Komutanları da ayrı birer "adli kolluk makamı" olarak nitelenirler.

e) Jandarmanın Cumhuriyet Savcılığı İle İlişkileri

Jandarma adli kolluk makam ve memurları; Cumhuriyet Savcılarının, kanun ve nizam hükümlerine uygun isteklerini yerine getirmekle yükümlüdürler.

Önemli ve ivedi durumlarda; sözlü olarak iletilen istekler, yazılı istek gibi yerine getirilir. Bu isteğin en kısa sürede yazılı olarak teyidi yapılır.

f) Jandarmanın Mahkeme ve Hakimlik Makamları İle İlişkileri

Adli görevlerle ilgili olarak, mahkeme ve hakimlik makamlarının isteklerinin Cumhuriyet Savcılıkları aracılığıyla iletilmesi esastır.

Polisin bulunmadığı yerlerde, duruşmaların huzur ve güvenliğinin sağlanması ve gerektiğinde zor kullanılmasını gerektiren müzekkerelerin yerine getirilmesi, Cumhuriyet Savcılığı aracılığıyla olur. Ancak; gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda ya da meşhut suçların takibinde Sulh ve Sorgu Hakimleri, doğrudan Jandarma ile karşılıklı yazışabilirler.

g) Diğer Makamlarla İlişki, Çalışma ve İşbirliği

Diğer makamların (örneğin Millî Eğitim, Askerlik, Ziraat İşleri vb.) Jandarmanın görevi ile ilgili olan istekleri, o yerin mülki amiri kanalıyla yapılır. Bu makam sahiplerinin Jandarma ile görevin yerine getirilmesi yönünden, doğrudan doğruya ilişkileri yoktur. Bu makamlar, isteklerini yapılacak görevin amacını, kanuni dayanaklarını açıkça belirten bir yazıyı mülki amirlere iletmek durumundadırlar. Mülki amir de konuyu, mevzuata ve ihtiyaca uygunluk yönünden değerlendirerek, yerinde görürse jandarmadan görev olarak yerine getirilmesini yazılı olarak ister.

IV. Jandarmanın Polisle İlişki, Çalışma ve İşbirliği Esasları

Bugüne kadar polis teşkilatı kurulmayan yerlerdeki emniyet ve asayişe ilişkin hizmetler, teşkilat kuruluncaya kadar, Jandarma İç Güvenlik Birliklerince yerine getirilir.

Polis teşkilatının bulunduğu yerlerde, herhangi bir suçla karşılaşan Jandarmalar, orada o anda polis yoksa olaya müdahale etmek ve polise

de haber vermek zorundadırlar. Bu gibi durumlarda jandarma, polis memurları gelinceye kadar olay yerinde soruşturma yapamaz, durumu olduğu gibi korur ve delillerin kaybolmaması için gerekli önlemleri alır. Olay yerinde el koyduğu nesneleri (suç vasıtalarını), gelen polise bir alındı belgesi ile teslim eder. Şayet verilen habere rağmen belli bir süre içinde polis gelmezse jandarma soruşturmayı yapar ve soruşturma evrakını istem olmaksızın ilgili polis makamlarına gönderir.

Zaruret halinde, polis yetkilileri de jandarma sorumluluk bölgesinde aynı şekilde hareket eder.

Jandarma ile polisin birlikte çalışmalarına gerek duyulan durumlarda, ortak kuvvetin komuta, sevk ve idaresi, bu çalışmaya katılan Jandarma 'Kuvvetlerinin en kıdemli birlik komutanı tarafından sağlanır. Ancak, ortak çalışmaya katılan polis teşkilatının amiri, emniyet amiri ya da emniyet müdürü rütbesinde ise, bu amirler çalışma sonuçlanıncaya kadar, mülki amirin emrinde "müşavir olarak" görev yaparlar.

Sorumluluk Alanının Belirlenmesi

Jandarmanın ve polisin sorumluluk alanları, mülki amir ya da yetkili kılacağı görevlinin başkanlığında; jandarma, emniyet ve belediye temsilcilerinin katılacağı komisyon tarafından belirlenir. Komisyon kararı bir protokole bağlanır.

Protokoller, ayrıntılı biçimde düzenlenir, harita, kroki ve diğer ekler komisyonca onaylanarak, protokolle birlikte içişleri Bakanlığına gönderilir. Diğer örnekler jandarma ve emniyet birimlerindeki dosyasına konur.

Son olarak da kısaca; Geçici Görevlendirme konusuna da yer verelim;

Buna göre;

Gerek jandarma, gerekse emniyet teşkilatı; kendi sorumluluk bölgesinde yetersiz kalır ya da yetersiz kalacaklarını anarlarsa, polis ve jandarma geçici bir süre için birbirlerinin sorumluluk bölgesinde görevlendirilebilirler. İstenen sonuç alındığında, yardıma gelen kuvvet, kendi görev yerine döner.

10. CEZA VE TEVKİFEVLERİNİN İDARESİ VE MESHUT SUÇLARIN MUHAKEME USULLERİNE DAİR KANUNLAR

1. Ceza ve Tevkif evlerinin İdaresi*

Suç ve suçluluk, insan topluluğunun olduğu her yerde görülen tabii ve sosyal bir olgudur. Suç işleyen kişilere karşı uygulanan müeyyide,

* A. Haydar CENGİZ; Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdür (eski) Yardımcısı, Emekli, Halen Ankara'da Avukat.

zaman telakkilerine göre, suçlunun hayatına, vücut bütünlüğüne, hürriyetine ve mallarına ilişkin haklardan kısmen veya tamamen mahrumiyeti gerektirecek şekilde uygulanmıştır.

Bugün 647 sayılı Cezaların İnfazına Dair Kanun hükmüne göre ülkemizde cezalar;

- a) Ölüm cezası,
- b) Kısa ve uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezalar,
- c) Para cezaları,

olmak üzere sınıflandırılmaktadır.

Hürriyeti bağlayıcı cezalar, cezaevlerinde infaz edilir. Ancak bir suç işlediği ithamı altında bulunan sanık, CMUK'unun 104 üncü maddesindeki sebeplerle tutuklanabilir. Tutuklama bir ceza değil tedbirdir. Bunun için tutuldular hükümlülerden ayrı olarak tutuk evinde muhafaza edilir.

"Hapishane ve Tevkif Evlerinin İdaresi Hakkında Kanun'un 1 inci maddesi uyarınca Türkiye'de her mahkeme bulunan yerde ceza ve tevkif evleri kurulması zorunludur.

Ceza ve infaz kurumları yani cezaevleri;

- 1. Çocuk cezaevleri,
- 2. Kadınlara mahsus cezaevleri,
- 3. Büyük hükümlülere mahsus cezaevleri olmak üzere üç çeşittir.

Ayrıca cezaevleri;

- a. Kapalı,
- b. Yarı açık,
- c. Açık cezaevleri

olmak üzere de sınıflandırılmıştır.

— 11-15 yaş arasında suç işlemiş çocuklar için de çocuk ıslahevleri mevcuttur.

— Çocuk cezaevleri; 15-18 yaş arasında suç işlemiş olan çocukların cezalarının infaz edildiği cezaevleridir.

Kadın cezaevleri ayrı olması gerekmekte ise de müstakil kadın kapalı cezaevi mevcut değildir. O sebeple kapalı cezaevlerinin kadınlara

mahsus bölümünde cezalarını infaz ederler. Ülkemizde Sivas'ta kadınlara mahsus yarı açık cezaevi mevcuttur.

Ceza ve infaz kumrularının yönetim ve denetimi 1721 sayılı "Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanunla Adalet Bakanlığına aittir. Bakanlıkta da bu görev; 4358 sayılı, "Ceza ve Tevkif Evleri Umum Müdürlüğünün Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunla Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğüne verilmiştir.

Cezaevlerinden açık ve yarı açık cezaevleri, iş esası üzerine kurulmuş cezaevleridir. Bu cezaevlerinde ve ayrıca çocuk cezaevleri il çocuk islahatlarında dış koruma personeli yani jandarma mevcut değildir.

Kapalı cezaevlerinin dış korunmasından jandarma teşkilatı sorumludur. Bu görev 7756 sayılı Kanunla geçici olarak jandarma teşkilatına verilmiş iken, son çıkan 2803 sayılı "Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nun 7 nci maddesi ile; Ceza İnfaz Kurumları ile tutuklularının dış korumalarını yapmak görevi artık, jandarma teşkilatına verilmiş aslı görevler arasında yer almaktadır.

Cezaevlerinin yönetim ve denetiminden mahalli Cumhuriyet Savcıları sorumludur. Esasen CMUK'nun 395 inci maddesine göre; cezaların infazı, Cumhuriyet Savcılarına ait bir görevdir.

Son olarak 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 10 ve 33 üncü maddeleri de Vali ve Kaymakamlara; ceza ve tevkif evlerinin muhafazasını, mahalli Cumhuriyet Savcıları ile birlikte hükümlü ve tutuklanan sağlık şartlarının denetim ve gözetimi vazifelerini vermektedir.

Diğer konferans konusu da;

2."3005 sayılı Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Kanunu İle İlgili Bir İzah Denemesi"; başlığını taşımaktadır.*

Konferans planına göre; konular iki temel başlıkta toplanmıştır : Bunlardan ilki konuya GİRİŞ, ikincisi ise; MEŞHUT SUÇLARIN MUHAKEME USULÜ 'dür. Şimdi kısaca bunlara değinelim :

I. GİRİŞ

A. Muhakeme Hukuku ve Ceza Muhakemeleri Hukuku Tanımları

Kısaca Muhakeme Hukuku; Devletin, hukuki anlaşmazlıkları çözmeye ve gerektiğinde müeyyidesini de beyan etme görevinin yani, muhakeme fonksiyonunun nasıl gerçekleştirileceğini ve muhakeme dolayısıyla meydana gelen ilişkileri konu edinen bir hukuk bilimidir.

* Ali GÜZEL; Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Gn. Md. lüğü Tetkik Hakimi.

B. Muhakeme Usulünün Kanuniliği ve Anayasallığı

Devletin, muhakeme görevini yerine getirirken uyulması gereken şekil ve kurallar, görevin, belli bir düzen içinde yürütülmesi ile keyfiliğe yer verilmemesi, tarafların haklarının korunması ve bütün bunların Devletin saygınlığına yaraşır bir şekilde gerçekleşmesi için ihdas edilmiş kurallardır.

Anayasamız 141 inci maddesinde, duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olmasına dair muhakeme hukukunun bazı temel kurallarına da yer vermiştir. 142 nci maddesinde ise; mahkemelerin kuruluş, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usullerinin Kanunla düzenleneceğini emretmiştir.

C. Ceza Muhakemesi Usulünde Çabukluk Gereği

Çokça söylenen ifade ile geç kalmış adalet, adaletsizliktir. Zira suçlu ne kadar çabuk cezalandırılırsa ceza o derecede etkili ve ibret verici olur. Öte yandan masum olan kişi ya da kişiler ne kadar çabuk beraat ederse, görebileceği maddî ve manevî zarar o kadar az olacak, böylece toplumun adalet duygusu o ölçüde tatmin olacaktır.

İşte Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Kanununun çıkarılması, bu çabukluk ihtiyacının ürünüdür. Şüphe yok ki, ceza muhakemesinde CMUK dahi bu çabukluk gereğini göz ardı etmemiş, en azından gereksiz gecikmeye cevaz vermemiştir.

Ancak, sanığın suçüstü yakalanması, delillerin hazır olması hallerinde yargılama yapıp hükme ulaşmak, büyük ölçüde kolaylaşmış olacaktır.

Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Kanunu bu maksatla düzenlenmiş, ayrıca bu Kanuna göre, Cumhuriyet Savcıları ile zabitanın görevlerini, ne suretle yapacaklarına dair bir talimatname düzenlenmiştir.

Öte yandan 17.2.1983 günlü Resmi Gazetede yayımlanan; "Polisin Adli Görevlerinin Yerine Getirilmesinde Delillerin Toplanması, Muhafazası ve İlgili Yerlere Gönderilmesi Hakkında Yönetmelik" ile, 17.12.1983 günlü Resmi Gazetede yayımlanan; "Jandarma Teşkilatı, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği" ile zabıta güçlerinin yapacağı adli görevlerle ilgili açıklamalar getirilmiş bulunmaktadır.

II. MEŞHUT SUÇLARIN MUHAKEME USULÜ

Bu başlık altında da Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Kanunu'nun özellikleri ile genel muhakeme usulünden farklı olan yanlarını açıklamaya çalışacağız.

A. Meşhut Suçun Tanımı

Meşhut suçun ne olduğu CMUK'nun 127 nci maddesinde gösterilmiştir. Buna göre;

1. İşlenmekte olan suç,
2. Henüz işlenmiş suç,
3. İşlenmesinden hemen sonra zabıta, suçun zarar gören şahıs veya başkaları tarafından kovalanarak yakalanan kimsenin işlediği suç,
4. Suçun pek az önce işlendiğini gösteren eşya ve izlerle yakalanan kimsenin işlediği suç,

Meşhut suçtur.

B. Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Kanununun Uygulanabilmesi Şartları

1. Suç, meşhut olarak işlenmelidir.
2. Sanık, suçu işlediği sırada veya pek az sonra yakalanmalıdır.
3. Suçun nevi bakımından bu 'Kanunun uygulanması mümkün olmalıdır. O nedenle suç;
 - a. Cürüm veya,
 - b. TCK'onun 529, 534, 536, 537, 539, 547, 548, 551, 565, 567, 568, 571, 572, 573, 574, 575 ve 576 ncı maddeleri ile 540/2 nci fıkrasında yazılı kabahatlerden olmalıdır.

Bilindiği üzere suçların cürüm ya da kabahat olarak birbirlerinden ayırt edilmesi şöylece mümkün bulunmaktadır;

Ölüm, ağır hapis, hapis, ağır para, kamu hizmetlerinden yasaklılık cezalarını gerektiren suçlar; Cürüm olarak : Hafif hapis, hafif para cezası, muayyen bir meslek ve sanatın tatili cezasını gerektiren suçlar ise, Kabahat olarak adlandırılmaktadır (TCK 11 inci Md.).

C. İşlenen Suç

- a. Siyasi suç,
- b. Özel muhakeme usulüne tabi suç,
- c. Takibi izin veya karar alınmaya bağlı suç olmamalıdır.
4. Suç belli yerlerde işlenmelidir.

a. Ağır cezalı cürümler, ağır ceza mahkemesinin faaliyette bulunduğu belediye sınırları içinde işlenmiş olmalıdır,

b. Ağır ceza mahkemelerinin görevleri dışındaki suçlar ise asliye teşkilatı olan yerlerdeki belediye sınırları içinde veya panayırlarda işlenmiş olmalıdır, ya da

c. Şikayet usulü (MSMUK/2 ve 4 üncü maddeler).

Buna göre; suçtan zarar görenin zabıta memuruna sözlü şikayeti ve bu şikayetin de zabıtaca tutanağa geçirilmesi, şikayet şartının gerçekleşmesi için yeterlidir. Reşit olmayan mümeyyiz küçük, şikayet hakkını kullanmaya yetkilidir, fakat şikayetten feragate yetkili değildir. Feragat yetkisinin, kanuni mümessili tarafından kullanılması gerekir.

D. Sanığın Yakalanması

Meşhut cürüm sırasında rastlanan ya da bu suçtan takip olunan şahsın firarı umulur ya da sanığın hüviyetini tayin mümkün olmazsa tevkif müzekkeresi olmaksızın dahi, o şahsı herkes muvakkaten yakalayabilir. Cumhuriyet Savcısı ya da acele hallerde zabıta memurları tevkif kararı verilmesini gerektiren ve gecikmesinde zarar umulan durumlarda sanığı, yakalayabilirler.

Bunlardan ayrı olarak polis, halkın huzurunu bozan, rezalet çıkaran sarhoşları, yakalar ve tanzim ettiği evrakıyla birlikte 24 saat içinde adliyeye verir. Sarhoşluğun tıbbi raporla da tevsik edilmesi gerekir.

E. Sanığın Evrak ve Delillerle Birlikte Cumhuriyet Savcılığına Teslimi

Meşhut suçlarda zabıta; yakalanan şahsı, düzenleyeceği tutanak ve delillerle birlikte, vakit geçirmeden aynı gün Cumhuriyet Savcılığına teslim eder.

Düzenlenecek ve ilgililerce imzalanacak tutanakta;

- Müştekinin yazılı şikayetnamesi,
 - Suçun mahiyeti ve tarihi,
 - Sanığın kimliği ve adresi,
 - Yakalandığı saat,
 - Mağdurun ve şahitlerin kimlik ve adresleri,
 - Suçun maddi delilleri ve
 - Olay yerinde suçun işlendiğine dair görülen izler ve bunların mahiyeti,
- belirtilir.

Zabıta sanığın nüfus hüviyet cüzdanının, yabancı ise pasaportunun aslı veya tasdik edeceği örneğini evraka ekler. Zaman kaybetmemek için zabitanın; sanık ve şahitlerin yazılı ifadelerini almasına gerek yoktur.

Zabıta sanığı, 07.00 ile 20.00 arasında Cumhuriyet Savcılığına teslim eder. Saat 20.00'den sonra yakalanan sanığın savcılığa teslimi ertesi günü 07.00'ye tehir olunur. Bu durumda en seri şekilde Cumhuriyet Savcılığına olayla ilgili bilgiler verilir. Olayı öğrenen Savcı, tehir süresi içinde de gerek görürse gerekli incelemeyi ve soruşturmayı yapar.

Ağır cezalı işlerde delil tespiti, münhasıran Cumhuriyet Savcısı tarafından yapılacağından (MSMUK; 4/5. Md.) bu durumda zabıta sadece delil ve izlerin muhafazası için acele tedbirlerini alır.

F. Sanığın Cumhuriyet Savcılığına Teslimi ve Kamu Davasının Açılması (MSMUK; 4, 5, 7, 8. Md.)

Cumhuriyet Savcısı, iddianame ile kamu davası açarak aynı gün sanığı, görevli mahkemeye sevk eder. Bilindiği üzere; meşhut suçların muhakeme usulünde ilk tahkikat bulunmamakta, hazırlık soruşturmasını müteakip iddianame ile mahkemeye kamu davası açılmaktadır.

Meşhuden işlenen açın kamu adına takibinde kamu yararı bulunduğu kabul edilmektedir.

Savcı, suçun MSMUK'nun kapsamına girip girmediğini veya kamu davası açmak gerekip gerekmediğini tayin için inceleme gereği duyarsa bu bakımlardan soruşturma yapmak üzere sanığın mahkemeye şevkini ertesi güne bırakabilir. (MSMUK Madde : 5)

G. Duruşmaya Dair Kurallar

Cumhuriyet Savcısı, sanığı 20.00 - 07.00 saatleri arasında mahkemeye sevk edemez. Ancak 20.00'den önce sevk edilen işlerin duruşmalarına bu saatten sonra da devam edilir.

Görevli mahkeme, derhal duruşmaya başlar. Genel muhakeme usulünde olduğu gibi, duruşma hazırlığı devresi bulunmamaktadır, dolayısıyla iddianame veya son tahkikat açılmasına dair kararın duruşmadan belli bir süre önce sanığa tebliğine gerek yoktur. Genel muhakeme usulünde şahitler ve mağdur, kural olarak davetiye ile celp edildikleri halde; meşhut suçların muhakeme usulünde, Cumhuriyet Savcısının yazılı ya da sözlü emri üzerine, zabıta tarafından ihzaren celbedilirler. (MSMUK; 7 nci Md.)

Duruşmanın bir celsede bitirilmesi esastır. Bu mümkün olmazsa, duruşma başka bir güne tehir edilebilir. (MSMUK; 9/2 Md.) Bu durumda sanığın tutuklanmasına gerek olup olmayacağı hususunda, tutuklu ise bu halin devam edip etmeyeceğine dair mahkemece karar verilmesi gerekir. (MSMUK; 11 inci Md.)

Konferansçı en sonunda da, hangi kanunların kaçınıcı madde hükümlerine göre, Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Kanununun tatbik edileceğini sıralamakta ve böylece açıklamalarına son vermektedir. Bir iki örnek vermek gerekirse bunlar : 6136/2 nci, 1918/58-1 inci, 222/88 inci, 2908/74 üncü, 2935/42-2 nci, 3091/16 ncı maddeleri olarak sıralanabilmektedir.

IV ÜNCÜ GRUP KONULAR

1. ÇAĞDAŞ TEKNOLOJİK GELİŞMELER*

Çağımızda, ilim ve tekniğin gelişmekte olduğu sık sık belirtilen çok önemli bir vakia olarak göze çarpmaktadır.

İlim ve teknik ayrımı yapmak tartışılabilir. Aslında ilmi geniş manada alırsak; teknik, daha iyi bir ifadeyle teknoloji de onun kapsamına girmektedir.

Başka bir tanımla teknoloji, tabiatla, çoğunlukla ham bir halde bulunan kaynakların (yani doğal kaynakların) insan ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir duruma getirilmesi için geliştirilen dönüştürme (alteration) faaliyetlerinin incelenmesidir.

2. TEKNOLOJİ, MİLLİ REFAH VE İSTİHDAM

Teknolojinin ekonomik faaliyetler üzerinde etkisi son derece büyüktür. Çeşitli ekonomik sektörlerde yeni tekniklerin uygulanması için büyük çabalar sarf edilip yatırımlar yapılıyor. Bu sayede işletmeler, maliyeti düşürmenin imkânını bulabiliyorlar. Bu sayede üretim ve kalite de yükselmektedir. Bu şekilde belirtilen etkenler sonucu prodüktivitedeki artış, işçi başına gelir artışı sağlamaktadır. Çeşitli sektörlerdeki artış, neticede milli istihsal ve dolayısıyla milli gelir artışı sonucunu verecektir. O halde teknoloji, genel bir ifade ile refahı arttırmaktadır.

Yalnız burada bir husus akla geliyor; yeni teknolojik gelişmelerle kabul edilen tekniklerin uygulanmasıyla acaba istihdam edilen iş gücünde bir azalma olmuyor mu?

* Prof. Dr. Ahmet DEMİR; Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

İlk anda böyle bir vakıanın ortaya çıkacağı zannedilebilir. Ancak aslında pek öyle olmuyor. Zira;

a) Üretim artışı neticesinde gelir artmakta, piyasada yeni ek talepler ve iş alanları ve dolayısıyla istihdam imkânları doğmaktadır.

b) Teknolojik gelişmeler neticesinde yeni sanayi dalları kurulmaktadır. (Elektronik sanayi; kompüterler)

c) Fertlerin taleplerinin daha çok iş gücü isteyen mallara kayması, dün 500 iş saatinde yapılabilen bir otomobili kullanan bir adam, bugün geliri arttığı için 1500 iş saatinde ihtiyaç gösteren spor uçak almak isteyebilmektedir. Bu da istihdamı genişleten bir husustur.

Bütün bu sayılanlarda az çok gerçek payı bulunmakla birlikte, teknolojik yeniliklerin bazen işsizliklere de sebep olduğu görülmektedir. Bununla beraber global olarak teknolojik gelişmeler ve otomasyonun, işsizlik yaratmadığı gözlenmiştir. Bu konuda 1966 yılında OECD'nin Zürih'te yaptığı "otomasyonun ekonomik ve sosyal etkileri" konulu toplantıda; ele alınan meselelerden biri de "teknik gelişmenin istihdam bünyesine ve münferit mesleklere olan etkisinin incelenmesi" idi.

Avrupa için yapılan tahminlere göre halen gelişmekte olan otomasyon, büyük ölçüde ve uzun vadeli işsizlik yaratmayacaktır.

3. TEKNOLOJİ VE TOPLUM

Teknolojik gelişmeler toplum yapısını doğrudan doğruya etkilemektedir.

Toplumun gelişmesinde o toplumun kültürel, ekonomik ve siyasal yapısı rol oynamaktadır.

Bunlardan en önemlisi, kültürel yapıdır. Toplumda dinamik karakterli, yenilikleri öğreten, anlatan ve tartışma zemini hazırlayan bir eğitim sistemi sayesinde genel kültür seviyesi yükselebilir ve dolayısı ile teknik kültür de gelişmiş olur.

Eğitimin sadece okul duvarları arasında kalmaması, çeşitli konferanslar, sergiler, kitaplar, dergiler, radyolar, televizyonlar aracılığıyla, bilhassa sistematik bir şekilde, halka da dönük olması lazımdır.

Öte yandan ülkemiz, tarihi bakımdan çok hareketli bir bölgede bulunmakta olup tarihi değeri olan bir çok eserlere sahiptir ve bunların teşhir edildiği arkeoloji ve etnografya müzelerinin sayısı bir hayli kabarıktır. Eski kalıntı ve buluntuların özenle derlenip toplanması ve saklanması, herhalde yerinde bir iştir. Buna rağmen Batı'da mevcut olan

ve her yaşta ve her meslekte kimselerin bilgi ve görgülerini artırıcı nitelik taşıyan TEKNOLOJİ MÜZELERİ bizde nedense kurulmamıştır. Anlaşılan bizde bu işlerle uğraşanlar tarihi öğrenmenin yeter olduğunu düşünmektedirler. Halbuki teknoloji hızla gelişmektedir. İster ilgi duysun ister duymasın, herkesi ve bütün toplumun etkileyen bir karakteri vardır. Bu bakımdan teknoloji, günümüzün tarihidir.

Kısacası ilim ve onun en güçlü dalı olan teknolojiye gerekli önemin verilmesi ve topluma mal edilerek bir dereceye kadar milli bir teknoloji yaratılması için dünya ülkelerinin çoğunda çabalar sarf edilmektedir. Kanaatimizce Türkiye'nin kalkınma ve gelişme çabalarında da temel amaç bu olmalıdır.

2. İL VE İLÇE ENVANTERLERİ, PROJE HAZIRLAMA VE DEĞERLENDİRME, MAHALLİ KAYNAKLARIN ARAŞTIRILMASI VE GİRİŞİMLERİN DESTEKLENMESİ*

1. İL VE İLÇE ENVANTERLERİ

Envanter, bir sayım ve döküm işlemi, bu işlem sonunda ortaya çıkan durumdur.

Konumuz açısından envanter, il ve ilçedeki ekonomik ve sosyal hayata ait verilerin dökümüdür.

Envanterler, plan ve program çalışmalarında yardımcı olacak bilgilerin kullanılabilir bir halde el altında bulunmasını sağlamak amacıyla yapılır.

Ülkemizde, il yıllıkları dışında il ve ilçeler için çeşitli konu ve değişik zamanlarda istatistik çalışmaları yapılmış olmasına rağmen, ortak bir il-ilçe envanter formu mevcut değildir. "Köy Genel Bilgi Anketi" ve "Köy Envanter Etüdü", "Türkiye Maden Envanteri" (illere göre) gibi çalışmalar bulunmakla birlikte, bunlar il ve ilçe için yapılacak genel bir envanter çalışmasında değerlendirilecek bilgiler niteliğindedir.

Bilindiği gibi ülkemiz yerel kaynaklar yönünden çeşitlilik gösterir. Bu bakımdan envanter formunun içeriği ilden ile değişecektir. Bir ilde bir sektör veya alt sektörlerde çok ayrıntılı bilgiler derlemek gerekirken bir başka ilde bunun önemi azalabilir.

Bir envanter çalışması nasıl olmalıdır? sorusunun cevabı bu yüzden zordur. Bu türden çalışmalar ilerledikçe, iller ve ilçeler için en uygun form da ortaya çıkacaktır.

* İsmail SARICA; DPT, Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı Uzmanı.

Çalışmalarda bir örneklği sağlamanın ilk yolu, bilgilerin sektörler itibariyle dökümünü yapmaktır. Bir örneklğin temellerini oluştıracak ana sektörleri sıralama ise şöyledir :

1. Tarım, 2. Madencilik, 3. İmalat Sanayii, 4. Enerji, 5. Ulaştırma,
6. Turizm, 7. Konut, 8. Eğitim, 9. Sağlık, 10. Diğer Kamu Hizmetleri (a. Genel İdare, b. Güvenlik Hizmetleri, c. Harita, Tapu, Kadastro,
- d. Ticaret Hizmetleri, e. İçme suyu, f. Kanalizasyon, g. Kırsal Planlama, h. Belediye Hizmetleri, i. İmar Planları, j. Çevre Sorunları, k. Esnaf, Sanatkâr, Küçük Sanayii, 1. Teknolojik Araştırma).

Bu sektörlerin alt kesimlerinde ne kadar ayrıntıya inilebileceği, konu boyutlarının nerede başlayıp nerede biteceği hususu, ayrıntılı bir envanterin hazırlıkları sırasında ortaya çıkacaktır.

Bunun için ilk yapılacak iş; kırsal ve kentsel alanlar için yapılmış anket ve envanter çalışmalarının, merkezi idarede temin edilecek bilgilerin, ilgili araştırmaların, yerinde elde edilecek bilgilerin içeriklerini gözden geçirmek ve il ve ilçe için taslak bir form hazırlayarak işe başlamaktır.

Envanterler, aşağıdaki hususlar dikkate alınarak hazırlanmalıdır :

1. Ekonomik ve sosyal yapıyı tespit etmek,
2. Sorunlara çözüm getirecek kararların oluşmasında yöneticilere ışık tutmak,
3. Bilim alanında, plan ve program çalışmalarında kullanılacak bilgilere hazır bulundurmak,
4. Belli aralıklarla tekrarlanarak veya değişiklikleri hemen kaydederek gelişmelerin sürekli izlenmesine imkân vermek.

2. PROJE HAZIRLAMA VE DEĞERLENDİRME

Proje; tasarı, tasarlanmış bir şey anlamında olmak üzere günlük konuşmalarımızda çok kullandığımız bir sözdür.

Konumuz açısından proje, kaynakların ne şekilde ve nasıl kullanılacağıının planlanmasını ortaya koyan çalışmadır.

Bir projeye bağılı olarak yapılan yatırımlar üç ana grupta toplanır. Bunlar:

1. Yeni yatırım,
2. Tevsi (tamamlama ve modernleştirme) yatırımı,
3. Yenileme ve idame ettirme yatırımlarıdır.

Konumuzla bağlantısını göz önüne alarak yatırımla proje ilişkisine ve genel olarak proje hazırlamadaki aşamalara şu ana başlıklar altında değinmek mümkündür.

- A. Genel olarak proje hazırlamadaki aşamalar,
- B. Yıllık programlarda yer alacak yatırımların projelendirilmesi.

A. Genel Olarak Proje Hazırlamadaki Aşamalar

Bir girişimin gelecekteki verimliliği ve kârlılığı, o girişim için hazırlanacak projenin iyi hazırlanmış olmasıyla yakından ilgilidir.

Ciddi araştırma ve incelemelere dayanmadan karar verilmemelidir.

Proje hazırlama aşamaları şunlardır:

I. Ön Proje

- 1. Ekonomik etüt,
- 2. Teknik etüt,
- 3. Mali etüt.

II. Yapılabilirlik (Fizibilite)

- 1. Yer seçimi,
- 2. Teknoloji seçimi,
 - a. Mevcut teknolojilerden seçim,
 - b. Yok ise teknoloji üretimi çalışmaları,
 - Yeni teknoloji üretimi,
 - Yatay transfer (teknoloji transferi),
 - Mevcut teknolojinin geliştirilmesi (bu aşamada proje değerlendirilir ve yatırım kararlaştırılır).

III. Proje (Kesin Proje, Uygulama Projesi) Yapımı

- 1. Mimari ve inşaat projelendirmesi,
- 2. Tesisat ve donatım projelendirme,
 - a. Isınma ve havalandırma,
 - b. Elektrik,
 - c. Sınai ihtiyaçların tesisatı,
 - d. Malzeme nakli,
 - e. Su temini ve sınai artıklar,
 - f. Diğer yan proje hizmetleri,

3. Proses makinalarını projelendirme,
 4. Ana fabrika içi yerleşme,
 5. Mühendislik standartları,
 - a. Kalite ve kontrol standartları,
 - b. Genel standartlar,
 - c. Özel standartlar.
- IV. İmalat (Kurulacak Makina ve Tesislerin İmalatı)
1. Genel şartnamelerin hazırlanması,
 2. Özel şartnamelerin hazırlanması,
 3. Kontrol sisteminin örgütleri,;
 - a. Kalite ve muayene işleri,
 - b. Mali kontrol,
 4. Tali mühendislik hizmetleri.
- V. Montaj
1. Bina montajı veya yapımı ve kontrolü,
 2. Tesisat montajı ve kontrolü,
 3. Proses makinaları montajı ve kontrolü,
 4. Deneme çalışmaları.
- VI. İşletmeye Alma
1. Kapasite tespiti ve düzenlenmesi çalışmaları,
 2. Personel temini ve yetiştirilmesi,
 3. İşletme ve bakım standartlarının tespiti.
- VII. Fabrika (İşletme) Organizasyonu
1. İdari organizasyon,
 2. Mali organizasyon,
 3. Satış organizasyonu,
 4. Yönetim ve yönetim kontrol standartları.
- VIII. Yatırım Sonu Hizmetleri
1. Genel müşavirlik,
 2. Darboğaz araştırması, eksikliklerin giderilmesi.

B. Yıllık Programlarda Yer Alacak Yatırımları Projelendirilmesi

Yatırım projelerinin hazırlanması ve değerlendirilmesi, planlama sürecinin önemli aşamalarıdır. Kalkınma planlarının temel hedeflerine ulaşmada proje hazırlama ve değerlendirme çalışmaları büyük önem

taşıır. Belli bir modele göre çalışmalar yapılmaz ise, kaynakların rasyonel dağılıını ve kullanımı sağılanamaz.

Kalkınma planlarının temel hedef, ilke ve politikaları doğrultusunda yıllık programlarda yer alacak projeler (n+1) yılının teklifleri olarak (n) yılının 15 Temmuz tarihine kadar Devlet Planlama Teşkilatı'na gönderilir.

- Yeni yatırımlar,
- Devam eden yatırımlar ve
- Etüt ve proje giderleri

olarak gelen bu teklifler DPT nin proje değerlendirme biriminde toplanır. Daha sonra, bu projeler ilgili sektörlerde değerlendirilmek üzere konu ile ilgilenen birimlere intikal eder.

ilgili birimlerde, teklif sahibi birim temsilcileriyle birlikte gözden geçirilen projelerin ilk şekli ortaya çıkar.

Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 34 üncü maddesinde, yıllık programların hazırlanması ve kabul hakkında şu hususlar yer almaktadır:

"Yıllık programlar, Devlet Planlama Teşkilatı Msteşarlığınınca hazırlanarak Yüksek Planlama Kurulukla sevk edilir. Bu Kurul, programları inceleyerek bir raporla Bakanlar Kuruluna sunar. Bakanlar Kurulunda kabul edilen yıllık programlar, kesinleşmiş olur.

Yıllık programlar, btler ile iş programlarından evvel hazırlanır. Btlerle iş programlarının hazırlanmasında yıllık programlarda kabul edilmiş esaslara uyulur."

3. YEREL KAYNAKLARIN ARAşTIRILMASI

Planlama, kaynaklarla ihtiyaçlar arasındaki köprüyü oluşturan, kaynakları bilimsel metotlarla yönlendiren disiplinler arası bir uygulamadır. Planlı kalkınmada temel hedef, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektir. Büyümenin sağıladığı gelişmenin vreye yayılışını sağılamak, kalkınma politikasının amaçlarındandır.

Kalkınma politikası, yerel kaynakların araştırılıp harekete geçirilmesini de öngörür.

Ekonomik gelişme süreci içinde kaynak kavramı üzerinde durmak gerekir. Alt başlıklar;

- A. Kaynaklar,
- B. Araştırmalar şeklinde ele alınmaktadır.

A. Kaynaklar

Kaynaklar konusunda da;

1. Tarımsal Kaynaklar, 2. Mineraller, 3. Hizmetler Çağı ve kaynak olarak “Uygun Çevreyi sıralamak mümkündür. Şimdi bunları kısaca açıklayalım;

1. Tarımsal kaynaklar; bunlar arazi yapısı, sulanabilme, toprağın üretkenliği ve bunları hasılaya yönlendiren tarımsal bilgi ve beceri seviyesidir.

2. Mineraller; tarımsal alanda olduğu gibi, minerallerin varlığının, yöresel büyümeye doğrudan katkısı yoktur. Minerallerin önemi, elde edilmelerini izleyen üretim aşamalarına bağlı olarak artabilmektedir. Diğer bir deyişle minerallerin önemi, giderek azalmakta ve bunların gerçek kaynak olma niteliği, elde edilmelerini izleyen yöresel büyüme aşamalarına baş oluşturmaları biçiminde belirlenmektedir.

3. Hizmetler Çağı ve Kaynak Olarak “Uygun Çevre”; Dünyamızda kaynak kavramlarında ve değerlendirilmesinde farklılaşmalar oluşmuştur. Önceleri sadece mal üretmek için teknolojinin üzerlerine uygulandığı elle tutulabilir materyaller olarak düşünülen kaynak kavramı giderek, doğrudan üretim sürecine girmeyen öğeleri de kapsamaya başlamıştır. Bu kaynaklar, gerek pazarların gerekse üretimin yer seçimi ve yerleşiminde etkin olmuştur.

Yerel kaynakların araştırılıp ülke kalkınmasının ihtiyaç duyduğu alanlardaki yatırımlara yönlendirilmesi, kalkınma planlarında dile getirilen hedeflere ulaşmada yarar sağlar.

Yerel kaynakların araştırılmasına girmeden önce “araştırma” üzerinde kısaca durmak gerekir :

Genel anlamıyla araştırma; bilim, edebiyat ve sanat dallarında metotlu bir şekilde çalışmaktır. Saklı bir şeyi bulma uğraşısıdır. Bilimsel verilere dayanarak sistemli çalışmadır. Yeni bilgi üretmektir.

B. Araştırmalar

- 1. Temel Araştırma,
- 2. Uygulama Araştırması ve
- 3. Geliştirme Araştırması

olmak üzere üç grupta toplanabilir.

İl ve İlçe envanter çalışmaları yapılırken, araştırma konuları da ortaya çıkabilir. Bu çalışmalar, kaynaklara ait değerleri somutlaştıracağına göre, araştırmalarda kullanılacak sayısal verilerin bir bölümü envanterlerde hazır bulunacaktır. Diğer bilgilerin bir kısmı yine il ve ilçelerde, yeniden elde edilebilir. Yerinden elde edilemeyen bilgileri de merkezi idareden sağlamak mümkündür.

4. YEREL GİRİŞİMLERİN DESTEKLENMESİ

Yerel girişimler konusu, yurt dışında çalışanların tasarruflarıyla yurt içi tasarrufların yatırımlara yönelmesi hareketiyle güncellik kazanmıştır.

Yurt dışı tasarrufların veya yurt içi mahalli küçük tasarrufların, ya da bunların ortaklaşa oluşturdukları girişimlerin, kalkınma planlarının ilkelerine uygun yatırım alanlarına kaydırılması düşüncesi, planlama çalışmalarına da yansımış, toplanan tasarrufların kârlı ve verimli olarak değerlendirilmesi amacıyla, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş. (DESİYAB) kurulmuştur. (27.11.1975)

Devlet, değişik araçlarla, yerel girişimlere destek olmuştur. T3u desteklerden amaç, sanayinin yurt ölçeğine hızlı ve dengeli dağılmasını sağlamaktır.

Devletin sağladığı teşvik ve destekler ise;

1. Proje Hizmetleriyle Destek,
2. Teşvik Tedbirleriyle Destek ve
3. Finansman Açısından Destek olarak sıralanabilir.

1. Proje Hizmetleriyle Destek

Küçük mahalli tasarrufların değerlendirilmesinde çok ortaklı şirketlerle, kooperatifler önemli rol oynamaktadır.

Bu alanda daha çok "Köy Kalkınma" ve "Orman Köylerini Kalkındırma" gibi kooperatiflerin ön plana çıkması ve kooperatifçiliğin yaygınlaşması, kooperatiflere yurt dışına işçi gönderme kontenjanı tanınmasından sonra hızlanmıştır.

2. Teşvik Tedbirleriyle Destek

Genel olarak teşvik araçları diye adlandırılan, yatırımların teşviki ve yönlendirilmesi ile ilgili tedbirler, şu ana başlıklar altında toplanmaktadır;

1. Gümrük muafiyeti,
2. Gümrük taksitlendirmesi,
3. Yatırım indirimi ve
4. Ortak vadeli kredilerde faiz farkı iadesi.

3. Finansman Açısından Destek

Devletin, yerel girişimlerle desteği, çeşitli kamu bankalarınca veya yine bankalar aracılığıyla kullanılan fonlarla sağlanmaktadır. Diğer yandan bazı özel bankalar da mahalli küçük tasarrufların sınai yatırımlara yönlendirilmesi konusunda faaliyet göstermektedirler. Yerel girişimler için finans desteği konusu;

1. Bankalar,
2. Fonlar,

boyutlarında ele alınabilir.

1. Bankalar

T.C. Merkez Bankası, Devlet Sanayi ve işçi Yatırım Bankası, T.C. Ziraat Bankası, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Türkiye Halk Bankası, finansman desteği konusunda başvuru alan kaynaklardır.

2. Fonlar

Kısaca tanımlanacak olursa fon; belli bir amacın gerçekleştirilmesi için ayrılan ve gerektiğinde kullanılmak üzere bir hesapta hazır tutulan paradır.

Pek çok konuda kurulmuş fon vardır. Başlıcaları şunlardır :

a) Türk Alman Fonu

Bu fonun % 50'si Türk, % 50'si de Federal Almanya Hükümetlerince, Türk işçi şirketlerinin yapacakları yatırımların finansmanı amacıyla verilir.

b) Tarımsal Köy Kooperatiflerine ve Üst Kuruluşlarına Yapılacak Devlet Yardımı Fonu

Tarım Orman ve Köy işleri Bakanlığı bütçesinde yer alan bu fon, düşük faizli (% 1) dir ve kredi şeklinde kullanılmaktadır.

c) Orman Köylerini Kalkındırma Fonu

Orman içinde veya bitişiğinde yaşayan köy halkının kalkınmalarına yardımcı olmak üzere kurulmuştur.

d) Mahalli İdareler Fonu

Kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getirmede sıkıntı çeken Mahalli İdareleri, karşılıksız mali yardımda bulunarak, onları teşvik etmek ve desteklemek için genel bütçeye vergi gelirleri tahsilatından ayrılarak İçişleri Bakanlığı emrinde kullanılmak üzere, İller Bankası hesabına yatırılan paylarla oluşturulan "Mahalli İdareler Fonunda toplanan paranın % 20'si İl Özel İdarelerine ve Köylere yardım yapmak üzere ayrılır.

Yönetmeliğe göre bu fondan, son nüfus sayımına göre nüfusu 25.000'in altında olan belediyeler faydalanırlar.

Belediyelere, proje keşif tutarı 50 milyon TL'sini geçmeyen hizmet ve yatırımların azami % 70'ine kadar yardım yapılabilir.

Proje keşif tutarı 50 milyon TL. 'sini aştığı takdirde, aşan miktarı belediyenin kendi imkânları ile tamamlayacağını taahhüt etmesi ve belgelendirilmesi halinde projenin 50 milyonluk kısmına yardım yapılır.

Tahsisler, şu öncelik sırasına göre yapılır :

- Yeni kurulan belediyeler,
- Kalkınma plan ve programlarına göre kalkınmada öncelikli iller kapsamına giren belediyeler,
- Turistik bölgelerdeki belediyeler,
- Kendi imkânları ile başlamış ve keşfine göre yarısı tamamlanmış bir işin tamamlanması için başvuran belediyeler,
- Fon yardımı ile başlattığı projeyi planlanan süre içerisinde başarı ile bitirip bir başka hizmet için başvuran belediyeler. (Ayrıntılı bilgi için; 19 Eylül 1984 tarih ve 18520 sayılı Resmi Gazeteye başvurulabilir.)

e) İl Özel İdareleri Fonu

Bu fon, il özel idarelerinin hizmet ve yatırımlarını desteklemek için genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından ayrılarak İçişleri Bakanlığı emrinde kullanılmak üzere İller Bankası hesabına yatırılan paylarla oluşturulmuştur.

Kalkınmada öncelikli yörelere öncelik verilmek üzere tahsisler, şu öncelik sırasına göre yapılır:

- Hemen üretime geçebilecek yatırımlar,
- Döviz sağlayıcı yatırımlar,
- Sabit sermaye yatırımı tamamlanmış ancak sermaye yetersizliği sebebiyle faaliyete devam edemeyen yatırımlar,
- Diğer sebeplerle yarım kalmış yatırımlar.

Fon yardımlarının miktarı;

— İl özel idaresinin kendi uyguladığı veya en az % 51 hissesi kendisine ait projelerde; % 70'ini,

— Sermaye şirketlerine iştirak halinde; özel idare ortaklık payının % 70'ini geçemez. (Ayrıntılı bilgi için 19 Eylül 1984 tarih ve 18520 sayılı Resmi Gazeteye başvurulabilir.)

Bu fonlardan başka diğer fonlar sırasıyla şunlardır :

- f) Turizmi Geliştirme Fonu,
- g) Sanayi Kredisi Fonu,
- h) Küçük Sanayi Siteleri Tesis ve İşletme Kredisi Fonu,
- i) Küçük Sanayinin Geliştirilmesi Fonu,
- j) Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınmada Öncelikli Yörelere Fonudur.

3. KOOPERATİFÇİLİK VE MÜLKİ İDARE AMİRLERİNİN ROLÜ, KOOPERATİF KURULMASI VE PAZARLAMA SORUNLARI*

Konferansçı giriş kısmında, Atatürk'ün kooperatifçiliği nasıl tarif ettiğini açıklamış ve şu tanımlı vermiştir: "Kooperatif yapmak, maddî ve manevî kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir."

Türkiye'de kooperatifçilik hareketinin, 1863 yılında MİTHAT PAŞA tarafından kurulan "Memleket Sandıklarıyla başladığı kabul edilmektedir. Bu hareket, kredide işbirliğidir. Mithat Paşanın 1863'de Niş Valisi iken Şehirköy (Piot) Kasabasında kurduğu Memleket Sandıklarının ilkeleri şöyle özetlenebilir:

*Mustafa BEDİR; Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Teşkilatlandırma Genel Müdür Yardımcısı.

- Devlete ait boş araziler, köylüler tarafından imece usulü ile ekilecek, bu ekim sonunda ürün satışından elde edilecek hasılat, sandıklara yatırılacak,
- Sandıklarda toplanan meblağdan muhtaç köylülere kredi verilecek,
- Krediler, ya krediyi alanların şahsi kefaletleri, yahut sandıklara bırakacakları rehinler üzerinden açılacak,
- Kredinin miktarı 20 Altını aşmayacak, faiz oranı % 1 olarak ve vadesi 3 ay ile 1 yıl arasında olacaktır.

Bu hareket, 1868 yılında çıkarılan "Memleket Sandıkları Nizamnamesi" ile bütün İmparatorluğa teşmil edildi.

Kooperatifçilik tarihimizdeki ilk hareket olarak gösterilen sandıklar daha sonra 1888 yılında ZİRAAT BANKASI haline dönüştürülmüştür.

ATATÜRK VE KOOPERATİFÇİLİK

Mustafa Kemal ATATÜRK, ülkemizde kooperatifçiliğin gelişmesi, yaygınlaşması ve yerleşmesine en büyük katkılarda bulunmuş ve gerekli hukuki ortamı yaratmıştır. ATATÜRK, kooperatifçilikle hem koruyucu hem de kurucu fonksiyonlar yüklenmiştir.

ATATÜRK, İzmir Konkresinde, 27 Ocak 1931 günü yaptığı konuşmada konuyla ilgili olarak;

"Kooperatiflerin halk veya aydınların teşebbüsüyle fiil alanına geçen değerli hasılatları görülmektedir. Hükümetimizin de bu gibi teşebbüsleri takviye etmesi lazımdır. Cumhuriyet Hükümeti bu lüzumu tabii idrak etmektedir."

Bu anlayış ışığı altında 1935 yılında Büyük Millet Meclisine iki kanun tasarısı getirildi. Bu tasarılar, 2834 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu" ve 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" adlarıyla Meclis'ten çıktı.

Atatürk, Silifke'ye bağlı bir köyde ilk kurulan 1 sayılı Tekir çiftliği Kooperatifi'ne 1 numara ile ortak olarak hem davaya inandığını, hem de çiftliğimize ve halkımıza tutulacak yolu fiilen göstermiş olmaktadır.

KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ

Kooperatifçiliğin temel ilkeleri, ilk olarak Milletlerarası Kooperatifler Birliğinin Londra Kongresinde tartışılmış ve aşağıdaki maddeler halinde toplanmıştır.

1. Serbest Giriş İlkesi,
2. Demokratik. İdare İlkesi,
3. İşletme Fazlasının Kooperatifle Olan İşlemleri Oranında Ortaklara Dağıtım İlkesi,
4. Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi İlkesi,
5. Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi İlkesi,
6. Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesidir.

Konferansçı, ikinci bölümde; Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğünün görev ve fonksiyonları hakkında bilgi vermekte, ülkemizdeki kooperatifleri konularına göre aşağıdaki şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Yapı Kooperatifleri;
 - a. Konut Yapı Kooperatifleri,
 - aa. İşçi Konut Yapı Kooperatifleri,
 - ab. Diğer Konut Yapı Kooperatifleridir.
 - b. İşyeri Yapı Kooperatifleri,
 - c. Turistik Tesisler Yapı Kooperatifleri.
2. Kredi ve Üretim Kooperatifleri;
 - a. Tarımsal Kredi Kooperatifleri,
 - b. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri,
 - c. Çay İstihsal Kooperatifleri,
 - d. Orman Ürünleri İstihsal Kooperatifleri,
 - e. Hayvan ve Hayvan Ürünleri Kooperatifleri,
 - f. Balıkçılık İstihsal Kooperatifleri,
 - g. Zirai (Genel) İstihsal Kooperatifleri.
3. Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kredi Kooperatifleri;
 - a. Esnaf Kefalet Kooperatifleri,
 - b. Küçük Sanat Kooperatifleri,
 - c. Temin ve Tevzi, İmalat Kooperatifleri.
4. Pazarlama Kooperatifleri;
 - a. Tarım Satış Kooperatifleri,
 - b. Diğer Pazarlama Kooperatifleri.
5. Tüketim ve Yardımlaşma Kooperatifleri;
 - a. İstihlâk (Tüketim) Kooperatifleri,
 - b. Yardımlaşma Kooperatifleri.

6. Zirai Sulama, Toprak Muhafaza ve Arazi Islahı Kooperatifleri
7. Çok Amaçlı Köy Kalkınma Kooperatifleri
8. Diğer Kooperatifler;
 - a. Sigorta Kooperatifleri,
 - b. Yayın Kooperatifleri,
 - c. Nakliye Kooperatifleri,
 - d. Turizm Geliştirme Kooperatifleri,
 - e. Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleridir.

Halen yurdumuzda yaklaşık kırk binin üzerinde kooperatif bulunduğu sanılmaktadır.

Kooperatiflerle İlgili Merkezi Kuruluşlar

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı yanı sıra aşağıda adları yazılı Bakanlık ve Kurumlar, kooperatiflerle ilgilenmektedir. Bunlar :

1. Tarım, Orman ve Köy işleri Bakanlığı;
 - a. Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü,
 - b. Proje ve Uygulama Genel Müdürlüğü,
 - c. Bakanlığa bağlı Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu,
 - d. Bakanlığa bağlı Türkiye Tiftik ve Yapağı A.Ş.
2. T.C. Ziraat Bankası;
 - a. Teftiş Kurulu Başkanlığı,
 - b. Kooperatifler Müdürlüğü.
3. Sosyal Sigortalar Kurumu;
 - a. İşçi Meskenleri Müdürlüğü,
 - b. İnşaat Müdürlüğü'dür.

Netice olarak;

Ülkemizde Kooperatifçilik giderek artan ve yaygınlaşan bir olgudur. Kooperatifçilik 1163 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra (24.4.1969) artan bir tempo ile gelişmeye başlamıştır.

Kooperatifler, ülkemizde refahın yaygınlaşmasında önemli bir araç durumundadırlar. Refah devleti anlayışının bu önemli araçları, milli gelir dağılımını olumlu yönde etkiledikleri gibi maliye politikasının da önemli bir aracı durumundadır. Kişilerin harcanabilir gelirlerinden ayırdıkları payların, kooperatifler eliyle oluşturulan fonlarda toplanması mümkün olmaktadır.

Konferansçı daha sonra, yukarıda tasnifi yapılan çeşitli kooperatifler hakkında daha ayrıntılı bilgiler vererek notlarına son vermektedir.

4. ORMANLARIN EKONOMİMİZDEKİ YERİ, ORMAN KÖYLERİNİN KALKINDIRILMASI ORMAN YANGINLARININ ÖNLENMESİ, HALKIN VE RESMİ KURULUŞLARIN YAKACAK İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI*

Orman, varlıkları ve sağladıkları yararlar nedeniyle toplumları yaşamlarını düzenleyen doğal kaynakların başında gelmektedir.

Ormanlardan beklenen yararların sağlanabilmesi için, orman alanının uygun bir dağılışıla yurt alanına oranının % 30 dolayında olması gerekirken, ülkemizde bu oran, % 26'ya yaklaşmaktadır. Ayrıca orman varlığımızın tamamı verimli orman niteliğinde olmayıp, ürün verebilen verimli orman alanı 8,9 milyon hektar olup, kalan 11,3 milyon hektar orman alanı ise, verimsiz bozuk ormanlardan oluşmaktadır.

ORMANLARIMIZIN EKONOMİMİZDEKİ YERİ

Ormanlarımızın ülke ekonomisindeki önemi ve yerini iki bölümde incelemek gerekir. Bunlar:

1. Ölçülebilen değerler itibariyle ormancılık sektörünün ekonomimiz içerisindeki önemi,

2. Para ile ölçülemeyen yararları.

1. Ölçülebilen değerler itibariyle ormancılık sektörünün önemi, yarattığı katma değer in gayri safi yurt içi hasıla içerisindeki oranlarıyla açıklamak mümkündür.

Yılı	Gayri Yurt İçi Hasıla Faktör Fiyatlarıyla (Milyon TL)	Safi Milli (Cari)	Ormancılık Sektörünün Satış Geliri (Milyon TL)	Ormancılık Katma Değeri (Milyon TL)	Katma Değerin Gayri Yurt İçi Hasılaya Oram %
1983**	10.418.925		96.854	39.925	0,4

2. Parayla ölçülmeyen yararlar a gelince;

Bunlara fiyatlandırılmayan veya "bölüşümü belirsiz" hizmetler de denilebilir.

*Mustafa PİRİNÇÇÎ; Tarım Orman ve Köy işleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü APK. D. Bşk.

**DPT tahminidir.

Ormanlarımızın bölüşümü belirsiz, fiyatlandırılmayan hizmetlerini de kısaca şöyle açıklamak mümkündür:

— Ormanların çevre korunmasına sağladığı yararın maddî değeri ölçülemeyecek kadar büyüktür,

— Ormanlar bulundukları bölgenin su, toprak, bitki ve hayvan dengesini, yani doğal dengeyi sağlar,

— Tarım alanlarının, barajların ve yerleşim yerlerinin sigortasıdır. Bunları selden ve erozyondan korur,

— Orman, çevrenin iklimini yumuşatır. Yani iklimi ılımlı duruma getirerek, kuraklık ve sıcaklık gibi ekstrem hava etkilerini zararsız kılar,

— Yurt savunmasında önemli rol oynar,

— Su rejimini düzenler,

— Hava kirliliğini azaltır, oksijen üreticisi olarak insan sağlığına olumlu etkide bulunur,

— Ormanlar, hayvanların üretilmesi için önemli bir kaynaktır,

— Aşırı şehirleşme sebebiyle, sakin ve temiz havada dinlenmek için iyi bir ortamdır. Bu ortamı ise güzel görüntüsü ile orman ve ağaç, en iyi şekilde meydana getirmektedir.

ORMAN YANGINLARININ ÖNLENMESİ

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, ülkemizde de ormanların devamlılığını tehlikeye sokan etkenlerin başında, orman yangınları gelmektedir.

Yurdumuzda orman yangınlarının çıkmasına % 1 yıldırımların, % 99 ise insanların yol açtığı bilinmektedir.

Yangınlar tür olarak; toprak, örtü, tepe ve gövde yangını şeklinde sıralanabilir.

Bir orman yangınında yukarıda sözü edilen yangın türlerinin hepsi bir arada görüleceği gibi çeşitli karışımları da olabilir.

Ülkemizde, 1937-1982 yılları arasındaki 46 yıllık sürede toplam 35.940 adet çeşitli orman yangınları çıkmış ve neticede 1.257.717 hektar ormanlık saha yanmıştır.

Orman yangınlarının önlenmesi ve mücadelesinde en etkili olan unsur haberleşme sistemidir.

Çıkan bir orman yangınına ulaşma süresi (yapılan araştırmalara göre) bir saatin altında olmalıdır. Süresi uzadıkça yangını söndürme çalışmaları zorlaşmakta hatta imkânsız hale gelmektedir.

Yangın ihbarında Devlete ait türlü askeri ve mülki haberleşme vasıtalarından derhal ve parasız olarak faydalanılır.

"Yangın haberleşmesini en seri şekilde sağlamak üzere ormanlardaki yangın gözetleme kule ve kulübeleriyle bakım merkezi ve orman teşkilatının devreleri ve Bakanlar Kurulu Kararıyla ruhsat almak suretiyle telsiz alıcı ve verici istasyonları tesis olunur." (6831/68. Md.)

Halen ülke sathında 873 adet yangın gözetleme kule ve kulübesi bulunmakta olup, sayıları giderek artırılmaktadır.

Ayrıca Orman Genel Müdürlüğünün 40.000 km.'yi aşan telefon hattı şebekesi bulunmaktadır.

Telsiz şebekesi ise giderek güçlendirilmekte, halen 24 bölge müdürlüğünde birbiriyle ve merkezle irtibat sağlayabilen telsiz sayısı 2853 u bulmaktadır.

Yangın haberi Orman İşletme Müdürlüklerince Orman Bölge Müdürlüğüne, Orman Genel Müdürlüğüne, Valiliğe, Kaymakamlığa, Cumhuriyet Savcılığına ve ilgili askeri birlik komutanlıklarına telgraf, telefon, telsiz veya teleks ile derhal bildirilmektedir.

Alman yangın haberi Vali ve Kaymakamlıklarca gereği yapılmak üzere Bucak Müdürlüklerine ve Karakol Komutanlıklarına ve Köy Muhtarlıklarına kadar ulaştırılır.

Son yıllarda orman yangınları hizmetlerinde fiilen çalıştırılmak üzere her yıl yaklaşık 8500 mevsimlik (Haziran-Ekim arası) yangın işçisi kadroları alınmakta, bu işçilerle, yaklaşık 670 adet yangın söndürme ekibi teşekkül ettirilmektedir.

Sözü edilen bu yangın işçilerinin, öncelikle orman içi ve kenarı köylülerimizden temini yoluna gidilmektedir. Alman tedbirler sonunda orman yangınlarında son yıllarda önemli azalmalar kaydedilmiştir.

Konferansçı bu kısmın sonunda; orman yangınlarının önlenmesi ve mücadelesi hizmetlerinde çok değerli hizmetleri geçen askeri ve mülki yetkililere şükranlarını sunmaktadır.

HALKIN VE RESMÎ KURULUŞLARIN YAKACAK İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI

Yurdumuz ormanlarından yılda ortalama 20,5 milyon ster civarında yakacak odun üretilmekte, bunun 13,5 milyon steri orman köylüsü

nün yakacak ihtiyacına, 7 milyon steri de şehir ve kasabalardaki ihtiyaç sahiplerine verilmektedir.

Şehir ve kasaba halkı ile kamu 'kuruluşlarının ve askeri birliklerin yakacak odun ve tutuşturucu odun ihtiyaçları ve verilebilecek odun miktarları, her yıl Valilikler ile Orman Bölge Müdürlükleri arasında düzenlenen yakacak odun protokolleri esaslarına göre belirlenmektedir. Tahsis ve dağıtım işi, Valiliklerce yapılmaktadır.

Ormanlarımızın verim gücünü zorlamadan hangi bölgeden, ne miktar üretim yapılması gerektiği, endüstriyel ya da yakacak odun miktarı, orman amenajman planları ile 'belirlenmekte ve buna göre işletilmektedir. Esasen, 3437 sayılı Mahrukat Kanunu ve 2/11028 sayılı Nizamnamesine göre; odunun ana yakıt maddesi olarak değil, tutuşturucu olarak kullanılması gerekmektedir.

Bu nedenle, önümüzdeki yıllarda daha fazla kömür üretilip tüketim yerlerine şevkinin sağlanması ve odunun ana yakıt maddesi olarak değil de tutuşturucu olarak kullanılması yolunda gerekli tüm tedbirlerin alınması zorunludur.

ORMAN KÖYLERİNİN SORUNLARI

Ülkemizde orman içinde ve bitişğinde toplam 17.105 orman köyü bulunmakta ve buralarda 9,4 milyon insan yaşamaktadır.

Orman köylüsünün sosyal ve ekonomik bakımlardan birçok sorun lan vardır. Bu sorunları başlıklar halinde sıralarsak bunlar;

1. Sosyal sorunlar,
 - a. Nüfus sorunları,
 - b. Yerleşim sorunları,
 - c. Alt ve sosyal yapı sorunları (ulaşım, elektrik, sağlık, eğitim, konut ve içme suyu).
2. Ekonomik sorunlar, şeklinde iki temel başlıkta toplamak mümkündür.

ORMAN - KÖY İLİŞKİLERİNİN DÜZENLENMESİ AÇISINDAN YAPILAN ÇALIŞMALAR

1. Etüt ve Planlama Çalışmaları

Orman köylerine götürülecek hizmetleri belirtmek için ilçe düzeyinde kalkınma planları hazırlanmaktadır.

1984 yılı sonuna kadar 515 ilçenin 17.130 orman köyünü kapsayan "İlçe Kalkınma Planı" tanzim edilmiş ve uygulamaya başlanmıştır.

Bunun dışında, dam örtüsü olarak ahşap malzeme kullanılan bölgelerde; kiremit, galvanizli sac gibi malzeme verilmesi ve böylece "Dam Örtülülüğü Ön Planlaması" uygulamasına başlanmıştır.

Ayrıca "Ormancılıkta Modern Kesim Aletleri Planlaması" uygulaması da Bölge Müdürlüğü bazında yürütülmektedir.

2. Kooperatifçilik Çalışmaları

Orman köylülerinin sosyal gelişme ve ekonomik güvenliğe kavuşmaları amacıyla bu köylerde köy kalkınma kooperatiflerinin kurulması teşvik ve proje yatırımları finanse edilmektedir.

Bunlardan ayrı olarak; orman köyüne gerekli yardımların etkin bir şekilde götürülebilmesi için, 1974 yılında, 6831 sayılı Orman Kanunu'na 1744 sayılı Kanunla eklenen Ek-3 üncü madde ile "Orman Köylüleri Kalkındırma Fonu" teşkil edilmiş ve bu fonun kullanılmasına ilişkin yönetmelik (Orman Köylüleri Kalkındırma Fonu Yönetmeliği) de 1974 yılında yürürlüğe girmiştir.

5. TURİZMİN EKONOMİMİZDEKİ YERİ, SORUNLARI VE

ÇÖZÜM YOLLARI*

Son yıllarda Dünya nüfusunun dörtte birinin, milyarlarca dolar sarf ederek çeşitli amaçlarla yaptıkları seyahatler, turizm olayının yaygınlaşmasına ve dolayısıyla dünya ülkelerinin sosyal ve ekonomik yaşantılarına etken olmaya başlamıştır.

Ülkemiz turizmini geliştirmek ve turizm yoluyla ekonomiye katkı sağlamakla görevli olan Kültür ve Turizm Bakanlığı, turizm hareketlerini ülkede yaygınlaştırmak ve diğer ülkeler içerisindeki yerini almaya çalışmaktadır.

Turizmin tanımı yapılacak olursa :

"İnsanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışında, 24 saatten az olmayan seyahatleri ve buralarda genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek geçici konaklamalardan doğan olaylar ve ilişkilerin bütünüdür." şeklinde tanımlamak mümkündür.

* Mahmut BORAN : Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm Genel Müdür Yard.

Turist kimdir? Sorusuna aşağıdaki başlıklarla cevap vermek mümkündür. Buna göre;

- a) Dinlenmek, hoş vakit geçirmek için ailevi nedenler veya sağlık yüzünden yapılan seyahatlere katılanlar,
- b) Bilimsel, resmi, diplomatik, dini, sportif vb. toplantılara katılan veya bu amaçlar için görevlendirilenler,
- c) İş için seyahat edenler,
- d) Kalış süreleri 24 saatten az dahi olsa günübirlik gezilere katılanlar,

turisttirler. Genel anlamı ile kalış süresini devamlı kalışa döndürmemek sureti ile turizm endüstrisinin tüketicileri olan kişilere “turist” denir.

Turist, turizm endüstrisinin ürettiği mal ve hizmetlerin tüketicisidir ve turizm olayını bizzat yaşayan kişidir.

Şu halde para kazanma amacını gütmeyen ve devamlı kalış arz etmeyen, geldiği yerin özelliklerini ve güzelliklerini görmek amacıyla dolaşan kişiye “turist” denilmektedir.

TURİZM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK ÖNEMİ

Gerek ülke ekonomisine maddi katkısı, gerekse dış ülkelerle ilişkiler ve kültür alışverişi açısından turizm sektörünün önemi reddedilemez.

Turizm, az gelişmiş memleketlerin ekonomilerini ileriye doğru harekete geçirmek veya bu safhayı geçmiş memleketlerde ise ekonomiyi daha da olgun bir düzeye ulaştırmak için kullanılması gerekli bir faktördür.

Ekonominin hızla gelişmesi için gerekli bulunan sermaye-hasılat oranındaki bir azalma, ancak turizmin ekonomi üzerindeki bu yaygın ve hızlı etkisi ile sağlanır. İşte bu nedenle turizm, ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez unsurudur.

Turizmin ekonomik önemi, bir dış alım ve dış satım şeklinde olmasında görülür. Turizm dış satım şeklinin en önemli kaynağıdır. Çünkü turizmde bir ülkenin mal ve hizmetlerini müşterinin memleketine kadar götürmek zorunluluğu yoktur. Bunun yanında turistlerin beraberinde getirmek üzere satın aldıkları mallar da bir dış satımdır.

Ülkemiz doğal güzellikler ve tarihsel, kültürel zenginlikler bakımından dünya ülkeleri arasında rakipsiz bir durumdadır. Aynı zamanda dört mevsimin yaşandığı ülkemiz, çeşitli medeniyetlerin beşiği olmuştur.

En nadir kültürel eserlerin yer aldığı ülkemiz doğu ile batının efsanevi bir boğazla birleşerek kucaklaştığı bir dünya cennetidir.

Ancak bu ortamın korunmasında gereği kadar dikkatli, duyarlı ve özenli davranmıyor, her yıl yüzlerce hektar ormanımızı yakıyor, gelişi güzel avlanmalar yüzünden, hayvan türlerini azaltıyor, yok ediyoruz. Berrak, tertemiz deniz ve göl sularımız çeşitli nedenlerle kirleniyor, eski eserlerimiz gözlerimizin önünde düne kadar ya kaçırılıyor ya da harap ediliyor.

Her şeye sahip olan ülkemizde turizmin gelişmesi için insan ve tesislere ihtiyaç vardır. Turizm için ana unsur insandır. İnsanların, yabancılara karşı davranışlarındaki nezaket, onlarla kuracakları uygarca, insanca ilişkiler, bu ilerlemeyi gerçekleştirecek güvencelerdir.

Turist, parası karşılığı istediklerini bizden sağlayan ve hizmet bekleyen kişidir.

Turist, ülkemizde bir konuktur. Turistik hizmetler, turistin ülkemize girdiği sınır kapısındaki emniyet ve gümrük kontrolünden geçmesiyle başlayıp hamallık hizmeti, taşıt sürücülerini ile devam eder. Ondan sonrası, yapacağı tatilin türüne göre, kendisine hizmet veren tesis ve hizmetler zinciri ile devam eder.

Bu sayılanlar kadar üzerinde durulması gereken önemli konu da temizliktir. Temizliğin her türüne özen göstermek, milletçe görevimiz olmalıdır.

6. KIRTASIYECİLİKLE SAVAŞ VE SAVURGANLIĞIN ÖNLENMESİ*

Kalkınma planları ve yıllık programları ile icra planlarında kamu yönetimini belirleyen tablo, şöyle çizilmektedir:

"Türk toplumunun temel sorunlarından biri de şudur : Kamu yönetimi, işleri gerekli nitelikte ve verimlilikte yürütemediğinden, kalkınmanın etkin bir aracı olamamaktadır. Kalkınmaya destek olma niteliğinden yoksun olan kamu idaresi, giderek büyümekte, pahalılaşmakta ve çözümünü güçleşen katı bir sorun olmaktadır." (DPT, III üncü Beş Yıllık Kalkınma Planı; s. 978)

*Fikret AR; TODAİE öğretim üyesi.

IV üncü Beş Yıllık 'Kalkınma Planının 1102 nci maddesinde de "Planlı kalkınma çabalarının başarıya ulaşmasında, kamu yönetiminin daha etkin ve verimli olmasının taşıdığı büyük önem, bugüne kadar yürürlüğe konan üç planda da belirtilmiş, ancak geçen süre içinde yapılan çalışmalar istenen düzeye ulaşamamıştır." denilmektedir.

VERİM VE VERİMLİLİK

Kısa ve sade bir ifadeyle verim; bir kuruluşun veya işletmenin faaliyetleri için yaptığı "girdi" (tüm giderler toplamı) ile elde edilen "çıktı" (üretilen hizmet veya malın toplam değerleri) arasındaki oran, olarak tanımlanabilir.

O halde verimin artması için girdiler azaltılıp, çıktılar çoğaltılmaya çalışılmalıdır.

Hizmet ve mal üretiminde verimi etkileyen diğer faktörler ZAMAN ve Kalitedir. Üretilen her hizmet ya da malın bir MÂLİYESİ vardır. Kabul etmek gerekir ki sözü edilen bu üç faktörün birlikte manipüle edilmesi oldukça güç, bazen de imkânsızdır.

Bu nedenle verimi yükseltme manipülasyonları için aşağıdaki seçeneklerden biri ya da birkaçı uygulanabilir :

- a) Kalite ve maliyet sabit tutulur, üretim süresi zaman azaltılır,
- b) Kalite ve üretim süresi sabit tutulur, maliyet düşürülür,
- c) Maliyet ve süre sabit tutulur, kalite yükseltilir,
- d) Kalite sabit tutulur, süre ve maliyet birlikte düşürülür,
- e) Süre sabit tutulur, hem maliyet düşürülür, hem kalite yükseltilir, nihayet :
- f) Maliyet aynı kalır, süre düşürülür, aynı zamanda kalite de yükseltilir.

VERİMLİLİK VE UZMANLIK

Çağımızda özel kesimde olduğu gibi kamu ve işletme yönetim alanlarında, genel yöneticilik, organizasyon ve metot, planlama, personel yönetimi, eğitim, mali yönetimi, bilgisayar, malzeme yönetimi konuları ayrı birer uzmanlık dalı halini almıştır.

İŞ BÖLÜMÜ

Uzmanlık kuruntunun gelişmesine paralel olarak iş bölümü de birlikte gelişmiş ve önem kazanmıştır.

İyi bir iş bölümünün verimliliği ve verimi de yükselteceği, gözlerden uzak tutulmamalıdır.

İŞİ BASİTLEŞTİRME İLKELERİ

İş Basitleştirme Süreci;

Gerek yöneticilerin, gerek bizzat işi yapan personelin, gerekse iş sahiplerinin yakındığı yöntemlerin geliştirilmesi için yapılacak inceleme ve çalışmalarda izlenecek süreç şu olabilir :

- a. Geliştirilmesi ya da basitleştirilmesi istenen konu (iş, işlem ya da yöntem) seçilir,
- b. Seçilen konu bütün ayrıntılarıyla incelenip durum yazılı olarak saptanır,
- c. Saptanan hususlar, bilimsel yöntemlerle analiz edilip, sakıncalar bir yere yazılır,
- ç. Bu yöntemin (işin, işlemin) kullanılmasının gerekip gerekmediği araştırılır,
- d. Belirlenen sakıncaların giderilmesi için çözüm yolları düşünülür,
- e. Uygun görülen yöntem bir süre denenir, varsa aksayan yönleri düzeltilir, geliştirilir,
- f. Geliştirilen yöntem uygulamaya konur.

Metot Analiz Anahtarları ve Kullanılması

Hemen her yerde, her işlemde ve her zaman uygulanabilen bu anahtarlar, bilhassa orta kademe yöneticiler ile ilk kademe amirleri ve bizzat işi yapanlar ve organizasyon ve metot uzmanları tarafından kullanılabilir.

Bu anahtar takımı beş adedi (N) ve bir adedi de (K) harfiyle başlayan ve gerek büro, gerek işletmelerde hiç hatırdan çıkarılmaması gereken çok değerli kılavuzlardır.

Bu anahtarlar :

NE yapılıyor?	NİÇİN yapılmalıdır?
NİÇİN yapılıyor?	NE yapılmalıdır?
NASIL yapılıyor?	NASIL yapılmalıdır?
NEREDE yapılıyor?	NEREDE yapılmalıdır?
NE ZAMAN yapılıyor?	NE ZAMAN yapılmalıdır?
KİM yapılıyor?	KİM yapılmalıdır?

Sorularından ibarettir.

Yukarıdaki soruların da ışığında geliştirilen çeşitli teknikler (iş bölümü, iş akımı, hareket ekonomisi, alan ve yerleşme etüdü, form analizi ve geliştirme ile iş ölçme teknikleri) orta kademe yöneticilerine öğretilmeli ve teknikleri uygulamaları da kendilerinden istenmelidir.

KIRTASIYECİLİKLE SAVAŞ

26 Ocak 1966 tarih ve 6/5875 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kırtasiyecilikle savaş konusunda TODAİE görevlendirilmiştir. Enstitü, bunun üzerine 15 dolayında inceleme yaparak raporlarını, Başbakanlığa sunmuştur.

1971 yılında yine TODAİE'de hazırlanan ve Başbakanlığa sunulan "İdarenin Yeniden Düzenlenmesi - İlkeler ve Öneriler" adını taşıyan rapor da önceki raporlar gibi hükümetçe uygulamaya sokulmamıştır.

17 Haziran 1982 gün ve 2680 sayılı Yetki Kanununa göre kurulan Kamu Yönetimi Komisyonu 30 dolayında kararname hazırlamıştır. Komisyona bağlı alt gruptan biri olan "İdari Usullerin Geliştirilmesi ve Kırtasiyecilikle Savaş Grubu" 20 ayrı konuda KHK hazırlamıştır.

"İkametgah Kâğıtları ile İyi Hal Kâğıtlarının Kaldırılması", "Memurluk Sınavlarına Gireceklerin Yalnız Başvuru Dilekçesi Doldurmaları" ile "Hastanelerde, Polikliniklerde İşlerin Hızlandırılması, Sağlık Kurulu Kuruluş ve Çalışma Şekillerinin Yeniden Düzenlenmesi" bu Kararnamelerden birkaç örnektir.

Sonuç olarak :

Verimlilikle işi basitleştirme çalışmaları arasında yakın ilişki olduğu bir gerçektir. İşlerin basitleştirilmesi ile verimin yükseltilmesi birbiriyle bağımlıdır. İş basitleştirme orta kademe yöneticilerle, ilk kademe amirlerinin başta gelen görevleridir.

Kırtasiyeciliğe karşı tüm kamu kuruluşları savaş açarlarsa; hazinenin büyük tasarruf sağlayacağını, vatandaş şikâyetlerinin, iltimas ve rüşvet olaylarının çok azalacağını, bürokrasi çarkının da daha hızlı ve verimli döneceğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

7. 2886 SAYILI DEVLET İHALE KANUNU NUN GENEL ESASLARI, UYGULAMADA MÜLKİ İDARE AMİRLERİNİ İLGİLENDİREN HÜKÜMLER*

Bütün ülkeler, resmi kuruluşlarının alım satım işlerini esaslı bir sisteme bağlamak ve muhtemel suiistimalleri önlemek için konuyu Kanun, Tüzük ve Yönetmeliklerle düzenlemişlerdir.

* Orhan PİRLER : Merkez Valisi.

50 yıldır uygulanan 2490 sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu, günün ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiş ve yeni bir DEVLET İHALE KANUNU hazırlanmıştır.

1. İHALE KANUNUNUN KAPSAMI

2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'nun 1 inci maddesine göre;

- Genel bütçeye dahil daireler,
- • Katma bütçeli idareler,
- Belediyeler,
- İl özel idarelerinin

Alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri ayni hak tesisi ve taşıma işlerini, bu kanuna göre yaptırımları gerekmektedir.

Döner sermayeli kuruluşlarla, özel kanunlarla ya da özel kanunların verdiği yetkiyle kurulan fonların yukarıda belirlenen işlerin nasıl yapılacağı, Maliye ve Gümrük Bakanlığınca hazırlanarak ve Bakanlar Kurulunca çıkacak ayrı bir yönetmelikte belirlenecektir.

2. İHALELERDE UYGULANACAK GENEL İLKELER

Bu ilkeler şunlardır:

- a) İdarenin ihtiyaçlarının en iyi şekilde, uygun şartlarla ve zamanında karşılanması ve ihalede açıklık ve rekabetin sağlanması esastır,
- b) Muhtelif işler bir eksiltmeyle toplanamaz. Ancak, ihalelerin ayrı ayrı yapılacağı açıklanmak suretiyle ilanları bir arada yapılabilir,
- c) İhale konusu işler, kısımlara bölünemez. Ancak, istekli çıkmadığı takdirde, alım şekillerini değiştirmeden, önemli işlerin kısımlara ayrılması mümkündür,
- d) İhaleler, kesin zaruret olmadıkça, işin mahiyetine göre en uygun fiyatla, temini mümkün olan mevsimlerde yapılır,
- e) Arsası temin edilmemiş, mülkiyet ve kamulaştırma işlemleri tamamlanmamış olan ve gerekli olduğu halde imar durumu, tip yapılar; tatbikat, diğerlerinde ise, avam projeleri ve bunlara dayalı keşifleri bulunmayan yapım işlerinde ihaleye çıkılamaz.

Ancak, arsa temin edilmesi, mülkiyet ve kamulaştırma işlemlerinin tamamlanması şartı; bina ve benzeri mahiyetteki inşaatlar dışındaki ihalelerde aranmaz.

3. İHALELERİN GENEL ŞARTLARI

Konuyu iki temel başlık altında incelemek gerekir. Bunlar;

- A. İhale işlerinin hazırlanması ve
- B. İhaleye girme şartlarıdır.

A. İhale işlerinin hazırlanması başlığını da şu alt başlıklar oluşturmaktadır. Bunlar da özetle;

- 1. İhaleleri yaptırmaya ve ihaleye, idarelerin ita amirleri yetkilidir.
- 2. İhale işlerine başlarken önce şartname hazırlamak gerekmektedir.
- 3. İhale işlerine başlarken bedel tahmininde bulunmak zorunludur.
- 4. Her ihale için ayrı bir onay belgesi tanzim etmek gerekmektedir.
- 5. İhale konusu işlerin ilan edilmesi lâzımdır.
- 6. İta amirleri (2886/13 üncü maddeye göre) ihale komisyonlarının kurulmasını sağlamak durumundadır.
- 7. İhale suretiyle yapılacak işler için bir işlem dosyası düzenlenir.

B. İhaleye girme şartları; bunlar da ana başlıklar olarak şu şekilde sıralanabilir :

- 1. İhaleye katılabilme şartları belirlenir.
- 2. Geçici teminat alınması gerekir (keşif bedelinin % 3'ü).

4. İHALE USULLERİ

Devlet İhale Kanununda 5 çeşit ihale usulü kabul edilmiştir. Bunlar :

- 1. Kapalı teklif usulü,
- 2. Belli istekliler arasında kapalı teklif usulü, (2886/44 üncü maddesi gereğince)
- 3. Açık teklif usulü,
- 4. Pazarlık usulü,
- 5. Yarışma usulü 'dür.

5. İHALELERDE SÖZLEŞME

Özel haller dışında, bütün ihaleler bir sözleşmeye bağlanır. Sözleşme, idare adına ita amiri tarafından imzalanır. Özel haller ise;

1. Pazarlık usulü ile yapılan bazı ihalelerde sözleşme yapılması zorunlu değildir. (2886/51 /a, b, c, d, i, 1, p)

2. Sözleşme yapılması gereken süre içerisinde taahhüdünü, şartname hükümlerine göre yerine getirilmesi ve bunun idarece uygun görülmesi halinde, sözleşme yapılması zorunlu değildir. (Madde: 61)

Sözleşmelerde sonradan değişiklik yapılamaz. Ancak, bazı ahvalde buna imkân verilmiştir. Bu konuda, 4353 sayılı Kanunda hükümler bulunmaktadır.

6. KİRA İŞLERİ

Kiraya verilecek taşınır ve taşınmaz malların kira süresi 10 yıldan çok olamaz.

Turistik tesis kurulacak yerlerin ve turistik tesislerin, 10 yıldan fazla süreyle kiraya verilmesi mümkündür.

3 yıldan fazla süreyle kiraya verme işleminde, önceden Maliye ve Gümrük Bakanlığından izin alınması şarttır.

Katma bütçeli idarelerde bu izin, idarelerin bağlı bulundukları bakanlıktan alınır.

Özel idare ve belediyeler için kendi özel kanunları uygulanır.

Birden fazla yılı kapsayan kira işlerinde, kira bedeli her yıl şartname ve sözleşme esaslarına göre yeniden tespit edilir.

7. İHTİYAÇLARIN KAMU KURULUŞLARINDAN KARŞILANMASI

Devlet İhale Kanununun 71 inci maddesi, ihtiyaçların kamu kuruluşlarından karşılanmasına imkân vermiştir. Buna göre;

1. Kanun kapsamına giren idareler, kendi aralarında yaptıkları ihale işlerini, kıymet takdiri suretiyle bu maddeye istinaden yaptırabilirler,

2. Kanun kapsamına giren idarelerin her türlü ihtiyaçları;

a) Bu idarelere bağlı sabit veya döner sermayeli müesseseler ve özel bütçeli idarelerin kurdukları birliklerden,

b) KİT ile sermayesinin yarısından fazlası tek başına veya birlikte devlete, kamu iktisadi teşebbüslerine veya mahalli idarelere ait kuruluşlardan,

c) Türk silahlı kuvvetlerini güçlendirme vakıfları ile sermayesinin yarısından fazlası bu vakıflara ait kuruluş, şirket ve müesseselerden,

d) Özel kanun ile kurulan ve tüzel kişiliğe sahip, ortaklarının ürünlerini alan, işleyen, değerlendiren, satan, üretim ihtiyaçlarına yarayan araç ve gereçleri sağlayan ortaklıklarla bunlara ait birliklerden,

e) Özel kanunlarla kurulmuş ve kendilerine kamu görevi verilmiş tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardan,
temin edilebilir.

Bu ihale işlerinin uygulanmasında, ihale konusu mal ve hizmetlerle, taşıma işlerinin bizzat o kuruluşlar tarafından üretilmesi ve yapılması zorunludur.

Konferans notunun bundan sonraki bölüm başlıkları şöyledir :

8. İhalede Yasak Fiil ve Davranışlar,
9. Uygun Bedelin Tespiti,
10. Görevlilerin Sorumluluğu,
11. Hileli İnşaat ve Onarım,
12. İşin Erken Bitirme Primi,
13. Devlet İhale Kanunu ve Belediye Başkanları

olarak sıralamak mümkündür.

Konferans, bu başlıklara dahil konularda verilen kısa ve özlü bilgilerle sona ermektedir.

V inci Grup Konular; Mahalli İdareler, Köyler ve Belediyelerle ilgili olacak ve bir sonraki Dergimizde yayınlanacaktır.

MÜLKİ İDAREDE İZ BIRAKANLAR/7

ADANA VALİSİ ZİYA PAŞA

Mehmet ALDAN

Merkez Valisi

Ziya Paşa, Devlet katında önemli görevlerde bulunmuş, Adana Valisi olarak hayata gözlerini kapamış edebiyat ve siyaset adamlarımızdandır.

Bu yazımızda, hayatı ve eserleri hakkında gerekli bilgileri sunduktan sonra, yönetici olarak kendisinden söz edeceğiz.

HAYATI

Ziya Paşa, 1825 yılında İstanbul'da Kandillinde doğmuştur;¹ Babası Galata Gümrüğü kâtiplerinden Feridüddin Efendi'dir. Farsçayı öğrenmesinde ve Türk Halk Şiirini sevmesinde lalası İsmail Ağanın etkisi olmuştur.

İlköğrenimini Beyazıt Rüştiyesinde yaptıktan sonra Sadrazamlık Mektubi Kalemine kâtip oldu. Divân Edebiyatı alanındaki kültürünü bu kalemde ilerletti. Yazdığı şiirleriyle dikkatleri üzerinde topladı ve zamanla Divan şairleri arasında önemli bir yer aldı.

Mustafa Reşit Paşanın ilgisini çeken Ziya Bey, 1855'de Mâbeyn Üçüncü Kâtibi olarak Saray'a alındı. Burada Fransızca'yı öğrenerek Garp kültürünü ve uygarlığını tanımaya başladı. Ancak, Mustafa Reşit Paşa'nın ölümü üzerine, Sadrazam Âli Paşa tarafından 1861'de Zaptiye Müsteşarlığına atanmak suretiyle Saray'dan uzaklaştırıldı. Üç ay sonra Atina Elçiliği'ne atandı ise de, bu göreve gitmedi. Bunun üzerine "Paşa" rütbesiyle Kıbrıs Mutasarrıflığına gönderildi. Kıbrıs'ın havası kendisine yaramadığı için oradan alınmasını istediğinden 1862'de İstanbul'da Meclis-i Valla üyeliğine atandı.² Kısa bir süre sonra da Padi

¹ Prof. Dr. Kaya BÎLGEĞİL, 1870 yılında yayımladığı "Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma" adlı önemli eserinde doğum tarihini 1829 olarak göstermiştir.

² Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye = Yasa Kurulu.

şah tarafından Bosna Hersek'in denetimiyle görevlendirildi. Bu sırada görevini kötüye kullanmakla suçlandığından istifa ederek İstanbul'a döndü. Tekrar Meclis-i Vâlâ üyeliğine getirildi. Bunu Deavî Nazırlığı (Adalet Bakanlığı) görevi izledi.

Âli Paşa, kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak amacıyla 1863'de Amasya Mutasarrıflığına atadı. Burada yaptığı başarılı çalışmalara karşın iftiraya uğradığı için Canik (Samsun) Mutasarrıflığına nakledildi. Ancak soruşturma sırasında Amasya'dan ayrılmaması istendiğinden yeni görev yerine gidemedi. Soruşturma sonunda aklanarak Meclis-i Vâlâ üyeliğiyle İstanbul'a döndü.

İstanbul'da, istibdat yönetimine karşı direnmeyi amaç edinen Yeni Osmanlılar Cemiyetine girdi. 1867'de ikinci kez Kıbrıs Mutasarrıflığına atandı ise de, bu yerin sağlığına iyi gelmediğinden bahisle gitmek istemedi. Mısır Veraseti yüzünden Saray ile arası açılan Prens Mustafa Fazıl Paşanın davetini kabul ederek, o sırada Erzurum Vali Muavinliğine tayin edilmiş olan Namık Kemal Bey'le birlikte Paris'e kaçtı.

Bir süre sonra Sultan Abdülaziz'in, Paris Sergisi için Fransa'ya gitmesi üzerine Fransız Hükümeti, bir önlem olarak, Ziya Paşa ve Namık Kemal'den Paris'i terk etmelerini istediğinden Londra'ya geçtiler. Orada Hürriyet Gazetesini çıkarmaya başladılar. Ziya Paşa artık, bu gazetede yazdığı makalelerinde Âli Paşa'nın açık ve amansız düşmanıdır. Gazetede yayımlanan bir yazıdan dolayı, İngiliz Hükümeti Bâb-ı Âli'nin isteği üzerine kendisini tutuklayarak Mahkemeye verdi. Mali güvence karşılığı serbest bırakıldıktan sonra, avukatının önerisine uyarak Cenevre'ye kaçan Ziya Paşa, Hürriyet Gazetesi'ni bir süre de burada çıkardı.

Mustafa Fazıl Paşa'nın Bâb-ı Âli ile anlaşarak İstanbul'a dönmesinden sonra, Ziya Paşa Avrupa'da sıkıntılı günler geçirdi. Bununla birlikte Paris, Londra ve Cenevre'de geçirdiği bunalımlı günler, Türk Edebiyatına değerli eserler kazandırmıştır. Rüya, Zafer name, Terkibi Bent bu dönemin ürünleridir. Cenevre'de bulunduğu sırada Jean Jacques Rousseau'yu okudu. Fransız yazarlarından çeviriler yaptı.

Ziya Paşa İstanbul'a ancak, Âli Paşanın ölümünden sonra dönebildi. Önce İcra Cemiyet-i Reisliğine atandı, sonra Şûrayı Devlet (Danıştay) üyeliğine getirildi. Fakat Sadrazam Mahmut Nedim Paşa ile, Rumeli Demiryolları yüzünden araları açıldığından rüşvet aldığı iftirasıyla görevine son verildi. Soruşturma sonucunda iddianın asılsızlığı ortaya çıktığından tekrar Danıştay üyeliğine atandı. Bu görevde Sultan Abdülaziz tahttan indirilinceye kadar kaldı. Harabat adlı büyük Antolojisini bu dönemde düzenledi.

Yeni Padişah Sultan Murad tarafından Mâbeyn Başkâtipliğine getirildi. Ancak bu görevi bir gün sürdü. Sultan Abdülhamid ilk günlerinde Ziya Paşa ile Namık Kemal Bey'e karşı iyi davrandı, onları Kanun-i Esasi'yi (Anayasa) hazırlamakla görevlendirdi. Fakat çok geçmeden siyasetini değiştirdi. Ziya Paşa, Vezirlik pâyesiyile Suriye Valiliği'ne atandı. Burada beş ayı doldurmadan Konya Valiliği'ne, oradan da Adana Valiliği'ne nakledildi. 17 Mayıs 1880 tarihinde Adana'da öldü. Mezarı Adana Ulucami Kabristanı'ndadır.

ESERLERİ

Eş 'ar-ı Ziya

Ziya Paşanın ilk eserleri, Divân tarzındaki kaside, gazel ve şarkılarıdır. Şiir alanında gençliğinin en önemli eseri Terci Bent'idir. Asıl ününü Avrupa'da iken yazdığı *Terkîb-i Bent* adlı manzumesi ile sağlamıştır. Bu manzume içinde Atasözü haline gelmiş birçok beyitler ve mısralar vardır.

Şiirleri ölümünden sonra 1881'de *Eş 'ar-ı Ziya* adıyla yayımlanmıştır. Aynı şiirler 1925'de Süleyman Nazif tarafından bazı ekleme ve açıklamalarla Külliyyatı *Ziya* adıyla bastırılmıştır.

Zafer name

Zafer Name Avrupa'da yazdığı satirik kasidedir. Bu kaside, Âli Paşayı övüyor görünen, ustalıkla kaleme alınmış bir taşlamadır. Burada Âli Paşanın Girit ayaklanmasını bastırmak için Adaya gidişinden, Ada'ya bir tür bağımsızlık vererek dönüşünden söz edilmektedir. Paşa, kasideye kendi imzasını koymamış, onu Âli Paşanın koruduğu İzmit Mutasarrıfı Fazıl Paşa'nın ağzından söylemiştir.

Zafer Name ile hıncım yenemeyen şair, aynı kasideyi, her beytine üçer mısra eklemek suretiyle tahmis ederek Âli Paşayı bir kez daha alaya almış, bunu da Âli Paşanın adamlarından Türk Hayri adıyla bilinen şairin adıyla yayımlamıştır. Üçüncü aşamada Ziya Paşa, manzumenin her beş mısralık kıtasını, Zaptiye Nâzım Hüsnü Paşa imzasıyla şerh ederek Âli Paşayı sözde göklere çıkarır görüntü� ince bir şekilde yermiştir. Zafer Name gerek aslı, gerek tahmisi ve şerhi ile yalnız Âli Paşayı hicveden bir eser değil, aynı zamanda o dönemin sosyal bozukluklarını ortaya koyan, edebiyatımızda satir türünün örneksiz bir yapıtıdır.

Harabat

Harabat, Ziya Paşanın Avrupa'dan döndükten sonra hazırladığı bir şiir antolojisidir. Arap, İran, Osmanlı ve Çağatay şairlerinden seçilmiş

parçalardan oluşmaktadır. Antolojinin, o sırada eleştirisi yapılan Divân şiirlerinden oluşması ve şairin daha önce ileri sürdüğü yeni ve ileri görüşlere ters düşmesi nedeniyle, Namık Kemal'in Magosa Zindanında Tahrib-i Harabat-ı yazmasına ve yakın arkadaşı Ziya Paşayı kınamasına yol açmıştır. Eserde, Namık Kemal'den az örnek bulunmasının bunda etkili olduğunu söyleyenler vardır.

Düz Yazıları

Ziya Paşanın düz yazıları arasında en dikkate değer olanları gazetelerde, özellikle Hürriyet Gazetesinde yayımlanan makaleleridir. Bunlar arasında "Şiir ve İnşa" makalesi gibi Türk dili ve edebiyatı üzerine çok değerli görüşleri kapsayan eleştiri yazısı da vardır. Türk edebiyatında öteden beri kullanılan şiir ve nesir dilinin doğal olmadığını, asıl şiirin halk şairleri arasında yaşadığını ileri sürmüştür.

Yine Hürriyet Gazetesinde yayımlanan "İdare-i Cumhuriyet ile Hükûmet-i Şahsiyenin Farkı" gibi makaleleri de önemli yazıları arasındadır.

Rüya

İlk kez Hürriyet Gazetesinde "Abdülaziz Han-Ziya Bey-Âli Paşa" başlığıyla çıkan "Rüya", konuşma şeklinde yazılmış küçük bir eserdir.

Yazar burada, Londra'da bir bahçe kanepesi üzerinde hayâl ettiği bir rüyayı anlatmaktadır. Rüyasında Sultan Abdülaziz ile Saray'da bir mülâkat yapar. Ona, Yeni Osmanlılar Cemiyetinin amacından, meşrutî bir idarenin gereğinden, Âli Paşanın keyfî yönetiminden söz eder. Sonunda Padişah, Âli Paşanın azline ve Kıbrıs Valiliği'ne gönderilmesine dair bir Ferman çıkarır. Ziya Paşa, Kıbrıs'a gidecek vapura bindirilen Âli Paşanın elinden aldığı Sadaret mührünü Sultan Abdülaziz'e verdiği sırada bahçenin bekçisi tarafından uyandırılır.

Sade bir dille yazılmış olan "Rüya" zamanında büyük ilgi görmüş, diğer Tanzimatçıların "Rüyalarına örnek olmuştur. Ziya Paşanın diğer düz yazıları "Engizisyon Tarihi", "Veraset Mektupları" ve "Deferi Âmâl"dir. 18. Yüzyıl Fransız düşünürlerinden J. J. Rousseau'nun hayatı ve eserleriyle yakından ilgilenen Ziya Paşa, İtiraflardan Les Confessions) esinlenerek kendi anılarından oluşan Defter-i Âmâl'i yazmıştır. Ne yazık ki eserin tam nüshası elimizde değildir.

Çeviri Eserleri

Ziya Paşa, Viardot'nun "Endülüs Tarihini Ethem Paşa ile birlikte Türkçeye çevirmiştir. Cenevre'de iken J. J. Rousseau'nun çocuk eğiti

mine ilişkin “Emile” adlı eserini Türkçeye çevirdiği anlaşılmaktadır. Türkçeye çevirdiği söylenen, ele geçmeyen başka bir eseri de Telemak adlı eserdir. Paşa Adana Valisi iken, daha önce Ahmet Refik Paşa tarafından Moliere'den dilimize çevrilen “Taltife” adlı komedinin son perdelerini yeniden dilimize çevirmiş ve kurdurduğu tiyatrodan oynanmasını sağlamıştır.

Ziya Paşa'nın eserleri konusuna son vermeden bir gazeli ile Terkib-i Bend'inden bazı örnekler sunmak istiyoruz :

Gazel

*Diyâr-ı küfrü gezdim beldeler kâşaneler gördüm
Dolaştım mülk-i îslâmı bütün viraneler gördüm
Bulundum ben dahi dâr-üş şifâ-yî Bâb-ı Âli 'de
Felâtûnu beğenmez anda çok divâneler gördüm
Huzur-i güzeyi meyhaneyi ben görmedim gitti
Ne meclisler ne salibeler ne işret haneler gördüm
Cihan namındaki bir maktel-i âma yolum düştü
Hükümet derler anda bir nice salhaneler gördüm
Ziya değmez humarı keyfine meyhaneyi derin
Bu işaretle ben çok durmadım amma neler gördüm*

Terkîb-i Bend'den Dördüncü Bend

*Bir katre içen çeşni-yi piir-hûn-i fenâdan
Başın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan
Asude olan dersen eğer gelme cihana
Meydana düşen kurtulamaz seng-i kazadan
Sabit kadem ol merkez-i memûn-i rızada
Vareste olup daireyi havf-ü recâdan
Dursun kefi hükmünde teraziyi adâlet
Havfın var ise mahkemeyi rûzi cezadan
Her kim ki arar büyü vefa tabı beşerde
Benzer ana kim devlet umar zilli hümâdan
Bibaht olanın bağına bir katresi düşmez
Baran yerine dürrü güher yağsa semadan*

Erbap-ı kemâli çekemez nakıs olanlar
 Rencide olur dideyi huffâş ziyadan
 Her akile bir dert bu âlemde mukarrer
 Rahat yaşamış var mı girûhi ukalâdan
 Hail etmediler bu lügatin sırrını kimse
 Bin kafilâ geçti hükmeden fuzalâdan
 Kıl sariâtı Üstadı tahayyüle temaşa
 Dem urma eğer arîf isen çûnü çerâdan
 İdrak-i mealî bu küçük akla gerekmez
 Zira bu terâzü bu kadar sıkleti çekmez

Beşinci Bent

Dehrin ne sefa var acaba sim ü zerinde
 İnsan bırakır hepsini hîn-i seferinde
 Bir reng-i vefa var mı nazar kıl şu sipihrin
 Ne leyî ü nehârında ne şems ii kamerinde
 Seyr etti hevâ üzre denir taht-ı Süleyman
 Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde
 Hür olmak eğer ister isen olma cihanın
 Zevkinde sefasında gamında kederinde
 Canan giderinden dağda mey ola rızan
 Böyle gecenin hayr umulur mu seherinde
 Hayr umma eğer sadr-ı cihan olsa da bilfarz
 Her kim ki hasâset ola ırk ii giüherinde
 Yıldız arayıp gökte nice turfa müneccim
 Gaflet ile görmez kuyuyu rehğüzlerinde
 Anlar ki veren lâf ile dünyaya nizama
 Bin türlü teseyyüb bulunur hâilelerinde
 Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz
 Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde
 Ben her ne kadar gördüm ise bazı mazarrat
 Sabit kademim yine bu reyin üzerinde
 İnsâna sadâkat yaraşır görse de ikrah
 Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah

Dokuzuncu Bent

Pek rengine aldanma felek eski felektir
 Zira feleğin meşreb-i nâ-sâzı dönektir
 Ya bister-i kemhada ya viranede can ver
 Çün bâı ü geda hâke beraber girecektir
 Allaha sığın şahsı halimin gazabından
 Zira yumuşak huylu atın çiftesi pektir
 Yaktı nice canlar o nezâketle tebessüm
 Şirin dahi kast etmesi cana gülerektir
 Bet-asla necabet mi verir hiç üniforma
 Zer-düz palan vursan eşek yine eşektir
 Bed-mâye olan anlaşılır meclis-i meyde
 İşret güher-i âdemi temyize mihenktir
 Nush ile yola gelmeyiñi etmeli tekdir
 Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötüektir
 Nadanlar eder sohbət-i nadanla telezzüz
 Divanelerin hem-demi divane gerektir
 Afv ile mübeşşer midir eshâb-ı merâtib
 Kanun-ı ceza âcize mi has demektir
 Milyonla çalan mesned-i izzette serefrâz
 Birkaç kuruşu mürtekibin câyı kürektir
 iman ile dîn akçedir erbâb-ı gınada
 Namus ü hamiyet sözü kaldı fukarada

Terkîb-i Bend'den

Seçmeler

Gadr ide reayasına Valiyi Eyalet
 Dünyada vukuata ne zillet ne rezalet
 Layık midir inşan olana vakti kazada
 Hak zahir iken bâtul için hükmü imalet
 Kadı ola davacı ve muhızır dahi şâhit
 Ol mahkemenin hükmime derler mi adâlet
 Âdem ana derler ki garazdan ola salim
 Neşinde dahi eyleye icrayı adâlet

*Sadık görünür kisvede erbap-ı hıyanet
 Mürşit sanılır veledde eshâb-ı dalâlet
 Ekser kişinin sür etine siy r eti uymaz
 Ya Rab bu ne hikmettir Îlâhî bu ne hâlet
 Ümidi vefa eyleme her şahsı doğâlde
 Çok hacıların çıktı haçı ziri bağâlde
 Devri arasan binde bir âdem bulamazsın
 Âdem görünen harları âdem mi sanırsın
 Çok mukabili gördüm ki güler içi kan ağlar
 Handan görünen herkesi Hürrem mi sanırsın
 Kibre ne sebep yoksa vezirim diye gerçek
 Sen kendini düstur mükerrer mi sanırsın
 En ummadığın keşfeder esrar-ı derûnun
 Sen herkesi kör âlemi sersem mi sanırsın
 Bir gün gelecek sen de perişan olacaksın
 Ey gönce bu cemiyeti her dem mi sarınsın
 Namert olayım çarha eğer minnet edersem
 Çevrinle senin ben keder etsem mi sanırsın
 Allah'a tevekkül edenin yâveri Hak'tır
 Nâşâd gönül bir gün olur şâd olacaktır*

MUTASARRIF VE VALÎ OLARAK ZİYA PAŞA

Âli ve Fuat Paşalar, Ziya Paşanın İstanbul dışında görev yapmasını yeğlemişlerdir. Atina Elçiliğine gitmemesi üzerine Onu Mutasarrıf ve Vali olarak taşrada dolaştırmışlardır. Onun Sultan Abdülaziz'e bağlılığı, Sultanın kendisine ilgi ve sevgisi, sonucu değiştirmemiştir. Paşanın ilk İdari görevi Kıbrıs Mutasarrıflığıdır.

Kıbrıs Mutasarrıflığı

Ziya Paşanın Kıbrıs Mutasarrıflığı hakkındaki bilgilerin kaynağı, o sırada Kıbrıs'ta Fransız Konsolosu olan Comte de Maricourta ait belgelerdir.

Ziya Paşa Kıbrıs'a Hayrullah Paşa'dan sonra gitti. Burada altı ay kadar görev yaptı. Bu süre içinde tarım işleri başta olmak üzere her konuya el attı. Tarım ürünlerine zarar veren çekirgelerin yok edilmesi,

bataklıkların kurutulması, pamuk üretiminin geliştirilmesi konularında özel bir çaba gösterdi.

Fransız Konsolosu, Ziya Paşayı, Kıbrıs'ta tanıdığı üstün nitelikli Türk idarecilerinden biri olarak tanımlamıştır.

Şair Mutasarrıf Kıbrıs ticaretine bir canlılık kazandırmak için her yıl Eylül ayında, 15 gün açık kalacak bir Panayırın açılmasına karar vermiş; bu panayırda Suriye'nin, Karaman bölgesinin ve Akdeniz Adaları mallarının pazarlanması düşünmüştür. Bu düşünce Talât Bey'in Mutasarrıflığı zamanında gerçekleşmiştir. Panayırı bir bayram gibi karşılayan Kıbrıs halkı, Ziya Paşanın bu konudaki çalışmalarını unutmamış, Tercüman-ı Ahvâl Gazetesi ne gönderilen bir haberde Onun çabaları dile getirilmiştir.

Ziya Paşa, Lamakada ve sancak merkezinde, pazarların, hanların, barakaların, kahvehanelerin denetimini bizzat yürütmüş, mezbahayı şehrin dışına kaldırmış, perişan kılıklı esnafı Lefkoşe'den uzaklaştırmıştır. Sokakların, meydanların temiz tutulması için sıkı emirler çıkarmıştır.

Adada huzur ve güvenliğin sağlanması için de bir dizi önlemler almıştır. Bu arada halkın silâh taşımaması yasaklamış, zaman zaman kıyafet değiştirerek halkın içine girmiş, onların nabızlarını yoklamıştır. Bir Papazı öldürüp kimlik değiştiren adamların bu yoldan yakalanmalarını sağlamıştır. Görevini kötüye kullanan, rüşvet alan kamu görevlilerine karşı da amansız davranmıştır. Yeni seçilmiş bir Piskoposun çıkar sağlamak isteyen zabıta elemanlarını İstanbul'da yargılanmak üzere tutuklattırıştır.

Ziya Paşanın çalışmalarına ait Osmanlı kaynaklarında bir bilgiye rastlanmıyor. Ancak kendisinin bir tarih manzumesinden anlıyoruz ki, Mutasarrıflığı sırasında Ada'da Aziziye adı verilen bir cami ile bir mektep inşa ettirmiştir.

Ziya Paşanın sonradan Avrupa'da Sultan Abdülaziz'e sunduğu "Arz-ı hâlde belirttiği gibi, Kıbrıs'ın "vahamet-i havası" kendisine de, ailesine de iyi gelmemiştir. Daha gider gitmez sıtmaya yakalanmış, bu hastalık iki yıl yakasım bırakmamıştır. Babasını orada kaybetmiş, eşi orada ruhsal bunalıma düşmüştür.

Ziya Bey Meclis-i Vâlâ üyeliğine atanmak suretiyle Kıbrıs'tan kurtulmuştur. İstanbul'a gelişinin on beşinci günü memuriyeti Beylikciliğe

çevrilmiş, rütbesi yükseltilmiştir.³ Bu görevi, daha önce açıklanan memuriyetleri izlemiştir.

Amasya Mutasarrıflığı

Ziya Paşa zorlu bir deniz ve kara yolculuğundan sonra Amasya'ya ulaşmıştır.

Amasya'ya atandığı zaman, basurdan hasta ve o tarihte Karadeniz'in tehlikeli olduğundan bahisle seyahatinin bir ay ertelenmesine ilişkin Sadrazamlığa yaptığı başvurusu olumsuz karşılanmış, "hafta içinde ilk giden vapurla hareket etmesi için" Padişah'ın iradesi olduğundan söz edilmiştir. Samsun'dan sonra "insan boyu karları yararak" Amasya'ya varan Paşa, yatağa düşmüş, burada kaldığı sürece rahatsızlığı devam etmiştir.

Ziya Paşa, Sadrazamlığa bir yazı yollayarak ameliyat edilmek üzere İstanbul'a dönmesi için izin istemiş ise de, "memuriyet mahalline yakın, havası iyi bir yerde hava değişimi" önerisinde bulunulmuştur.

Her şeye rağmen kendini işlere vermiş, her alanda eserler ortaya koymuştur. Bunların başında bayındırlık hizmetleri gelmektedir. Mevcut bilgilere göre Mutasarrıf Paşa :

Amasya'da hükümet konağı, rüştiye ve idadi binaları inşa ettirerek donatmış; hükümet için bir harem dairesi, ırmak üzerinde büyük bir köprü, bir hapishane ve bir saat kulesi yaptırmıştır. Bazı binaları kamulaştırarak şehrin yollarını genişletmiş, meydanlar açtırmıştır. Yeni dükkânlar ile panayır için bir bedesten inşa ettirmiştir. Ayrıca Merzifon, Zile, Havza ve Lâdik kazalarında rüştiye mektepleri, hükümet konakları, saat kuleleri; Ezine ve Kardak'ta büyük hanlar yaptırmıştır.

Ziya Paşa Amasya'da, "Kaza Müdürlüğü" konusu üzerinde önemle durmuştur. Sonradan Emile çevirisinin önsözünde şöyle demiştir :

"Bizde iki memuriyet, yahut vazife-i insaniyet vardır ki —nedendir bilinmez, güya bililtizam kabiliyetsizlere havale olunur— onların birisi çocuk lalalığı, diğeri de Kaza Müdürlüğüdür."

O tarihte, "Vülât-ı îzam ve Mutasarrıfını Kiram ile Kaymakamların ve Kaza Müdürlerinin Veznine Şâmil Talimata göre : Osmanlı ülkesi Eyaletlere, Eyaletler Livalara, Livalar Kazalara ayrılmıştı. Kazalar da köylerden oluşurdu. Eyalette Vali, Livada Kaymakam, Kazada Müdür bulunurdu. Bir Eyalette bağlı olmayan müstakil Liva (Sancak)larda da Mutasarrıflar görev yapardı.

³ Beylikçi: Divân'a gelen İradeleri, Ferman'ları kaydeden yüksek memur, Reis-ül Küttap (Dışişleri Bakanı) yardımcısı.

İşte Ziya Paşanın sorun olarak ele aldığı ve çözüme kavuşturduğu konu, Kaymakamlara bağlı olan Kaza Müdürlerinin yasal durumları ve özlük haklarıydı. Çünkü Amasya Sancağına bağlı Kaza Müdürlerinin Devlet'ten maaş almamaları, halktan bu adla para toplamaları, zimmetlerine para geçirmeleri, Hazine alacakları üzerine oturmaları halkın sürekli sızlanmasına neden oluyor, üst makamları uğraştırıyordu.

Bu durumun Sadrazamlık katma yansıtılması sonucu, Kaza Müdürlerinin. maaşa bağlanması ve yeniden müdürlerin atanması sağlanmıştır. Bunlardan ikisi de Mektebi Mülkiye çıkışıdır.

Ziya Paşanın olumlu hizmetlerinden biri de; Liva halkını, nüfuzlu kişilerin baskısından ve angarya hizmetlerinden kurtarmış, bu tür kişilerin açıktan geçinmelerini ve gelir sağlamalarını önlemiş olmasıdır. Mutasarrıf Paşa halkı, yalnız dağ eşkıyasından değil, şehir eşkıyasından da kurtarmıştır.

Dişli kişilerle ve yolsuzluklarla uğraştığı için kendisine karşı bir cephe oluşmuş ve aleyhinde şikâyetler başlamıştır. Bunun sonucu olarak Canık (Samsun) Mutasarrıflığına atanmıştır. Amasya ileri gelenleri, Paşanın yerinde kalması veya Samsun'a gitmesi gerekiyorsa iki Livayı birlikte idare etmesi yolunda Sadrazamlığa başvuruda bulunmuşlarsa da, olumlu bir sonuç alamamışlardır. Sadrazamlığa yollanan bir yazıda Ziya Paşanın çalışmaları:

"Mukaddemleri Amasya bir harap Sancak olduğu ve emvali mürettebe-i hazine ... bitap kaldığı ve eşkıya hücre bularak memleket emniyetsiz bir hale girdiği ve de'avi aliyye velhâsıl kâffe-i umur-ı memleket bir hâl-i bata'et kesbeylediği hâlde Mutasarrıf-ı müşarünileyh hazretleri Amasya'yı teşrif eylediklerinden şimdye kadar imârat ve ıslahatta dair icra edip meydana getirdikleri işlerin ve yapılan tadat ve ta'rifi bihakkın kâbil olmayup pek çoğu dahi yapılmak üze el-hâletü hâzihî nâkıs bulunmuş ve yığılıp kalan matlûbât-ı hazine ... tahsil olunup arkası alınmış bir hâle girmiş ve memleket emn ü emniyyet kesbetmiş ve her bir umûr ve de'avi hâl-i bata etden kurtulmuş ve memleket bir şehri-i ma'mur olunduğundan ... ve böyle kesb-i iimrâniyet eden şehri-i cesîmin harâbiyyetine merhamet-i seniyyenin ka'bil..." olmayacağından bahisle övülmüştür.

Mutasarrıf aleyhinde çalışanlar, Bâb-ı Âli'ye başvurarak Paşanın Samsun'a gitmek üzere bulunduğunu, kendisiyle davaları olduğunu belirterek davaya Amasya'da bakılmasını istediler. Paşa ise, yargılanması gerekiyorsa, bu işin İstanbul'da yapılmasını dilemiştir. Fakat ne acıdır ki, kendisine soruşturma sonuna kadar Amasya'dan ayrılmaması telgrafla bildirilmiştir.

Yeni Canik Mutasarrıfı Atâ Bey, soruşturma ile görevlendirilmiş, yapılan soruşturma sonunda iddiaların asılsız olduğu ortaya çıkmış, Paşa aklanmıştır. Mâbeyn'den iftiracıların cezalandırılmaları için İrade çıkmıştır. Soruşturma sonunda Ziya Paşanın doğrudan İstanbul'a döndüğü, Canik Mutasarrıflığında eylemli olarak görev yapmadığı anlaşılmıştır.

Şair Mutasarrıfın, yoğun işleri arasında Amasya'da şiirle ve edebiyatla yeterince uğraşmadığı bilinmekte, burada yazdığı iki manzumenin sağlık durumuna ve ruh hâletine ilişkin belge niteliği taşıdığı görülmektedir. Manzumelerden birine şöyle başlar :

Zannetme ben Amasya'da paşalık eyledim

Gördüm fakir halkını babalık eyledim

Suriye Valiliği

Suriye o tarihte, türlü etnik ve dinsel grupların bir arada yaşadıkları, üstünlük ve çıkar çatışmalarının sürüp gittiği, yönetimi güç bir ilimizdi.

Ziya Paşa, "fazla serbest fikirli" olduğu için başlangıçta, Müslümanlar tarafından soğuk karşılandı. Buna karşılık Müslüman olmayanların sempatisini kazandı. Ancak, vilâyet içinde birikmiş konsolide borçlar yüzünden Hristiyan ve Yahudiler için de beklenen Vali olamadı. O zamana kadar, Kapitülasyonlara da dayanarak resmî makamları kendi çıkarlarına âlet edebilen kimselerin, makamının hakkını veren, otoriter ve güçlü bir Vali'den hoşnut olmaları mümkün değildi.

Bunların arasında İngiliz Konsolosu ve Konsolos Yardımcısı da vardı. Londra'ya ve İstanbul'a mektuplar göndererek Ziya Paşanın Suriye'de kalması hâlinde büyük felâketlerin ortaya çıkacağını bildirmeye başladılar. Konsolos G. J. Eldridge, Ziya Paşanın "Hürriyet ve vatanperverlik fikirleriyle yüklü, dikkate değer niteliklere ve belki de eşine ender rastlanacak yeteneklere sahip" bir kişi olduğunu belirtme ihtiyacını duyuyor ve fakat Suriye gibi bir vilâyet valisinden beklenen "kapasiteden yoksun olduğunu yazıyordu. Konsolos ayrıca, Valinin çevresinde olanların, kendi çıkarları için çalıştıklarını da ekliyordu.

Ziya Paşa aleyhinde, çeşitli makamlara yapılan şikâyet ve başvurular zamanla etkisini göstermiş ve Paşa, dört ay kadar süren kısa bir hizmet döneminden sonra Konya Valiliği'ne atanmıştır. Böylece, Abdülhak Hâmid'in, Ziya Paşanın Suriye Valisi olduğu zaman, kendisini orada fazla tutmayacaklarına ilişkin öngörüsü ve ifadesi doğrulanmış

tır. Bu kısa sürede Vali Paşa, Suriye’de eser bırakma fırsatı bulamamış, yalnız Muhiddin’i Arabi’nin türbesini onartabilmiştir.

Konya Valiliği

Ziya Paşa, Suriye ile Konya arasındaki yolculukta hayli sıkıntı çekmiştir. Bunu şöyle belirtir :

*Vali-i Şam olarak üç buçuk ay
Konya'ya sonra göründü gitmek
Dağda dondum oltalarda yandım
Mersin üstü Karaman'a giderek
Göstere göstere germ ü serdin
Dünyevi Konya'yı öğretti felek*

Ziya Paşanın Konya Valiliği hakkında Akşehir Kaymakamı Bereket-zâde İsmail Hakkının “Yâd-ı Mâzi” adlı eserinden bilgi edinmekteyiz.

Valinin, kendisine “evlât” muamelesi yaptığım kaydeden Bereket - zade, Onun sağlıkça iyi olmadığını, çok zaman üzüntülü ve öfkeli olduğunu, öfkesinin en çok resmî işlerdeki hatalı ve keyfi işlemlerden ve görevin kötüye kullanılmasından kaynaklandığını yazmaktadır.

Yâd-ı Mazi yazarı, Valinin neşeli olduğu zamanları da görmüştür. Öyle zamanlarda, “Bezm-i sohbetine doyum” olmadığını, fıkraları ve nükteleri ile çevresindekileri neşelendirip güldürdüğünü bildirmektedir.

Bereket-zâdeye göre Ziya Paşa, faizcilere karşı ciddi bir savaşa girmiş, bu amaçlı kazalara genelgeler göndermiştir. Yıllarca hürriyet için uğraş veren Paşa’nın insanların çıkarıcılığı ve başkalarını ezme eğilimleri karşısında bazen hiddete kapıldığı ve :

Bu halkı evvelâ sopa ile terbiye etmeli, sonra kendilerine hürriyet vermeli. Boş yere Avrupa’da gençliğimizi tüketmişiz." dediği kaydedilmektedir.

Başbakanlık Arşivi’ndeki bir belgeden, Paşanın Konya’da okul yapılmasına, öğretmen ve müfettiş sağlanmasına da çok önem verdiği, bunun için Mazbut Vakıf gelirlerinden yararlandığı anlaşılmaktadır.

Her türlü kötülükle, her ne pahasına olursa olsun uğraşmayı göze alan Ziya Paşa, Konya’da uzun süre kalamamış, 1879’da Adana Valiliği’ne atanmıştır. Atanmasına neden olarak göçmen sorunu gösterilmektedir.

Adana Valiliği

Ziya Paşa, diğer görev yerlerinde olduğu gibi, Adana'da da millî eğitim ve kültür çalışmalarına büyük önem vermiştir. Yeni okullar yaptırılmış, eski okullar onartılmış, bunlara öğretmen, memur ve kalfa atanmıştır. Vali bu işler için gerekli parayı yine Mazbut Vakıf gelirlerinden sağlamıştır. Valinin bu uygulaması, Maarif Nezaretinin (Millî Eğitim Bakanlığı) teklifi, Şûrayı Devlet'in kararı, Başvekâletin onayı ve Padişahın İradesi ile valiliklere tamim edilmiştir.

Vali kültür çalışmalarına da ağırlık vermiş, bu arada bir tiyatro binası inşa ettirmiştir. Burada temsiller vermeleri için İstanbul'dan bir heyet getirtmiş, halka Örnek olmak üzere memurların tiyatroya devamlarını sağlamıştır. Bazı oyunların provalarında hazır bulunduğu da olmuştur. Ancak Adana halkı, Valinin tiyatro çalışmalarını benimsememiş, Vali aleyhine yaftalar asılmıştır. Buna rağmen başlatılan tiyatro çalışmaları sürdürülmüştür.

Vali, memurların bilgi ve görgülerinin artırılması konusuna da önem vermiştir. Hükümet konağında açtığı Fransızca kurslarına bütün memurların devamlarını zorunlu tutmuştur.

Vali Paşa'nın eğitim ve öğretime verdiği önemi ve hoşgörüsünü göstermesi bakımından, kendisini hicvetmiş olan Adanalı şair Ziyayı öğretim için İstanbul'a göndermiş olduğunu burada belirtmek yerinde olur.

Ziya Paşa'nın, İl tarımını geliştirmek için girişimlerde bulunduğu, Seyhan ve Ceyhan ırmaklarının sularıyla Çukurova'nın sulanması amacıyla proje çalışmaları yaptırdığı bilinmektedir. Adana'da konuya ilişkin bir de fıkra anlatılmaktadır: Adana halkı, çok yerlerde olduğu gibi, kuraklık oldukça yağmur duasına çıkmaktadır. Ziya Paşa'dan önceki Valilerin, bu dualara katılması gelenek halindedir. Bir seferinde halk, yağmur duası için Seyhan köprüsü üzerinde toplanmış ve Valiye bir davet heyeti gönderilmiştir. Vali heyeti dinledikten sonra şu cevabı vermiştir:

“Seyhan Nehri buradan akarken sizin onun kenarına yağmur duasına çıkmanızın manası yok... Ben bu halkın başına geçer ve sizinle beraber Allah'tan yardım dilenirsem sonra Allah bana 1Koca vilâyetin ünlü Valisiydin. Yağmur dileneceğine nehirden istifade etmek usulünü bulup tarlaları sulatsana demez mi?”

Heyet, mahcup ve sessiz geri dönmüştür.

Ziya Paşa, Adana İlinin genel güvenliğinin sağlanması için de etkin çalışmalar yapmıştır. Bu arada, 1878'de baş gösteren Kozanoğlu is

yanını bastırmış, “Tektaşak” adıyla üne kavuşan eşkiyayı yakalatırmıştır.

Valinin olumlu çalışmalarını yabancılar da takdir etmişlerdir. Britanya Konsolos Yardımcısı Harry Cooper, mercilerine verdiği bir raporda : Ziya Paşanın memleketine her zaman iyi hizmetler edebilecek tek Türk yetkilisi olduğunu, türlü güçlüklerle rağmen yol yapımı çalışmalarını sürdürdüğünü, bölgenin gelişmesi için yerinde fikirlere sahip bulunduğunu kaydetmiş, sonra da : “Bölgede İngilizler leyhinde olumlu izler bırakabilmek için Valinin yerinden alınması gereği” üzerinde durmuştur.

Adana’da Ziya Paşa aleyhinde, amaçlı şikâyetler de olmuştur. Bunlar arasında, Onu en fazla üzeni ve yaralayanı, Mühürdarın katıldığı, kendisinin de suçlanmasına yol açan yiyicilik olaylarıdır.

Mektupçu Nâzım Bey (Paşa) anılarında, o tarihte Adana’da Defterdar, Mühürdar, Muhasebe Mümeyyizi, Vergi Müdürü gibi kamu görevlileri ile şehir ileri gelenlerinden bazılarının oluşturdukları bir çıkar şebekesinden söz etmekte, bunların halkın başına “Belâ” kesildiklerini kaydetmektedir.

Mühürdar Sandık Eminlerinin gönderdikleri paraların bir kısmını suç ortaklarıyla paylaşmakta, kalanını Hazineye yatırmaktadır. Ayrıca resmî görevini kötüye kullanarak kendisine çıkar sağlamaktadır. Halk arasında, Valinin de Mühürdar aracılığıyla yiyicilik olaylarına karıştığı söylentileri dolaşmaktadır. Bu söylentiler sonunda Valinin de kulağına gitmiştir. Bir gün, Meclis-i idare, Belediye ve Mahâkim-i Adliye üyelerini Vilâyet Makamına davet eder. Mektupçu Nâzım Bey’de oradadır. Onları bir masa etrafında topladıktan sonra “vakur bir sesle” söze başlar :

“Bilirsiniz insanlar kendi fiillerinin nakibi bedine (iyilik ve kötülüğüne) ait doğru bir kanaat sahibi olamazlar. Herkes fiilinin seyyiât ve hasenatına müteallik türlü türlü teviller bulur. Kendi ef’âlini (fiillerini) takdirden âciz olan insan ise elbette başkasının serâir-i ef’âlini (fiillerinin sırlarını) bilmekten âcizdir. Her şeyden evvel, size müteccâhilâne (bilmezcesine) ihtiyatlar ederek beni ikaz etmediğinizden dolayı beyâr-ı teessüf ederim. Ben irtikâba (yiyiciliğe) meyletseydim, böyle maişetimin arkasından gezmezdim. Elbette duymuşsunuzdur; bizim Mühürdar’ın irtikâp etmekte olduğu ve benim namıma paralar aldığı anlaşıldı. Şimdi kendisinden soracağım, siz de hakikati anlayınız.”

Bundan sonra içeriye alman Mühürdar, başına geleceği sezmiş, “yüzü sapsan” olmuştur. Ayakta duracak halde değildir. Masanın ya

nında bir iskemleye oturmak ister. Paşa : "Oturma, ayakta dur" diye bağırır. Mektupçu Nâzım Bey gerisini şöyle anlatır:

"Ziya Paşa söze başladı. Bağırды, çağırды, kızılca kıyametler koptu. Mühürdar bütün bunların kendisini çekemeyenlerin iftirası olduğu yolunda müdafaada bulundu. Fakat hakikat öyle meydanda idi ki, hiç bir su götürür yeri yoktu. Nihayet Ziya Paşa, Mecliste bulunan Jandarma Kumandanına; Mühürdarın mahfuzen Mersin'e gönderilmesi için emir verdi. Orada vapura koysunlar, İstanbul'a defetsinler" dedi.

Bundan sonra Jandarma Kumandanı Mühürdar'ı alıp götürmüştür.

Ziya Paşa hakkındaki şikâyetleri soruşturmak, söylentileri araştırmak için irade-i Seniye ile Adana'ya gönderilen Divân-ı Muhasebat (Sayıştay) üyesi Hacı Akif Efendi, söylenti ve iddiaların asılsız olduğunu saptamış ve Onu aklamıştır.

Ziya Paşa Mektupçusu Nâzım Bey'e hayatında iki sefer suçlandığını anlattıktan sonra, önce Mahmut Nedim Paşa'nın, Hırslı meselesi yüzünden iftirasına uğradığını, sonra da Mühürdar şebekesi yüzünden suçlandığını söylemiş, "Lehü'l-hamd her ikisinde de namusun gün gibi ayan oldu?" diye eklemiştir.

Ziya Paşanın Adana'da uğradığı iftira Vatan Şairi Namık Kemal'i de çok üzmüştür. Menemenli-zâde Rıfat Bey'e yazdığı bir mektupta şöyle der :

"Ziya Paşa'ya dair işittiğin, inandığın, verdiğin malumatın kâffesi hezeyandan ibaret olduğunu te'min ederim. Ziya Paşa rüşvet almaz. Suriyeliler, Konyaklar, Adamdılar değil kâinat bar-bar bağırса, emin ol ki yine kâinatın söylediği yalandır... Eğer verebilir isen, delilini kemâl-i şevk ile intizar ederim. Eğer vermez isen, sizin Adana, Ziya Bey in tırnağına bile değmez, demekten kendimi alamam?"

Yıllar sonra Abdülhak Hâmid de "Şinasi Merhum" manzumesinde şöyle der:

Adana şehri ki ibarettir

Nezdimizde bugün Ziya Paşa'dan

Ziya Paşanın, hareketli ve bunalımlı bir hayat yaşaması, sağlık durumunu bozmuştur. Adana'da dinlenmek ihtiyacını duyduğundan gidilebilecek yerleri sormuştur. Kendisine Gülek Yaylasındaki Germez mevkiî önerilmiştir. Gerlez'i beğenen Paşa, kaldığı evin önüne bir de fiskiyeli havuz yaptırmıştır. Fakat bir süre sonra sıkıldığından Adana'ya dönmüştür.

1980 yılı Mayısının başında hastalığı ilerlemiş ve konağından çıkamaz duruma gelmiştir. Mektupçusu Nâzım Bey durumunu şöyle anlatır :

“Adana’da Ziya Paşanın mektupçusuyum. Ziya Paşa hastalandı, yatağa düştü. Her gün kendisini ziyaret ederim. Memleketin asırlarda bir yetiştirdiği bu büyük şair, bu büyük memleket adamı, her gün biraz daha ölüme yaklaşıyordu.

Ziya Paşa hastalanıp yatağa düştüğü ilk andan itibaren öleceğini anlamıştı. Fakat ben, bütün ömrümde ölümü böyle büyük bir sükun ve soğukkanlılıkla karşılayan ikinci bir insan daha görmedim.

Hastalığının epeyce ilerlediği zamanlardaydı. Gece kendisini ziyarete gittim. Yüzü sapsarıydı. Bu sapsarı yüzde hâlâ canlılığını muhafaza eden Ziya Paşanın o iri, güzel, ciddi ve müşfik gözleriydi.

Odada bir köşeye iliştim. Bir müddet vilâyet ahvâli hakkında kendisine verdiğim günlük havadisleri dinledi. Sonra:

— *Nâzım Bey şöyle yanıma gel, dedi. Kalktım, yatağının başucundaki iskemleye oturdum. Bir müddet hiç bir söz konuşmadık. Sonra, Ziya Paşa yorganın altından ayaklarını çıkararak:*

— *Oğlum, bak bunlar şişti, dedi. Ayakların şişmesi, bu alâmet acelecidir. Sen hükümetteki masayı aç. İçindeki hususi evrakı yak. Resmîlerini evrak odasına ver. Hürriyet Gazetesi ile Defter-i Amal isimli bir risalelik müsveddesi var. Onları al. Hemen bu dediklerimi bugün yap...*

Yorganın üstündeki kocaman, solgun, tertemiz bir çiçek gibi duran elini öptüm, alnıma götürdüm.

Meğer çıkışım o çıkmış. Ertesi gün Ziya Paşa öldü.”

Ziya Paşanın ölüm haberi, bütün memleketi ağlatmış, cenaze töreni pek parlak olmuştur. Tabut Musalla taşma konulunca imam usulen sormuştur:

— *Ey cemaat! Bu adamı sağlığında nasıl bilirdiniz?*

— *İyi biliriz.*

Bu toplu cevaptan ayrı olarak bir ses daha yükselmiştir:

— *Büyük bir şair bilirdik.*

Bu ses Yeğen-zâde Hakkı Bey'e aittir. Kendisi vaktiyle Ziya Paşa'ya bir kaside sunmuş, fakat ilgi ve iltifat görmemiştir. Bu yüzden Paşa'yı hicvetmiştir. Hakkı Bey, bu alışılmamış cevabıyla hem bir gerçeği ifade ediyor, hem—belki de—Paşa'dan özür diliyordu.

KİŞİLİĞİ

Ziya Paşa güzel bir insandır. Zekidir, öğrenmeye karşı son derece isteklidir. Çocuk denecek yaşta Farsçayı, ilk gençlik yıllarında Fransızca'yı öğrenmiştir. Olgunluk çağında ise, ünü ülkeye yayılmış başarılı bir Divân şairi ve Yeni Osmanlılar hareketine katılmış bir siyaset adamıdır.

Cesurdur, hak bildiğini söylemekten çekinmez. Eleştiri eğilimi, onda ikinci bir huy hükmündedir.

Kendisini Saray'dan ve İstanbul'dan uzaklaştıran Âli Paşaya sönmez bir kını vardır. Sultan Abdülaziz'i sever. Onun da kendisine sempatisi vardır. İsviçre'de bir yandan Cumhuriyet yönetimini öven makaleler yayımlarken, öte yandan Padişah'a kaside yazmaktan kendini alamaz. Memlekete döndükten bir süre sonra Padişah'tan da ümidi kesmiştir; tahttan indirilmesi girişimlerine katılır.

İdare hayatında yenilikçi, yapıcı ve başarılıdır. Maneviyata değer vermekle birlikte, çalışmalarında müspet düşüncüyü egemen kılmıştır. Uygar ve ileri görüşlüdür. Kişi ve meslek onuruna düşkündür. Her türlü haksızlığın ve usulsüzlüğün karşısındadır; ödünsüzdür. Görevi kötüye kullanan ve çıkarı peşinde koşanların bağışlamaz takipçisidir.

Özel hayatında ince, renkli ve nüktelidir. Konuşması tatlı, sürükleyici ve inandırıcıdır.

Bu ünlü şairin, politika ve idare adamının hayatı, kendisi ve ülkesi yönünden umut kırıklıklarıyla geçmiş, Onu vaktinden önce yıpratmış ve tüketmiştir...

özet olarak Ziya Paşa, çok yönlü bir kişiliğe sahiptir.

Her şeyden önce O, Şinasi'den sonra Avrupai Türk edebiyatının en önemli kişisidir. Yeni Osmanlılar hareketine katılmak suretiyle politikaya girmiş, bu uğurda yurdundan ve yuvasından ayrı kalma özverisini göstermiştir. Avrupa dönüşünde, Kanun-i Esasi çalışmalarına katılarak etkin bir rol oynamıştır.

Nihayet Ziya Paşa, Mutasarrıf ve Vali olarak hizmetleri ve üstün nitelikleriyle iz bırakan ülke yöneticileri arasında önemli bir yer almıştır.

İdarede Adana Valisi olarak üne kavuşan, özdeyiş haline gelen mısraları dillerde dolaşan Ziya Paşa'yı şükranla anıyor, genç yöneticilerimize örnek olmasını diliyorum.

KAYNAKÇA

Son Asır Türk Edebiyatı, Mustafa Nihat ÖZEN, İstanbul 1941.

Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi, Kenan AKYÜZ, Ankara 1953. Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı, N. Sami BANARLI, İstanbul 1973. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, N. Sami BANARLI, İstanbul 1948.

Son Asır Türk Şairleri, 1. E. Mahmut Kemal İNAL.

Ziya Paşa Üstünde Bir Araştırma, M. Kaya Bilgeyi, Erzurum 1970.

**1 MART 1986 - 30 NİSAN 1986 TARİHLERİ ARASINDA
RESMÎ GAZETE DE YAYIMLANAN İÇİŞLERİ BAKANLIĞI VE
MÜLKİ İDARE AMİRLERİ İLE İLGİLİ MEVZUAT
(KRONOLOJİK FİHRİST)**

Haydar ÖZTÜRKÇÜ
APK Uzman Yardımcısı

I. KANUNLAR

Tarihi	Sayısı	Konusu	Yayımlandığı Resmi Gazetenin:	
			Tarihi	Sayısı
6.3.1986	3266	1117 Sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanununun Bazı Maddeleri ile Türk Ceza Kanununun 426, 427 ve 428 inci Maddelerinin Değiştirilmesine ve 1117 Sayılı Kanuna Ek Maddeler İlavesine Dair Kanun.	12.3.1986	19045
11.3.1986	3267	647 Sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun 19 uncu Maddesinin Birinci ve İkinci Fıkraları ile Türk Ceza Kanununun 304 üncü Maddesinin III üncü Fıkrasının Değiştirilmesine ve 647 Sayılı Kanunun Ek 2 nci Maddesine İki Fıkra Ekleneğine Dair Kanun.	19.3.1986	19052
12.3.1986	3268	Memurlar ve Diğer Kamu Görevlileri Hakkında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Yetki Kanunu.	19.3.1986	19052
18.3.1986	3269	Uzman Erbaş Kanunu.	25.3.1986	19058
2.4.1986	3271	6.12.1983 Tarihli ve 2969 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.	9.4.1986	19073
28.3.1986	3270	22.4.1983 Tarih ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 26.4.1961 Tarih ve 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve		

		Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile 15.4.1986	1919080
		10.6.1983 Tarih ve 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanunlara Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun.	
9.4.1986	3273	3093 Sayılı Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu Gelirler Kanununun 2 nci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun.	16.4.1986 19088
16.4.1986	3275	Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanmasına Dair Kanun.	25.4.1986 19088
16.4.1986	3276	Türk Medeni Kanununun Değişik Geçici Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun.	25.4.1986 19088
17.4.1986		8 Mart 1950 Tarihli ve 5590 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Ek ve Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.	25.4.1986 19099
	3277		
	3278	2644 Sayılı Tapu Kanununun 35 inci Maddesi ile 442 Sayılı Köy Kanununun 87 nci Maddesine ikişer Fıkra Eklenmesine Dair Kanun	6.5.1986 19099
22.4.1986			
29.4.1986	3279	506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Ek Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun.	6.5.1986 19099
30.4.1986	3280	5682 Sayılı Pasaport Kanununun Değişik 226. nci Maddesinin Birinci Fıkrasına Bir Cümle Eklenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun	22.6.1986 19099
30.4.1986	3281	21.8.1981 Tarih ve 2514 Sayılı Bazı Sağlık Personelinin Devlet Hizmeti Yükümlülüğüne Dair Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.	6.5.1986 19099
1.5.1986	3282	27.7.1986 Tarih ve 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesine Dair Kanun	6.5.1986 19099
6.5.1986	3283	Bazı Kanunlarla Tanınmış Olan Gümrük Muafiyetlerinin Kaldırılması Hakkında Kanun.	13.5.1986 19016

8.5.1986	3285	Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanunu.	16.5.1986	19019
7.5.1986	3284	8.6.1949 Tarihli ve 5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Aynı Kanuna 10 Ek Madde ile 15 Geçici Madde Eklenmesi ve 3.3.1954 Tarihli ve 6311 Sayılı, 2.3.1970 Tarihli ve 1239 Sayılı, 24.12.1980 Tarihli ve 2363 Sayılı Kanunların Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.		
			22.5.1986	19114
15.5.1986	3288	1380 Sayılı Su Ürünleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.	28.5.1986	19120
21.5.1986	3289	Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun.	28.5.1986	19120

II. KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELER

			Yayımlandığı Resmi Gazetenin:	
Tarihi	Sayısı	Konusu	Tarihi	Sayısı
27.2.1986	KHK/254	625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.	19.3.1986	19057
20.4.1986	KHK/255	190 Sayılı Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.	6.5.1986	19099

III. TBMM. KARARLARI

			Yayımlandığı Resmi Gazetenin :	
Tarihi	Sayısı	Konusu	Tarihi	Sayısı
13.3.1986	29	Daha Evvel Bütün Yurtta İlan Edilen ve 19.11.1985 Tarihinden İtibaren 9 İlde 4 Ay Süre ile Uzatılan Sıkıyönetimin Bazı İllerde Yeniden Uzatılmasına Dair Karar.	14.3.1986	19047
13.3.1986	30	Daha Evvel 8 İlde İlan Edilen ve 8 İlde Uzatılan Olağanüstü Halin Bazı İllerde Kaldırılmasına ve Bazı İllerde Uzatılmasına Dair Karar.	14.3.1986	19047
13.3.1986	31	Bingöl, Elazığ, Şanlıurfa ve Tunceli İllerinde 4 Ay Süre ile Olağanüstü Hal İlanına Dair Karar.	14.3.1986	19047

IV. TÜZÜKLER

Yürürlüğe Koyan Bakanlar Kurulu Kararının :			Yayımlandığı Resmi Gazetenin :	
Tarihi	Sayısı	Konusu	Tarihi	Sayısı
28.3.1986	86/10534	Fikir ve Sanat Eseri Sahipleri Mesleki Birlikleri ve Federasyonu Hakkında Tüzük.	28.4.1986	19091
28.4.1986	86/10623	Futbol Müsabakalarında Müşterek Bahis Tüzüğünde Değişiklik Yapılmasına Dair Tüzük.	2.3.1986	19095

V. BAKANLAR KURULU KARARLARI

			Yayımlandığı Resmi Gazetenin:	
Tarihi	Sayısı	Konusu	Tarihi	Sayısı
14.2.1986	86/10355	Yurt Dışına Çıkışlarda Uygulanacak Esaslar Hakkında Kararda Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Karar.	1.3.1986	19034
17.2.1986	86/10370	Bazı Harp Silah ve Mühimmatının Kontrole Tabi Tutulması Hakkında Karar.	3.3.1986	19036
27.2.1986	86/10415	Bazı Müessese ve İşletmelerde Yapılacak Dahili Tevdiat Oranlarının Yeniden Tespitine Dair Karar.	7.3.1986	19040
12.2.1986	86/10353	Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı.	13.3.1986	19046
12.3.1986	86/10457	Bingöl, Elâzığ, Şanlıurfa ve Tunceli İllerinde, Anayasanın 120 nci ve 2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 3 üncü Maddesinin 1 inci Fıkrasının (b) Bendine Göre, 19.3 1986 Günü Saat 17.00'den Geçerli Olmak Üzere Dört Ay Süreyle Olağanüstü Hal İlan Edilmesine Dair Karar.	13.3.1986	19046
4.3.1986	86/10423	108 Kişiye Türk Vatandaşlığından Çıkma İzni Verilmesi Hakkında Karar.	18.3.1986	19051
12.3.1986	86/10465	434 Kişiye Türk Vatandaşlığını Kaybettirme Kararı.	20.3.1986	19053
4.3.1986	86/10431	Türk Vatandaşlığına Kabul Kararı.	22.3.1986	19055
20.3.1986	86/10475	Türkiye'ye Sokulması ve Dağıtılması Yasaklanan Mevkute ve Basılı Eserler Hakkındaki Bazı Kararnamelerin İptaline Dair Karar.	25.3.1986	19058

27.3.1986	86/10519	Bankalarca Kredi İşlemlerinde Faiz Dışında Temin Edilecek Diğer Menfaatler ve Tahsil Olunacak Masraflar Hakkında Karar.	2.4.1986	19066
27.3.1986	86/10520	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar.	2.4.1986	19066
4.3.1986	86/10416	Türk Silahlı Kuvvetleri Kıyafet Kararı Deniz Kuvvetleri Bölümünün Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Karar.	2.4.1986	19066
2.4.1986	86/10540	Türk Vatandaşlığına Alınma Kararı.	9.4.1986	19073
28.3.1986	86/10532	Yüksek Planlama Kurulu'nun 1986 Yılı Programı Yatırım Projeleri Düzeltmeleri Hakkında 10.3.1986 Tarihli ve 14 Sayılı Raporun Kabulü Hakkında Karar.	16.4.1986	19080
2.4.1986	86/10544	Ankara ve İstanbul İllerinde Hazineye Ait Araziler Üzerinde, "Gümrük Hattı Dışı Eşya Satış Mağaza ve Depoları" İhalelerinde, 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu Hükümlerinin Uygulanmasına Dair Karar.	19.4.1986	19083
8.4.1986	86/10568	Her Türlü Boş Kaset ve Ses Kasetlerinin İmalât ve İthalât Bedelleri Üzerinde Kesilecek Olan Stopajın Yüzde Miktarı, Süresi ve Nasıl Kesileceği Hakkında Karar	19.4.1986	19083
2.4.1986	86/10539	201 Kişinin Türk Vatandaşlığından Çıkarılmasına Dair Karar.	21.4.1986	19085
8.4.1986	86/10559	Genel Bütçeye Dahil Dairelerle Katma Bütçeli İdareler Dışında Kalan Kurumları, Taşit Satın almalarına ve Kullanmalarına İzin Verilmesine Dair Karar.	27.4.1986	19090
2.4.1986	86/10553	Ticari Plakaların Verilmesinde Uyulacak Esaslar Hakkında Karar.	3.5.1986	19096
29.4.1986	86/10625	Tek Meskeni Olan Emeklilerin Bina Vergisi Oranlarında İndirim Yapılması Hakkında Karar.	3.5.1986	19096
29.4.1986	86/10626	Temel Gıda Maddelerinin KDV Nispetinin Sıfır Olarak Uygulanmasına Devam Olunması Hakkında Karar.	6.5.1986	19099
24.4.1986	86/10621	131 Kişinin Türk Vatandaşlığına Alınmasına Dair Karar.	8.5.1986	19011

VI. YÖNETMELİKLER
A. BAKANLAR KURULU KARARI İLE YÜRÜRLÜĞE KONULAN
YÖNETMELİKLER

Yürürlüğe Koyan	Yayımlandığı Resmi		
Bakanlar Kurulu Kararının :	Gazetenin:		
Tarihi	Sayısı	Konusu	Tarihi Sayısı
28.3.1986	86/10537	Kara Telsizleri Temel Standartları Hakkında Yönetmelik.	22.4.1986 19086

B. BAKANLIKLARCA YÜRÜRLÜĞE KONULAN YÖNETMELİKLER
Yayımlandığı Resmi Gazetenin:

Konusu	Tarihi	Sayısı
Yurtdışında Bulunan Türk Vatandaşlarının Yurt dışında Geçen Sürelerinin Sosyal Güvenlikleri Bakımından Değerlendirilmesi Hakkında 3201 Sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliğinin Bir Fıkrasının Değiştirilmesine ve Bu Yönetmeliğe		
Üç Fıkra Eklenmesine Dair Yönetmelik.	1.4.1986	19065
Trafik Kuruluşları ile Personelin Görev ve Çalışma Yönetmeliği Değişikliği.	3.4.1986	19067
Asayişe Müessir Bazı Fiillerin Önlenmesi Hakkındaki Kanuna Göre Arananların Yakalanmalarına Yardımcı Olanlara Ödenecek Para Ödülüne Dair Yönetmelik.	4.4.1986	19068
Hakkında Dava Açılan Polis İçin Avukat Tutma ve Ücret Ödeme Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik.	9.4.1986	19073
Emniyet Genel Müdürlüğü Emniyet Hizmetleri Sınıfı Mensupları Kıyafet Yönetmeliğinin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik.	10.4.1986	19074
Yurt dışında İlkokulu Dışardan Bitirme İmtihanları Yönetmeliği.	11.4.1986	19075
BAĞ-KUR Genel Kurulunun Çalışma, Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik.	11.4.1986	19075
Türk Sporunun Geliştirilmesi Ödeneğinin Harcama Esas ve Şekillerine Dair Yönetmeliğin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönetmelik.	12.4.1986	19076
Kültür ve Turizm Bakanlığı Mahalli, Millî ve Milletlerarası Kültür ve Turizm Faaliyetlerine Yardım Yönetmeliği.	12.4.1986	19076
Devlet Türk Süsleme Sanatları Sergisi Yönetmeliği.	14.4.1986	19078

1615 Sayılı Gümrük Kanunu'na Bağlı Gümrük Yönetmeli- ğinin
 187 nci Maddesine 5 inci Paragraf Eklenmesine Dair Yönetmelik. 15.4.1986 19079

Sendika ve Konfederasyonların Kuruluşunda İstenilecek Belgelerin Şekli ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik.	15.4.1986	19079
Tarihi ve Bedii Değeri Olan Taşınmazların Kiraya Verilmesi Hakkında Yönetmeliğe Üç Fıkra Eklenmesine Dair Yönetmelik.	20.4.1986	19084
Özel Öğretim Kurumlarında Öğrenci Ücretlerinin Tespit ve Tahsiline Ait Yönetmelik'in 7 nci, 8 inci, 9 uncu, 10 uncu, 13 üncü, 17 nci ve 22 nci Maddelerinin Değiştirilmesi ve Yönetmelik'e Üç Ek Madde Eklenmesi Hakkında Yönetmelik.	24.4.1986	19087
Belediye Tahsilat Yönetmeliğinin 10 uncu Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik.	3.3.1986	19036
Devlet Muhasebesi Genel Yönetmeliğinde Ek ve Değişiklikler Yapılmasına Dair Yönetmelik.	3.3.1986	19036
Sayıştay Denetçi ve Raportörlerinin Denetim ve Çalışma Usûlleri Hakkında Yönetmeliğin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik,-	4.3.1986	19037
Telsiz Telgraf ve Telsiz Telefon Operatörleri Sınav Yönetmeliğinin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik.	5.3.1986	19038
Sivil Havacılık İstatistiki Bilgiler Yönetmeliği.	8.3.1986	19041
Otomatik Frekans Tarama Özellikle Telsiz Cihazları Yönetmeliği.	8.3.1986	19041
969 Sayılı Kanunla Kurulan Döner sermayeli İşletmelerin Muamele Yönetmeliği Değişikliği.	14.3.1986	19047
Spastik Çocuklar Özel Rehabilitasyon Merkezleri Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik.	21.3.1986	19054
Devlet Muhasebesi Genel Yönetmeliğinde Ek ve Değişiklikler Yapılmasına Dair Yönetmelik.	28.3.1986	19061
Polis Akademisine Giriş Yönetmeliğinin Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik.	9.5.1986	19012
Olağanüstü Hallerde ve Savaşta Silahlı Kuvvetler Posta Hizmetleri Yönetmeliğinin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Yönetmelik.	20.5.1986	19112
Karayolları Trafik Yönetmeliğinin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik.	29.5.1986	19121

VII. TEBLİĞLER VE GENELGELER

Yayımlandığı Resmi Gazetenin:

Seri Numarası	Konusu	Tarihi	Sayısı
148	Gelir Vergisi Genel Tebliği.	3.3.1986	19036
149	Gelir Vergisi Genel Tebliği.	18.3.1986	19051
19	Katma Değer Vergisi Genel Tebliği.	21.3.1986	19054
30	Kurumlar Vergisi Genel Tebliği.	25.3.1986	19058
86/8	İthalat.	27.3.1986	19060
20	Katma Değer Vergisi Genel Tebliği.	28.3.1986	19061
21	Katma Değer Vergisi Genel Tebliği.	28.3.1986	19061
6	13 Aralık 1984 Tarih ve 84/8860 Sayılı Kararnameye İlişkin Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Hakkında Tebliğ.	2.4.1986	19066
173	Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği.	3.4.1986	19067
31	Kurumlar Vergisi Genel Tebliği. "Karayolu ile Uluslararası Eşya Taşıyan Araçların Seyir, Konaklama, Denetleme, Uygulama ve Güvenlik İşlemlerine Ait Yönetmeliğin 5 inci Maddesine İlave Yapılması Hakkında Tebliğ.	3.4.1986 5.4.1986	19067 19069
	16 Aralık 1983 Tarih ve 83/7507 Sayılı Kararnameye İstinaden Tespit Olunan Mevduat Faiz Oranları Hakkında Tebliğ.	30.4.1986	19093